

SUMMA
PHILOSOPHIAE
ARISTOTELICO-THOMISTICAE

AUCTORE
P. ANGELO M. PIROTTA O. P.
S. TH. LECT., PIT t>. AC PROFESS.

Volumen I.
Philosophia Rationalis

LIBRARY
OBLATE SCHOOL OF THEOLOGT
285 OBLATE 3
ANTONIO. U 782*6

TAURINI (It al ia)
Ex Officina Libraria MARIETH anno 1820 condita
nunc MARII E. MARIETTI Sanctae Sedis Apostolicae, S. RR. Congr
et Archiepiscopi Taurinensis Typographi
MCMXXXI

A

Nihil obstat.

Fr. Josephus Garcia Diaz O. P., S. Theol. Lector.

Fr. Michael Browne, O. P., Sac. Theol. Lector.

Imprimi potest.

R^omae' '6 Martii 1928.

Fr. BONAVENTURA G. PAREDES, *Mag. Gen.*

V. Nihil obstat quominus imprimatur.

Augustae Taurinorum, die 8 Septembris 1930.

Can. Antonius Molinari, *Cens. Del.*

Imprimatur.

Can. ALOYSIUS BENNA, *Vic. Cap.*

lus proprietatis vindicabitur (14-xi-30).

PRAEFATIO

*Per hanc « Summam Philosophiae Aristotelico-Thomisticae », tyronibus nostris exhibere summatim volumus philosophica principia, quae a communi schola, sic Thomistica nuncupata, docentur cum S. Thoma Aquinate post Aristotelem, sive quoad methodum sive quoad ipsam doctrinam attinet; ideo, quantum possibile erit nobis, verba et argumenta ipsius Angelici mordicus in decursu referre, licet non omit-
tamus opiniones recentiorum quoad plures philosophicas quaestiones. Nihilominus, renovare intendimus methodum traditionalem, — sicut quidam hodie etiam faciunt —, quae est aristotelico-thomistica, quae-
que saltem usque ad saec. xvn vel xvm conservata fuit; qualibet alia methodo aprioristica penitus reiccta. Est autem nostrum propositum ut summa haec quatuor complectamur voluminibus quatuor praeci-
pui philosophiae partibus, — de mathematica nil dicendo —, corre-
spondentia; ita volumen primum tractabit de Philosophia Rationali; secundum, de Philosophia Naturali; tertium vero, de Philosophia Metaphysical!; quartum denique de Philosophia Morali.*

*Haud dubie, unumquodque ex his edendo semper prae mente nostra erit praesens, ne sit exaggeratae molis ut ne tyrones terreantur; al quia hoc non semper observari potest, cum saepe materia tractanda longiorem expositionem necessario requirat, sicut accidit v. g. in Psy-
chologia, Criteriologia etc., ideo simul animadvertere enixe volumus, ut penitus auferatur spiritus ille infaustus, qui hodie, professorum plurium animos praesertim, Usque deinde tyronum animos pervasit, quaerendi totius sanae philosophiae expositionem in paucis paginis, et consequenter tractationis rationabilem longitudinem despiciendi. Revera lugendus est hodie status iste / Saepe enim audimus professores publice*

clamare in scholis et tyronibiis insinuare quod, hic vel ille audor nimis fuse tractat, ut ipsi dein, brevitatis amore inducti, toto animo conantur totam philosophiam, quam Aristoteles et S. Thomas in tot ac tantis libris tractavit, in quoddam atomicum opus reducere, ad modum parvi libri alicuius grammaticae; ex quo logice sequitur, et experientia comprobatur, quod propter nimiam doctrinae condensationem, tyrones nihil intelligunt, philosophia per totam vitam eis quid esotericum erit atque ad modum psyttaci memoriter, nil de eis intelligendo, aridas formulas recitant. Abhorrendus est igitur iste spiritus, et reditum facimus ad spiritum antiquorum, qui antequam Theologiae studium incepissent, per plures ac plures annos se totos dicabant, non ad summulas tantum, sed ad ipsamet opera Aristotelis et aliorum, ex quorum labore scientifico hodie multorum aurea commenta prae manibus habemus. Haec igitur est recta via sequenda et tyronibiis enixe commendanda, in qua praesertim premeantur vestigia eius qui « ingenio docilis et acer, memoria facilis et tenax, vitae integerrimus, veritatis unice amator, divina humanaque scientia praedives, soli comparatus, orbem terrarum calore virtutum fovit et doctrinae splendore complevit » (Leo XIII, «Aeterni Patris»); sicque eius philosophicae doctrinae splendore illustrati, capaces erimus omnes errores cuiuscumque aetatis impugnare: istius enim Angelici philosophia « nova et vetera » docet, inquantum « philosophandi rationem cum in erroribus refutandis pariter adhibuerit, illud a se ipso impetravit, ut et superiorum temporum errores omnes unus debellarit, et ad profligandos, qui perpetua vice in posterum exoritura sunt, arma invictissima suppeditarit » (Leo XIII, ibid.).

Isto ergo veritatis ac doctrinae spiritu ducti, in his quatuor voluminibus Doctoris Com. sanam philosophiam exhibere tyronibiis studebimus, cuius nulla pars est quam Angelicus ille « non acute simul et solide pertractavit: de legibus ratiocinandi, de Deo et incorporeis substantiis, de homine aliisque sensibilibus rebus, de humanis actibus eorumque principiis ita disputavit, ut in eo neque copiosa quaestionum seges, neque apta partium dispositio, neque optima procedendi ratio, neque principiorum firmitas aut argumentorum robur, neque dicendi perspicuitas aut proprietas, neque abstrusa quaeque explicandi facilitas desideretur » (Leo XIII, ibid.).

Et licet opus nostrum tyronibiis principaliter dirigatur ideoque Perfecti in scientiis philosophicis — Professores et Studentes Cursus

Complementaris — nil novi ibi inveniant, nihilominus non erit eis penitus inutile maxime ob citationes quas indicare conati sumus fere pro qualibet quaestione ex operibus praesertim Aristotdis, S. Thomae praecipuorumque aliorum auctorum sive antiquorum sive recentiorum.

Accipiant igitur tyrones nostri et amatores doctrinae Angelici Doctoris hoc primum Logicalium volumen, et — Deo auxiliante — sequentia attendant.

P. Angelus M. Pirotta.

INDEX MATERIARUM

Introductio in totam Philosophia:¶

	Pag.
§ 1. — De philosophiae natura.....	1
§2. — De philosophiae divisione.....	6
§3- — De philosophiae proprietatibus.....	H
§4. — De philosophiae causis.....	12

LIBER I.

Philosophia Rationalis seu Logica.

Introductio

§ 1. — De logicae natura	15
§2. — De logicae divisione .	17

PARS PRIMA — Logica Formalis.

CAPUT I. — <i>De Simplici Apprehensione</i> - - - -	21
<i>Prooemium:</i> Definitio simpl. appreh. — Eius obiectum et divisio	21
Articulus I: De Termino Logico.....	23
§ 1. — Designo in genere.....	23
§ 2. — De termino logico.....	29
Articulus II: De Idea.....	39
§ 1. — De ideae definitione.....	39
§ 2. — De ideae divisione.....	42
A) ex ohiecto; B) ex modo; C) ex origine; D) ex comparatione	42-49

	Pag.
CAPUT II. — <i>De Iudicio</i> — — — — — — — — — —	49
Articulus I: De Oratione.....	49
Sectio Ia: <i>De oratione ingenere</i>	50
Sectio 2a: <i>De oratione inspecie</i>	51
§ I.— De oratione imperfecta; de modo sciendi — — — —	51
I. — De definitione	53
II. — De divisione	58
§ 2. — De oratione perfecta seu de enuntiatione — — — —	60
I. — De enuntiationis definitione	6*
II. — De enuntiationis divisione: ex materia; ex forma; ex quantitate; ex qualitate; ex origine	64-74
III. — De enuntiationis proprietatibus	74
A) Sequentibus partem propositionis: suppositio, appella- tio, ampliatio, restrictio et alienatio	74-82
fi) Sequentibus totam propositionem	82
a) propositionem <i>de inesse</i> : oppositio, conversio, aequi- pollentia	82-89
3) propositionem <i>modalem</i> : oppositio, aequipollentia .	89
Articulus II: De Indicio.....	90
§ 1. — De iudicii definitione	91
§ 2. — De iudicii divisione	94
CAPUT III. — <i>De Ratiocinio</i>	95
Articulus I: De Ratiocinio in genere.....	95
§ 1. — De ratiocinii definitione	95
§ 2. — De ratiocinii divisione	98
Articulus II: De Ratiocinio in specie.....	99
§ 1. — De syllogismo descensivo.....	100
A) De syllogismi descensivi definitione	100
fi) De syllogismi descensivi divisione: I) ratione materiae; II) ra- tione qualitatis materiae: A) de fallacia; B) de logica dis- putatione	104-116
C) De syllogismi dispositione seu ordine: 1) de figuris syll.; II) de modis syllog.....	116-122
D) De syllogismi proprietatibus: 1) de eius probatione; II) de eius reductione; III) de medii inventione	122-127
§ 2. — De syllogismo ascensivo.....	128
A) De inductionis natura	128
O) De inductionis processu	131
C) De inductionis legibus	
§ 3. — De syllogismo expositorio.....	

PARS SECUNDA — Logica Materialis.

	<i>Pag.</i>
Introductio.....	138
CAPUT I. — <i>Logica Materialis Generalis</i>	138
Articulus I: De Logicae Necessitate.....	139
§ 1. — Utrum sit homini necessaria.....	139
§ 2. — Utrum ad alias scientias acquirendas sit necessaria . . .	141
§ 3. — Utrum ante omnes alias scientias sit necessaria . . .	144
Articulus II: De Logicae Natura.....	145
§ 1. — De Logicae obiecto.....	145
§ 2. — De Logicae habitu . . .	151
I. — Utrum Log. sit ars vel scientia.....	152
II. — Utrum Log. sit scientia speculativa vel practica . . .	155
III. — Utrum Log. sit una scientia.....	159
IV. — Utrum Log. docens et Log. utens sint distinctae . . .	160
CAPUT II. — <i>Logica Materialia Specialis</i>	164
Articulus I: Logica Analytica in actu signato — — — —	164
Sectio Ia: <i>De Universali in Communi</i>	165
§ 1. — De Universalis Natura.....	165
A) De Univer. natura in se.....	166
De Univ. in Praedicando et in Essendo — — — —	167
B) De Univer. naturae intentione: I) de abstractione; II) de ratione universalitatis; III) de praedicatione universalitatis	169-177
§ 2. — De Universalis Proprietatibus.....	177
A) De Univer. praedicabilitate.....	177
B) De Univer. aeternitate.....	182
Sectio 2º: <i>De Universali in Specie</i>	184
§ 1. — De Praedicabilium Existentia.....	185
§ 2. — De Praedicabilium Natura: A) de genere; fi) de differentia; C) de specie; D) de proprio; E) de accidente; F) de individuo; G) de praedicabilium coordinatione . . .	187-204
§ 3. — De Praedicabilium Proprietatibus.....	205
Articulus II: Logica Analytica in actu exercito — — — —	207
Sectio Ia: <i>De Antepaedicamentis</i> — — — — — — — —	207
§ 1. — De Primo Antepaedicamento: A) de aequivocis; fi) de univocis; C) de denominativis.....	208-212
§ 2. — De Caeteris Antepaedicamentis.....	212

	Pag.
Sectio 2a: <i>De Praedicamentis</i>	214
§ 1. — De Praedicamentis in genere	214
§ 2. — De Praedicamentis in specie: <i>A)</i> de substantia; <i>B)</i> de accidente: a) de quantitate; 3) de qualitate; y) de relatione; 8) de actione; e) de passione; Ç) de ubi; de quando; 0) desitu; i) de habitu	217-232
Sectio 3a: <i>De Postpraedicamentis</i>	232
A) de -rô Prius	232
B) de t 6 Simul	233
C) de Motu	233
D) de Habitu	234
Ar t i c u l u s III: Logica Synthetico-Deductiva.....	235
Sectio Ia: <i>De Praecognitis et Necessariis ad Demonstrationem</i> .	235
§ 1. — De Praecognitorum Natura	236
§2. — De Principiorum Demonstrationis Qualitate — — — —	241
Sectio 2a: <i>De Demonstratione</i>	245
§ 1. — De Demonstrationis Natura	245
§ 2. — De Demonstrationis Effectu seu de Scientia — — — —	252
A) de natura scientiae: I) De Scientiae Natura absolute sumpta; II) De Scientiae Natura relative sumpta	252-261
B) de specificatione scientiae	261
C) de ciassificatione scientiae	265
Schemata Classificationis Scientiarum .	267

INTRODUCTIO IN TOTAM PHILOSOPHIAM

Antequam ad philosophiam in specie seu ad eius partes tractandas descendamus, peropportunum ducimus aliquid breviter dicere de ipsa philosophia *in genere* seu *in universim*. De qua sequentia ostendemus:

1 ^o <i>naturam</i>	philosophiae (§ 1);
2 ^o <i>divisionem</i>	» (§ 2);
3 ^o <i>proprietates</i>	» (§3);
4 ^o <i>causas</i>	» (§4).

Exinde quaedam corollaria deducuntur, praesertim circa *necessitatem* ac *utilitatem* philosophiae (1).

§ 1. De Philosophiae Natura (2).

1. Quisquis enim de aliquo loqui incipit, cognoscere debet *quid sit* illud de quo loquitur; cognoscere quid sit alicuius est eius naturam seu definitionem vel essentiam cognoscere. Ergo et nos sermonem de philosophia faciendo, tenemus scire *quid sit* seu eius naturam vel definitionem. Quaeritur igitur in hac prima paragraphe, *quid sit philosophia*.

Nota Ia. — Sunt quidam inter philosophos, v. g. *Ramirez* (3), qui a priori recusant definitionem philosophiae initio tradere, sed dicunt tradi debere in fine Metaphysicae, cum sit eius corollarium. Verumtamen, haec sentientes quodammodo verum dicunt, inquantum philosophia reflexe et in actu signato atque ut sapientia sumatur; non recte autem et

(1) Licet quidam doctrinis suis (v. g. Heraclitus et omnes sceptic!) philosophiam inficiant, *facto* tapien *rationis* nemo est qui in dubium illam vocare possit. Philosophia enim, ut mox dicetur, est scientia quaedam, et ut talis est, quia ut ait *Arist.* « Omnes homines natura scire desiderant» (I *Metaphys.*, c. I), et quod natura dictat nequit esse incassum seu frustra. Unde philosophia certe est, ut magis ostenditur ex eius historia.

(2) Optimum studium circa definitionem *philosophiae in genere* invenies apud P. Ramirez O. P., *La Ciencia Tomista* (An. 1922, Tom. XXVI, pp. 33-62; et pp. 325-364).

(3) *I. cit.*

inexacte si directe et in actu exercito atque ut scientia accipiatur; hoc enim modo initio simpliciter est ponenda. Inconveniens praeterea est quod, tyrones per duos annos integros loquuntur de philosophia eiusque partibus, et simul ignorant quid sit ipsa. Nonobstante illorum philosophorum opinione, initio nostri cursus philosophiae definitionem dabimus.

Nota 2a. — Cum cognitio seu scientia humana a rebus sensibilibus initium sumat, eius processus non est immediatus et a priori, hoc est absque ulla rei investigatione et experimento; bene vero e contra, investigando et experiendo atque comparando similia cum similibus, et discernendo similia a dissimilibus; consequenter processus humanae cognitionis est mediatus et a posteriori. Hac ratione inquit *Aristoteles* et post ipsum S. Thomas omnesque Scholastici, quod rerum definitiones *venantur* (1). At quia venatio ista plura alia praesupponit ex philosophia, quorum philosophiae novitii ignari sunt, nequimus initio venationibus uti. Propterea plene accipimus circa definitiones quod magni philosophi, ut *Aristoteles* et S. Thomas, venati sunt; sicque facimus pro philosophiae definitione, de qua nunc.

Ergo, uti docetur in Logica, definitio esse potest duplex, nempe: *etymologica*, explicans scilicet alicuius rei etymologiam, et dicitur etiam *nominalis* seu secundum nomen, et *realis*, explicans nempe quid revera importatur illo nomine, et vocatur etiam secundum rem. Hoc duplici modo definitionem philosophiae in praesenti tradimus.

2. Definitio Nominalis. — Philosophia est nomen graecum derivatum ἀφροδίτη = amor et σοφία = sapientia; etymologice igitur philosophia est « *amor sapientiae* ». Nomina haec: ἀφροδίτη, σοφία, in nullo ex auctoribus litteraturae graecae ante Herodotum reperiuntur. Initio enim largissimum sensum sortita sunt, in quantum significabatur vel quaelibet curiositas, vel quaelibet intellectualis cultura, vel generatim omne id quo mens nostra novas cognitiones acquirebat. Hac autem significatione, prima vice, apud Herodotum reperitur (2). Exinde, per philosophiam nil aliud intelligebatur quam amor cuiuscumque veritatis, vel ars bene loquendi ac cogitandi; uno verbo, *omne id quod magis humanum hominem reddit*. Et iste sensus per multum tempus apud antiquos vixit (3).

Antiqua tamen traditio nobis transmissa refert, Pythagoram primum fuisse, qui nomine philosophiae, ad «*sapientiae studium*» indicandum, usus est, quia ipse dicebat quod « sapiens non convenit homini, sed soli Deo » (4); propterea sensum philosophiae restrinxit potius «*ad studium vel amorem sapientiae*», et sensum philosophorum «*ad amatores sapientiae*» (5). Ad rem S. Thomas

(1) II *Post.-Anat.*, c. 12; apud S. Tit, lect. 13.

(2) *Hist.*, I, 30.

(3) Cfr. *Isocratē Serai. de Athen.*, I.

(4) Cfr. *Dion. L. Vita Philos.*, Praef.

(5) Cfr. *Cicer., Tuscul.*, L. V, c. 3.

aiens: «cum prius nomine sapientiae uteretur, nunc ad nomen philosophiae se transfert. Nam pro eodem accipiuntur. Cum enim antiqui studio sapientiae insistentes, sophistae idest sapientes vocarentur, Pythagoras interrogatus quid se esse profiteretur, noluit se sapientem nominare, sicut sui antecessores: quia hoc praesumptuosum videbatur esse; sed vocavit se *philosophum*, idest amatorem sapientiae. Et exinde nomen sapientis immutatum est in nomen philosophi, et nomen sapientiae in nomen philosophiae» (1). Patet igitur quod philosophia *secundum nomen* nihil aliud est nisi «*amor sapientiae*», et philosophus «*amator sapientiae*».

3. **Definitio Realis.** — Philosophia, ut nomen genericum sub se continens plures alias partes ipsum specificè dividentes, non sine hire breviter definitur sic: «*Scientia Entium Ratione Cognoscibilium*».

Dicitur Io «*scientia*», inquantum ex principiis certis et evidentibus suas conclusiones deducit; scientia enim est habitus quidam demonstrativus, et de ratione demonstrationis est «ut faciat scire». Ex hac parte, scientia, ideoque philosophia, penitus distinguitur a *simplici cognitione* quae demonstratione non obtinetur seu per argumentationem certe et evidenter minime infertur, ut cognitio historica.

Additur 2° «*entium*», utpote amplectitur omne id quod habet vel habere possit rationem entis, seu omne id quod est vel esse possit: unde expendit ens universaliter et communiter sumptum, sive possibile sive reale, sive infinitum sive finitum, sive immobile sive mobile, etc.

Denique subiungitur «*ratione cognoscibilium*», inquantum entia considerat seu contemplatur lumine virium formaliter humanarum, seu ut sunt cognoscibilia ab homine formaliter ut homo: et homo est talis ratione. Ergo, philosophia consequitur veritates naturales per lumen rationis, casque deducit procedendo ex principiis certis et evidentibus. Et hac ratione distinguitur a *Theologia Sacra*, quae revelata cognoscit supernatural! lumine per fidem atque auctoritati Dei ut loquentis et revelantis innititur.

4. **Corollarium.** — Ex his ergo patet quod, cum omnis essentialis et recta definitio constet ex genere proximo et ultima differentia, et haec duo in allata philosophiae definitione iure verificentur, dicendum est ipsam esse essentialem et rectam definitionem.

Revera enim, genus proximum est «*scientia*», quo cum aliis convenit, etiam cum Theologia; differentia ultima sunt «*entium ratione cognoscibilium*». Praeterea, assignatur obiectum *materiale* philosophiae «*scientia*», obiectum *formale quod* «*entia cognoscibilia*» ut cognoscibilia, et obiectum *formale quo* «*entia cognoscibilia ratione*». Ergo ex qualibet parte, nostra definitio est vera, ideoque amplectenda.

5. **Scholion I.** — Est animadvertendum quod, si philosophia sumatur ut sapientia et ut quid identificatum cum metaphysica, sic inquam, aliam definitionem sortitur, et quidem metaphysica: et hoc modo metaphysici est illam definire et in fine totius metaphysicae tradi debet, ut vult P. Ramirez (2); sicque eam tradit S. Thomas cum Aristot. in 1 Lib. *Metaphysicae*. Hoc sensu igitur, philosophiae seu sapientiae definitio sic, ex

(1) I *Metaphys.*, lect. 3, n. 56.

(2) *Op. cit.*, an. 1922, Tom. XXVI, p. 35.

Philosopho et S. Thoma, colligi potest: « *Scientia seu cognitio scientifica* (= humana) *qua, scit omnia difficillima, per certitudinem et causas, aliosque docere potest, scit propter ipsum scire atque omnium scientiarum dignior* ».

Definitio haec colligitur, ut venata, ex sex conditionibus ad sapientiae rationem requisitis. Etenim, qui scit omnia, scit etiam causas supremas et universales, ideoque difficillima cognoscit, et quidem maiori cum certitudine, ac per hoc alios docere et ordinare potest, diligitque ipsam veritatem in se ut cognitam. Unde breviter explicatur:

1° Dicitur «*scientia seu cognitio scientifica*», ut intelligatur, philosophiam pertinere ad potentiam intellectivam cognoscitivam, et quidem speculativam hominis (1), seu dicitur «*cognitio scientifica*», utpote non est quaelibet cognitio procedens ex probabilibus seu hypothesis seu ex fide, sed ex principiis certis et evidentibus (2).

2° Dicitur «*scit omnia difficillima*», quibus designatur *obiectum materiale* circa quod philosophia versatur (3).

3° Dicitur «*scit per certitudinem et causas*», ut denotetur *obiectum formale quod*: est enim philosophia scientia simpliciter ac perfecta, cuius est per certitudinem et causas scire (4).

4° Dicendum quod *obiectum formale sub quo* in praeallata definitione non explicite designatur, sed subintelligitur, utpote qui illa omnia scit est homo, quique est talis per rationem: ideoque lumine naturali rationis procedere debet, quodque est *obiectum formale quo* philosophiae.

Sic igitur ex ratione obiecti definitio aristotélica sapientiae seu philosophiae remanet iustificata. Sed etiam ex ratione causarum plene iustificatur. Nam: «*scire omnia difficillima*» est *causa materialis*; «*scit per certitudinem et causas*» (*obiectum formale quod*) et «*ut est cognitio humana seu scientifica*» (*obiectum formale quo*) est *causa formalis intrinseca*; «*ut omnium scientiarum dignior*» est *causa formalis extrinseca* seu *exemplaris*; «*ut ordinare et docere alios potest*» est *causa efficiens*; et «*scire propter ipsum scire*» est *causa finalis*.

6. Scholion II. — Est iterum notandum quod, apud plerosque auctores, datur alia vera definitio philosophiae, nempe: «*Cognitio certa et evidens rerum, per altiores seu altissimas causas, naturali lumine comparata*» (5). Verum, definitio haec est admittenda et in nostram iam explicatam formaliter incidit. Solum est longior et considerat ipsam potius ut sapientiam seu ut idem cum metaphysica, prout dicit «*per altiores seu altissimas causas*»: scientiae enim generatini est indiscriminatim per causas, sive superiores sive inferiores, procedere. — Similiter illa alia definitio plurium aliorum «*cognitio per ultimas causas*» (6) est magis aequivoca: non enim ibi exprimitur *obiectum* nec *materiale* neque *formale quo*, licet aliunde brevissima sit; at clarius explicata optime admitti potest.

7. Corollaria. — Ex hucusque explicatis de natura seu definitione philosophiae, sequentia corollaria fas est elicere:

(1) Cfr. I-II, q. 57. a. 1, c.

(2) Cfr. J. Maritain, *Elcm. dt Phil.*, p. 66.

(3) Cfr. I *Metaph.*, lect. 2, n. 44-45.

(4) Cfr. I *Post.-Anal.*, c. 2; S. Th., lect. 4, n. 5; c. 6, S. Th., lect. 13, n. 2 ss.

(5) Cfr. Goudin, *Phil.*, Tom. I; Zigliara, *Philos.*, Vol. I, n. II, p. 2, Ed. 15*.

(6) Cfr. Grødt, *Elcm. Phil.*, Vol. I, introd., n. 1.

Coroll. Ium. — Colligitur ergo, philosophiam formaliter distingui *et Theologia*: haec enim lumine principiorum revelatorum procedit, ubi illa est seu procedit lumine principiorum naturalium seu ratione notorum (1). — Distingui consequenter *a fide* et *opinione*, quia in his, ut ait S. Thomas: «intellectus assentit alicui, non quia sufficienter moveatur ab objecto proprio, sed per quamdam electionem, voluntarie declinans in unam partem magis quam in aliam. Et si quidem haec sit cum dubitatione et formidine alterius partis, erit *opinio*. Si autem sit cum certitudine absque tali formidine, erit *fides*» (2). — Distingui praeterea ab *experimento*, ideoque a *scientiis experimentalibus*: nam «experimentum est ex collatione plurium singularium in memoria receptorum» (3): ubi philosophia, cum sit proprie scientia, est ex primis et universalibus principiis seu causis. Hinc, proprie processus philosophiae est demonstrativus et deductivus, ubi experimenti et scientiarum experimentalium est potius inductivus, qui per observationem et enumerationem factorum obtinetur.

Coroll. II. — Colligitur deinde quot falsae vel inadaequatae seu incompletae sunt plures aliae philosophiae definitiones ab auctoribus traditae. Sufficiat sequentes adnotare:

1° Incompleta est illa definitio philosophiae quae Manualia Philosophiae circuit ex Cicerone desumpta, nempe: «*Rerum divinarum et humanarum, causarumque, quibus hae res continentur, scientia*» (4). Est enim contra definitionis leges, utpote obscura et longa; nam, non clare indicatur medium quo illae res considerantur; ceteroquin, de rebus divinis et humanis tractatur pariter in theologia revelata.

2° Incompleta et inadaequata est definitio Wolffiana, scilicet: «*Est scientia possibilium quatenus esse possunt*» (5). In ipsa enim deest obiectum formale *quo* seu lumen, ideoque eius specifica differentia; atque insuper, in philosophia agitur non solum de possibilibus, verum etiam de realibus, contingentibus et necessariis.

3° Falsa pariter est definitio Galluppi, qui cum philosophis modernis ait: «*Est scientia proprii esse, idest animae, seu melius scientiae humani conceptus*» (6). Deficit *primo*, quia obiectum formale *quo* non assignatur; *secundo*, quia obiectum materiale restringitur ad animam eiusque operationes conceptuales; unde vel est definitio psychologiae vel logicae tantum. — Eadem falsitate laborant: definitio Schellingii et Hegdii, iuxta quos est «*scientia idearum*»; Fichtii, iuxta quem est «*scientia scientiae*»; et pariter Kantii, qui mavult esse «*scientiam rationis*».

4° Pariter falsa est illa Gioberti, videlicet: «*Idea divinae instauratio in scientia*» (7). caret enim tum genere tum differentia. Instauratio enim rationem scientiae minime importat; insuper, philosophia non so-

(1) Cfr. S. Th., I, q. I, a. 1; ib., a. 6, ad 2^{am}.

(2) IMI, q. 1, a. 4.

(3) I Metaphys., lect. I, n. 15.

(4) De Offic., Lib. II, c. 2.

(5) Philos., c. H, § 29, pag. 9 (Veronae, 1735).

(6) « Presso i moderni per filosofia st suole intendere la *natura dei proprio essere*, cioè dell'anima, o meglio la *scienza del pensiero umano* » (Elcm. di Filosof., vol. I, pag. 67, not. I. Firenze. 1835).

(7) « La filosofia vera piló essere definita: l'instaurazione della idea divina nella scienza (Introd. allo Studio di Filos., tom. I).

lum de idea Dei agit, verum etiam de homine, de mundo ac de omnibus ratione cognoscibilium.

5° Denique, falsa est alia quorundam, scilicet: « *Scientia animae, mundi, Dei et eorum relationum* » (1). In hac *primo* deficit obiectum formale *quo* seu lumen; et *secundo* cognitionem humanam subvertit, inquantum philosophiae studium incipit a subiecto cognoscente (anima) ad extra exiens (mundus) ut exinde ad Deum ascendat.

Hae relatae sufficiunt, quia impossibile est tot auctorum de philosophia definitiones afferre; aliunde, bene intellecta nostra definitio, erit cuique facile falsitatem aliarum inspicere.

§ 2. De Philosophiae Divisione (2).

Praelibata natura seu definitione philosophiae, de eius *divisione* sequitur dicendum, hoc est de partibus principalibus et essentialibus in quas ipsa dividitur, quaeque simul sumptae ipsam adaequant. Impossibile est etiam hic recensere omnes divisiones philosophiae, quas in diversis temporibus plures excogitarunt; unde de praecipuis tantum, praesertim de divisione aristotelico-thomistica et de altera quae communiter Wolffiana appellatur, loquimur.

8. Divisio Aristotelico-Thomistica. — Diximus, philosophiam esse scientiam entium ratione cognoscibilium; cognitio igitur philosophica per se sequi debet metaphysice totum hominem, et consequenter psychologice eius modum cognoscendi qui a sensibus et sensibilibus, saltem objective, dependet. Super hoc fundamentum *Aristoteles* et cum ipso *S. Thomas* et Thomistae omnes, saltem usque ad saec. xvn, sequentem philosophiae divisionem nobis exhibent, quam simpliciter amplecti oportet. Et revera:

Io Philosophia formaliter et per se dividitur in speculativam et practicam. Nam, philosophia, cum sit in genere cognitionis, tamquam obiectum proprium et finem, respicit ipsam veritatem. Si respiciat veritatem in seipsa tantum ut non ordinabilem ad opus, sed unice ad eius considerationem et contemplationem. habetur *cognitio speculativa*. Si vero, e contra, veritas iam considerata ad opus exterius sit ordinabilis vel actus ad opus ordinetur, habetur *cognitio practica*. Hinc ait *Aristoteles*: « Theoricae finis est veritas, et practicae opus » (3), et similiter *S. Thomas*: « Finis

(1) Ita inter alios *P. Lahr* qui ait: « La science qui part de l'âme humaine pour s'élever, jusqu'à la cause première, jusqu'à Dieu; ou plus simplement: La science de l'âme, du monde, de Dieu et de leurs rapports » (*Cours de Phil.*, vol. I pag. 5, éd. 23, Beauchesne, 1920).

(2) Cfr. optimum studium de hac re *P. Ramírez*, *La Ciencia Tomista*, an. 1923, *Tomus XXVIII*, pag. 5 ss.; *ibid.* an. 1924, *Tom. XXIX*, pp. 24 ss.; pp. 209 ss.; *P. Sertillanges*, *La Science et les Sciences spéculatives d'après S. Thomas d'Aq.* (*Rev. d. Sc. phil. et théol.*, Janv. 1921. p. 5-20).

(3) II *Metaph.*, c. 1.

enim speculativi est veritas absolute, sed practici est operatio» (1). Ergo prima divisio philosophiae est: alia *speculativa*, alia vero *practica*.

2° Philosophia speculativa formaliter et per se dividitur in Naturalem seu Physicam, Mathematicam et Metaphysicam. Etenim, ut dictum est, philosophia speculativa, tamquam obiectum et finem proprium, respicit ipsam veritatem in se contemplandam, ideoque a ratione materiae separatam seu abstractam: hoc autem dicitur speculabile *ut tale*, quodque est obiectum formale et per se intellectus speculativi. Triplex porro est separatio vel abstractio a materia (2), consequenter triplex speculabile, ideoque triplex scientia speculativa. Etenim, aut est abstractio a materia individua vel singulari, v. g. ab *his* carnibus, ab *his* ossibus, ab *hac* albedine etc., et tunc habetur primum speculabile sc. *materia sensibilis*, ut homo includens carnes, ossa etc.; unde materia sensibilis dicuntur omnes qualitates quae sensibus percipiuntur, v. g. color, frigus, odor, sonus etc., et haec materia est obiectum *Philosophiae Naturalis* seu *Physicae*; aut est abstractio etiam a materia sensibili, et habetur secundum speculabile sc. *quantum*, quod licet includat materialem substantiam, praescindit a caliditate, albedine, duritie et aliis qualitatibus corpus afficientibus; et habetur materia intelligibilis (3) quae est obiectum *Mathematicae*; aut denique est abstractio iterum a materia intelligibili, et habetur tertium speculabile sc. *res* seu *entia quae sine materia esse possunt* sive numquam sive quandoque sunt in materia, et hoc est obiectum *Metaphysicae*. Patet igitur quod philosophia speculativa formaliter et per se dividitur in *Naturalem*, *Mathematicam* et *Metaphysicam* (4).

3° Philosophia practica formaliter et per se dividitur in Factivam seu Artem et Activam seu Moralem. Nam uti habitum est, philosophia practica, tamquam obiectum et finem proprium, respicit ipsam veritatem ut ordinabilem seu ordinatam ad opus: hoc autem dicitur operabile *ut tale*, quod est obiectum formale et per se intellectus practici (5). Hoc autem operabile, aut est cuius operatio est ad extra, hoc est ut transiens in materiam exterioriorem subiecto, et habetur operabile factivum, obiectum *Artis*; aut cuius

(1) *De Ver.*, q. 3, a. 3; cfr. *ibid.*, q. 14, a. 4; I-II, q. 3, a. 5, c. et ad 2im; *de Virtut.*, q. 1, a. 7, ad 1^{am}>; jll C. *Gent.*, c. 25, n. 6; I-II, q. 57, a. 1; I, q. 14, a. 16; *in Boet, de Trin.*, q. 5, a. 1, et alibi ut jll *Metaphys.*, lect. 2, n. 290.

(2) Abstractio *genericae* loquendo est: < Actus intellectus quo aliquid de aliquo obiecto intelligitur non considerato seu non consideratis iis quae in eodem obiecto ex parte rei inveniuntur ». Pro fusiori explicatione sermo erit infra in *Log. Mat.*

(3) Materia *intelligibilis* est ipsa substantia corporea sive materia prima quae, cum solo intellectu percipi seu cognosci possit, intelligibilis dicitur.

(4) Cfr. *in Boet, de Trin.*, q. 5, a. 1; *De Sen. et Sens.*, lect. I, n. 1 (Ed. Pirota; Malletti 1928); I *Post. Anal.*, lect. 41; *De Ver.*, q. 2, a. 6, ad lum; et alibi.

(5) Cfr. *De Ver.*, q. 3, a. 3, ad 4^{am}.

operatio est ad intra, hoc est ut immanens subiecto ipsumque perficiens, et habetur operabile activum, obiectum *Moralis*. Ad rem S. Thomas: « Ordo autem quadrupliciter ad rationem comparatur. Est enim quidam ordo quem ratio non facit, sed solum considerat, sicut est ordo rerum naturalium (= *Philosophia Speculativa*). Alius autem est ordo quem ratio considerando facit in proprio actu, puta cum ordinat conceptus suos adinvicem, et signa conceptuum, quia sunt voces significativae (= *Modus sciendi* seu *Logica*). Tertius autem est ordo quem ratio considerando facit in operationibus voluntatis (= *Philosophia Activa* seu *Moralis*). Quartus autem est ordo quem ratio considerando facit in exterioribus rebus, quarum ipsa est causa, sicut in arca et domo (= *Philosophia Factiva* seu *Artis*) » (1). Hinc est concludendum cum Angelico, omnis « scientia operativa, vel est *activa*, vel (*activa*) » (2).

9. Quaeres. — Certe datur scientia Logicae; propterea quaeritur: quare nec inter scientias speculativas neque practicas adnumerata fuerit?

Resp.: Quia tum scientiae speculativae tum practicae sunt de ente reali, seu de ente quod est omnino independens a mentis consideratione, logica vero de ente rationis, hoc est de ente quod est a mente et in mente (3). Proinde sequenti modo est respondendum:

a) *Logica non est pars per se et principalis speculativae*: quia res « de quibus est logica non quaeruntur ad cognoscendum *propter seipsas*, sed ut adminiculum quoddam ad alias scientias » (4).

p) *Logica nequidem est pars practicae*: quia practicae proprium est de operabili exteriori actui intellectus, unde operabile dicitur « aliquid per applicationem formae ad materiam, non per resolutionem compositi in principia universalis formalia » (5); logica autem non est de hoc operabili, sed assignat dumtaxat leges generales recte procedendi in veritatis cognitionem, quibusque aliae scientiae utuntur.

y) *Logica est quoddam instrumentum scientiarum*: quia res « de quibus est logica... [quaeruntur] *ut adminiculum* quoddam ad alias scientias. Et ideo logica non continetur sub philosophia speculativa quasi principalis pars, sed quasi quoddam reductum ad eam, prout *ministrat* speculationi *sua instrumenta* » (6). Hinc se habet logica ad alias scientias philosophicas *ut quid introductorium* (7).

3) *Logica reductive et proprie ad speculativam pertinet*: cum enim assignet leges universales, regulasque generales modi procedendi, ex hac parte determinat aliquid quod in se est necessarium et immutabile, quod ad speculativum per se pertinet: quare hac ratione ad speculativam reducit, unde dixit S. Thomas quod logica est « quasi quoddam reductum ad eam [= speculativam], prout ministrat speculationi sua instrumenta ». Et quidem proprie, utpote res in seipsas considerat et non ad opus (8).

(1) In I *Eih.*, lect. 1.

(2) XI *Metaphys.*, lect. 7, n. 2252-53; cfr. VI *Metaphys.*, lect. 1, n. 1152 ss.; IX *Metaphys.* lect. 2, n. 1788.

(3) Cfr. IV *Metaphys.*, lect. 4, n. 574.

(4) In *Bott. de Tr.t* q. 5, a. 1, ad 2^a «.

(5) I, q. 14. a. 16.

(6) In *Boet. de Tr.9* q. 5t a. 1. ad 2^a.

(7) Cfr. I *Metaphys.*, lect. 1, n. 32; *ibid.*, lect. 3, n. 57.

(8) Cfr. 11-11. q. 47. a. 2. ad 3^a ; q. 51. a. 2. ad 3^a n.

e) *Logica secundum quid et improprie ad practicam pertinet*: quia artificium logicae non est opus distinctum ab opere intellectus, ideo simpliciter ad practican! non pertinet (1); attamen, quia habitus speculativus « habet ordinem ad interius opus intellectus, quod est speculari verum » (2), ideo secundum hanc rationem seu secundum quid ad practicam pertinet; et ob hanc rationem, quamdam similitudinem Logica habet cum scientia practica, et sic etiam *improprie* ad eam pertinet (3).

10. Quaeres. — Expensa philosophiae divisione in diversas partes, quomodo inter se ordinandae vel classificandae sint?

Resp.: Io *In genere* loquendo simpliciter dicendum est: speculativas scientias primum locum occupare, ideoque primo addiscendae sunt scientiae speculativae et postea scientiae practicae. Huius *ratio* est: quia practicae sunt applicationes quaedam speculativarum, quare dicitur quod « intellectus speculativus extensione fit practicus » (4).

2° *In specie* autem loquendo oportet distinguere, inquantum praedictae scientiae: *vel* considerantur respectu nostrum, quoad nos seu in addiscendo, hoc est respectu modi cognitionis humanae, *vel* considerantur in se et quoad se seu in earum esse obiectivo. Hac posita distinctione est dicendum:

a) Si praedictae scientiae sumantur secundo sensu explicato, tunc sic ordinandae sunt: Io *speculativae*: Metaphysica, Mathematica et Physica; 2° *practicae*: Moralis et Ars. Ratio est quia, ut sic ordinatae inter se una est alia universalior eique subalternata; hoc enim modo Metaphysica est omnium prior, et ob hoc *Philosophia Prima* appellatur, « inquantum, ut ait S. *Thom.*, scientiae aliae ab ea principia sua accipientes eam sequuntur » (5).

P) Si autem praedictae scientiae sumantur primo sensu exposito, sic sunt ordinandae: Io *speculativae*: Philosophia Naturalis, Mathematica et Metaphysica; 2° *practicae*: Ars et Moralis. Ratio est: quia sic ordo scientiarum debet proportionari modo cognoscendi hominis, hinc est « quod cognitio intellectiva aliquo modo a sensitiva primordium sumit. Et quia sensus est singulare, intellectus autem universalium, necesse est quod cognitio singularium *quoad nos* prior sit quam universalium cognitio » (6); « Videmus autem, subiungit S. *D.*, in scientiis speculativis quod media proponuntur auditori *secundum eius conditionem*: unde sicut oportet ordinate in scientiis procedere, ut ex notioribus disciplina incipiat... » (7). « Propter quod, concludit *Angelicus*, Metaphysica quae circa divina versatur, inter philosophiae partes ultima remanet addiscenda » (8).

11. Scholion. — Est animadvertendum quod, quia Logica docet modum sciendi, ideo ante omnes illas partes addiscitur. Sed audiatur iterum S. *Thomas*: « quod in addiscendo incipimus ab eo quod est magis facile, *nisi necessitas aliud requirat*; quandoque enim necesse est *in addiscendo* non incipere ab eo quod est facilius, sed ab eo cuius cognitione cognitio sequentium dependet: et hac positione *oportet in addiscendo a logica incipere*, non quia ipsa sit facilius scientiis ceteris, habet enim maximam difficultatem, cum sit de secundo intellectis; sed quia aliae scien-

(1) Cfr. I-11, q. 57, a. 1, ad 1 > «.

(2) *Ibid.*

(3) Cfr. *ibid.*, a. 3, ad 3«®.

(4) Cfr. III *de Anim.*, lect. 12, n. 780.

(5) *In Boet, de Tr.*, q. 5, a. 1, in fin.; cfr. *ibid.*, ad 9«®.

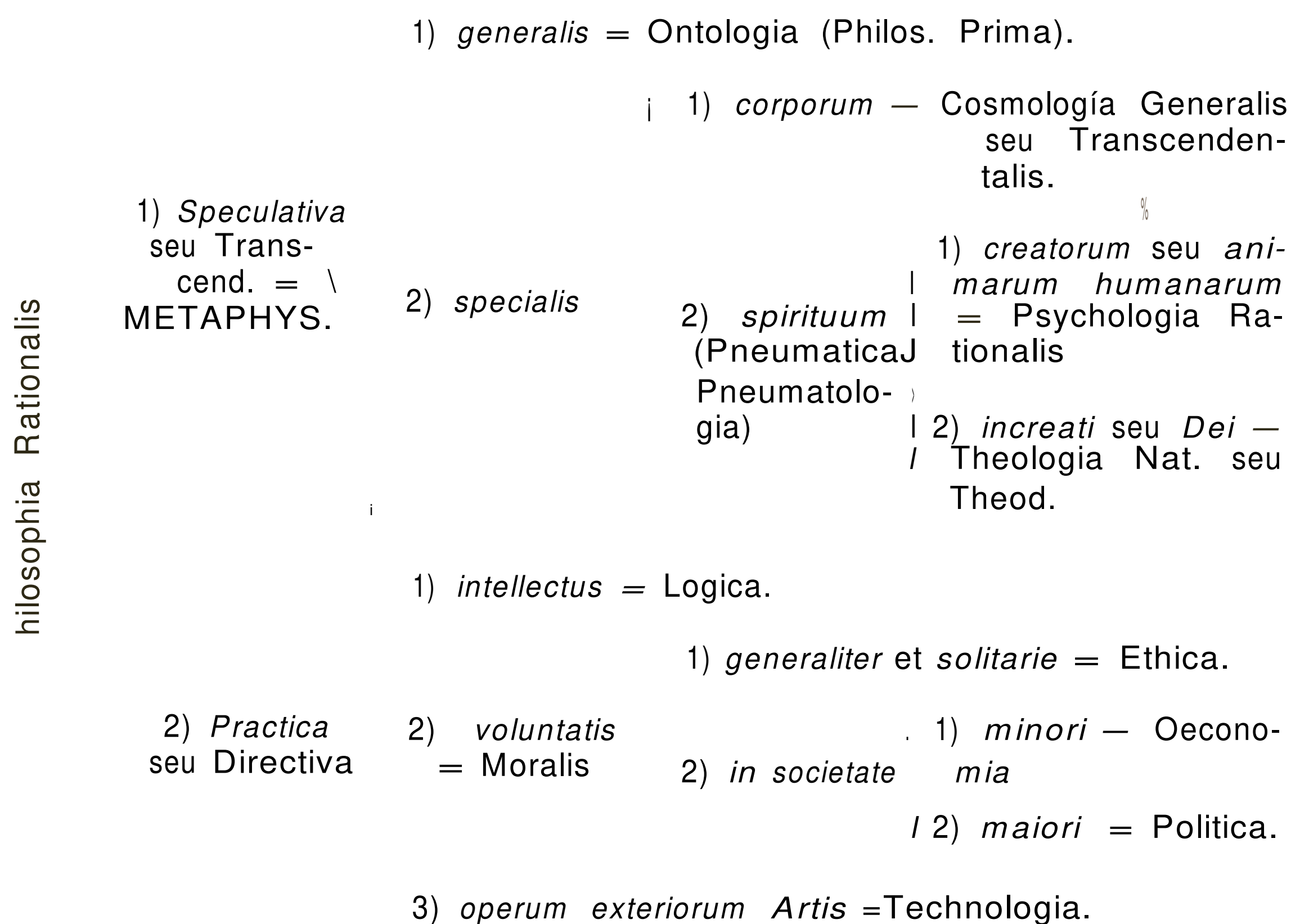
(6) I, q. 85, a. 3.

(7) I-11, q. 99, a. 6, c.; cfr. *Opuse*, de En. et Ess., Prooetn.; I-11, q. 97, a. 1.

(8) I *C. Gent.*, c. 4, n. 1; cfr. *in Boet, de Tr.*, q. 5, a. 1, ad 9^.

tiae ab ipsa dependent, inquantum ipsa docet modum procedendi in omnibus scientiis. Oportet enim primo scire modum scientiae quam ipsam scientiam, ut dicitur II *Metaph.* » (1).

12. Corollarium. — Ex omnibus hucusque enarratis de vera divisione philosophiae, manifeste liquet quomodo falsae et erroneae sunt aliae divisiones quas alii proponunt. Inter has est illa quae communiter agnoscitur a Wolff (1679-1754) redacta, licet iam sua principia a Cartesio et Leibnitz trahat. Divisio sic schematice se habet:

Uti patet manifeste, divisio haec Wolffiana, licet quamdam veritatem habeat, inquantum considerat scientias vel philosophiam «in se seu in suo esse obiectivo et independenter a modo cognitionis humanae; tamen respectu huius cognitionis, ideoque *in addiscendo* simpliciter est falsa, eo quod totam humanam cognitionem eradicatus revolvit: «quia, ut ait S. Thomas, humanae rationi *naturale* esse videtur ut *gradatim* ab imperfecto ad perfectum perveniat » (2). Haec divisio fere hodie in omnia Manualia philosophiae serpit, non solum eorum qui sunt extra Scholasticam, sed etiam qui Scholastici sunt, imo et quorundam recentiorum Thomistarum, ut Card. Zigliara, Liberatore, P. Lepidi et alii.

At iam hodie incipit quaedam reactio contra Wolffianam divisionem et a multis reditus fit ad nostram expositam, ita J. Maritain, P. Gredt,

(1) In Boet. de Tr., q. 6, a. 1, ad S^o 2° quaest.

(2) MI, q. 97, a. I.

P. Gar.-Lagrange, quodammodo *P. Hugon*, et alii. Haec nostra divisio aristotelico-thomistica schematice sic se habet:

		: I) <i>Modus sciendi Philosophiae</i> — Logica, Phil. Rationalis.	
Divisio arist.- thomist. Phi- losophiae	i	/	1) <i>Phil. Naturalis</i> , Physica
			1) <i>Speculativa</i> (2) <i>Phil. Mathematica</i>
	II) <i>Scientia Philosophica</i>		3) <i>Phil. Metaphysica.</i>
			<i>Phil. Artis</i>
	2) <i>Practica</i>		<i>Phil. Moralis.</i>

Nota. — Est notandum quod, ex nostra praedicta divisione usus communis invaluit in scholis nostris, Mathematicam et Artem excludendi, et hoc vel quia iam praesupponuntur vel quia non sunt scientiae tam difficiles intellectu, unde ait S. *Thomas*, « quod mathematica potest sciri a pueris, non autem physica, quae experimentum requirit » (1).

§ 3. *De Philosophiae Proprietatibus.*

13. Dicto de natura seu definitione et divisione philosophiae, sequitur dicendum de eius proprietatibus quae rei naturam sequuntur.

1° *Philosophia est scientia universalissima*: respicit enim quodlibet ens, licet sub lumine rationis, unde diximus « entium ratione cognoscibilium ».

2° *Philosophia est scientia in se undequaque perfecta*: et hoc tum quoad Logicam, tum Metaphysicam, tum Moralem; quoad vero Physicam et Psychologiam, et etiam quodammodo Cosmologiam, si *speculative* seu *theoretice* sumantur perfectae sunt; si autem *experimentaliter*, propter iuges inventiones modernas instrumentorum, fere perfectae dicendae sunt, licet ulteriori investigationi subiiciantur.

3° *Philosophia est perfectiva totius hominis*: perficit enim eius intellectum et voluntatem, ad quarum perfectionem scientificam etiam sensus concurrunt.

4° *Philosophia est homini utilissima*: sequitur logice ex praecedenti.

5° *Philosophia est scientia dignissima et honorabilissima*: sequitur pariter ex 3a proprietate, quod maxime verificatur de Metaphysica, qua homo evehitur ad cognitionem rerum nobilissimarum, scilicet ad rerum essentias cognoscendas, imo et finaliter ad Dei contemplationem eiusque beatitudinem: « quum fere, ait S. *Thomas*, totius philosophiae consideratio ad Dei cognitionem ordinetur » (2).

(1) In *Boet*, de *Tr.t* q. 5, a. 1, ad

(2) I *C. Gent.*, c. 4, n. 1.

6° *Philosophia respectu theologiae revelatae est ancilla et ministra*: theologia enim revelata non « accipit sua principia, ut inquit S. D., ab aliis scientiis, sed immediate a Deo per revelationem. Et ideo non accipit ab aliis scientiis tamquam a superioribus, sed utitur eis *tamquam inferioribus* et *ancillis*, sicut architectonicae utuntur subministrantibus, ut civilis militari» (1).

§ 4. De Philosophiae Causis.

Dictum est de philosophiae definitione, divisione eiusque proprietatibus; remanet ultimo loco exponere breviter causas ipsius philosophiae.

14. Causae Intrinsecae. — Causae rei cuiuslibet intrinsecae sunt duae: materialis et formalis, similiter et philosophiae.

Io *Causa materialis* philosophiae considerari potest: vel *subiective* seu materia *in qua*, et hoc est subiectum in quo recipitur, scilic. « intellectus humanus »; dictum est enim philosophiam esse in genere cognitionis, et quidem intellectivae, unde in intellectu esse potest; vel *obiective* seu materia *circa quam*, et hoc iterum dupliciter: vel *generice*, et est materia seu obiectum circa quod versatur, et sunt « omnia entia »; vel *specifice*, et sic sunt omnes partes in quas philosophia dividitur, de quibus supra dictum est.

2° *Causa formalis* philosophiae proprie non datur: « Philosophia vero, ut notat P. Goudin, est qualitas simplex, unde non habet proprie causam formalem, sed ipsa est forma quaedam constituens hominem in ratione philosophi. Attamen lato modo, *eius differentia* dici potest illius forma, quatenus vagum scientiae genus ad certum scientiae modum determinat » (2). Porro modus proprius scientiae philosophicae est ut « sub lumine rationis procedat »: *lumen* igitur *naturale rationis* potest dici causa formalis philosophiae.

15. Causae Extrinsecae. — Pariter, cuiuslibet rei causae extrinsecae sunt duae: una efficiens, finalis altera; et hae etiam in philosophia locum habent.

3° *Causa efficiens* philosophiae est duplex: una *per se*, quae actione sua physica directe in effectum influit, et haec iterum est duplex: *prima*, si nullum alium influxum priorem supponit, quae in philosophia est « Deus », qui lumen naturale rationis nobis indidit (3); *secunda*, si alium influxum praesupponit, quae in philosophia est « intellectus artificiose evolvens principia naturalia

(1) 1, q. 1, a. 5, ad 2«».

(2) Cfr. *Phil.t* Dlsp. Prooem. « De Phil, in Univ. », q. 2, a. 3.

(3) Cfr. *De Ver.*, q. 11, a. 1, c.; *ibid.*, ad 13>« et 17«»»; I, q. 94, a. 3; *ibid.*, q. 117, . 1, ad 1*».

eaque perficiens» (1). — Alia causa efficiens est *per accidens*, quae non ratione sui et directe influit in effectum, sed ratione alterius, cui est coniuncta, et haec proprie vocatur *causa occasionalis*, quae in philosophia est « admiratio » et fundamentaliter est « ignoratio » (2).

4° *Causa finalis* philosophiae est etiam duplex iuxta duplicem finis acceptionem: *finis qui proximus*, et hic in speculativis est « veritatis cognitio » et in practicis est « virtutis actio »; *finis qui remotus*, et est naturalis beatitudo seu contemplatio veritatis; *finis qui ultimus*, et est Deus: « fere, ait S. Thomas, totius philosophiae consideratio ad Dei cognitionem ordinatur » (3). — *Finis* denique cui philosophiae est ipse homo, cui acquisitio philosophiae inest; unde minus exacte posuit P. Hugon: Deum esse finem cui philosophiae (4).

En quomodo schematice exhibentur:

i				1) <i>Subiective</i> = intellectus.	
	1) <i>Intrinsecae</i>	1) <i>Materialis</i>	1) <i>genericae</i> = omnia entia	2) <i>Obiective</i>	2) <i>specificae</i> = partes philosophiae.
				2) <i>Formalis</i> = lumen naturale rationis.	
				1) <i>prima</i> = Deus	
				1) <i>per se</i>	<i>secunda</i> = intellectus h. artificiose evolvens.
		1) <i>Efficiens</i>			
				2) <i>per accid.</i> (occas.)	<i>proxima</i> — admittit ratio <i>radicalis</i> ignorantia.
	2) <i>Extrinsecae</i>			1) <i>finis cui</i> — homo.	
		2) <i>Finalis</i>			1) <i>proximus</i> cognitio veritatis actio virtutis
				2) <i>finis qui</i>	2) <i>remotus</i> = beatitudo nat.
					3) <i>ultimus</i> Deus ipse.

(1) Cfr. *De Ver.*, q. 11, a. 1.

(2) Cfr. I *Metaptws.* loc. 3, n. 55; III *C. Gent.*, c. 25; Platonem, *Thaetct.*, lib. VII, p. 98, col. 1. Ed. Ficini.

(3) 1 C. *Gent.*, c. 4, n. 1.

(4) Cfr. *Phil. Thom.*, Prol., VIII, p. 16.

16. CoroDarium. — Ex omnibus hucusque expositis de philosophia in genere deducitur clare cuius *necessitatis* ac *utilitatis* sit. Philosophia enim est homini necessaria atque utilis: 1° *ut homo est*: perficit enim illum, praesertim quoad intellectum et voluntatem, atque eius naturale desiderium sciendi perfecte explet; 2° *ut est pars societatis*: perfecte enim docet quid est bonum commune, quod est finis societatis atque docet modum alios ordinandi (1); 3° *ut est fidelis*: convenientius enim et melius eius fidem conservare potest, prout praesertim contra adversarios securius debellare potest, eorumque sophismata solvere (2). Apparet igitur manifestissime ex his necessitas et utilitas studii philosophiae, et maxime S. Thomae seu *Aristotelico-Thomisticae*, quam exponere in cursu nostro intendimus (3).

(1) Cfr. 1 C. Gent., c. 1.

(2) Cfr. I, q. 32, a. 1, ad 2^{am}.

(3) Notanda sunt aurea verba S. Thomae circa philosophiae veritatem et contra quosdam studium philosophiae despicientes: «Si quid in dictis philosophorum inveniatur contrarium fidei, *hoc non est philosophiae*, sed magis *philosophiae abusus* ex defectu rationis. Et ideo possibile est ex principiis philosophiae huiusmodi errorem repellere, vel ostendendo omnino esse impossibilem, vel non esse necessarium » (*in Boet, de Tr.t* q. 2, a. 3).

PHILOSOPHIA RATIONALIS SEU LOGICA

INTRODUCTIO

Actum est hucusque de philosophia in universim; nunc, secundum ordinem a nobis ibi designatum, est aggrediendum ad Philosophiam Rationalem seu Logicam, de qua, antequam perveniamus ad eius specialem tractationem, aliquid per modum introductionis est praeponendum, in qua sequentia habentur:

1° logicae *definitio* (§ 1);

2° » *divisio* (§ 2).

Coroll.: *utilitas et necessitas* logicae.

§ 1. De *Logicae Natura*.

Necesse est in antecessum, logicae designare naturam seu definitionem, sive secundum *nomen* sive secundum *rem*.

17. Definitio Nominalis. — Etenim, logica, secundum vim nominis, est graece dicta a Xoyod), xôyoç, quod significat vel rationem, vel ideam, discursum; et "ut alii putant: verbum, mentem, orationem, sermonem, definitionem, modum seu proportionem, opinionem, etc. Quidquid est de eius diversa acceptione nominali, hic sumitur pro ratione eiusque operationibus, et in hoc sensu iam ab antiquitate eo usu fuerunt plures Aristotelis commentatores ad designandos illos libros, in quibus Philosophus de operationibus rationis tractat, qui communiter sub nomine « *Organum* » agnoscuntur. Hinc ergo usus invaluit ut, nomine logicae, intelligatur illa scientia vel ars quae circa actus rationis versatur, et propterea « *scientia rationalis* » appellatur, non solum quia est a ratione vel secundum rationem, sed

quia per se est de actibus rationis (1). Secundum nomen igitur, logica definiri potest «*ars seu scientia rationis*» (2).

18. Definitio Realis. — Ex praefata logicae nominali definitione, iam apparere potest eius realis definitio. Dictum est enim esse scientiam rationis seu actuum rationis; rationis autem proprium est dirigere, et quidem non solum potentias inferiores, verum etiam seipsam suosque actus, eo quod est immaterialis atque propterea reflectere supra seipsam potest: «Si igitur ex hoc quod, ratio de actu manus ratiocinatur adinventum est ars aedificatoria vel fabrilis, per quas homo faciliter et ordinate huiusmodi actus exercere potest; eadem ratione ars quaedam necessaria, quae sit directiva ipsius actus rationis, per quam scilicet homo in ipso actu rationis ordinate, faciliter et sine errore procedat» (3). Exinde sic cum *Angelico* definiri potest logica: «*Ars seu scientia directiva ipsius actus rationis; vel qua homo in ipso actu rationis ordinate, faciliter et sine errore procedit*».

Explicatur.— Praedictae definitionis iustificatio habetur si in ea quatuor causae verificentur, et de facto verificantur. Etenim, in ea invenitur *causa materialis*, quae considerari potest: vel *remota*, et haec sunt entia realia seu entia quae primo a mente intelliguntur, idest primae intentiones in quas fundantur entia rationis seu entia quae secundo a mente considerantur, quorum esse est a mente et in mente, idest secundae intentiones, quae in tribus mentis operationibus habentur; vel *proxima*, et sunt entia rationis seu secundae intentiones trium mentis operationum. Similiter et *causa formalis*, quae est habitus scientificus trium mentis operationum directivus, cum logica sit scientia, ideoque habitus quidam. Pariter *causa efficiens*, quae si consideretur respectu logicae naturalis, est: vel *principalis*, et haec est Deus qui lumen rationis nobis indidit; vel *secundaria*, et haec est intellectus humanus; si vero consideretur respectu logicae artificialis, dicimus cum *Ioan. Saresb.*: «Aristoteles artis regulas deprehendit et tradidit. Hic est Peripateticorum princeps, quem ars ista *praecipuum laudat auctorem*, et qui alias disciplinas communes habet cum auctoribus suis, sed hanc *suo iure* vindicans, a possessione illius exclusit caeteros» (4). Denique, *causa finalis* etiam locum habet, quae si accipiat ut *proxima*, tunc est notitia seu cognitio modi sciendi, qua operationes intellectus diriguntur ut in suo exercitio ulteriori ordinate, faciliter et sine errore procedat; si ut *ultima* tunc

(1) Cfr. I *Post.-Anal.*, lect. 1, n. 2.

(2) Haec ars seu scientia rationis alia nomina nacta est, ut dicatur < *Organon* vel etiam • *Dialectica* ». Ad rem Boetius: « Haec est igitur disciplina, quasi disserendi quaedam magistra, quam *logice* Peripatetici veteres appellaverunt, hanc Cicero definiens, disserendi diligentem rationem vocavit. Hanc vario modo a plerisque tractata est, varioque etiam vocabulo nuncupata. Ut enim dictum est, a Peripateticis haec ratio diligens disserendi *logice* vocatur, continens in se inveniendi iudicandique peritiam. Stoici vero hanc eandem rationem disserendi paulo angustius tractavere, nihil enim de Inventionem laborantes, in sola tantum iudicatione consistunt, deque ea praecepta multipliciter dantes, *dialecticam* nuncupaverunt. Plato etiam *dialecticam* vocat facultatem quae id quod unum est possit in plura partiri, veluti solet genus per proprias differentias usque ad ultimas species separari, atque ea quae multa sunt, in unum generum ratione colligere » (*Comm. in Top. Cicer.*, lib. 1; Migne, P. L., Vol. 64, col. 1045; cfr. Ioan. Saresb. in *Metalogicus*, Lib. I, c. X; Migne, P. L., Vol. 199, col. 837).

(3) I *Post.-Anal.*, lect. 1, n. 1.

(4) *Op. prox. cit.*, lib. II, c. 2; P. L., Vol. cit., col. 859.

est veri possessio seu acquisitio et falsi fuga. Patet igitur quod, ex harum quatuor causarum verificatione, logicae definitio recta et vera est. Hinc sequentes definitiones logicae non sunt despiciendae: «*habitus scientiflcus directivas operationum intellectus; vel scientia directiva entis rationis*» (ex parte causae materialis et formalis); seu «*cognitio modi sciendi, qua operationes intellectus diriguntur ad possessionem veritatis*» (ex parte causae efficientis et finalis). Et iterum, quia ut dictum est, logica est directiva operationum, et hae sine regulis vel legibus dirigi vel regulari nequeunt, logicae per se est invenire et assignare rectas et veras regulas quibus ratio in suos actus dirigitur, et sic non sine iure etiam definiri potest: «*scientia legum seu regularum, quibus ratio in suo exercitio ordinate, faciliter et sine errore procedit*».

19. Corollarium. — Ex hucusque dictis de natura logicae, cuique est manifestum quomodo ineptae vel simpliciter falsae sunt circa hanc rem quorundam opiniones. Sic, ut unam vel alteram referamus, inadaequate *Galluppi* logicam definit «*scientiam ratiocinii*» (1): praeter enim ratiocinium, quod est tertia mentis operatio, dantur aliae duae, sc. simplex apprehensio et indicium, licet ista ad ratiocinium sint ordinata. — Falsus deinde simpliciter est recens *Psychologismus*, qui logicam a psychologia minime distinguit. Sic secundum *St. Miti*: «logica non est scientia a psychologia separata, eique coordinata. Quatenus scientia est, *pars sive sectio psychologiae est*» (2). Ita similiter *Associationismus* docet: est enim *logica psychologia associationis*», ita non pauci ex Anglis et Americanis.

§ 2. De Logicae Divisione.

20. Posita natura seu definitione logicae, de eius *divisione* est nunc dicendum. Etenim, ut dictum est, homo ratione naturali a Deo est praeditus (3); haec indita ratio ulterius exercitio evolvi et perfici potest: hinc duplex perfectio ipsius rationis: *una* naturalis et indita, *alia* vero acquisita eiusdem exercitio. Exinde duplex acceptio logicae: \

1a *logica naturalis*, et est quaedam aptitudo seu inclinatio a natura, qua homo quilibet naturaliter tendit ut ordinate et sine errore in eius ratiociniis procedat;

2a *logica artificialis* (= scientifica, acquisita), et est scientia directiva ipsius actus rationis, quae aliorum magisterio acquiritur atque logicae naturalis perfectiva. Et de hac erit sermo in toto nostro cursu.

21. Divisio Logicae Artificialis. — Logica artificialis recte et adaequate dividitur in *logicam formalem* et *materialem*. Logica *formalis* est scientia quae discursum seu ratiocinium resolvit in sua formalia principia, explicando ac probando regulas ad rectam directio-

(1) *Lezioni di Logica e Metafisica*, Lez. X, p. 86, Vol. I (Firenze, 18-41).

(2) *An Examination of Sir W. Hamilton's Philosophy* 1, 2^{ae} 461.

(3) Cfr. I, q. 94, 3.

nem actus rationis necessarias. Logica *materialis* vero, est scientia quae discursum seu ratiocinium resolvit in sua materialia principia, probando scilicet qualis esse debeat vera ac certa materia, ut habeatur vera ac certa conclusio.

Haec logicae divisio est *Aristotelis* et *S. Thomae* qui ait: « Certitudo autem iudicii, quae per resolutionem habetur, est, vel *ex ipsa forma* syllogismi *tantum...*; vel etiam cum hoc *ex materia*, quia sumuntur propositiones per se et necessariae...» (1).

Explicatur. — Logica, ut dictum est, occupatur de eo quod homini est formale et essenziale, nempe de ratione eiusque actibus; rationis proprium est *discurrere* seu *ratiocinari*, quod nihil aliud est nisi « procedere de uno intellecto ad aliud, ad veritatem intelligibilem cognoscendam » (2); consequenter liquet quod hominis propria cognitio est discursiva seu ratiocinativa et veritas obtinetur per discursum seu ratiocinium: hinc ratiocinium seu syllogismus est obiectum primum *primitate attributionis* logicae, et syllogismus demonstrativus est obiectum primum *primitate intentionis* eiusdem. Porro, in quolibet ratiocinio duo sunt essentialiter attendenda, sicut et in qualibet re, sc. *forma* et *materia*. *Forma* ratiocinii est quaedam dispositio artificiose facta conceptuum, idearum seu terminorum ad veritatem deducendam, quae veritas conclusione exprimitur. *Materia* autem, sunt illi conceptus, ideae seu termini objective et in se considerati, quique formâ ad invicem disponuntur et ordinantur. Hinc, ratiocinium forma debita confectum, dicitur *rectum*; debita autem materia vocatur *verum*. Ex quo patet, aliquod ratiocinium posse esse: *vel* rectum et verum, *vel* rectum et non verum, *vel* verum et non rectum. Res clarificetur sequentibus exemplis:

<p>1. <i>a Omne animal est sensibile</i>
<i>Homo est animal</i>
<i>Homo est sensibilis ».</i></p>	<p>3. « <i>Omne animal est vivens</i>
<i>Omne animal est sensibile</i>
<i>Omne sensibile est vivens ».</i></p>
<p>2. < <i>Omne animal est rationale</i>
<i>Canis est animal</i>
<i>Canis est rationalis ».</i></p>	1

In his tribus ratiociniis habetur: 1um rectum et verum; 2um rectum sed non verum; 3um verum sed non rectum. Quod est rectum et verum est pariter certum; unde ut habeatur conclusio *vera* et *certa*, opus est ut forma sit recta et materia sit vera, et quidem evidenter vera. Sic igitur ex his duobus elementis essentialibus et necessariis ad ratiocinium, de quo est logica, recte et adaequate dividenda est logica: in *formalem* quae formam actuum rationis considerat, et in *materialem* quae materiam seu obiectum eiusdem respicit.

22. Corollaria. — Ex dictis quis facile videre potest quot falsae sint sive denominationes sive divisiones quas quidam recentiores philosophi, etiam Scholastici et quidem Thomistae, tribuunt scientiae logicae.

Coroll. — Malunt quidam, ut e. g. *P. Hugon* (3) et alii, logicam formalem vocari logicam *minorem*, eo quod facilia tradit; et materialem vocari *maiolem*, eo quod difficiliora scrutatur. Hac denomina-

(1) I *Post.-Anal.*, lect. 1, n. 6.

(2) I, q. 79, a. 8; cfr. *ibid.*, a. 9.

(3) *Op. at.*, p. 24, n. X!

tione, divisio logicae materialis et per accidens redditur, non vero formalis et per se, eo quod facile et difficile sunt modi quidam rem extrinsece afficientes.

Coroll. IIum. — Colligitur pariter quomodo plures auctores recentiores (e. g. *Zigliara*, *E. Blanc*, *Hugon*, et alii) minus recte partes logicae dominant atque illam dividunt. Volunt enim, primam partem, quam nos vocamus formalem, appellari « *Dialecticam* », et obiectum criticae cum obiecto logicae formaliter identificando, volunt eiusdem secundam partem, quae secundum nos est materialis, vocari « *Criticam* »; unde iuxta hos omnes, logica formaliter et per se dividitur in « *Dialecticam* » et « *Criticam* ». Quanam falsitate hi omnes laborant nemo est qui non videt.

Etenim: *primo*, denominare totam logicam nomine Dialecticae est denominationem partis toti tribuere: dialectica enim, secundum Aristotelem et S. Thomam, est pars logicae, sicut est pars sophistica; et praeterea est rerum formalitates confundere: proprium enim est dialecticae ex probabilibus procedere, unde proprie non est scientia sicut est logica, et de illa Aristoteles agit in libris Topicorum (1). *Secundo*, inserere Criticam ut partem logicae et cum ea identificare: a) est Aristotelem et S. Thomam pugnare, qui de illa agunt in Metaphysica (2); p) est scientiarum obiecta formaliter confundere; logicae enim est ens rationis, ubi criticae est ens reale, eo quod est de valore reali humanae cognitionis: y) ad Kantianismum ducit.

Eodem modo est dicendum iis, qui hanc divisionem praeferunt, scilicet: in *Logicam Generalem* et *Logicam Specialem* seu *Applicatam* qua etiam Criticam intelligunt (v. g. Gonzales O. P.); vel sic: in *Logicam Formalem* seu *Generalem*, *Specialem* seu *Applicatam* (= Methodologiam) et *Logicam Criticam* (v. g. Lahr); vel aliter. At omnes eodem defectu laborant.

23. Corollarium. — Ex omnibus hucusque visis de natura, divisioneque logicae manifeste apparet, ipsam esse *utilem* et *necessariam*. Ad rem verba faciunt *Ioannis Saresberensis*: « Videntes itaque Peripatetici, quod opus in usum, usus transire potest in artem, quod vagum fuerat et licentiosum, certis regulis subiecerunt: excludentes mendacia, suppletes imperfecta, resecantes superflua, et in omnibus praecepta congrua praescribentes. Profecta igitur huic est, et sic perfecta scientia disserendi, quae disputandi modos et rationes probationum aperit, procedentibus viam parat, qua quid in dictis verum, quid falsum, quid necessarium, quid impossibile sit, innotescit: aliis philosophicis disciplinis *posterior tempore*, sed *ordine prima*. Inchoantibus enim philosophiam, *praelegenda est*, eo quod vocum et intellectuum interpretes est, sine quibus nullus philosophiae articulus recte procedit in lucem. Qui vero sine logica philosophiam doceri putat, idem a sapientiae cultu, omnium rerum exterminet rationes, quia eis logica praesidet » (3).

(1) Cfr. S. Th., I *Post.-Anal.*, lcct. 1, n. 5-6; IV *Metaphys.*, lcct. 4, n. 574.

(2) Cfr. IV *Metaph.*, lcct. 5, n. 588 ss.

(3) *Metalog.*, lib. II, c. 3; P. L., Toni. 199, col. 859; cfr. Boetium, (*n Top. Cic. Com.*, lib. I; P. L., Tom. 64, col. 1044-15.

Pars Prima

LOGICA FORMALIS

24. Divisio Tractationis. — Diximus, Logicam esse scientiam rationalem, quia proprie agit de actibus rationis: «oportet igitur Logicae partes accipere secundum diversitatem actuum rationis » (1). « Ratio vero discursum quemdam designat, quo ex uno in aliud cognoscendum anima humana pertingit vel pervenit» (2); ergo ratio, tamquam ad ultimum ab ea operatum, est de aliquo complexo seu composito ex alio cognito seu deducto, quod etiam est *synthesis deducta*; hoc autem compositum deductum praesupponit aliud complexum non deductum sed in se ut verum vel falsum cognitum, quod est *synthesis indicata*; at quia omne compositum ex simplici resultat, ideo est quod haec synthesis iudicata resolvitur in sua elementa incomplexa seu simplicia, et habetur *analysis rationis*. Tres igitur actus rationis habentur, primus actus seu prima operatio est analysis rationis circa incomplexa, et vocatur *simplex apprehensio*; secunda est synthesis rationis incomplexorum ut indicatorum, et vocatur *indicium*; tertia est synthesis complexorum ut deductorum, et vocatur *sylogismus* seu *argumentatio* (3). Hinc ait S. Thomas: « quod, sicut in exterioribus actibus est considerare operationem et operatum, puta aedificationem et aedificatum, ita in operibus rationis est considerare ipsum actum rationis, qui est intelligere et ratiocinari, et aliquid per huiusmodi actum constitutum, quod quidem in speculativa ratione *primo* quidem est definitio, *secundo* enuntiatio, *tertio* vero syllogismus vel argumentatio » (4). Ergo logica formalis de his tribus mentis seu rationis operationibus agit; et ideo dicendum est:

1o de *Simplici Apprehensione* (cap. I);
2o de *Iudicio* (cap. II);
3o de *Ratiocinio* (cap. III).

(1) I *Post.-Anal.*, lect. 1.

(2) *De Ver.*, q. 15, a. I; cfr. I, q. 58, a. 3.

(3) Cfr. I *Post.-Anal.*, lect. I, n. 4; I *Pertherm.*, lect. 1, n. 1-2; III *de Anlm* lect. XI; q. 85, a. 5.

(4) MI, q. 90, a. 1, ad 2»».

CAPUT I.

DE SIMPLICI APPREHENSIONE

PROOEMIUM

Prima ergo operatio seu primus actus qui a mente nostra elicitur, est tantum « apprehendere » seu « percipere » seu « simpliciter cognoscere », quae substantive et abstractive dicuntur « simplex apprehensio », « perceptio » seu « simplex cognitio ». De hac igitur est nunc investigandum *quid sit et circa quod sit*.

25. Definitio Simplicis Apprehensionis. — Simplex igitur apprehensio, subiective accepta seu ut est actus a cognoscente elicited qui, ut dictum est, circa indivisibilia seu incomplexa est, sic definiri potest: « *actus mentis seu intellectus quo indivisibilia, formaliter ut talia, cognoscuntur seu intelliguntur* ».

Explicatur. — Etenim, dicitur « *actus mentis seu intellectus* »: quia, ut iam dictum est, simplex apprehensio est prima operatio mentis; insuper, illis verbis indicatur *genus* eius quibus cum aliis duabus operationibus convenit. — Additur « *indivisibilia formaliter ut talia* » et per haec ab aliis operationibus omnino distinguitur. Indivisibile enim, est id quod divisiones minime patitur, sive quod non dividitur (actu) sive quod non potest dividi (potentia), consequenter indivisibile compositionis rationem ex se excludit, ideoque in esse cognito nec verum vel falsum in se esse potest: hôc iterum simplex apprehensio distinguitur obiective a secunda operatione, cuius est verum vel falsum (1). Indivisibile autem, de quo est simplex apprehensio, tot est quot *unum*, cuius ratio est ex indivisione; porro datur triplex unum: nempe *physice* seu *matematice*, sc. per continuitatem; *logice* seu *specificè*, sc. habens unam speciem; *mctaphysice*, sc. simpliciter in se indivisibile (2). Indivisibile autem patet hic sumi pro eo, quod sive in actu sive in potentia est tale, propterea ut a tempore et spatio abstrahit; tale autem indivisibile sunt essentiae rerum; actus autem mentis, qui est de hoc indivisibili, nil de eo componere vel dividere potest, consequenter nec affirmare neque negare, ideoque nullum verum vel falsum de eo proferre potest. Hinc igitur est quod, simplex apprehensio est actus intellectus simpliciter et absolute cognoscens rerum essentias seu indivisibilia (3). Haec nostra definitio est eadem ac illa quae in Manualibus communiter traditur (4).

26. Corollarium. — Infertur ex dictis, ad simplicem apprehensionem duo praecipue requiri: 1° ut sit de indivisibilibus seu essentiis rerum menti repraesentatarum; et 2° consequenter ut careat affirmatione et negatione, seu veritate et falsitate. Simplex apprehensio a S. *Thoma*, modo vocatur « *prima mentis operatio* », modo « *indivisibilium seu incomplexorum intelligentia* », modo « *simplex notitia* ». modo « *perceptio* », et quandoque aliter.

(1) IU *de Ariím.*, lect. II, n. 746-64.

(2) *Cfr. ibid.*

(3) *Cfr. II Perihcrm.*, lect. 3, n. 3.

(4) *Cfr. Z10LIARA, op. cit.*, Log, n. III, p. 13; *Gr ed t, op. cit.*, et alios.

27. Scholion. — Est hic animadvertendum quod, ad simplicem apprehensionem plures actus intellectus concurrunt, nempe: *abstractio* quae nil aliud designat nisi quamdam separationem ab intellectu factam unius obiecti ab alio (= abstractio subiectiva), vel separationem ipsiusmet obiecti ab altero independentem ab actu abstrahente intellectus (= abstractio obiectiva) (1); *attentio*, quae est actus intellectus quo ita in unum et unicum obiectum sistitur ad illud cognoscendum, ut nullo modo curet vel consideret alia obiecta vel alia quae sunt in eodem obiecto; *consideratio*, quae iuxta Aristotelem quamvis dicatur de omni intellectuali operatione, est tamen quaedam attentio qua specialiter et gradatim ad singulas obiecti partes descenditur, et sic pertinet ad simplicem apprehensionem, prout sc. attenta una essentia unius obiecti postea ad alterius divertitur. Proprie tamen et per se ad indicium pertinet (2); *reflexio*, qua intellectus in seipsum suasque operationes quasi replicat et redit ut eas attentius rimetur; tandem *contemplatio*, quae est ultimus actus cognitionis, et est actus intellectus quo veritas in se cognoscitur et in ea finaliter sistitur, unde I contemplatio pertinet ad ipsum simplicem intuitum veritatis » (3).

28. Obiectum Simplicis Apprehensionis eiusque elementa. — Dictum est, simplicem apprehensionem esse de indivisibilibus seu essentiis rerum, quasque apprehendit in aliquo obiecto menti praesente et essentias repraesentante, aliis verbis *in ideis*: ideae autem extrínseco manifestantur seu exprimuntur voce vel scripto. Hinc ait Aristoteles: «Sunt ergo ea quae sunt in voce, earum quae sunt in anima passionum notae: et ea quae scribuntur, eorum quae sunt in voce » (4). Patet exinde, *vocem* esse signum eorum quae mente concipiuntur seu apprehenduntur, et *scripturam* esse signum eorum quae voce proferuntur; scriptura igitur vocem, et vox conceptiones seu ideas rerum in intellectu supponit. Porro, vox et scriptura sunt quid sensibile, conceptiones vero et ideae quid spirituale ac ideale; ergo duo elementa concurrunt ad completam simplicem apprehensionem: *unum* est ideale, directe afficiens potentiam cognoscitivam, prout est obiectum menti praesens, ab ea conceptum et ipsam terminans, et vocatur: *terminus mentalis*, *verbum mentis*, *idea expressa* vel *conceptus formalis*; *alterum* elementum est sensibile, estque sensibilis expressio illius termini mentalis, voce vel scripto expressa, et vocatur simpliciter *terminus*.

Hinc de simplici apprehensione agentes sequentia sunt exponenda, ita tamen ut. quia a facilioribus incipere debemus atque a magis nobis notis, hunc ordinem servemus:

(1) Cfr. I, q. 49, a» 3; Caiet., *De Ent.-Ess.* Prooem., q. I.

(2) Cfr. 11-11, q» 53, a. 4, c. ct ad

(3) 11-11, q- 180, a. 3, ad 1««. — Notandum est quod, haec carentia affirmationis vel negationis, consequenter veritatis vel falsitatis, quae in simplici apprehensione invenitur, propria est humanae cognitionis, propter eius imperfectionem: in Deo autem est ex eius summa perfectione cognitionis, qui uno ac simplici Intuitu omnia perfecte cognoscit (cfr. 1,q.14, a. 1, ad 1 *ibid.*, a. 14).

(4) I *Perth.* c. I.

1° de elemento sensibili simplicis apprehensionis, seu de obiecto sensibili, voce vel scripto expresso, relate ad actus mentis; breviter *de Termino* (Art. I);

2° de elemento ideali eiusdem seu de obiecto ideali, mente praeconcepto, relate ad actus mentis; breviter *de Idea* (Art. II).

Articulus I.

DE TERMINO LOGICO

29. Incipiendo ergo a facilioribus et notioribus quoad nos ad difficiliora et notiora quoad se veniendo, occurrit nobis imprimis *de Termino Logico* agere, quodque est signum seu expressio ipsius ideae seu conceptus mentis externe facta, quaque ipsi conceptus externe manifestantur, cuius necessitatem repetit *Angelicus*, ex hoc quod « homo est animal naturaliter politicum et sociale » (1). Cum autem terminus iste sit externe manifestativus illius quod interne concipitur, se habet ad hoc ut signum ad signatum seu ut manifestans ad manifestum, hinc terminus est etiam in genere signi; quapropter ut melius intelligatur exponendum:

1° de *signo in genere* (§1);

2° de *ipso termino logico* (§ 2).

§ 1. De Signo in Genere.

Loquendo de signo duo principaliter occurrunt expendenda: 1° *quid sit* seu eius *definitio*; et 2° *quotuplex sit* seu eius *divisio*. Sit igitur:

30. Definitio Signi. — Ut omnes species signi sub una ratione genérica comprehendantur, sic convenienter definiri debet signum in genere, sc.: « *illud quod potentiae cognoscitivae aliquid aliud a se repraesentat* » (2).

Explicatur. — Ut haec signi definitio bene penetretur, est sciendum quod ad rationem signi *duo* necessario concurrunt: 1° ut sit manifestativum seu repraesentativum alicuius; et consequenter 2° cum «sit alicuius» hoc debet esse ab ipso signo manifestante seu repraesentante quid distinctum: nihil enim est suiipsius signum; sic v. g. video fumum, fumus utique fit obiective menti meae praesens, at ipse est quoddam signum repraesentans quid aliud a se distinctum, videlicet ignem; illud vero quod distincte a *signo* manifestatur seu repraesentatur dicitur *signatum*. Exinde habetur quod ratio signi duplicem

(1) I *Perth.*, lect. 2, n. 2; cfr. II-II, q. 91, a. 1, c.; q. 109, a. 3, ad 1um; q. 110, a. 1, c.

(2) Cfr. Ioan., a S. Thoma, *op. cil.*, Log. P. I, c. II, p. 2; cfr. S. Thm I, *dist.* I, in *Expos. Lit.*; IV, *dist.* I, q. 1, a. 1, q1a. 1, ad

relationem involvit: unam *ad potentiam*, et ideo in definitione dictum est «*quod potentiae cognoscitivae... repraesentat*»; alteram *ad signatum*, et ideo dictum est «*quod aliquid aliud a se repraesentat*». Sic ergo explicata manet signi in genere definitio.

Haec signi definitio minime excludit signum quod vocatur *formale*, cuius est seipso et non alio mediante aliquid repraesentare. Huius ratio est: quia significatio ipsa est quid ab ipso signo formaliter distinctum, sic e. g. humanitas est signum formale quo seipso seu immediate homo cognoscitur, et hominis praesentia est quid distinctum ab ipsa humanitate: «signum autem, ait S. Thomas, est per quod aliquis devenit in cognitionem alterius» (1). Stat ergo nostra definitio.

31. Scholion. — Communiter solet a philosophis, praesertim in Manualibus (2), sequens signi in genere definitio tradi, videl.: «*id quod praeter speciem quam ingerit sensibus, facit aliquid aliud in cognitionem venire*». Est S. Augustini (3). Verum, licet bona sit, tamen non est adaequata definitio signi *in genere*, sed solius signi *instrumentons*, ideoque signum formale excludit. Ut mox enim dicetur, signum formale est potentiae repraesentans aliud a *seipso*, ita ut illud quod repraesentat per seipsum ac immediate, nulla alia specie intercedente, sit ducens in cognitionem repraesentati seu signati; sic imago regis per se ducit in cognitionem regis; rex autem non est aliud *in ratione visionis* ab imagine regis, licet sit aliud secundum esse: idem enim est rex qui in imagine videtur et qui in sua persona. Unde patet, signum formale non ducere in cognitionem alterius alia specie ab ipso distincta, sicut accidit in signo instrumentan, v. g. in fumo, qui praeter eius speciem in sensibus productam, ducit pariter in cognitionem alterius distincti ab ipsa specie, sc. in cognitionem ignis. Non est igitur haec augustiniana definitio admittenda ut signi in genere.

32. Corollarium. — Colligitur exinde, signum, utpote est ducens nos in cognitionem signati, opus esse *notius* et *prius* cognitum signato; quia porro priora et notiora quoad nos sunt sensibilia, quibus intelligibilia cognoscimus, ideo recte signum ponitur esse aliquid sensibile: «effectus autem sensibilis, ait Angelicus, per se habet quod ducat in cognitionem alterius» (4).

33. Divisio Signi. — Ex data signi definitione eius principales divisiones sequuntur. Signum enim, ut dictum est, duplicem relationem involvit, scilicet: et ad potentiam cognoscitivam *cui* fit praesens seu manifestatur, et ad signatum *quod* signat seu manifestat. Hinc dividitur:

Io *Ex ordine ad potentiam*: aliud est *formale*, aliud vero *instrumentale*. Signum *formale* est illud quod, immediate et per seipsum aliquid repraesentat, v. g. imago fumi est signum formale fumi.

(1) III, q. 60, a. 4.

(2) Cfr. v. g. ZiCLiARA, *op. cit.* Dial. Lib. I, c. II, a. 1, n. 1, p. 46.

(3) Lib. II *de Doct. Christ.*, c. I.

(4) HI, q. 60, a. 4, ad 1 cfr. *de Verit.*, q. 9, a. 4, ad 4«»; *ibid.*, ad 5«»; q. 4, a. 1, ad 7**; I, *dist.* I, q. 1, a. 1, q1a. I, ad 5"«; IV, *dist.* I, q. I, a. 1, q1a. 2*; et *ibid.*, q1a. 2\

Ex quo liquet, in signo formali non esse necessarium quod signum cognoscatur prius signato, eo quod signatum per signum, in eo similitudinem habens, immediate potentiae repraesentatur, ut in exemplo allato, signatum formale, sc. fumus, similitudinem suam habet in imagine: visa igitur fumi imagine, per se et immediate fumus videtur. — Signum *instrumentale* est illud quod, ex iam praeexistente specie, quid aliud repraesentat praeter illam speciem cum qua est connexum, v. g. fumus est signum instrumentale ignis. Sic igitur in hoc signo absolute necessarium est prius cognoscere signum et eo mediante signatum, ut in exemplo dato; praeter enim fumi imaginem, repraesentatur quid aliud scii, ignis, qui cum fumo connexionem necessariam habet: at ignis *non immediate* in fumo videtur cum ibi non sit eius similitudo, *sed mediate*, i. e. mediante fumi imagine in potentia cognoscitiva producta.

34. Scholion. — Praedicta signi divisio est maximi momenti in philosophia, praesertim thomistica: unde ut profundius penetretur sequens doctrina ex *Angelico* est notanda. Et revera, sumpto signo pro eo *a quo* nomen ad significandum imponitur, sic formale non est proprie signum; sumpto vero pro eo *ad quod* significandum imponitur, sic vere et proprie est signum (1). Signum enim *ex parte imponentis* (= a quo) designat rem sensibilem, a qua intellectus ad signatum manuducitur et discurrit, et hoc modo non proprie, sed metaphorice dicitur de formali signo; *ex parte* vero *rei impositae* (= ad quod) dicit rem facientem cognoscere alteram rem, et sic magis proprie de formali dicitur quam de instrumentan: «signum autem est, ait S. *Thomas*, per quod aliquis devenit in cognitionem alterius» (2).

Exinde aliud eruitur notandum quod, utrumque signum non eodem modo est potentiae cognoscitivae praesens: signum enim formale ad illam se habet ut id *in quo*, ubi instrumentale ut id *quo* vel *ex quo* (3). Est enim *maxima differentia* inter cognoscere aliquid ut *in quo* et ut *quo* seu *ex quo*: «Differt autem, pergit *Angelicus*, cognoscere aliquid *in aliquo* et aliquid *ex aliquo*; quando enim aliquid *in aliquo* cognoscitur, uno motu fertur cognoscens in utrumque... et talis cognitio non est discursiva... Sed tunc dicitur aliquid *ex aliquo* cognosci, quando non est idem motus in utrumque, sed primo movetur intellectus in unum, et ex hoc movetur in aliud: unde hic est quidam discursus... » (4). Hinc signum formale est id *in quo*, seu immediate et intuitive signatum cognoscitur; instrumentale autem est id *quo* seu *ex quo*, vel mediate et discursive signatum cognoscitur: eo quod cognoscere aliquid *in aliquo* fundat cognitionem immediatam et intuitivam, cognoscere aliquid *ex aliquo* fundat cognitionem mediatam et discursivam. Ex hac igitur parte, instrumentale, proprie et per se loquendo, magis signi rationem importat quam for-

(1) Cfr. IV, *dist.* I, q. 1, a. 1, q1a. 2*.

(2) III, q. 60, a. 4; cfr. *De Ver.f* q. 4, a. 1, ad 8««, 10U® et 11^TM.

(3) Cfr. *Opuse.* 10.

(4) *De Ver.t* q. 8, a. 15; cfr. *ib.t* q. 2, a. 3, ad 3««; *Ir* q. 58, a. 3, ad 1««.

male (1). Sequitur praeterea, signum formale eiusque signatum una cognitione cognosci (2), ubi instrumentale eiusque signatum duplici cognitione, eo quod discursivam cognitionem participat (3).

35. Corollarium. — Colligitur ex his quaenam est utriusque signi *excellentia* seu *dignitas*: 1° si comparatio fiat inter ipsa signa instrumentaba, sic signum vocale seu vox primatum tenet (4); 2° si comparatio fiat inter signum instrumentale et formale, sic formale perfectius est instrumentali: se habet enim hoc ad illud ut medium ad finem (5). Hinc patet quod, *verbum cordis* (verbum interius seu conceptus formalis seu expressus) perfectius est in ratione repraesentandi seu manifestandi verbo vocali; eo quod illud est signum formale et hoc est signum instrumentale.

36. 2° *Ex ordine ad signatum*: aliud est *naturale*, aliud *ad placitum* et aliud *ex consuetudine*. Signum *naturale* est illud quod potentiae cognoscitivae quid aliud a se *ex sua natura* repraesentat, v. g. fumus natura sua ignem repraesentat. Hoc autem signum cum super rei naturam sit fundatum, est semper idem apud omnes. — Signum *ad placitum* (= conventionale) est illud quod potentiae cognoscitivae quid aliud a se *ex libera hominis institutione* repraesentat, v. g. signum campanae conventionaliter finem vel initium scholae indicat; et vox «homo» ex institutione animal-rationale designat (6). — Signum *ex consuetudine* est illud quod potentiae cognoscitivae quid aliud a se *ex solo usu* repraesentat, v. g. mappae supra mensam significant prandium esse paratum.

37. Scholion. — Praeter dictas signi divisiones quae sunt principales, dantur etiam aliae: non sunt tamen nisi determinata et specificata signa dictorum, et formaliter ad dicta reducuntur. Sic S. Thomas, de sacramentis loquens, has species signorum habet, sc.: signum *rememorativum*, *demonstrativum* et *pronosticaria* (7). — Pariter, *Ubaghs* habet hanc signi divisionem, quae admitti potest, scii, in *certum* quod potentiae cognoscitivae quid aliud a se determinate repraesentat, et *incertum* quod potentiae cognoscitivae quid aliud a se indeterminate repraesentat, eo quod plura significare potest, v. g. rubor vultus (8).

Non est tamen illud tertium signum ab *Ubaghs* inventum, quod *artificiosum* vocatur, admittendum, est enim medium inter naturale et arbitrarium seu ad placitum et de utroque participans, v. g. barometrum: eo enim ipso quod est artificiosum, iam ad liberam humanam institutionem pertinet, unde non est admittendum.

(1) Cfr. *De Ver.* q. 9, a. 4, ad 4*®.

(2) Cfr. I, q. 58, a. 2.

(3) Cfr. *De Ver.*, q. 4, a. 1.

(4) Cfr. III, q. 60, a. 6; II-H, q. 55, a. 4, ad 2»m.

(5) Cfr. *De Ver.*, q. 4, a. 1; *ib.* ad et 7 ®; *ib.* q. 9, a. 4, ad 4«»; *De Pot.*, q. 8 a. 1; III, q. 60, a. 4.

(6) Cfr. 1 *Penh.*, lect. 2.

(7) III, q. 60, a. 3.

(8) Cfr. *Logic.* P, l.» c. II, § VII.

Quae hucusque de signo dicta sunt sic schematice exhiberi possunt:

signum	j	1) <i>quid sit.</i>	i	1) <i>formate</i>
		1) <i>relate ad potent.</i>		2) <i>instrumentale.</i>
	l	2) <i>quotuplex</i>	'	1) <i>naturale</i>
		2) <i>relate ad signat.</i>		2) <i>ad placitum</i>
				3) <i>ex consuetudine.</i>

38. Elementum Vivens Signi. — Signa logica seu termini externe manifestantur aliquo elemento viventi, quod est vel vox, vel *scriptura* vel *gestus*. Breviter igitur est aliquid de his addendum prout Logico convenit, eo quod longior tractatio de istis ad Psychologum pertinet.

A) De Voce. — Vocis necessitas desumitur, iuxta *Angelicum*, ex eo quod « homo est animal naturaliter politicum et sociale » (1), et sic cum eodem S. Doctore definiri potest: « *sonus animalis, qui fit per respirati aeris percussione ad arteriam vocalem, quae percussio fit ab anima et principaliter a corden* » (2).

Explicatur. — Sonus enim nil aliud est quam percussio quaedam ex duorum corporum collisione causata; sonus' igitur convenit omnibus corporibus, tum animatis tum inanimatis, ubi vox est propria animantibus (3), et animantium illis convenit quae habent sanguinem (4) et etiam habentium sanguinem iis tantum convenit quae habent organum respirationis seu pulmonem (5). Unde ad vocem proprie requiritur quod corpus sit vivens, sanguine et respirationis organo praeditum: hoc organum est .vocalis arteria, quae est ordinata ad pulmonem, ut ei deserviat ad aeris attractionem » (6). Sic igitur explicata sat manet vocis definitio, quae breviter cum S. Doctore sic definiri potest: « *sonus ab ore animalis prolatus cum imaginatione quadam* » (7). Haec Aristotelis et S. Thomae doctrina fere est idéntica cum recentiorum doctrina (8).

39. Divisio Vocis. — Vox praecipue dividitur in: *inarticulatam* seu *illitteratam* et *articulatam* seu *litteratam*. *Articulata* est quam lingua componit ex vocalibus ac consonantibus. *Inarticulata* autem est quae iis omnibus caret, et est simplex percussio glottae seu arteriae vocalis per aëris respirationem, v. g. gemitus, suspiria animalium (9). — Exinde patet differentia, non solum philosophica,

(1) I *Perih.*, lect. 1.

(2) *De An.*, lib. II, lect. 18, n. 476.

(3) Cfr. *ibid.*, n. 467-468, 477.

(4) Cfr. *ibid.*, n. 470-471.

(5) Cfr. *ibid.*, n. 472.

(6) Cfr. *ibid.*, n. 474.

(7) I *Perih.*, lect. 4, n. 3.

(8) Cfr. Halliburton, *Hand-Book of Physiology* Chap. LIV, p. 727, (London 1903); Duval, *Cours de Physiologie*, VII, III, pag. 450 ss. (Paris, Baillière, 1897).

(9) Cfr. I *Perih.*, lect. 4, n. 3; *De Anirn.*, Lib. II, lect. 18; Duval, *loc. prox. cit.*, p. 460-466.

sed etiam physiologica, inter utramque vocem. Ut enim vox articulata habeatur, plura instrumenta physiologica requiruntur quam ad inarticulatam; huic enim sufficit simplex glottae percussio per aëris respirationem, ad alteram vero plura alia requiruntur, ut pulmo, guttur, dentes, labia etc. (1). Est tamen attendendum, aerem in vocis formatione non esse elementum principale, sed instrumentale et ut conditio sine qua non (2).

Vox articulata potest esse duplex: *insignificativa*, et est illa quae omni significatione caret ut *blittri*; et alia *significativa*, et est illa quae significationem habet, v. g. homo, animal etc. Haec est iterum duplex: *categorematica*, et est illa quae separatim et singillatim prolata completam ac perfectam significationem habet, v. g. homo, animal, bos; et alia *syncategorematica*, quae separatim et singillatim prolata completam ac perfectam significationem non habet sed prout aliis est coniuncta, v. g. nullus, aliquis, nemo etc.

40. Scholion. — Est animadvertendum, voces inarticulatas ex natura habere quod significant, e. g. gemitus, propterea et *voces naturales* appellantur; voces vero articulatas ex libera hominis vel Dei institutione habere quod significant, v. g. homo. Hinc primae sunt signa naturalia, aliae vero sunt arbitraria seu ad placitum (3).

41. Corollarium. — Ex dictis colligi potest *differentia* inter simplicem vocem et locutionem seu sermonem. Vox enim in genere, imo et vox inarticulata, ut ex dictis apparet, est quid hominibus et brutis commune, et rationem sermonis seu locutionis unquam habere potest. Vox autem articulata, utpote compositionem litterarum, syllabarum ex consonantibus et vocalibus requirit, nonnisi hominis est, et locutionem seu sermonem constituit, et exinde linguam (4).

B) De Graphologia. — Scripturae seu graphologiae necessitas, quae est aliud medium conceptuum manifestativum, iuxta *Angelicum* repetitur ex hoc « quod homo conceptiones suas etiam his qui distant secundum locum et his qui venturi sunt in futuro tempore manifestet » (5). Ex qua necessitate seu scripturae fine, sic definiri potest: «est *signum graphicum quo homo distantibus localiter et futuris tempore suas conceptiones exprimit* ». — Huius explicatio est per se clara.

42. Divisio Graphologiae. — Graphologia principaliter dividitur in: *ideographicam*, et est illa quae constat signis quibuscumque vel imaginibus sensibilibus, quae symbolismo vel similitudine plus minusve res quas significant exprimunt, sic est graphologia aegyptiaca. quae et *Hieroglyphica* dicitur; et *phonographicam* (=pho-

(1) Cfr. I *Perth.*, lect. 6, n. 8; *Opuse.* I, Tract. 7, c. 3; Duval, *loc. prox. cit.*, p. 460,

(2) Cfr. *De Anim.*, *loc. prox. cit.*; cfr. Duval, *ibid.*, p. 456.

(3) Cfr. I *Perthcr.*, lect. 2, n. 8.

(4) Cfr. S. Th., I *Politic.*, lect. 1; Halliburton, *loc. prox. cit.*, pp. 737-739.

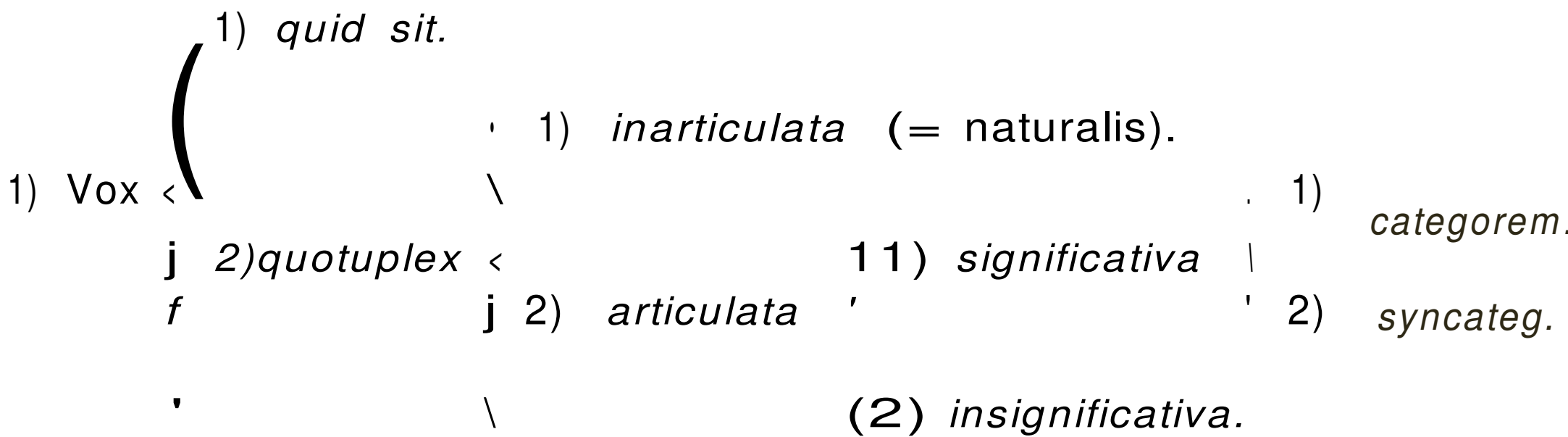
(5) I *Penh.*, lect. 2, n. 2.

neticam vel alphabeticam), et est illa quae constat signis conventionalibus et permanentibus ipsa vocabula immediate significantibus.

43. Scholion. — Quae dicta sunt breviter de graphologia Logico sufficiunt; alia autem investigare est proprium Psychologi Experimentalis vel Grammatici (1). Est autem notandum, graphologiae studium hodie optime evolutum ac perfectum esse a Psychologia Experimentalis, et maxime conferre ad characteres, sive psychologicos sive physiologicos, alicuius individui detegendos (2).

C) De Gestibus. — Praeter vocem et graphologiam datur aliud medium conceptionum intellectus manifestativum, et vocantur *gestus*, qui nil aliud sunt quam: «*motus ordinati externi corporis nostri, quibus magis vel minus exprimuntur aliis ea quae mente concipiuntur*». — Dicitur quod isti motus esse debent «*ordinati*», secus enim non exprimerent id quod concipitur, imo et auditores terrerent atque contra civilem educationem essent. Notum est, istos motus ordinatos esse plus vel minus omnibus naturaliter communes, et quibusdam esse ita necessarios, ut conditionem sine qua non, ad magis emphatice conceptus exprimendos; quibusdam vero esse absolute necessarios, ita ut sine illis cum aliis communicare nequeant, v. g. in mutis. Hac ratione, etiam gestuum studium recenter a Psychologia Experimentalis Abnormali seu Psychopathologia magnum emolumentum obtinuit.

Hucusque dicta de elemento vivo signi sequenti schemate exhiberi possunt:

2) *Graphologia.*

3) *Gestus.*

§ 2. De Termino Logico.

Locuti sumus de signo in genere eiusque medio sensibili manifestativo; nunc, ordine doctrinae, disserendum est de signo in speciali, quod est *terminus logicus*, et ideo inquantum sub logici

(1) Cfr. I *Perth.*, lect. 2, n. 3.
(2) Cfr. P. Lombroso, *I segni Revelatori della personalità* •, c. VII, p. 153, Torino, 1913; Micron, *Les mystères de réécriture*; id., *Système de la graphologie*; Cr Epieux Jamin, *L'Éch-turc et le Caractère*; Preyer, *Handschrift Character*; et plures alios.

consideratione cadit eique deservit. Deservit enim logico prout concurrat ad ordinem « quem ratio considerando facit in proprio actu, puta cum ordinat conceptus suos ad invicem, et *signa* conceptuum, quia [quae] sunt *voces significativae* » (1); consequenter logico deserviunt inquantum immediate ad veritatem habendam ordinantur, quae veritas formaliter in enuntiatione habetur: « non autem hic, ait S. Thomas, agit de nomine et verbo nisi inquantum sunt partes enunciationis » (2). De hoc igitur termino est impraesentiarum exponendum, de quo duo quaeruntur: 1° *quid sit*; et 2° *quotuplex sit*.

44. Definitio Termini. — Vox « *terminus* », apud antiquos, etiam apud S. Thomam, saepe voce « *simplex dictio* » designatur, quasi scilicet simpliciter, sine aliqua compositione vel divisione, dicere, ut cum profertur homo, Petrus etc. Terminus igitur in genere et in communi, logice sic definiri potest: « *vox significativa ad placitum, ex qua simplex conficitur propositio vel oratio* » (3).

Explicatur. — Dicitur « vox » ut indicetur esse terminum oralem, qui scilicet ore profertur, ideoque in genere signi sensibilis reponitur, ut patet ex dictis de voce. Dicitur *vox significativa*, ut designetur pertinere ad vocem quae significatum exprimit, etiam ex ibidem dictis liquet. Additur « *ad placitum* », ut detur intelligi non esse vocem inarticulatam seu naturalem, sed articulatam et a libera hominis impositione institutam, ut ex ibidem dictis pariter patet. Dicitur denique *ex qua simplex conficitur propositio seu oratio*, ut indicetur finis quem in Logica exercet. Etenim, ut dictum est, termini logico deserviunt per se inquantum ordinantur ad conficiendam seu componendam enuntiationem, ideo se habent ad ipsam ut partes ad totum: sunt ergo *ex quibus* totum seu enuntiatio primo componitur, et sicut sunt ea ex quibus componitur, sunt pariter id *in quod* ultimo totum logicum seu enuntiatio resolvitur (4). Parti autem proprie et prius convenit ut constituat seu componat totum in esse quam sit id in quod totum resolvitur: « partes, ait S. Doct., originaliter sunt priores toto, quasi constituentes ipsum » (5). Terminus igitur logicus, qui rationem partis habet, non est definiendus relate ad resolutionem seu divisionem totius, sed relate ad eius compositionem: divisio enim naturaliter posterior est compositione » (6), et propter hoc de eo dictum est « *ex quo simplex conficitur propositio* ». Demum definitur relate ad propositionem seu orationem simplicem, quia composita ex simplici resultat eamque supponit (7).

45. Corollarium Iam. — Ex termini logici data definitione et explicatione colligitur quod, licet plures philosophi, ex una parte, considerando diversa munera diversosque respectus termini, bene illum definiant; ex altera tamen parte non recte faciunt: eo quod non definiunt illum in genere. Sic enim quidam inter alios terminum definiunt ex Aristot.:

(1) I *Eth.*, lect. 1; cfr. I *Perih.*, lect. 2.

(2) I *Perih.*, lect. 1.

(3) Cfr. Ioan. a S. Thoma, op. cit. Log. P. I, c. I, p. 2.

(4) Cfr. III, q. 90, a. 1.

(5) III, dist. 2, q. 2, a. 1, q. 3*; cfr. IV, dist. 16, q. 1, q. 4*; I. dist. 8, q. 4, a. 1, arg. S. Contr.; I C. Gent., c. 18, n. 2-3.

(6) I *Perih.*, lect. 8; cfr. Opuse. 48, Tract. 8, c. 1.

(7) Cfr. Ioan. a S. Thoma, toe. prox. cit. p. 1.

« esse id in quod resolvitur propositio, ut in praedicatum et subiectum » (1). In hac enim definitione patet quod, Philosophus minime comprehendit omnes partes quae propositionem ingredi possunt, ut verbum, terminos syncategorematicos, negationes, etc., et tamen haec omnia non constituunt per se nec subiectum neque praedicatum; ideo dicendum est quod illa definitio est termini *relative ad enuntiationem* seu *ad syllogismum*, in quantum sc. omnis syllogismi enuntiatio essentialiter resolvitur in duo elementa, sc. praedicatum et subiectum, quae *termini* vocantur (2).

46. Corollarium IIam.—Colligitur praeterea quod, termini una et unica significatione significant *et* conceptum *et* rem, diverso tamen ordine, ita ut *immediate et per se* significant conceptum, *mediate et per aliud* ipsam rem; ubi enim sunt plura alicui principali adinvicem ordinata, ab eo accipiunt ordine quodam eadem significationem ac determinationem, conceptus autem et res subordinantur significationi termini; ideo una significatione utrumque exprimitur ordine quodam, ut immediate significetur conceptus et conceptu mediante res (3). Pariter dicendum est terminum *principaliter et materialiter* significare rem, et *secundario ac formaliter* ipsum conceptum (4).

Nota. — Praeter allatam termini logici definitionem, solet alia dari quae formaliter est eadem ac iam explicata, sc. « *est signum ex quo simplex conficitur propositio* ». Differentia huius a praecedenti stat in genere, eo quod ubi in praecedenti genus est « vox significativa », hic est « signum », ut comprehendantur omnes species termini, sive mentalis qui est conceptus, sive oralis sive scriptus. — Et notandum quod sermo noster de termino in sequentibus intelligendus est *de termino orali*.

47. Divisiones Termini. — Data termini definitione, logice quaeritur *quotuplex* sit, seu de eius divisionibus. Ut ex dictis liquet, terminus inspicitur potest: *vel* in se et absolute, praescindendo ab eius actuali exercitio seu applicatione (= in actu signato), *vel* relative et applicatus actualiter propositioni seu syllogismo, in quibus munus proprium exercet (= in actu exercito). Ex hac utraque ratione terminus proprias divisiones habet.

A) *Divisio Termini absolute accepti*. — Cum terminus absolute sumptus rem conceptam signet seu significet, dividi potest tum *ex parte rei signatae* tum *ex parte modi significandi*.

Io *Ex parte rei signatae* dividitur in: *praedicamentalem*, et est significativum obiectorum extra animam existentium seu entium naturae, quod quidem in decem praedicamenta dividitur de quibus in Metaphysica; et in *praedicabilem*, et est significativum obiectorum

(1) I *Prior.-Anal.*; ita Güerinois, *Clyp. Philos. Thom. Inst. Log. P. I, q. unie., a. I*; Zigliara, *op. cit.*, L. I, c. II, a. 1, n. V; et alii.

(2) Cfr. S. Thom., *Opuse.* 48, Tr. 8, c. I; Ioan. a S. ThomA, *op. cit.*, Log. P. I, Illus. q. 1, a. 2-3.

(3) Cfr. Arist., I *Perih.*, c. I; S. Thom., *De Pot.*, q. 9, a. 5, c.; *De Ver.*, q. 4, a. 4; I, q. 13, a. 1; IV C. *Gent.* cap. 2; I *Perih.*, lect. 2; cfr. Ioan. a S. ThomA, *loc. prox. cit.*, q. I, a. 5, p. 95 ss.

(4) Cfr. *De Pot.*, q. 9, a. 4; *ibid.*, q. I, a. 1, ad 10um.

esse a mente et in mente habentium seu entium rationis, et dividitur in quinque praedicabilia de quibus in Logica Materiali.

2° *Ex parte modi significandi*, terminus dividitur in: *aequivocum*, et est idem signum pluribus conveniens, ratio tamen signati est multiplex et simpliciter diversa, ideo ambiguitatem generat, v. g. gallus dictus de homine gallico et animali, seu homo dictus de vero et picto (1); in *univocum*, et est idem signum idemque signatum pluribus simpliciter eadem ratione conveniens, v. g. homo dictus de Petro, Paulo, etc. (2); ideoque iste certitudinem producit, et dici potest terminus certus (3); et in *analogum*, et est idem signum pluribus conveniens, ratio tamen signati est secundum quid eadem et secundum quid diversa, v. g. sanum dictum de animali, medicina etc. (4). Hic subdividi adhuc potest in analogum: analogia *inaequalitatis*, *attributionis* seu proportionis, et analogia *proportionalitatis*. Sed de his fuse proprie ad Metaphysicum pertinet.

B) *Divisio Termini relative accepti*. — Ut iam habitum est, terminus sic acceptus suam rationem exercere potest sive in enuntiatione seu propositione sive in syllogismo; exinde dividitur in terminum *enuntiativum* et *syllogisticum*. In his est aliquantulum immorandum, cum sint maximi momenti in logica.

I. *Terminus Enuntiativus*. — De hoc duo quaeri debent: 1° *quid sit*; et 2° *quotuplex sit* seu divisio.

48. *Definitio Termini Enuntiativi*. — Sic enim definiri potest: « *signum seu vox significativa ad placitum, se habens ut pars ad enuntiationem constituendam vel conficiendam* ».

applicatur. — Primae particulae « *signum... ad placitum* » sunt notae ex dictis. Additur « *ut pars etc.* »: quo huius termini differentia designatur, ita ut ratione « *partis* » non intelligatur solum subiectum vel praedicatum, sed omnes partes quae enuntiationem qualitercumque ingredi possint, v. g. nomina, verba, pronomina, adverbia, etc. Sic S. Thomas et communiter Thomistae omnes (5).

49. *Scholion*. — Est tamen bene perpendendus sensus illorum verborum « *partes enuntiationis* ». Nam terminus potest considerari dupliciter: *large* et *stricte*. Primo modo, comprehendit omnes partes quae communem rationem partis habere possunt, et ita comprehendit adverbia, pronomina, etiam negationes ceteraque syncategorematica. *Secundo modo* vero est ille qui sufficit ad essentialiter simplicem propositionem conficiendam, et sic comprehendit partes principaliores quae sunt nomen et verbum,

(1) Cfr. Arist., *De Catenor.*, c. I; S. Th., III, q. 60, a. 3, ad lum; I, q. 13, a. 5, c. et *loc. par.*

(2) Cfr. Arist., *ibid.*

(3) Cfr. S. Th., III, q. 60, a. 3, ad 1^a.

(4) Cfr. Arist., *ibid.*

(5) Cfr. Arist., *I Penh.*, c. I; S. Thom., (*ibid.*, lect. I, n. 3; lect. 8, n. 17; Ioan. a S. Thoma, *op. at.*, conc. 2^a, p. 82.

quaeque proprie partes sunt, alia sunt potius partium colligationes quam partes (1).

50. Corollarium Ium. — Colligitur *primo* differentia formalis termini *ut sic* et *enuntiativi*. Licet sit eadem materialiter definitio, formaliter tamen est diversa; formalitas enim termini *ut sic* est quod sit « *vox significativa ad placitum ut ordinabilis ad conficiendam propositionem* »: termini enuntiativi vero est quod sit « *pars enuntiationis, actu sc. exercens in enuntiatione munus partis* », sumpta parte in genere ut dictum est. Hinc, non potest unica definitione, ab utroque abstrahens, definiri, eo quod per se involvit saltem relationem ad enuntiationem, eamque connotât (2).

51. Corollarium IIum. — Colligitur *secundo* quod, tum verbo tum terminis syncategorematicis convenit *ratio termini* et *ratio uniendi*; verbum enim unit praedicatum cum subiecto et syncategorematica v. g. » *et* , uniunt terminos, imo et propositiones inter se. Nihilominus utriusque modus est diversus; verbi enim unio significat *aliquid* « per modum actionis ac motus », et rationem praedicati induere potest; syncategorematici unio autem non significat « aliquid », sed *aliqua* prout tali vel tali modo unit, et non potest ei ratio praedicati convenire (3).

52. Corollarium IUum. — Colligitur *denique* quod, ideo definivimus terminum relate ad enuntiationem potius quam ad syllogismum, quia licet verbum requiratur ad syllogismum conficiendum, tamen non formaliter sed *praesuppositive*, idest ratione enuntiationis, inquantum omnis syllogismus enuntiationes iam perfectas praesupponit, cum de ratione syllogismi est unam veritatem ex alia inferre (4).

53. Divisio Termini Enuntiativi. — Terminus enim enuntiativus, ut ex dictis patet, est et in genere signi (= genus) et est pars enuntiationis (= specifica differentia); et ex hac duplici parte suas divisiones habet.

1° Ut *pars enuntiationis*, terminus dividitur: in *categorematicum*, et est ille qui significat aliquid ut per se stans repraesentatum, v. g. homo; et in *syncategorematicum*, et est ille qui significat aliquid ut aliqua modo modificans repraesentatum, idest ut exercet modificationem alterius rei, v. g. homo currit velociter (5).

2° Ut *in genere signi*, terminus (sc. categorematicus) dividitur: in *nominalem*, et est ille qui significat aliquid ut per se substantialiter repraesentatum seu ut rei substantia, et sic est *nomen*; et in *verbalem*, et est ille qui significat aliquid ut per modum actionis

(1) Cfr. I *Primi*, lect. 1, n. 6; cfr. Ioan. a S. Thoma, *loc. prox. cit.* p. 82.

(2) Cfr. Ioan. a S. Thoma, *loc. prox. cit.* a. 3, p. 85; *ibid.*, p. 81-82.

(3) Cfr. Ioan. a S. Thoma, *ibid.*

(4) Cfr. Ioan. a S. Thoma, *loc. pr. cit.* p. 85-86.

(5) Nota. — Praedicta divisio est essentialis et per se, inquantum terminum dividit ut formaliter dicit *partem enuntiationis et non ut signum simpliciter* (cfr. Ioan. a S. Thoma, *loc. pr. cit.* a. 6, p. 98-102; Or edt, *op. cit.* n. 22, p. 22-23).

vel passionis a rei substantia procedentis repraesentatum, et sic est *verbum* (1). Cum porro nomen et verbum sint essentialia propositionis, de eis aliquid amplius est hic addendum, et quidem: A) de *nomine*; B) de *verbo*.

54. A) De Nomine. — De Nomine dicendum et explicandum est *quid sit*. Cum Aristotele enim sic definiri potest: «*vox significativa secundum placitum, sine tempore, cuius nulla pars est significativa separata, finita et recta* » (2).

Explicatur. — Primis particulis, sc. «*vox significativa ad placitum* », designatur genus definitionis et indicatur consequenter esse signum quoddam et quidem artificiale seu arbitrium. Neque obstat quod vox sit quid naturale; cum enim *formae*, sive substantiales (sc. incompletae) sive accidentales, liabeant esse in subiecto, ideo definiri nequeunt sine eorum subiecto, sive subiectum ponatur in recto si forma sit concreta, sive in obliquo si sit abstracta, et sic habent definitiones per additamentum; ubi *supposita* absque subiecto definiuntur, et sic habent definitiones per se (3). Hinc «*sciendum est quod, nomen, verbum et oratio sunt quaedam artificialia, et per consequens accidentia: eorum autem subiectum est vox quae est quid naturale; ars enim in voce, ut in subiecto, format nomina, verba et orationes, et ideo in eorum definitionibus debet poni vox ut subiectum. Et quia concreta sunt, ideo in eorum definitionibus ponitur vox pro genere [i. e. in recto]* » (4).

Dicitur *usine tempore* », quo nomen distinguitur a verbo et participio verbali, quod, ut mox dicetur, *cum tempore* significat. Unde, licet sint quaedam nomina, v. g. dies, annus, mensis etc., et tempus significant, non impedit quin nomen formaliter significet sine tempore. Nam, verbum significatur per modum actionis et passionis: actio et passio accipi possunt, vel abstractive ut res, et tunc sine tempore significant, vel concrete per modum actionis, seu ut motus et mutatio, et sic cum tempore significant, eo quod tempore mensurantur (5).

Dicitur *cuius nulla pars est significativa separata* », ut distinguatur ab oratione cuius partes, etiam separatae, significant. Nomen enim est totum quoddam compositum ex significatione eius *ut forma*, et litteris et syllabis *ut materia*; significatio igitur est pars totius nominis: nulla vero pars separata habet formam totius, ut e. g. manus separata ab homine non habet formam humanam; pars igitur significativa separata a toto nomine non habet significationem nominis (6).

Dicitur «*finita* », ut excludantur nomina infinita, quae non sunt proprie nomina, v. g. non-homo. Quodlibet enim nomen, pariter pronomen pro nomine sumptum, aut dicit determinatam naturam, v. g. homo, aut determinatam personam, v. g. ego, tu; aut determinatam naturam simul et personam, v. g. Paulus. Nomen autem infinitum nil ex his significat: ideoque nomen proprie non est; nomen enim infinitum a negatione imponitur, ideo nil supponere potest, consequenter aequaliter dici potest de ente et de non ente, v. g. «*chimaera est non homo* » et «*asinus est non homo* »; ubi nomen semper supponit subiectum existens, etiam illud quod a privatione imponitur, v. g. caecus supponit sub-

(1) Cfr. I *Perih.*, lect. 4, n. 1.

(2) I *Perih.*, c. II.

(3) Cfr. VII *Metaphys.*, lect. 4, n. 1352-53; I *Perth.*, lect. 4, n. 5; *Opuse.* 43, Tr. 7, c. I.

(4) *Opuse.* 48, Trac. 7, c. 1; cfr. I *Penh.*, lect. 4.

(5) Cfr. I *Perth.*, lect. 4, n. 7; *Opuse.* 48, Trac. 7, c. I.

(6) Cfr. I *Penh.* lect. 4, n. 9; I, q. 67, a. 1; I-II, q. 92, a. I, ad 2

iectum, quod dicitur caecum, aptum habere oculos. Sic igitur maxime distinguenda sunt nomina proprie dicta a nominibus infinitis. — Praedicta particula « *finita* », licet non ponatur expresse ab Aristotele in definitione nominis, bene tamen colligitur ex eius explicatione (1).

Additur denique « *recta* », ut sic excludantur *nomina obliqua*, quae proprie casus nominis dicuntur: proprie igitur nomen est nominativus, quo fit impositio nominis ad aliquid significandum; cetera autem sunt casus nominis, eo quod aliququaliter cadunt per quamdam declinationem a nominativo qui rectus dicitur: «Catonis (Philonis) autem, *ait Aristot.*, vel Catoni (Philoni), et quaecumque talia sunt non nomina, sed casus nominis sunt » (2).

55. Nota 1a. — Nota igitur quid est « *nomen infinitum* »; est illud cuius significatio, negatione apposita, indeterminata efficitur; infinitan enim proprie est aliquid indeterminatum reddere. Ad rem *Expositor Logicae Petri Hisp.*: «quod nomen infinitum est, cuius privatio est certa qualitas et determinata, remanente substantia infinita, ut non-homo, non-equus. In nomine enim est *substantia* [i. e. genus] quae finitur per qualitatem, et est *qualitas* [i. e. differentia] determinans substantiam; et *negatio* adveniens nomini per compositionem, tollit illam qualitatem et compositionem eius cum substantia: relinquens *substantiam indeterminatam*, et sic reddit nomen infinitum » (3). Sic igitur nomen infinitum est negatio qualitatis afficientis substantiam, ipsamque indifferentem relinquens; et sic patet, nomen infinitum non esse proprie nomen (4).

56. Nota 2a. — Ut aliquod nomen infinitan' possit, *duo* sunt necessaria: ut habeat qualitatem determinatam et ut non sit negativum: «Ad hoc, perguntur *Expositor*, quod aliquod nomen infinitetur requiruntur duae conditiones. *Prima* est quod, habeat qualitatem determinatam: defectu cuius, transcendentia ut res, verum, bonum et ens, capta in communi; et infinita ut quis, aliquis; et signa distributiva ut omnis, quilibet: non possunt infinitan, quia non habent qualitatem et substantiam determinatam. *Secunda* est quod, tale nomen non sit negativum, sed habeat qualitatem positivam: defectu cuius, nemo, nihil et similia, non possunt infinitan » (5).

57. Corollarium. — Ex hucusque dictis de definitione nominis sequitur ipsum esse duplex: *substantivum*, et est illud quod, ipsam rei substantiam significat; et *adiectivum*, et est illud quod, aliquam modificationem seu determinationem rei per modum substantivi significatam exprimit, v. g. albedo.

58. B) De Verbo. — Secundum elementum essenziale propositionis, ut dictum est, est verbum et definitur illud: « *quod consignifleet tempus, cuius pars nihil extra significat* [finita et recta], *et est semper eorum, quae de altero praedicantur, nota* » (6).

(1) Cfr. I *Perih.*, c. II.

(2) I *Perih.*, c. II. Notandum est, nomina obliqua, directe ac formatter, non pertinere ad Logicum, sed potius ad Grammaticum: Logici enim est considerare veram ac falsum, quod casibus obliquis minime significatur, licet in eis sit eadem significatio substantialiter sicut et in casu recto. (Cfr. I *Perth.*, lect. 4, n. 15; *Opuse.* 48, *loe. pr. cit.*; *Quodl.* IV, a. 17).

(3) Tract. 1, *De Nomine*, 4* Declarat.

(4) Cfr. *Opuse.* 48, Tract. 7, c. I; I *Perih.*, lect. 4, n. 13; Ioan, a S. Thom., *loe. prox, elf.*, art. II, pp. 104 ss.

(5) *Ibid.*; cfr. Ioan, a S. Thoma, *ibid.*

(6) I *Perth.*, c. III. '

Explicatur. — In hac definitione omittitur genus commune verbo et nomini, eo quod explicatum manet in definitione nominis, sc. « vox *significativa*, etc.» (1). Dicitur ergo « *consignificat tempus* » quibus a nomine distinguitur ut patet; verbum enim significat actionem vel passionem, non ut rem, sed ut motum, et motus tempore mensuratur: « Unde, aliud est significare tempus principaliter uti rem quamdam, quod potest nomini convenire, aliud autem est significare cum tempore, quod non convenit nomini, sed verbo » (2).

Dicitur « *cuius pars nihil extra significat* », quibus cum nomine convenit et simul ab oratione distinguitur. Repetuntur iterum hic, « quia verbum importat compositionem, in qua perficitur oratio verum vel falsum significans, maiorem convenientiam videbatur verbum habere cum oratione, quasi quaedam *pars formalis* ipsius, quam nomen quod est quaedam *pars materialis* et subiectiva orationis, et ideo oportuit iterari » (3).

Dicitur « *finita* »: qua ut de nomine dictum est, verba infinita excluduntur quae proprie verba non sunt: « non-currit vero, ait *Aristoteles*, et non-laborat, non verbum dico... sed sit infinitum verbum, quoniam similiter in quolibet est, et quod est et quod non est » (4).

Dicitur « *recta* »: qua excluduntur casus verbi, ut praeteritum, futurum, imperativus vel optativus modus etc.; « similiter autem, ait *Aristoteles*, curret, et currebat, verbum non est, sed casus verbi » (5): isti igitur verbi casus non sunt proprie et stricte verba, et actio et passio ut motus eis convenit, non ratione eorum sed ratione alterius, idest ratione praesentis: declinant enim aliququaliter a propria verbi significatione, quae est agere vel pati in actu, seu temporis praesentis (6).

Additur tandem « *et est semper eorum, quae de altero praedicantur, nota* », quibus verbum distinguitur non solum a nomine, sed etiam a participio; licet enim participium significet cum tempore, tamen poni potest tum ex parte subiecti tum praedicati, ideoque non semper est nota eorum de quibus dicitur; ubi verbum semper est ex parte praedicati atque ideo semper est nota eorum de quibus praedicatur (7). Et licet quandoque verba infinitivi modi ex parte subiecti, v. g. currere est moveri » ponatur, attamen tunc non sumitur verbum *ut verbum* sed *ut res*; unde Graeci, ait S. *Thomas*, addunt eis articulos sicut nominibus; hoc idem facimus nos in logica vulgari: nam dicimus « il correre mio », ubi *il* « *il* » est articulus » (8). Similiter quando verba aliorum modorum ex parte subiecti ponuntur: tunc enim non sumuntur *formaliter* sed *materialiter*, v. g. « vox curro est verbum » (9).

59. Nota D. — Nota igitur quid sit *verbum infinitum*. Est enim, ut ait *Expositor Logicae P. Hisp.*, illud « cuius privatur actus specialis, remanente actu generali infinito. Sicut enim in nomine est substantia et qualitas finiens talem substantiam: sic in omni alio verbo ab isto verbo « *est* », includitur actus generalis qui est « *esse* », et actus specialis sive res verbi, quae importatur per participium illius verbi; ideo, omne verbum, praeter « *est* », resolvitur per « *est* » et *suum participium* », ut currit, i. e. est currens; et ideo, sicut in nomine finito negatio removens qualitatem determinatam a substantia facit nomen infinitum:

(1) Cfr. I *Perth.*, lect. 5, n. 2.

(2) *Ibid.*, n. 7.

(3) *Ibid.*, n. 3.

(4) I *Penh.*, c. HI; cfr. S. *Thom.*, *ibtd.*, lect. 5, n. 10.

(5) *Ibid.*

(6) Cfr. I *Penh.*, lect. 5, n. 12 ss.

(7) Cfr. I *Penh.*, lect. 5, n. 4, 8-9.

(8) *Opuse*, 48, Tr. 7, c. U; cfr. I *Penh.*, lect. 5, n. 5.

(9) Cfr. *Ibid.*

similiter in verbo, negatio tollens actum specialem qui determinat actum generalem, reddit verbum infinitum, quod se extendit tam ad ens quam ad non-ens. Ex quo patet quod, tale verbum non potest enuncian de subiecto: quia non significat aliquem determinatum actum, qui per intellectum dicitur de alio enuncian; ideo, *secundum logicum*, non est verbum. Unde tale verbum non potest esse infinitum in oratione, nec infinitandum est in oratione: quia negatio sibi adveniens in oratione negat compositionem actualem extremorum, et non compositionem intrinsecam ipsius verbi » (1).

60. Nota 2*. — Nota praeterea ut aliquod verbum infinitetur *duo* sunt necessaria: «*Primo*, quod significet, ante infinitationem, actionem vel passionem determinatam, et non generalem: et propter hoc verbum est « significat generalem actum essendi inclusum in omni alio verbo. *Secundo*, requiritur quod tale verbum non determinet sibi tale certum suppositum, et ideo verba exceptae actionis et verba primae vel secundae personarum non possunt infinitari! » (2).

61. Scholion. — Praeter supra expositas termini enuntiativi divisiones essentielles, datur alia eiusdem accidentalis tamen, nempe: in terminum *subiectivum*, et est ille qui aliis subiicitur et de quo alia dicuntur, v. g. homo (S) est albus; in *praedicativum*, et est ille qui de alio praedicatur, v. g. homo est albus (P); et in *copulativum*, et est ille qui mediat inter S et P, caque ad invicem unit, v. g. homo est (C) albus. Dicitur enim divisio haec accidentalis, quia membra dividencia non dividunt divisum per contradictoria, ideoque dividencia non sese invicem formaliter excludunt, ita ut unus terminus potest simul habere rationem S et P, v. g. « homo (S) est animal (P) et aliquod animal (S) est homo (P)»; *vel* rationem praedicati et C, v. g. « homo currit » (C-P); *vel* denique rationem simul S, P et C, v. g. « curro » (S-C-P). Patet igitur, divisionem hanc non esse essentialem (3).

II. *Terminus Syllogisticus*. — De termino syllogistico duo quaeruntur, scilicet: 1° *quid* sit; et 2° *quotuplex* sit.

62. Definitio Termini Syllogistici. — Terminus syllogisticus sic cum Aristotele definiri potest: «*terminus in quem resolvitur propositio tamquam in subiedum et praedicatum* » (4).

Explicatur. — In hac definitione, brevitatis gratia, omittuntur verba quae termino ut sic sunt communia; sc. «*vox significativa, etc.*»; simpliciter igitur exprimitur formalis differentia termini syllogistici, nempe resolutio propositionis in S et P. Exinde habetur, terminos proprie syllogisticos esse duos, videlicet S et P: cuius ratio est, quia formalitas syllogismi est tantum *inferre* unam veritatem ex alia et non veritatem conficere quod est secundae operationis, v. g.

« *Animal est sensibile*
atqui: *Homo est animal*
igitur: *Homo est sensibilis* ».

In hoc exemplo, veritas (idem dic de falsitate) primarum duarum propositionum praesupponitur facta per secundam mentis operationem ante syllo-

(1) *Op. at.*, Tract. 1, « *De Verbo* », 3» Deci.

(2) *Ibid.*

(3) Cfr. Ioan, a S. Thoma, *loc. pr. cit.*, q. I, a. 6, p. 103.

(4) I *Prior.-A'Uilt* c. 1.

gismi confectionem; veritas igitur tertia operatione illata est dumtaxat veritas in aliis virtualiter contenta, sc. « *homo esi sensibilis* »; in qua nil fit nisi componere S (= *animal*) primae propositionis et eiusdem P (= *sensibile*) cum S (= *homo*) secundae propositionis. Quia autem, elementa quae sunt primo in via compositionis sunt eadem ultimo in via resolutionis, ideo si syllogismus resolveretur, in eosdem terminos resolvi deberet, scilic. in S (= *animal*, = vel *homo*) et in P (= *sensibile*). Et sic manifesta manet aristotélica definitio.

63. Corollarium. — Exinde colligi potest quod verbum « *est* » si sumatur in syllogismo *ut copulans* non est proprie terminus syllogisticus; medium enim copulans syllogisticum est tertius terminus qui est S vel P sive in prima sive in secunda propositione. Si autem sumatur *ut extremitas* propositionis, tunc dici potest terminus syllogisticus: at tunc rationem praedicati induit, v. g. *n omne habens actu essentiam rcalem est: homo Petrus habet actu essentiam rcalem: homo Petrus est*». E contra in enuntiatione, ut dictum est, verbum « *est* » habet rationem termini inquantum est terminus copulans praedicatum cum subiecto; ideoque terminus enuntiativus latior est termino syllogistico.

64. Divisio Termini Syllogistici. — Terminus syllogisticus dividi potest in: terminum *maiolem*, et est ille, qui invenitur (sive ut subiectum sive ut praedicatum) in prima propositione, et dicitur maior vel quia est in maiori propositione, vel quia maiorem extensionem habet; in *minorem*, et est ille qui reperitur (sive ut subiectum sive ut praedicatum) in secunda propositione, et vocatur talis vel quia est in minori propositione, vel quia minorem extensionem habet; et in *medium*, et est ille cum quo uterque terminus *Mai.* et *Min.* comparatur, v. g.

« *Animal* (= Tcr. Me.) *est sensibilis* (= Ter. Ma.)
atqui: *Homo* (=Ter. Mi.) *esi animal* (=Ter. Me.)
igitur: *Homo* (=Ter. Mi.) *est sensibilis* (= Ter. Ma.) »;

vel:

« *Omnis homo* (= T. Ma.) *est rationalis* (= T. Me.)
atqui: *Omne rationale* (= T. Me.) *est risibile* (= T. Mi.)
igitur: *Omnis homo* (= T. Ma.) *est risibilis* (= T. Mi.) ».

Haec breviter dicta de syllogistico termino sufficient, eo quod redibit longior sermo in tertia mentis operatione.

Articulus II.

DE IDEA

65. In praecedenti articulo sermo fuit de termino logico qui est signum quoddam logicum et inquantum tale debet quid aliud logicum a se manifestare, quod est signatum logicum, et vocatur *conceptus* seu *idea*. Ergo nunc est disserendum *de idea*, quae est elementum ideale simplicis apprehensionis ut dictum est; de ista idea sequentia quaeruntur:

1° *quid sit idea* (§ 1);

2° *quotuplex sit idea* (§ 2).

§ 1. De Ideae Definitione.

66. Scribit S. Doctor: « 'Idea enim graece, latine *forma* dicitur. Unde per ideas intelliguntur formae aliquarum rerum praeter ipsas res existentes. Forma autem alicuius rei praeter ipsam existens ad duo esse potest: vel ut sit exemplar eius cuius dicitur forma, vel ut sit principium cognitionis ipsius, secundum quod formae cognoscibilium dicuntur esse in cognoscente » (1). Exinde sic definiri potest idea: « *forma rei cognoscibilis intellectui seu menti cognoscenti praesens*[^], vel aliter: « *rei repraesentatio seu forma praeter ipsam rem in mente existens* ».

Explicatur. — In qualibet cognitione obiectum quod cognoscitur debet esse menti quae cognoscit illud, seu potentiae cognoscitivae aliquomodo praesens, idest debet ei esse praesens secundum esse intentionale (2). Obiectum autem sic menti praesens repraesentat intentionaliter quidquid in obiecto secundum suum esse physicum invenitur; obiectum igitur intentionaliter cognoscibile est repraesentativum ipsiusmet obiecti extra cognoscentem existentis: hoc autem obiecto, menti praesente, mens ab illo determinatur ad eius cognitionem. Ergo hoc obiecti repraesentativum est *forma* seu *species* vel *principium quo* intellectus intelligit seu cognoscit obiectum: « Forma autem alicuius rei potest dici *tripliciter*. Uno modo *a quo* formatur res: sicut a forma agentis procedit effectus formatio... [et haec] non dicitur esse idea vel forma. Alio modo dicitur forma alicuius *secundum quam* aliquid formatur: sicut anima est forma hominis, et figura statuae est forma cupri... non tamen [haec] consuevit dici *idea*... Tertio modo dicitur forma alicuius *ad quod* aliquid formatur, et haec est forma exemplaris, ad cuius similitudinem aliquid constituitur; et in hac significatione consuetum est nomen *ideae* accipi, ut idem sit *idea* quod *forma quam aliquid imitatur* » (3).

(1) I, q. 15, a. 1.

(2) Cfr. *ibid.*, q. 84, a. 1 ss.

(3) *Dc Verlt.*, q. 3, a. 1.

Haec autem forma, *tertio sensu accepta*, potest esse: vel *ut principium operativum quo* operans operatur: «sicut similitudo domus praeexistit in mente aedificatoris, et haec potest dici idea domus: quia artifex intendit domum assimilare formae quam mente concipit» (1), et haec proprie appellatur *idea exemplaris*, de qua ad Metaphysicum pertinet; vel *ut principium cognitionis*, et istâ formâ potentia cognoscitiva determinatur ad cognitionem illius quod repraesentatur in ea et fit ipsum, et haec simpliciter *idea* dicitur de qua ad Logicum spectat. Sic manet sat explicata definitio ideae supra allatae.

67. Corollarium Iam. — Ex data ideae definitione colligitur *primo*, non esse confundendam cum simplici apprehensione seu perceptione. *Idea* enim se habet *ad perceptionem*, ut actus informans potentiam cognoscitivamTM ad actionem seu operationem elicita a potentia cognoscitiva actuata. *Praeterea*, ideae sunt ipsa obiecta in esse representativo seu intentional!: obiecta autem distinguuntur a perceptione quae est actio quaedam. *Denique*, perceptio seu simplex apprehensio tunc est, quando mens actu percipit seu apprehendit; ideae autem rerum sunt in mente, etiamsi actu illas non percipiat, v. g. Geometra cum actu non apprehendit, minime sequitur ideas geometricas iam habitas amittere. Omnino igitur distinguuntur et distinguere debent: secus aequivocationibus funestis via paratur, ut recte observat *Zigliara* (2). Hinc falsissime quidam philosophi eas identificant!: sic enim *Logica de Port-Royal* (3) docet distinguere solum denominative, ut sc. una eademque cognitio dicitur *perceptio* prout ad mentem refertur, *idea* prout ad obiectum. Similiter *Locke* et alii, inter quos sunt quidam ex scholasticis, ut *P. Palmieri S. 1.* (4).

68. Corollarium IIum. — Colligitur *secundo*, neque ideam esse proprie confundendam cum *conceptu*. *Idea* enim potest esse duplex: vel *objective*, sc. ut quid repraesentativum obiecti extramentalis atque affectivum ac detenninativum potentiae cognoscitivae; vel *subiectivo-objective*, sc. ut actus ab intellectu elicitus et expressus, in quo percipitur obiectum extramentale. Primo modo est *medium quo* et est *idea impressa* (5) et haec nullimode identificati potest cum conceptu, cum sit id quo intellectus concipit, et sic non recte facit *P. Palmieri* eam identificando (6). Secundo modo vero est *terminus cognitionis* seu *id quod* intellectus concipit ac exprimit, atque simul medium *in quo* cognoscitur obiectum extramentale, et dicitur *verbum mentis*, *idea expressa* vel etiam *conceptus*. Et ita possumus dicere quod, idea expressa et conceptus sunt idem, sed non aliter.

(1) 1, q. 15, a. 1.

(2) Op. cit., loc. prox, cit., p. 14, n. VIII.

(3) Ista Logica confecta fuit a Iansenista *Arnajld Antoine* (1612-1694) et a Moralista *Nicole Pierre* (1625-1695).

(4) *Inst. Phil.* Vol. J, sect. 1, c. 1, a. 1, XII, p. 5 (Romae, 1874).

(5) Cfr. *De Veril.*, q. 3, a. 1, ad 2.*.

(6) Cfr. loc. hie at.

« | 1) *positiva* >• *negativa*.

c | 2) *simplex* > *composita*.

£ 3) *geometrica* > *pura*.

g / 4) *abstracta* > *concreta*.

5) *realis* > *logica*.

1) *singularis*.

2) *individualis*.

o 1) *determinata*.

o 1) *restricta* ' 2) *indeterminata*.

1) *collectiva*.

1) *univoca*.

x 3) *uni-* /
X *versalis* (

1) *transcendentalis*.

” “ 2) *non-*
restricta

2) *distri-*
butiva

1) *attributionis*.

2) *ana-*;

loga

12) *com-*

i munis

1) *simplicis*

propor.

2) *propor-*

tionis

2) *propor.*

'tionalitatis.

1) *clara* > *obscura*.

2) *distincta* > *confusa*.

3) *completa* > *incompleta*.

4) *adaequata* > *inadaequata*.

immediata > *mediata* < *virtuahter*.

2) *intuitiva* > *abstractiva*.

3) *directa* > *reflexa* < *psychologica*.

4) *ultimata* > *non-ultimata*.

1) *ratione eiusdem et diversi* 1) *idéntica* (1) *stricte*
2) *acquirpollenter*.

12) *diversa*.

1) *exercite* i 1) *associata*.
2) *insociata*.

I

X | 2) *ratione inclus, et exclus*.

1) *sociabilis*.

1) *contradictorie*.

2) *signate* 2) *insociabilis*

I

>4) *relative*.

§ 2. De Ideae Divisione.

69. Data ideae definitione, *de eius divisione* est nunc dicendum. Cum enim idea sit quaedam rei repraesentatio seu similitudo, ex huius diversa ratione idearum divisio desumi debet. Verum, una rei repraesentatio ab alia *quadrupliciter* differri potest:

- 1°) *ratione obiecti* seu rei quae repraesentatur A)\
- 2°) *ratione modi* quo repraesentatur B);\
- 3°) *ratione originis*, idest relate ad mentem, cui repraesentantur C);\
- 4°) *ratione comparisonis*, prout una rei repraesentatio ad aliam comparatur D).

Hoc igitur modo dividendae sunt ideae generaliter, et secundum quamlibet ex his plures aliae subdivisiones habentur, quas accurate exponere oportet.

A) De Ideae Divisione ex Obiecto.

Obiectum aliquod considerari potest: vel *comprehensive*, ut totalitas quaedam in se plura alia comprehendens, v. g. homo comprehendit rationem corporis, vitae, sensibilis, etc.; vel *extensive*, pro scilicet subiectis ad quae aliquod obiectum extenditur, v. g. vita vegetativa ad plantas, bruta, et homines. Et ex hac utraque parte idea suas divisiones habet.

70. I. Ex Obiecto Comprehensive Accepto. — Ex hac parte idea sequenti modo dividitur:

1° in *positivam*, quae menti repraesentat aliquam rei entitatem, v. g. idea hominis; et *negativam*, quae repraesentat carentiam seu negationem alicuius entitatis, v. g. idea tenebrarum (1).

2° in *simplicem* (= indivisibilem, incomplexam!), quae unam et unicam rei essentiam repraesentat, v. g. hominis idea; et *compositam* (= divisibilem, complexam), quae plures rei essentias seu formalitates repraesentat, v. g. medicus seu homo albus.

Corollarium. — Patet exinde quam false quidam philosophi has duas ideas intelligunt et definiunt. *Ant. Genuensis* enim ait: « Ideas sim-

(1) Est notandum quod idea negativa non *formaliter* et *absolute* menti repraesentatur seu ab ea cognoscitur, prout sc. fiat quaedam negationis similitudo: sed solum *relative et reductive*, hoc est relate ad entitatem quae exinde negatur, ut visio et eius carentia seu caecitas (cfr. 1-11, q. 71, a. 6, ad 1^{am}; *ibid.*, q. 72, a. 6, ad 3^{am}; *IMI*, q. 79, a. 3, ad 1^{am}). *Praeterea*, ut idea sit formaliter positiva vel negativa necesse est ut signatum ipsum seu significatio sit positiva vel negativa, et non signum seu ipsum vocabulum: potest enim esse signum negativum et signatum formaliter positivum, v. g. immortalitas (= terminus *negativus-voce* et *positivus-sensu*); vel e contra, v. g. caecitas (= terminus *positivus-voce* et *negativus-sensu*).

plices vocant philosophi eas, in quibus ne mente quidem plures partes distinguere possumus; *compositas* vero eas, in quibus plures simplices, quae distinguere et seorsim intelligi possunt, videmus» (1). Similiter *Hume*: (Simple perceptions or impressions and ideas are such as admit of no distinction nor separation. The complex are the contrary to these, and may be distinguished into parts» (2). Ita alii ut *Locke* (3) et *Philosophia Lugdunensis* (4).

3° in *geometricam* (= mathematicam), quae sive implicite sive explicite aliquam extensionem repraesentat, v. g. idea circuli seu aquae; et *puram*, quae hac extensione caret, v. g. idea spiritus.

4° in *abstractam*, quae aliquam proprietatem seu formalitatem, qua aliquid est formaliter tale, ut a quolibet subiecto seu individuo praecisam, repraesentat, v. g. idea rationalitatis seu scientiae; et *concretam*, quae aliquam proprietatem seu formalitatem, ut actualiter subiectum seu individuum afficientem et ab ea tale denominatum, repraesentat, v. g. idea rationalis seu scientis.

5° in *realem* (= prima intentio), quae aliquod obiectum in se existens, a mentis scilicet operatione independens, repraesentat, v. g. idea hominis; et *logicam* (= secunda intentio), quae obiectum aliquod in sola ratione existens, seu a mente et in mente esse habens, repraesentat, v. g. idea privationis.

71. II. Ex Obiecto Extensive Accepto. — Ex hac parte idea sequenti modo dividitur:

I° in *singularem* (= particularem, individualement), quae aliquod obiectum in se unum repraesentat, quod pluribus ut inferioribus convenire nequit, sed uni vel unico dumtaxat, v. g. idea Petri vel huius libri (5); et in *universalem*, quae aliquod obiectum, quod pluribus aliis inferioribus, aliqua ratione, convenire possit, repraesentat, v. g. idea animalis.

Nota 1a. — Obiectum ideae individuals, propter quasdam notas cognoscibiles quas exhibet, est nobis quid demonstratum, seu a nobis indicari potest; notae hae *simul sumptae* nonnisi imi et unico subiecto taliter convenire possunt: et sequenti versiculo exprimi solent: *a Forma, Figura, Locus, Tempus, Stirps, Patria, Nomen*: haec ea sunt septem, quae non habet unus et alter».

Nota 2a. — Nota praeterea quod, idea universalis actu clauditur in inferioribus, de quibus actu praedicatur: ubi idea universalis in se non

(1) *De Arte Log.*, Lib. II, c. II, § 5.

(2) *A Treatise of Human Nature*, P. I, sect. I, p. 312 (Green, London, 1909).

(3) *Essay concerning Human Understanding*, B. I, Ch. 2, § 1.

(4) *Inst. Phil.*, Tom. 1, Log. Diss. 1, a. II, § II, p. 25 (Bassani, 1831).

(5) Scito tamen quod quamvis ideam singularem et individualement sub una ratione divisionis ponamus, *stricto* tamen et *formaliter* distinguuntur, secundum diversam formalitatem individuationis et singularitatis.

claudit ipsa inferiora nisi potentia; quare idea universalis *potior est extensione* illis inferioribus, at haec *potiora sunt comprehensione* idea universali. ■

2° idea universalis dividitur: in *universalem restrictam* (= particularem, disiunctivam), quae aliquod obiectum particula restrictiva (ut *aliquis, quidam*) affectum, repraesentat, v. g. idea alicuius hominis; et in *universalem non-restrictam*, quae aliquod obiectum universale, particula restrictiva non affectum, repraesentat, v. g. idea hominis.

3° idea restricta dividitur: in *determinatam*, quae repraesentat aliquod obiectum particula restrictiva affectum et simul ex adiunctis eius determinatur; vel ad hoc seu illud, v. g. aliquis homo Americani detexit; vel ad plura simul determinata, v. g. aliqui homines sunt nigri coloris; et in *indeterminatam* (= confusam), quae aliquod obiectum, particula restrictiva affectum quidem at ex adiunctis determinari nequit, repraesentat, v. g. aliquis oculus est necessarius ad videndum.

4° idea non-restricta dividitur: in *collectivam*, quae repraesentat aliquod obiectum commune pluribus, non separatim seu singillatim sed collectim sumptis, v. g. idea exercitus, familiae; et in *distributivam*, quae repraesentat aliquod obiectum, pluribus sive singillatim sive collectim sumptis, commune, v. g. idea hominis (1).

5° idea distributiva dividitur: in *univocam*, quae repraesentat aliquod obiectum pluribus commune simpliciter, idest eadem ratione eodemque modo, v. g. idea animalis; et in *analogam*, quae repraesentat aliquod obiectum pluribus commune, communitate similitudinis non vero rationis, v. g. idea sani ad animal, diaetam, etc.

6° idea analogica dividitur: in *transcendentalem*, quae repraesentat aliquod obiectum omnes res transcendens ac intime quaslibet rationes penetrans, ut tamen cuilibet secundum propriam rationem convenit, ista idea transcendentalis est sextuplex: entis, rei, alicuius, unius, veri et boni; et in *communem*, quae repraesentat aliquod obiectum talis vel talis naturae pluribus commune, communitate proportionis seu similitudinis non vero rationis, v. g. idea visus pro oculo corporeo et intellectu (2).

7° idea analogica (sive transe.¹¹⁵ sive comm.is) ex ratione similitudinis quam importat, dividitur: in *an.*07' attributionis*, quae repraesentat aliquod obiectum pluribus commune proportionem plu-2

(1) Notanda est convenientia et disconvenientia utriusque praedictae divisionis ideae. Utraque enim repraesentat aliquod unum pluribus commune; at differunt in hoc quod, distributiva est unum *unitate physica* seu *naturae*, collectiva vero est unum *unitate morali seu ordinis* (cfr. I, q. 31, a. 1, ad 2 «).

(2) Cfr. *De Ver.*, q. 21, a. I; *ibid.*, q. 2, a. 9; I *C. Geni.*, c. 34.

riuni ad unum (= summum analogatum), a quo aliis tribuitur et denominantur, v. g. idea sanitatis animalis ad medicinam et diætam, etc. (1); et in *an.gam proportionis*, quaeque subdividitur: in *an.gam simplicis proportionis*, prout illa proportio est unius ad alterum tantum; et in *an.gam proportionalitatis*, prout illa proportio est plurium ad diversa (2).

B) De Ideae Divisione ex Modo.

72. Idea, *ex ratione modi* quo menti repraesentatur, hoc est ex maiori vel minori perfectione qua sunt menti nostrae rerum obiecta praesentia, sequenti modo dividitur:

1° in *claram*, quae menti aliquod obiectum repraesentat, quodque ei statim est notum et a quolibet alio discernibile, v. g. idea motus, existentiae etc.; et in *obscuram*, quae repraesentat aliquod obiectum, menti non statim ac clare notum neque ab aliis est bene discernibile, v. g. idea essentiarum in seipsis (3).

Corollarium. — Ex quo patet quod, idea clara et obscura non possunt esse simul in uno eodemque subiecto circa eandem ideam seu idem obiectum: videretur enim et non videretur simul: successive tamen nulla est repugnantia etiam in uno eodemque subiecto et de eodem obiecto.

2° in *distinctam*, quae repraesentat aliquod obiectum quoad eius principia formalia seu quoad ea quae eius essentiam constituunt, v. g. idea animalis-rationalis est idea distincta hominis; in *comprehensivam*, quae repraesentat aliquod obiectum quoad eius principia, non solum formalia, sed et virtualia atque possibilia (4); et in *confusam*, quae repraesentat aliquod obiectum non distincte quoad eius formalia menti repraesentatum, v. g. idea totius universalis (5).

Corollarium. — Sequitur exinde, ideam distinctam *a fortiori* esse claram, et obscuram *a fortiori* confusam, non vero viceversa; idea enim clara potest esse confusa, sicut et confusa clara. Hinc propterea, quam a veritate absunt plures ex philosophis male has ideas definientes vel ad invicem confundentes, ita inter alios *Cartesius* (6), *Logica de Port-*

(1) Cfr. V *Metaphys.*, lect. 8; I, q. 13, a. 5.

(2) Cfr. *De Ver.*, q. 2, a. 11; II *Ethic.*, lect. 7. — Nota. Exinde minus exacte *Zigliara* (*loc. prox. cit.*, a. 3, VIII, p. 21) promiscue sumere videtur analogiam proportionis et proportionalitatis. Ut enim notat S. Thomas, *inter* Deum et creaturas datur analogia proportionalitatis non vero proportionis (cfr. *De Ver.*, q. 3, a. 1, ad 7°).

(3) Cfr. I *Post.-Anal.*, lect. 4, n. 4-5.

(4) Cfr. I, q. 12, a. 7, corp, et ad 2° «u.

(5) Cfr. *ibid.*, q. 85, a. 3, c.

(6) Cfr. *Princip. Philos.*, I, § 45.

Royal (1), *Locke* (2); imo et peius *Philosophia Lugdunensis* omnino negat, philosophice loquendo, ideas obscuras et confusas, sed ponit quod omnis idea semper est clara et distincta (3).

3° in *completam*, quae clare aliquod obiectum repraesentat cum omnibus suis notis, in quas notae principales seu specificae resolvi possunt; et in *incompletam*, quae clare aliquod obiectum repraesentat cum notis tantum ex quibus constituitur, non repraesentatis aliis in quas principales resolvi possunt, idest non repraesentatis notarum notis, v. g. idea hominis repraesentans, non solum animalitatem et rationalitatem, sed et harum notas in quas resolvi possunt usque ad ultima elementa; haec erit idea completa, secus incompleta (4).

Corollarium. — Ex hoc est manifestum quod, idea completa *a fortiori* est distincta; at incompleta potest esse *secundum quid* distincta, quoad sc. illas notas principales repraesentatas, et secundum quid confusa, quoad alias non repraesentatas.

4° in *adaequatam*, quae aliquod obiectum totum et totaliter, idest et secundum quod est et esse potest, repraesentat; et *inadaequatam*, quae aliquod obiectum, totum quidem, sed non totaliter, repraesentat.

Corollarium. — Sequitur igitur quod, idea adaequata *a fortiori* est completa; at completa non semper est adaequata; potest enim esse inadaequata, inquantum totum obiectum clare repraesentatur, at non totaliter. Non sunt igitur ad invicem confundendae ut quidam faciunt, v. g. *P. Liberatore* (5); neque idea adaequata gradus cognitionis admittit ut liquet, sicut irrationabiliter quidam alii sentiunt, ut v. g. *Sig. Storch* (6).

4

C) De Ideae Divisione ex Origine.

73. Cum enim menti unum obiectum altero prius repraesentari possit, vel unum ei praesens sit causa quod aliud repraesentetur, ideo *relate ad mentem cognoscentem* habetur quidam ordo harum repraesentationum. Ex hac igitur parte ideae sic dividi possunt:

1o in *immediatam*, quae repraesentat aliquod obiectum per seipsum nullo alio mediante, v. g. idea hominis; et in *mediatam*, quae aliquod obiectum, mediante alia idea, repraesentat, v. g. idea corporeitatis mediante idea animalitatis.

(1) Cfr. I r* Part, chap. IX-X.

(2) *Op. cit.* Book H, Ch. 29, § 2.

(3) *Cir loc. prox. cit.*, Art. II, § V, Schol. I, p. 32.

(4) Cfr. I, q. 13, a. 1, ad 2.

(5) *Inst. Philos.* \ Vol. I, P. I, c. I, a. 3, n. 12. p. 31 (Romic, 1869).

(6) *Logica*, P. 1, c. n, Schol., p. 58 (Bassani, 1833).

2° idea mediata dividitur: in mediatam *actualiter*, quae repraesentat aliquod obiectum contentum in alia idea illud excedente, ita ut illae duae ideae, sc. continens et contenta, unico actu cognoscantur, v. g. idea speculi hominem repraesentantis; et in mediatam *virtualiter*, quae aliquod obiectum repraesentat in alia idea virtualiter contentum, non tamen illud excedens, sed novo actu cognitionis eius idea formatur, v. g. idea corporeitatis ideâ animalitatis (1).

3° in *intuitivarn*, quae repraesentat aliquod obiectum rei physice praesentis et existentis in rerum natura, v. g. idea huius tabulae; et in *abstractivam*, quae repraesentat aliquod obiectum rei obiective intentionaliter praesentis et existentis in mente, v. g. idea naturae tabulae (2).

4° in *directam*, quae repraesentat aliquod obiectum ut subest primo actui intellectus, v. g. idea entis mobilis; et in *reflexam*, quae repraesentat aliquod obiectum ut cognitum completa redictione ipsius actus intellectus, v. g. idea essentiae animae cognoscentis (3).

5° idea reflexa dividitur: in *ontologicam*, quae repraesentat aliquod obiectum a mente recogitatum, distinctum tamen realiter et entitative ab ea eiusque actibus; et in *psychologicam*, quae repraesentat obiective actus recogitados ipsiusmet subiecti cognoscentis, v. g. idea intellectionis, sensationis.

6° in *non-ultimatam*, quae repraesentat obiectum aliquod secundum rationem termini significantis ut significantis, seu rationem signi, v. g. idea vocis hominis; et in *ultimatam*, quae repraesentat aliquod obiectum secundum formalem significationem termini, seu rationem signati, v. g. idea animalis-rationalis repraesentata ideâ vocis hominis (4).

[D) De Idearum Divisione ex Comparatione.

74. Ultima idearum divisio est *ex comparatione*, quam mens facit, eas scilicet ad invicem comparando; et hoc duplici ratione: vel *ratione eiusdem et diversi*, inquantum eas comparando, deprehendit

(1) Cfr. I, q. 12, a. 9; *De Veril.*, q. 8, a. 5.

(2) Cfr. I, q. 56, a. 3; *in Boet, de Trin.* q. 1, a. 2.

(3) Ista reditio actus intellectus fit, inquantum réagit super obiectum *primo* cognitum ac super actum ipsius cognitionis, ut exinde, *isto actu reacto*, intellectus cognoscit non solum principium a quo (— speciem impressam), sed et suum actum, scii, cognoscit se cognoscere, atque cognoscit principium activum a quo elicitur cognitio (— *animam cognoscentem*) et terminum cognitionis (— *speciem expressam, conceptum*). Ex quo liquet, quod, in cognitione reflexa plures *repetitiones actus* seu *reactiones* intellectivae adesse possunt (cfr. *De Vent.*, q. 2, a. 2, ad 2).

(4) Dicitur *non-ulttmata*, quia quod ipsâ repraesentatur non est ultimum, sed *medium quo* formale seu signatum repraesentatur.

unam esse alteri eandem vel diversam; vel *ratione inclusionis* vel *exclusionis*, prout deprehendit unam alteram includere vel excludere. Etenim:

75. a) *Ratione eiusdem et diversi* sic dividuntur:

Io in *identicam*, quae repraesentat aliquod obiectum alteri omnino idem ut promiscue sumi possint, v. g. idea hominis et animalis-rationalis; et in *diversam*, quae repraesentat aliquod obiectum praeseferens notas diversas a notis alterius, v. g. idea tabulae et horologii.

2° idea idéntica dividitur: in *stricte identicam*, quae repraesentat aliquod obiectum, tum comprehensive tum extensive, alteri idem, v. g. idea hominis et animalis-rationalis; et in *aequipolenter* identicam, quae repraesentat aliquod obiectum alteri idem extensione non vero comprehensione, v. g. idea animalis-rationalis et animalis-bipedis et implumis.

76. p) *Ratione inclusionis vel exclusionis* sic dividuntur:

3° ratione inclusionis vel exclusionis *actualis* seu *in actu exercito* dividitur: in *associatam*, quae repraesentat aliquod obiectum, ita actuale nexum necessarium cum altero habens, ut uno repraesentato aliud repraesentatur, v. g. idea fumi et ignis; et in *insoctatam*, quae repraesentat aliquod obiectum praedicto nexu carens, v. g. idea hominis et lapidis.

4° ratione inclusionis vel exclusionis *potentialis* seu *in actu signato* dividitur: in *sociabilem* (= compatibilem), quae repraesentat aliquod obiectum quod stare seu convenire potest cum alio in eodem subiecto, v. g. idea animalis et risibilis; et in *insociabilem* (= incompatiblem), quae repraesentat aliquod obiectum quod stare seu convenire nequit cum alio in eodem subiecto, v. g. idea materiae-cogitantis.

5° idea insociabilis, cum sit quaedam oppositio, dividitur sicut et illa, et sicut oppositio est quadruplex, pariter idea insociabilis dividitur: in *contradictorie* insociabilem, v. g. idea entis et non-entis; in *contrarie* insociabilem, v. g. idea animalis-rationalis et irrationalis; in *privative* insociabilem, v. g. idea visionis et caecitatis; et in *relative* insociabilem, v. g. idea patris et filii.

77. Scholion. — Est animadvertendum quod, ideae, quas nos appellamus sociabiles vel insociabiles, ab antiquis vocabantur *pertinentes* et *impertinentes*. Idea *impertinens*, quae repraesentat aliquod obiectum quod aliud obiectum nec infert neque excludit, v. g. idea albi et docti. Idea *pertinens*, quae repraesentat aliquod obiectum quod aliud obiectum infert seu ad quod aliud sequitur, v. g. idea hominis et animalis; propterea dicitur *pertinens sequela*; haec autem est duplex: *sequela aequalitatis* (— convertibilitatis), quae repraesentat aliquod obiectum quod infert aliud obiectum et hoc illud, v. g. idea rationalis et risibilis; et *sequela inaequalitatis* (= inconvertibilitatis), quae repraesentat aliquod obiectum quod infert (= inferior) aliud obiectum quod ab illo infertur (= superior), at non viceversa, v. g. idea hominis (— inferior) infert ideam animalis (= superior) quae infertur. — Denique, est idea pertinens *repugnantia* seu *oppositi*, quae repraesentat aliquod obiectum aliud ex se excludens, v. g. idea hominis et asini (1).

CAPUT II.

DE IUDICIO

78. In praecedentibus disseruimus de prima mentis operatione quae est de indivisibilibus seu essentiis rerum, quaeque interius ideis repraesentantur et exterius terminis exprimuntur; haec igitur est analysis logica, in qua nulla veritas vel falsitas invenitur. At mens ulterius procedit; coniungit enim ad invicem seu ab invicem seiungit ideas perceptas, ut verum vel falsum de rebus haberi possit; ad hoc autem synthesini quamdam logicam instituit quae compositione vel divisione fit; aliter, de ideis perceptis iudicat, et hoc est secundae mentis operationis. Post ergo simplicis apprehensionis tractationem, sermo de *iudicio* instituitur. Et sicut in intellectu analyzante ad analysim logicam perfecte habendam duplex elementum concurrat, sc. unum *ideate* (— ideae) et aliud *sensibile* (= termini logici), pariter in intellectu synthetizante ad synthesini logicam perfecte obtinendam, nempe: unum *ideale* (= in ordine ad se), et hoc est indicium, et aliud *sensibile* (= in ordine ad alios), et hoc est oratio (i. e. proprie enuntiatio), ita ut oratio se habeat ad indicium, sicut terminus ad ideam seu sicut signum ad signatum: « usus autem orationis, ait S. Thomas, sicut et omnis vocis significativae, est significare conceptionem intellectus » (2). Agendo igitur de hac secunda mentis operatione seu synthesi logica et servata methodo nostra, dicemus:

Io de elemento sensibili huius synthesis logicae, seu *de Oratione* (Art. I);

2° de elemento ideali eiusdem synthesis, seu breviter *de Iudicio* (Art. II).

Articulus I.

DE ORATIONE

Occurrit imprimis de oratione sermo; et quia potest considerari et in genere et in specie, ideo, agendum est:

Io de oratione *in genere* (sect. Ia);

2° de oratione *in specie* (sect. 2a).

(1) Cfr. Ioan, a S. Thoma, *op. cit. loc. prox. cit. c. iV*, p. 7.

(2) *Perihcr.*, lect. 7.

SECTIO PRIMA

De Oratione in Genere.

De oratione sic considerata duo veniunt dicenda: 1° *quid sit*; et 2° *quotuplex sit*.

79. Definitio Orationis. — Sic enim cum *Aristotele* definiri potest: «*vox significativa, cuius partium aliquid significativum est separatim, ut dictio, non ut affirmatio vel negatio* » (1).

Explicatur. — Primis particulis «*vox significativa*» indicatur genus eius, quo cum nomine et verbo convenit (2), et repetuntur «*quia significatio orationis differt a significatione nominis et verbi: quia nomen vel verbum significat simplicem intellectum, oratio vero significat intellectum compositum*» (3), qui est genus proximum orationis; exinde iam liquet orationem esse in genere signi.

Additur «*cuius partium aliquid... vel negation*», quibus designatur specifica differentia orationis a nomine et verbo, quorum partes separatim non significant, ut dictum est. — Et dicitur «*separatim*» et non *separata* aliquid significat «*propter negationes et alia syncategorematica, quae secundum se non significant aliquid absolutum, sed solum habitudinem unius ad alterum*» (4). — Denique autem dicitur «*ut dictio, non ut affirmatio vel negatio*», ut indicetur modus quo partes orationis separatim acceptae significant, eo quod: «*duplex est significatio vocis, una quae refertur ad intellectum compositum; alia quae refertur ad intellectum simplicem: prima significatio competit orationi; secunda non competit orationi sed parti orationis*» (5).

80. Corollarium I^un. — Ex data definitione colligitur *primo*, quatenus est essentia seu formale constitutivum orationis. Non est autem, ut *quidam* false putant, ipsa grammaticalis unio partium; sed, ut docent fere omnes thoinistae, forma *partialis* orationis est ipsum praedicatum, et forma *totalis* eiusdem est synthesis logica seu logicum compositum habens rationem totius. Haec enim synthesis cum sit compositum quoddam debet habere suas partes logicas, quae ad invicem se habent ut materia ad formam, ex quibus seu ex quarum unione habetur illa synthesis: partes illae logicae sunt *subiectum* (= materia) et *praedicatum* (= forma); non potest igitur unio esse forma partialis orationis, sed praedicatum. Hanc unionem sequitur *quaedam forma totalis* orationis, quae est eius synthesis, idest significatio, resultans ex subiecto et praedicato, in se abstractive comprehendens utrumque, atque ideo habetur significatio complexa totius orationis (6). Consequenter aliud manifestum habetur contra *quosdam*, orationem *formaliter* pertinere, non ad primam, sed ad secundam mentis operationem, in qua compositio vel divisio habetur (7).

(1) I *Periher.* c. IV.

(2) Cfr. S. Thomam, I *Periher.*, lect. 6.

(3) Ha S. Thomas, *ibtd.*

(4) Idem *ibid.*

(5) Idem, *ibid.*

(6) Cfr. Ioan, a S. Thoma, *op. cit.* Log. P. I, Illustr. q. 4, a. 1, p. 117.

(7) Cfr. I *Penhcr.*, lect. 6.

81. Corollarium IIum. — Sequitur *secundo* quod, oratio omnino distinguitur a *termino complexo*. Hic enim quamvis materialiter, seu ex parte vocis, sit compositus, formaliter tamen seu ex parte significati, minime rationem synthesis logicae dicit, sicut oratio, sed simplicem intellectum; unde *ille* pertinet ad primam mentis operationem, *haec* ad secundam (1).

82. Corollarium HIam. — Sequitur *denique*, quam false quidam philosophi aliter orationem definire conantur. Dicunt enim *quidam*, orationem esse «*plures dictiones congrue se habentes*», in qua formalis essentia orationis non definitur, atque eius specifica differentia omittitur, et proinde etiam termino complexo convenit. Vel sicut *alii* sic: «*vox significativa ad placitum constans nomine et verbo mutuo congruentibus, vel saltem verbo et voce si non sit significativa*», plures enim sunt orationes, quae sive nomine sive verbo carent (2).

83. Scholion. — Est animadvertendum quod, oratio a nobis definita *communis* est cuilibet orationi, perfectae, imperfectae, etc. Etenim: «quamvis omnes partes referantur *principaliter* ad totum perfectum, quaedam tamen partes referuntur ad ipsum *immediate*, sicut paries et tectum ad domum, et membra organica ad animal; quaedam vero *mediantibus* partibus principalibus, quarum sunt partes, sicut lapides referuntur ad domum mediante pariete, nervi autem et ossa ad animal mediantibus membris organicis, scilicet manu et pede et huiusmodi. Sic ergo, omnes partes orationis *principaliter* referuntur ad orationem perfectam, cuius pars est oratio imperfecta, quae etiam ipsa habet partes significantes. Unde ista definitio convenit tam orationi perfectae quam imperfectae » (3).

84. Divisio Orationis. — Oratio, post S. Thomam omnesque Scholasticos cum Aristotele, praecipue dividitur: in *imperfectam* et *perfectam*; quid est utraque sermo est in sequentibus.

SECTIO SECUNDA

De Oratione in Specie.

Enunciata orationis divisione, de unaquaque *in particulari* est agendum, et quidem:

1° de oratione *imperfecta* (§ 1);

2° de oratione *perfecta* (§ 2).

§ 1. De Oratione Imperfecta.

85. Oratio imperfecta sic definiri potest: «*illa quae imperfectum sensum generat in animo auditoris*» (4).

(1) Cfr. IOAN, a S. THOMA, *loc. prox. cit.*; GHEDT, *op. cit.*, n. 2«.

(2) Cfr. IOAN, a S. THOMA, *loc. prox. cit.*

(3) I *Periher.*, lect. 6.

(4) Cfr. *ibid.*, lect. 7; *Opuse.* 48, Tract. 7, c. 3.

Quia enim proprium orationis est significare compositionem vel divisionem, veritatem vel falsitatem, et hae oratione imperfecta in intellectu audientis minime generantur, sed ea in suspenso relinquit; ideo dicitur generare sensum imperfectum in animo audientis (1). Et *differt* proprie a *termino complexo*, eo quod ipsa extra propositionem quoddam totum per se significat, v. g. *homo bonus*, sed intra propositionem rationem partis induit respectu totius logici, et sic potest habere rationem termini complexi (2). — *Divisiones* orationis imperfectae sunt quaedam quae habentur in modo sciendi, de quo nunc.

86. De Modo Sciendi. — Licet enim modus sciendi, secundum se, abstrahat ab oratione sive imperfecta sive perfecta, eo quod utrique convenire potest, quoad eius partes tamen principales accedere magis videtur ad orationem imperfectam quam perfectam; et haec est ratio cur fit hic de illo sermo. De modo sciendi igitur generaliter quaeritur: 1° *quid sit*; et 2° *quotuplex sit*.

87. Definitio Modi Sciendi. — Modus sciendi *tripliciter* accipi potest: 1° *strictissime*, pro eo quod scientiam proprie dictam generat, et sic sola demonstratio est modus sciendi; 2° *stricte*, pro eo quod reddit et ducit ad clariorem ac perfectiorem rei notitiam, sive scientificam sive non; 3° *late et communiter*, pro eo quod iuvat ad scientiam acquirendam vel quod disponit ut res facilius cognoscatur, et sic est Logica (3).

Hic sumitur *secundo sensu* scilicet *stricte*, et hoc modo ita logice definiri potest modus sciendi: « *oratio ductiva ad aliquod ignotum eiusque manifestativa* ».

Explicatur. — Proprium enim modi sciendi est ignotum manifestare et quidem complexa manifestatione. Manifestum enim *dupliciter* dicitur: *vel* prout obscuro opponitur, et sic idem est ac clarum, ideoque hoc modo manifestare est declarare seu clarificare; declarare seu clarificare non potest nisi id quod perfecte ignotum est, quod clarificatur aliquo alio clariore et notiori seipso (4); ergo manifestativum est reddere clarum aliquod obiectum per aliquod aliud notius et clarius, quo obscuritas auferatur, et sic ignotum manifestare pertinet ad modum sciendi, qui propterea ad illud ignotum clarification est ductivus. *Vel* sumitur manifestum prout incognito et potentiae non applicato opponitur, quod aliquo medio seu instrumento obiectum potentiae manifestatur, et sic idem est manifestare ac repraesentare, et ita signis logicis pariter convenit, de quibus supra dictum est. Ergo hic manifestativum sumitur *primo sensu*, et non *secundo*.

88. Divisio Modi Sciendi. — Modus sciendi adaequate dividitur: in *definitionem*, *divisionem* et *argumentationem*. Nam, est quaedam oratio manifestativa ignoti, sive ignoti incomplexi sive complexi. Incomplexum, *aut* est ignotum obscuritate, quae *definitione* tollitur (5); *aut* confusione, quae tollitur *divisione* (6). Complexum

(1) Cfr. I *Pcriphr.*, lect. 7.

(2) Cfr. Gr ed t, *op. cit.*, n. 29.

(3) Cfr. S. Thomam, in *Bnct. de Trin.*, q. 5, a. 1, ad 2*» et 3*»™.

(4) Cfr. II *de Anima*, leCt 19, n. 481.

(5) I, q. 85, a. 3, id 3' ■; 11-11 q. 4, a. 1; 1, *dist.* 25, q. 1, a. I; *Ep. ad Hebr.*, c. II, lect. 1.

(6) Cfr. II *Metaphys.*, lect. L

denique ignotum non aliter manifestari potest nisi probatione, quae *discursu* seu *argumentatione* fit (1). Patet igitur, modum sciendi in illas tres partes adaequate dividi. Et relictis argumentatione quae propria est tertiae mentis operationis, est hic agendum:

- 1o de *definitione* (I);
- 2o de *divisione* (II).

I. - De Definitione.

Inter modos sciendi igitur primus est *definitio*, quae « quia infra ipsam continentur ea, per quae scitur res » (2), potest etiam dici terminus cognitionis et rei; definitione igitur rei essentia nobis manifestatur. De hac porro sequentia quaeruntur: 1o *quid sit*; 2o *quotuplex sit*; et 3o *leges seu regulae*.

- 1) *quid sit*.
 - 1) *quid nominis*
 - 1) *etymologica*.
 - 2) *vulgaris*.
- 2) *quotuplex*
 - 1) *intrinseca*
 - 1) *causalis*.
 - 2) *per additamentum*.
 - 3) *descriptiva*.
 - 2) *extrinseca*
 - 1) *pro definito*.
 - 2) *pro definitione*.

89. Definitio Definitionis. — Sic igitur definiri potest: «*oratio naturam seu essentiam rei aut significationem termini explicans*».

Explicatur. — Dicitur a *oratio* », idest imperfecta, qua ponitur sub ratione modi sciendi; ideo definitio debet esse semper oratio quaedam, vel saltem terminus complexus: ut enim rei natura seu termini significatio explicetur, opus est declarare in quo cum aliis convenit et ab illis differt, quod termino incomplexo haberi nequit, v. g. *homo est animal-rationale*, animal-rationale est oratio explicans naturam hominis; vel *album est habens albedinem*, habens albedinem explicat solum significationem termini albi. Hinc iterum, quia est modus sciendi

(1) Cfr. I, q. 14, a. 7; III, q. 55, a. 5.
(2) VII *Metaphys.*, lect. 19, n. 1048.

propterea diximus « explicans », et ut talis « est *indicativa eius quodquid* itaque Sure illam S. Thomas breviter definivit sic: « *oratio significans quodquid est* » (2), idest significat essentiam definiti, per quam manifestatur definitum.

90. Divisio Definitionis. — Definitio sequenti modo praecipue dividitur:

in *quid nominis* et *quid rei*. — 1° *Quid nominis* (= nominalis) explicat vel ipsum nomen vel communem significationem; hinc duplex est: *etymologica* (= originaria), et est illa quae explicat nomen secundum id *a quo* nomen imponitur ad significandum, v. g. lapis est laesio pedis; haec explicatio haberi potest, vel etymologiam explicando, vel utendo alio nomine notiori et clariori idem significante, v. g. ensis gladio (3); et *vulgaris* (= sensus communis, usualis, actualis), et est illa quae explicat nomen secundum id *ad quod* nomen imponitur ad significandum seu secundum quod communiter illo utentes intelligunt (4).

2° *Quid rei* (= realis), et est illa quae explicat rei naturam, seu id ex quo res essentialiter constituitur, v. g. homo est animal-rationale.

Quid rei dividitur: in *intrinsecam* et *extrinsecam*. — *Intrinseca* explicat rem per principia intrinsece eam constituentia. Et haec est triplex:

a) *simpliciter intrinseca* (= pure essentialis), explicat rem per principia formaliter seu essentialiter rem constituentia (5). Haec iterum subdividitur:

a) in *physicam*, quae rem explicat per principia physica essentialiter constituentia, scii, per materiam et formam, v. g. homo est substantia constans ex anima rationali et corpore organico (6);

b) et in *metaphysicam*, quae rem explicat per principia metaphysica essentialiter constituentia, scii, per genus et differentiam, seu potentiam et actum, v. g. homo est animal-rationale (7).

p) *per additamentum* (= per additionem), quae rem explicat per principia essentialia, at « ponitur aliquid quod est extra essentiam definiti », v. g. simus est nasus curvus (8);

(1) II *Post.-Anal.*, lect. 2; cfr. I, disi. 25, q. 1, a. 1, ad 2«»,

(2) II *Post.-Anal.*, lect. 2.

(3) Hic modus definiendi est incompletissimus, atque omnino materialiter et secundario schabet in scientia (cfr. I, d. 35, q. 1, a. 2, VII *Metaphys.*, lect. 3, n. 1330).

(4) Cfr. I, q. 13, a. 8; q. 67, a. 1; IMI, q. 92, a. 1, ad 2«n; de *Pot.*, q. 9, a. 3; Cajetanum, *Comm.* « *De Ent. d'Esscn.* », Proem. c. 1, p. 21 (Ed. De Maria); Idem, I *Post.-Anal.*, c. 1 « Ad evidentiam horum », — Et nota quod haec definitio est *fundamentum* definitionis scientificae seu realis, eo quod in sensu communi fundatur.

(5) Cfr. II, *dist.* 21, q. 1, a. 2, ad 9 II *Post.-Anal.*, lect. 8; VII *Metaphys.*, lect. 12.

(6) Cfr. in *Boet. de Trinit.*, q. 5, a. 3.

(7) Cfr. I, q. 75, a. 4; MI, q. 1, a. 3; *Opuse.* 2, c. 3.

(8) Cfr. *Quodl.* 9, a. 5, ad 1«; de *Pot.*, q. 8, a. 4, ad 5«»; de *Ver.*, q. 16, a. 1 ad 8; II, *dist.* 35, q. 1, a. 2, ad 1«tu.

I) *descriptiva* (= ex propriis, accidentalis), quae rem explicat per principia necessario sequentia ipsam rei essentiam, idest per proprietates, v. g. homo est animal-risibile (1).

Extrínseca est illa quae rem explicat per propria principia extrínseca, scilicet, per causam efficientem vel finalem, v. g. anima humana est substantia spiritualis a Deo creata (en causa efficiens) ad beatitudinem (en causa finalis). Haec iterum potest esse:

a) *causalis* (= pure extrínseca), et est definitio iam data in genere;

P) *genetica* (= extrínseca modalis), quae explicat rem per modum quo a propria causa efficienti procedit, v. g. circulus est figura plana resultans ex motu lineae rectae circa fixam sui extremitatem sese vertentis (2).

91. Scholion I. — Est animadvertendum, et clare ex se patet, quod definitiones in intrinsecas et extrínsecas sunt quae sumuntur ex quatuor generibus causarum, de quibus ita loquitur *Angelicus*: «Quia in causis est talis ordo quod, materia completur per formam, et forma per efficientem, et efficiens per finem, ideo diffinitio quandoque *materialis* dicitur quae comprehendit tantum materiam rei, *formalis* autem quae comprehendit formam, sicut: ira est accensio sanguinis circa cor, dicitur *materialis diffinitio*; et, ira est appetitus in vindictam dicitur *formalis*. Quandoque autem *materialis* comprehendit formam et materiam, sed *formalis* causam efficientem, sicut: haec dicitur *materialis*: Tonitruum est continuus sonus in nubibus; haec autem *formalis*: Tonitruum est extinctio ignis in nube. Quandoque autem diffinitio *materialis* comprehendit materiam et formam et efficientem; *formalis* autem finem, sicut: domus est coopertorium factum ex lapidibus et lignis per talem modum et talem artem, est *diffinitio materialis* respectu huius: domus est coopertorium prohibens nos a frigoribus et caumatibus; et hoc praecipue accidit in instrumentis: quia in eis quasi tota ratio speciei a fine sumitur » (3).

92. Scholion II. — Est denique notandum quod P. 4. *Lepidi O. P.*, praeter definitionem nominalem et realem, aliam mediam excogitavit, quae *conceptualis* vocatur: ordinatur enim « ad declarandum ac determinandum *quaenam sit perceptio seu conceptio quam quis de re aliqua sibi format* » (4). Verum haec definitio Lepidiana penitus est reiicienda: Io est *periculosa*, nil enim habet de veritate obiectiva seu reali, solum de veritate subiectiva et pure psychologica, eo quod tota eius formalitas est a subiecto et in subiecto cogitante, et a subiecto cogitante ad obiectum reale cogitatum non valet illatio; ideoque tendit ad destructionem scientificae veritatis, ut quodammodo hoc ipse insinuare videtur (5); 2° non est

(1) Cfr. II, *dist.* 27, q. 1, a. 2, ad 9^m; I, *dist.* 25, q. 1, a. 1, ad 8^m. — Talis definitio est omnino distinguenda a definitione pure accidentali, de qua ait S. D.: I Illa definitio quae est per accidentia *nude accepta*, non est proprie definitio (II, d. 27, q. 1, a. 2, ad 9^m).

(2) Notandum est cum S. *Thoma* quod licet definitio quae sumitur ex fine rei dicatur extrínseca, tamen quia finis est causa causarum, et ideo definitio quae sumitur ex fine *armatior* est inter omnes diffinitiones» (II, *dist.* 9, q. 1, a. 1, ad

(3) IV, *dist.* 3, q. 1, a. 1, q1a, 1^a.

(4) *Op. cit.*, Log., Lib. II, s. 1, c. VI, pp. 133-134 ss.

(5) Cfr. *ibid.*

vera definitio, eo quod omnis definitio vera debet cum suo definito converti, quod potest in definitione conceptuali non verificari, ut ait ipse P. Lepidi (1); 3° demum *est inutilis*, iisdem enim legibus regitur ac definitionis nominis et rei, ut expresse scribit ipse auctor (2). Patet igitur quod talis definitio conceptual non est amplectenda.

93. Leges Definitionis. — Ut recta et bona definitio rei obtineatur, quaedam leges seu conditiones requiruntur, tum ex parte definiti tum definitionis. Igitur:

1o *ex parti definiti*. — Ut aliquid habeat rationem veri definiti seu definibilis sequentia requiruntur:

1a lex: « *Ut definitum sit unum per se* », idest ut unam essentiam habeat: secus non erit unum definitum sed plura, et ut definiatur opus est ut antea aequivocatio seu confusio pluralitatis auferatur; licet, si illa plura sint ita ordinata ut quid unum per se constituent, unica definitione diffiniatur (3).

2a lex: « *Ut definitum sit universale vel rationem universalis habeat* »; quia definitio est indicativa eius quodquidest: omne autem quod pertinet ad quodquidest, praedicatur et affirmative et *universaliter* (4).

3a lex: « *Stricta definitio indiget ut definitum sit aliqua species sub genere contenta* »-, quia omnis stricta definitio genere et differentia constat, quae duo speciem seu essentiam rei manifestant (5).

2° *ex parte definitionis*. — Ut habeatur bona ac recta definitio requiritur:

4a lex: « *Ut definitio sit per genus et differentiam* » (6); ut enim haec lex sit cuilibet generi definitionis universalis, per genus intelligendum est «aliquid commune aliis seu determinabile», et per differentiam est intelligendum «aliquid sibi proprium seu distinctivum ab aliis seu determinativum » (7). Exinde sequitur quod, definitione potius manifestatur definitum per essentiam quam eius essentia: manifestatur enim id *per quod* essentialiter constituitur (8); consequenter, definitio proprie est ductivum in cognitionem definiti (9).

5a lex: « *Ut definitio sit clarior significata ipso definito* ». Sequitur ex praecedenti (10). Ex hoc deducitur, quod definitum non

- (1) Cfr. *ibid.*, p. 134.
- (2) Cfr. *ibid.*, p. 135.
- (3) Cfr. VU *Metaphys.*, lect. 4, n. 1339.
- (4) II *Post.-Anal.*, lect. 2.
- (5) Cfr. VII *Metaphys.*, lect. 3, n. 1327.
- (6) Cfr. I *Post.-Anal.*, lect. 26; lect. 27 et 34; II *Post.-Anal.*, lect. 5.
- (7) Cfr. Io an. a S. Thoma, *loc. prox. cit.*, c. III, p. 12.
- (8) Cfr. III, *dist.* 23, q. 1, a. 2.
- (9) Cfr. I, *dist.* 25, q. 1, a. 1, ad 2*.
- (10) Cfr. II *Post.-Anal.*, lect. 3.

debet ingredi definitionem: secus, obscureretur definitio et esset circulus in definiendo (1).

6a lex: « *Ut definitio ne sit redundans vel diminuta* »; si enim definito aliquid tribuatur quod non habet, vel ab eo aliquid auferatur quod habet, natura vel essentia definiti minime explicaretur: propterea definitiones rerum, sicut et essentiae, numeris proportionantur (2). Hinc sequitur quod *definitio et definitum sunt convertibilia*; proinde, erit optimus locus arguendi ab alterutro: definitio enim et definitum sunt unum re et ratione (sc. ratiocinata) (3). Haec definitionis et definiti convertibilitas intelligenda est secundum id quod significatur per definitionem, et non secundum intentionem definitionis: quia ut sic est composita ex pluribus intentionibus (e. g. in homine animalitas et rationalitas), quarum nulla de se invicem praedicatur nec de definito neque de definitione (4).

94. Corollaria. — Ex dictis sequentia sunt elicienda atque scitu necessaria:

Coroll. Ium. — Propria et stricta definitione, — et quidem intrinseca simpliciter —, definitur sola substantia completa, ipsa enim tantum est ens unum per se et completum (5).

Coroll. num. — Substantiae incompletae definiuntur quidem proprie, sed definitione per additamentum, idest per eorum subiectum, v. g. anima humana (6), vel per ordinem quem essentialiter dicunt, v. g. materia prima (7). — Pariter, idem est dicendum de accidente et ente accidentali (8). Exinde liquet rationem definitionis de substantia completa et ceteris aliis nonnisi analogice praedicatur (9).

Coroll. num. — Privationes ac negationes proprie non definiuntur, sed solum exponuntur et declarantur (10).

Coroll. IVum. — Entia cognitionem nostram transcendentia proprie definiri nequeunt, saltem definitione positiva: bene vero analogica et negativa (11).

- (1) Cfr. I *Metaphys.*, lect. 9, n. 138.
- (2) Cfr. VII *Metaphys.*, lect. 3, n. 1723-24; I *Perihcr.*, lect. 4.
- (3) Cfr. VII *Metaphys.*, lect. 5, n. 1375.
- (4) Cfr. I, *dist.* 25, q. 1, n. I, ad 2*». — Hinc *axioma* logicum: «quaecumque sunt unum secundum rationem, ita se habent quod de quocumque praedicatur unum et aliud » (I *Phys.*, lect. 3, in fine).
- (5) Cfr. II, *dist.* 35, q. 1, a. 2, ad I^m; VII *Metaphys.*, lect. 4, n. 1336 ss.; 1355.
- (6) Cfr. I, q. 76, a. 8, ad 2*nt; *ibid.*, q. 40, a. 1; *De Animi.*, a. 9, ad 15[^]*; *ibid.*, a. 9, ad 7*».
- (7) Cfr. *Quodl.* IX, a. 6, ad 3*».
- (8) Cfr. II, *dist.* 35, q. 1, a. 2, c. ct ad 1««; VII *Metaphys.*, lect. 4, n. 1344; *Quodl.* IX, a. 5, ad b»n. — Notanda est doctrina S. Thomae circa definitionem accidentis in abstracto et in concreto (cfr. *De Ver.*, q. 3, a. 7, ad 2* ; I-II, q. 53, a. 2, ad 3).
- (9) Cfr. VII *Metaphys.*, lect. 4, n. 1337.
- (10) Cfr. I, *dist.* 35, q. 1, a. 2, ad I*«.
- (11) Cfr. I *C. Gent.*, c. 14; I, q. 10, a. 1, ad 1««; III, *de Anim.*, lect. 11.

definiri” Sf"glare (le"i<|ue' ut talc' al,solu,e «««Ma definitione

95. Scholion. — Est denique unum maxime attendendum circa confe-
ctiones definitionum rerum. Hae autem minime a priori confici debent, sed unice
a posteriori, hoc est *per venationem* (2). Huius venationis modus duplex prae-
cipue assignatur ab Aristotele, videlicet: vel *per viam divisionis* (3), vel *per viam*
compositionis (4). Denique sciendum quod numquam metaphoris est utendum
in definitionibus assignandis (5).

II. - De Divisione.

De divisione, sicut et de definitione, tria exponuntur: 1° *quid*
sii; 2° *quotuplex sit*; et 3° *eius leges*.

1) *quid sit*.

1) *nominalis*.

1) *physica*.

2) *melaphysica*.

[1) *entitativa*.

1) *actualis*

(S) / D Perse

2) *realist*

2) *non-es-*
sentialis

2) *non-en-^ in,CHralis-*
titativa L.
2) *potestativa*.

2) *poten-* 1) *univoca*.
Halts 2) *analogia*.

2) *per accidens*.

3) *leges*.

96. Definitio Divisionis. — Sic enim **imui** **communiter** definitur:
«*oratio, rem aliquam per sua membra, vel terminum* **j** *per varias si-*
gnificationes, distribuens ».

Explicatur. — Dicitur «*oration*, qua designatur eius genus, quo cum defi-
nitione convenit atque sub genere modi sciendi ponitur. Ceteris autem parti-
culis designatur eius specifica differentia; divisionis enim est, rem seu terminum
obscurum manifestare, illum distribuendo seu resolvendo in partes, v. g. animal
in rationale et irrationale. Hinc divisio respondet interroganti: «*quotuplex est*
res?».

97. Divisio Divisionis. — Distribuere seu resolvere in partes
est totius; ergo proprie dividitur quod rationem totius habet. Hinc

(1) Per 2 legem expositam. Cfr. VII *Metaphys.*, lect. 15, n. 1611.

(2) Cfr. Aristotelem, II *Post.-Anal.*, c. XII, apud S. Thomam (Icct. 16).

(3) Cfr. Aristotelem, *ibid.*, apud S. Thomam (lect. 14-15).

(4) Cfr. Arist., *ibid.*, apud S. Tu. (lect. 16).

(5) Cfr. S. Thomam, *ibid.*

tot sunt species divisionis, quot sunt divisiones totius. Ut autem ordinatim procedatur, sequenti modo divisionem distribuimus:

1° in *divisionem per se*, et habetur quando res distribuitur in membra quae ei per se vel ratione sui insunt, v. g. animal in rationale et irrationale; et in *divisionem per accidens*, et habetur quando res distribuitur in membra quae ei per accidens vel per modum accidentis et ratione alterius insunt, v. g. potentia hominis in intellectivam et sensitivam (1).

2° divisio per se dividitur: in *nominalem*, et habetur quando distribuitur vox significans in plures eius significationes quas dicit, v. g. canis in sidus et animal; et in *realem*, et habetur quando distribuitur, ipsa res per vocem significata.

3° divisio realis iterum multipliciter subdividitur: res quae hac divisione distribuitur est totum reale, secundum igitur huius totius species, sunt species divisionis realis. Nam:

a) Totum *aliud* actuale, *aliud* potentiate. *Actuale* est illud quod partes, in quas dividitur, actualiter continet (= *divisio actualis*). Hoc dividitur:

a) in *actuale-essentiale*, et est illud, quod partes in quas actualiter dividitur sunt ei essentiales et eius essentiae constitutivae, v. g. homo in corpus et animam (= *divisio actualis-essentialis*) (2). Et subdividitur: in *physicum*, si partes illae physice actualiter essentiam rei constituunt, ut in exemplo allato (= *divisio physica*); et in *metaphysicum*, si partes illae metaphysice actualiter essentiam rei constituunt, ut per genus et differentiam, v. g. humanitas in animalitatem et rationalitatem (= *divisio metaphysica*).

b) in *actuale non-essentiale*, et est illud, quod partes in quas actualiter dividitur non sunt eius essentiae constitutivae (= *divisio actualis non essentialis*). Et hoc subdividitur: in *non-essentiale entitativum*, si partes in quas dividitur actualiter non sunt ei essentiales sed entitative se habent, v. g. res in essentiam et eius esse (= *divisio non-essentialis entitativa*); et in *non-essentiale non entitativum*, si partes in quas dividitur actualiter non sunt ei essentiales neque entitative se habent, sed: vel integraliter, ut partes integrantes totum, v. g. homo in caput, collum, pedes etc. (= *divisio integratis*); vel potestative, ut diversae potentiae seu virtutes totius, v. g. anima humana in vegetativum, sensitivum et intellectivum (= *divisio potestativa*).

3) Totum *potentiate* est illud, quod partes in quas dividitur, continet solum in potentia, v. g. universale (= *divisio patentis*). Hoc autem dividitur: in *univocum*, si partes in quas di-

(1) Cfr. I-II, q. 95, a. 4.

(2) Cfr. I, dist. 37, q. I, a. 2, ad

viditur, eadem ratione eodeinque modo participant rationem totius, v. g. animal in hominem et bovem (= *divisio univoca, generis in species*); et in *analogum*, si partes in quas dividitur, prioritatem et posterioritatem participant rationem totius, v. g. ens in substantiam et accidens (= *divisio analogica*) (1).

4° divisio *per accidens* triplici modo haberi potest: 1o si totum vel subiectum dividitur in partes eius accidentales seu accidentia, v. g. animal in album et nigrum; 2° si ipsae partes accidentales seu accidentia dividuntur in propria subiecta, v. g. album in nivem et lac; 3° si ipsae partes accidentales inter se dividuntur, v. g. album in dulce et amarum.

98. Leges Divisionis. — Ut recta ac adaequata divisio habeatur, sequentes *leges* sunt observandae:

1a lex: « *Omnia dividenda simul sumpta perfecte adaequantur seu exhaustant totum divisum* »; divisum enim est totum ex partibus resultans; unde partes simul sumptae realiter sunt ipsum totum, v. g. falsa est ista divisio: viventia corporea in homines et bruta.

2a lex: « *Nullum membrum dividens excedat aut adaequet totum divisum* »; sequitur ex 1a lege; hinc axioma « *totum est maius sua parte* », v. g. falsa est ista divisio: animal in sensitivum et rationale.

3a lex: « *Membra dividenda ad invicem sint opposita* »; sequitur ex 1a lege; hinc neque unum membrum sit alterum neque in se alterum includat; exinde divisio semper est facienda per « *sic et non* » seu per contradictoria, v. g. falsa est ista divisio: Globus in Europam, Asiani, Africam, Americani, Oceanian! et Italiam.

4a lex: « *In divisione primo assignentur membra in quae immediate divisum dividitur; et postea si alia dividenda occurrant, singulatim subdividantur* »; sequitur ex 3a lege atque per se patet.

§ 2. De Oratione Perfecta seu De Enuntiatione.

99. Expleta imperfecta oratione, de *perfecta* est in praesenti dicendum; et sicut illa imperfectum sensum in animo audientis generat, ita haec definiri potest: « *illa quae perfectum sensum in animo audientis generat* » (2). Ideo autem in hac oratione perfectus sensus generatur, quia in ea habetur perfecta terminorum compositio vel divisio, consequenter perfecta affirmatio vel negatio, ideoque perfecta veritas vel falsitas. Hac oratione sensus seu significatio generari potest: vel *absolute et in se*, prout exprimitur veritas rei in seipsa et hoc: sive *immediate*, in quantum absque aliquo medio

(1) Cfr. II, *dist.* 37, q. 1, a. 3; I-II, q. 61, a. 1; I *Perih.*, lect. 8.

(2) Cfr. I *Perih.*, lect. 7; *Opuse.* 48, Tract. 7, c. 3.

veritas vel falsitas exprimitur et enuntiatur, et sic est *oratio enuntiativa*; sive *mediate*, in quantum veritas vel falsitas exprimitur mediantibus aliis, ope scilicet discursus, et sic est *oratio argumentativa*; vel significatio generari potest *relative et in ordine ad aliud*, prout conceptu indicativo habito alia ordinat ac dirigit, et sic est *oratio ordinativa*. Tres igitur adaequatae sunt species orationis; at ex his, *argumentativa* pertinet ad tertiani mentis operationem, de qua infra; *ordinativa* (= vocativa, interrogativa, imperativa et deprecativa) potius « *est rhetoricae vel poeticae scientiae* » (1); reducitur igitur praesens tractatio ad solam orationem enuntiativam, de qua dicemus:

- 1o *quid sit* oratio enuntiativa (1);
- 2° *quotuplex sit* oratio enuntiativa (II);
- 3° *proprietates* eius (III).

De Enuntiationis Definitione.

Usus in scholis invaluit *promiscue* sumi orationem enuntiativam seu enuntiationem et propositionem; *stricte* tamen et *formaliter* non sunt idem, sed se habent ad invicem ut genus ad speciem, ita ut *propositio* « solum dicitur de praemissis ipsius syllogismi; sed *enuntiatio* dicitur tam de praemissis, quam de conclusione » (2); *promiscue* pariter iis et nos utimur.

100. Definitio Enuntiationis. — Enuntiatio seu propositio sic cum *Aristotele* definitur: « *Enuntiativa vero, non omnis, sed illa in qua verum vel falsum est* » (3), quae verba clarius sic restringit S. Thomas dicens: « *oratio, in qua verum vel falsum est* » (4).

Explicatur. — Particula « *oratio* » designatur *genus* enuntiationis, quo cum oratione imperfecta convenit, atque in quantum huiusmodi est significativa vel manifestativa nostri conceptus (5); exinde igitur habetur, enuntiationem esse *signum* quoddam eius quod significat, scilicet, veri vel falsi, cuius *subiectum* est intellectus et *causa* res ipsa (6). — Ceteris autem particulis, scilicet, « *in qua verum vel falsum est* », indicatur *specificam differentiam* enuntiationis, qua distinguitur tum ab oratione imperfecta, qua, ut diximus, quia perfectus sensus non habetur, neque verum vel falsum perfecte exprimitur (7), tum ab aliis orationibus perfectis, eo quod sola propositio est quae conceptum intellectus absolute exprimit, ceterae vero non nisi relate ad ipsam (8).

101. Materia Enuntiationis. — In qualibet enuntiatione *tres* termini habentur, videlicet: S, C et P; S est quasi partialis materia

(1) Cir. *loc. prox. cit.*

(2) *Opuse.* -18, Tract. 7, c. 1; cfr. I *Post.-Anal.*, lect. 5.

(3) I *Perih.*, c. IV.

(4) I *Perih.*, lect. 7.

(5) Cfr. *ibid.*

(6) Cfr. *ibid.*

(7) Cfr. *ibid.*

(8) Cfr. *ibid.*; Ioan. a S. Thoma, *loc. supr. cit.*, c. 6, p. 17.

respectu P; hoc enim dicitur de S, illud determinat ac in eo, ut forma in materia, recipitur. Pariter, S et P sunt quasi materia respectu C; hac enim illa determinatio cum S fit, eo quod per C fit comparatio seu habitudo inter S et P, et talis terminorum habitudo inter se est *materia proxima propositionis*.

Talis autem materia multiplex esse potest. Etenim: 1° *naturalis*, si unus terminus est de alterius essentia, v. g. homo est animal; vel unus alterum necessario sequitur, v.g. homo est risibilis; 2° *contingens*, si unus alteri contingenter inest, v. g. Petrus est bonus; 3° *remota*, si unus de altero repugnat immediate dici, v. g. homo est lapis.

Pariter, propositionis praedicatio seu habitudo iterum esse potest: 1° *identica*, si unus terminus de seipso dicitur, seu synonymum de synonymo, v.g. homo est homo(I); 2° *formalis*, si una forma seu aliquid instar formae de altero dicitur, v. g. homo est bonus. Haec autem, vel est *directa*, si aliquid, rationem formae sive essentialis sive accidentalis habens, de alio habens rationem subiecti, dicitur (2); vel est *indirecta*, si, e contra, subiectum ponitur de aliqua forma praedicari, v. g. risibile est homo.

102. Scholion I. — Est animadvertendum quod, ut habeatur formaliter ac essentialiter propositio, minime opus est ut *in actu exercito* et *explicite* dli tres termini ponantur; sufficit enim ut *in actu signato* et *implicite* intelligantur. Hac ratione, si S. C et P actu explicite exprimantur, habetur propositio *tertii adiacentis*, v.g. « Deus est iustus»; si solum S et C, habetur illa *secundi adiacentis*, v. g. « Deus indicat »; si C tantum, habetur altera *primi adiacentis*, v. g. « curro », quae resolvitur in hanc: « ego sum currens ».

103. Scholion n. — Est pariter advertendum, non esse negligendam formalitatem diversam quam uterque terminus (== S et P) exercet in propositione relate ad C, ita ut secundum diversam positionem utriusque ad C, diversa relatio exurgit, ideoque diversa praedicatio. Nam, S est respectu P* ut materia respectu formae; ideo enim tale vocatur quia P* subiicitur, consequenter P per se universalius ac magis extensum est S° (= *gaudet maiori quantitate*), licet S magis comprehensivum sit P° (= *gaudet maiori qualitate*). Exinde, ex diversa et mutua positione S et P* relate ad C, habentur sequentes diversae relationes, ideo praedicationes:

Aut enim P servat suam maiorem universalitatem, hoc est ut quantitas praedicetur, aut non. Si sic: a) aut praedicatur de S ratione sui formalis expressi, et tunc habetur *propositio naturalis* (= directa), v. g. « Anima Humana est Immortalis », in qua P latius patet S° et formaliter de eo dicitur; p) aut praedicatur de S ratione sui materialis tantum, et habetur *propositio praeter naturam* (= praeter ordinem, per accidens), v. g. « Aliquod Candidum est Frigidum », non enim candidum est fri-

co Cfr. 1, q. 13, a. 12.

(2) Hinc *axioma* logicale; videlicet: « Praedicata tenentur formaliter et subiecta materialiter ».

gidum quia est candidum, vel est candidum quia est frigidum, ideo P non formaliter de S dicitur, sed materialiter, prout supponit idem subiectum candiditatis et frigiditatis; in utroque tamen casu servatur universalitas ex parte praedicati. Haec doctrina geometricae sequenti diagrammate illustratur:

P

Aut denique P non servat suam maiorem extensionem seu universalitatem, sed contra maior extensio ponitur in S, et tunc habetur *propositio contra naturam* (= innaturalis, indirecta), v. g. « Aliquod Mortale est homo », maior extensio est in S, quod clarius videtur pariter in sequenti diagrammate:

$$- \frac{q}{p} \text{ (algebrice).}$$

104. Scholion III. — Est denique animadvertendum quod, *quidam recentiores Logici*, mathematici potius quam philosophi, identificando conceptum cum numero (= *conceptus-numcrus*), atque indicium cum simplici fractione (= *iudicium-fraclio*), atque propterea sumendo simplicem respectum mathematicum (= *fundamentum logicum indicii*), independenter a respectu ad C, despiciunt quamlibet formalitatem S et P ad C, ideoque extensionem vel comprehensionem

ad invicem, et perfectum parallelismum instituunt. Hinc: A est B $\frac{A}{B} = \frac{B}{A}$:

sic algebrice quodlibet indicium simplex ad hanc formam reducitur $\frac{a}{b}$, posito

S° (a) et P° (b) esse functiones quasdam conceptuum A et B, idest posito hoc quod a = A, b = B; exinde nulla propria divisio vel compositio, nullaque separatio sed ad minus logica distinctio, eo quod respectus ille est unus et simplex actus conceptus» (1). Ex dictis supra liquet hanc conceptionem iudicii esse *omnino philosophice falsam*, et *confundi cum relatione mathematica*. Nam, in mathematica est verum quod ab his dicitur; sic in *multiplicatione arithmetica* ordo factorum alicuius producti est indifferens, v. g. 3 × 4 = 4 × 3; 3 × 4 × 5 = 4 × 3 × 5; 4 × 5 × 3; similiter *algebrice* patet ab = ba (a et b duae quantitates), vel *abe, acb, oac, bea, cab, cba*; quodlibet ex his est productum istarum trium quantitatum a, b, c. Ergo si mathematicae hoc admitti potest, nullo modo philosophice.

(1) Cfr. A. Pastore, *Sillogismo e Proporzione*, P. II, c. I, p. 41 (Bocea, 1910).

II. - De Enuntiationis Divisione.

105. Exposita enuntiationis definitione, eius divisio est nunc expendenda. Dictum est quod, S et P se habent ad C sicut materia ad formam; item P habet maiorem vel minorem extensionem respectu S1; quod totam propositionem veritas seu falsitas sequitur (= *qualitates propositionis*)', denique quod una propositio formari potest, inquantum immediatam originem habet vel ex subiecto vel ex experientia. Hinc, enuntiatio generaliter ex quintuplici ratione dividitur:

- 1o ex ratione *materiae*;
- 2° » » *formae*;
- 3° » } *quantitatis*;
- 4° » } *qualitatis*;
- 5° » » *originis*.

106. Ratione Materiae. — Proxima materia propositionis, uti habitum est, est ipsa habitudo seu praedicatio P' et S1: et huius ratione propositio dividitur (1):

1o in *necessariam* (= in materiam necessariam vel naturalem), et est illa cuius praedicatum per se inest subiecto, v. g. *homo est animal*.

2° in *contingentem* (= in materiam contingentem), et est cuius praedicatum convenit subiecto et potest ei non convenire, v. g. *Socrates ambulat*.

3° in *possibilem* (= in materiam possibilem), et est cuius praedicatum non convenit subiecto et potest ei convenire, v. g. *homo sedens potest ambulare*. t

4° in *impossibilem* (= in materiam impossibilem seu remotam), et est cuius praedicatum repugnat per se subiecto convenire, v. g. *homo est lapis*.

107. Ratione Formae. — Forma propositionis est copula, qua eius compositio vel divisio manifestatur, ex qua parte dividitur essentialiter:

in *categoricam* (= praedicativam, simplicem), quae copula verballi mediante coniungit simpliciter P cum S, seu de S° praedicat, v. g. *homo est animal*; et in *hypotheticam*, quae particulis median-
tibus, sive copulativis « et », sive disiunctivis « aut », « vel », sive con-

(1) Cfr. I *Pcriher.*, lect. 13.

ditionalibus «*si*», plures propositiones simplices ad invicem coniungit, v. g. *si homo currit, homo movetur; homo est bonus et iustus* (1).

108. Corollarium. — Patet, utranque praedictam propositionem esse *fonnaliter* distinctam; forma enim categoricae est C uniens P cum S; forma vero hypotheticae sunt *particulae syncategorematicae* immediate unientes plures propositiones simplices (2); ex quo adhuc habetur, rationem enuntiationis de praedicta utraque propositione esse analogam (3). Utraque propositio suas subdivisiones patitur, quas accurate exponere oportet.

109. a) *Propositio Categórica*. — Haec subdividitur: 1° in *affirmativam*, et est illa cuius P_m affirmatur de S°, seu cum S' componit, v. g. *homo est animal*; 2° et in *negativam*, cuius P negatur de S°. seu a S° dividitur, v. g. *homo non est asinus* (4).

110. Corollarium. — Sequitur quod, affirmatio dicit compositionem et negatio divisionem (5); nihilominus, enuntiationis ratio est univoca huic divisioni seu generis in suas species (6).

111. Scholion. — Est animadvertendum quod, duplex est copula: *principalis* qua P_n cum S° unitur, v. g. *Petrus est iustus*; altera *implicationis* et est pars extremi atque unum extremum se tenens ex parte subiecti, v. g. *Petrus qui est bonus, est iustus*.

Iterum copula principalis, alia est *simplex*, v. g. *Magister est doctus*, et alia est *composita* (complexa, mixta), v. g. *Magister est vel fuit doctus*. Si propositio habeat copulam compositam totam affirmativam, tota propositio est simpliciter affirmativa, v. g. *Aristoteles est et fuit Philosophus*; si habeat copulam compositam totam negativam, tota est simpliciter negativa, v. g. *Diabolus nec est nec fuit bonus*. Sed, si copula composita sit simul affirmativa et negativa, v. g. *Magister est vel non fuit doctus*, tunc oportet bene distinguere: *formaliter* certe est mixtae qualitatis, idest affirmativa simul et negativa; at *virtualiter*, vel est *affirmativa*, si ex se aliam affirmativam *infert*, affirmativa enim illata verifican nequit nisi eius extrema supponant, ideoque et extrema inferentis supponere debent, v. g. *Paulus est et non fuit bonus*, infert hanc: *Paulus est bonus*, cuius extrema realiter supponunt, hoc est et Paulum realiter existere et esse realiter bonum; vel est *negativa*, si ex alia negativa *infertur*, negativa enim illata verifican potest etiamsi eius extrema non supponant, unde illa ex qua infertur est negativa, v. g. *Paulus est vel non fuit bonus*, infertur enim ex ista: *Paulus non fuit bonus*, ergo *neque est*; quia utrumque extremum non supponit, non realiter extitit (7). Sic igitur liquet quod, propositio mixtae qualitatis *copulatae* est virtualiter affirmativa, *disiunctae* vero est virtualiter negativa.

Demum, aliud notandum quod, quia negatio est malignitatis naturae, duplicata negatione, propositio affirmativa efficitur; atque pariter vim habet *immobilitandi* mobilitatum, hoc est auferendi distributionem alicuius subiecti distributi (– immobilitare), et *mobilitandi* immobilitatum, hoc est efficiendi subjectum distributum quod antea non erat tale (mobilitare).

(1) Cfr. I *Periher.*, lect. 8; *Opuse.* 48, Tract. 7, c. 6.

(2) Cfr. Ioan. a S. Thoma, *loc. prox, cit.*, c. 7, p. 18.

(3) Cfr. S. Thomam, *Opuse.* 48, Tract. 7, c. 0.

(4) Cfr. I *Periher.*, lect. 8.

(5) Cfr. *De Pot.*, q. 10, a. 5; I-H, q. 100, a. 4, ad 2

(6) Cfr. I *Periher.*, lect. 8.

(7) Cfr. Ioan. a S. Thoma, *loc. prox, cit.*, p. 19-20.

112. P) *Propositio Hypothetica*. — Haec est duplex: 1° *formaliter-hypothetica* (= aperte composita), quae plures categóricas, particulis explicite positis ut «*si*», «*et*», «*vel*», coniungit; 2° *virtualiter-hypothetica* (= occulte composita, expouibilis), quae in se est categórica, at continet aliquem terminum resolvendum ac exponendum aliis catégoriels ipsam hypotheticam constituentibus. De utraque singillatim est dicendum:

113. a) *Propositio Formaliter-Hypothetica* est triplex: *conditionalis*, *copulativa* et *disiunctiva*; cuilibet autem ex his assignantur leges *tum* ad earum veritatem habendam *tum* ut ex eis argui possit. Exponamus igitur haec omnia.

114. 1° *Propositio conditionalis*, et est illa quae plures categóricas, particulis conditionalibus ut «*si*», coniungit, v. g. *si Petrus loquitur, est rationalis*.

115. Lex Veritatis. — Ut haec propositio sit vera vel falsa, non requiritur ut aliqua eius pars sit vera vel falsa, *sed solum bona vel mala consequentia*, v. g. «*si homo volat, habet alas*» (*est vera*), «*si homo sedet, homo movetur*» (*est falsa*). Cum porro bona vel mala consequentia semper et necessario sit talis, inde est quod omnis conditionalis vera est *necessaria propositio*, et omnis conditionalis falsa est *impossibilis propositio*.

116. Regulae Arguendi. — Loci seu regulae quibus in conditionalis recte argui potest ad sequentes reducuntur:

1^a lex: «*a tota conditionalis cum destructione consequentis ad destructionem antecedentis, valet illation, vel: <negato condicionalo negari debet condition, v. g. si Petrus currit, Petrus movetur: non movetur: ideo non currit. — E contra: a tota conditionalis cum positione consequentis ad positionem antecedentis, non valet illation, vel: <affirmato condicionalo, non affirmari debet condition, v. g. si Petrus currit, Petrus movetur: movetur: ideo currit. Et notandum, quod illatio non valet saltem in materia contingenti, quia in materia necessaria valet, v. g. si sol lucet dies est: dies est: ideo sol lucet.*

2^a lex: *a tota conditionalis cum positione antecedentis ad positionem consequentis, valet illatio n, vel: affirmata conditione, affirmari debet conditionatum*», v. g. si Petrus currit, Petrus movetur: currit: ideo movetur. — E contra: «*a tota conditionalis cum negatione antecedentis ad negationem consequentis, non valet illatio*», vel: *negata conditione, non debet negari conditionatum*», v. g. si Petrus currit, Petrus movetur: non currit: ideo non movetur. Et notandum quod, hoc non valet saltem in materia contingenti: in materia enim necessaria illatio valet, v. g. si sol lucet dies est: sol non lucet: dies non est.

3ª lex: «*a tota conditionalis ad disiunctivam habentem consequentem et contradictorium antecedentis valet illatio*», v. g. si Petrus currit, Petrus movetur: ergo vel movetur vel Petrus non currit.

117. 2° *Propositio copulativa*, et est illa quae plures categóricas, particulis copulativis ut «*et*», coniungit, v. g. *Socrates est bonus et Plato est doctus*.

118. Lex Veritatis. — Ut haec propositio sit vera requiritur quod *utrumque pars sit vera*; at ut sit falsa, sufficit *ut alterutra sit falsa*; in hac enim habetur coniunctio non per verbum, sed per particulas copulativas plurium categoriarum, ideo si

utraque categórica est vera, tota coniunctio est vera; si alterutra est falsa, tota coniunctio est falsa: bonum enim ex integra causa, malum ex quocumque defectu; v. g. « Petrus est rationalis et bos est irrationalis » (*tota vera*), Petrus disputat et asinus loquitur» (*tota falsa*) (1). Hinc est, quod in copulativa sequenda est *pars debilior*, idest quae est falsa, vel contingens vel impossibilis.

119. Regulae Arguendi. — Loci seu regulae quibus in copulativa argui potest, sequentes sunt:

Ia lex: «a copulativa affirmativa ad quamlibet eius partem, valet illatio formaliter», v. g. Petrus currit et disputat: ergo Petrus disputat: ergo Petrus currit. — E contra: «a qualibet eius parte ad totam copulativam, non valet illatio», v. g. Petrus disputat: ergo Petrus disputat et currit.

2a lex: «û copulativa negativa totali ad quamlibet eius partem non valet illatio», v. g. non aliquis homo est equus et homo est lapis: ergo homo est lapis.

120. 3° Propositio *disiunctiva*, et est illa quae plures categóricas, particulis disiunctivis ut «*vel*», «*sive*», coniungit, v. g. *Socrates disputat vel Plato scribit*.

121. Lex Veritatis. — Ut haec sit *vera* sufficit quod, *alterutra pars sit vera*: disiunctivae enim est unam veritatem ab alia disiungere; ut tamen sit *falsa*, opus est *ut utraque pars sit falsa*, v. g. «homo est irrationalis vel brutum est rationale» (2). Hinc est quod, in disiunctiva sequenda est *fortior pars*, idest quae est vera necessaria vel possibilis.

122. Regulae Arguendi. — Loci seu regulae quibus in disiunctiva argui potest, sequentes sunt:

Ia lex: «a parte disiunctivae ad totam disiunctivam bona est illatio -: ad huius illationis enim veritatem requiritur solum veritas antecedentis, v. g. Socrates est bonus: ergo Socrates vel est bonus vel iustus.

2a lex: «a tota disiunctiva cum negatione unius partis ad affirmationem vel positionem alterius partis, bona est illatio», v. g. Plato disputat vel scribit, non disputat: ergo scribit.

123. b) Propositio *Virtualiter-Hypothetica* (occulte composita, exponibilis) est illa, quae ratione alicuius termini seu vocis habentis sensum explicabilem, opus est ut, pluribus aliis propositionibus, declaretur et exponatur; et hoc, *sive* ratione rei significatae, v. g. «*incipit*» (= nunc est et antea non erat); *sive* ratione modi significandi. Haec propositio, in xta quadruplicem terminum diversum quo afficitur, est quadruplex, scii, *exclusiva*, *exceptiva*, *comparativa* et *recluplicativa*; cuilibet porro assignatur modus et quo conficitur et quo exponitur, necnon leges quibus ex eis argui possit. Expendamus eas igitur singillatim.

(1) Idem est dicendum, <‘*possibili* et *necessario*, de *impossibili* et *contingenti*. Ut igitur copulativa sit possibilis vel necessaria requiritur quod *utraque pars* sit possibilis vel necessaria; ut sit impossibilis vel contingens, sufficit quod *alterutra* sit impossibilis vel contingens. Denique, si una pars sit impossibilis et altera contingens, *tota* est impossibilis, v. g. «Petrus est lapis et Paulus movetur».

(2) Idem est indicandum de *necessario* et *possibili*, de *impossibili* et *contingenti*.

124. Io *Propositio exclusiva*, et est illa quae termino exclusionem signante afficitur ut «*tantum*», «*solum*», v. g. bonum *tantum* est amandum.

125. Modi confectionis. — *Propositio* haec quadruplici modo confici potest: Io *extremo excluso*, quando scilicet terminus exclusivus ex parte praedicati se tenet, v. g. (Aristoteles est solum Philosophus); 2° *toto excluso*, quando scilicet terminus exclusivus ex parte subiecti se tenet, v. g. «Tantum homo est risibilis»; 3° *gratia alietatis*, quando scilicet significatur praedicatum aliis subiectis non convenire, v. g. «Tantum homo est risibilis» (= non alius quam homo est risibilis); 4° *gratia pluralitatis*, quando scilicet praedicatum, nonnisi de tantis cl talibus subiectis, dicitur, v. g. «Sacramenta sunt septem tantum» (= non plura quam septem).

126. Modi Expositionis. — Exponitur ista propositio duabus categoricis *copulative* acceptis, quarum *uua* affirmat P_{ra} convenire S_0 (= propositio *praeiacens*) et *alia* negat P_m convenire aliis $S_ü$, v. g. Tantum homo est risibilis — Homo est risibilis et nil aliud ab homine est risibile (I).

127. Regulae Arguendi. — Loci seu regulae quibus in exclusiva recte argui potest sequentes sunt:

1° lex: «*ab exponibili ad exponentes, et e converso, valet illatio*», v. g. Tantum homo est risibilis: ergo homo est risibilis et nil aliud ab homine est risibile. — Et e converso, v. g. Homo est risibilis et nil aliud ab homine est risibile: ergo tantum homo est risibilis.

2a lex: *ab exponibili copulative exposita ad quamlibet exponentium, valet illatio*», v. g. Solus homo est rationalis et risibilis: ergo nil aliud ab homine est rationale: ergo nil aliud ab homine est risibile.

3a lex: «*a qualibet exponentium ad exponibilem disjunctive, valet illatio*», v. g. Homo non potest esse nisi albus vel niger: ergo homo est tantum vel albus vel niger (2).

128. 2° *Propositio exceptiva*, et est illa cuius P_{ra} vel S_m , particulis exceptivis ut «*nisi*», «*praeter*», afficitur, v. g. *Nil est amandum et prosequendum nisi bonum*.

129. Modi Expositionis. — Triplici categorica *copulative* expressa exponitur, nempe: *praeiacente*; *universali affirmativa*, qua terminus a quo fit exceptio praedicatur de parte excepta; et negativo, qua praedicatum de parte excepta negatur, v. g. «Omne animal, praeter hominem, est irrationale» (Omne animal aliud ab homine est irrationale [*praeiacens*] et omnis homo est rationalis | — un. a//.] et nullus homo est irrationalis [= un. ru'g.J).

(!) Hinc nota, propositionem affirmativam exclusivae expositae, *terminis transmutatis*, effici universalem affirmativam, v. g. homo est risibilis – omne risibile est homo. Terminus autem universalis < omne » *mediate* terminum « homo • afficit, qui affectus erat signo « tantum » et hoc est *confundi*; quapropter terminus • *tantum* » est signum confusionis rei significatae.

(2) Est animadvertendum cum Io an. a S. Th.: «quod licet particula *tantum*», posita a parte subiecti faciat totam propositionem de excluso termino; tamen, quia exclusio ita afficit suum terminum, quod quasi appellat super eum, *non licet arguere* a propositione de excluso extremo ad exclusivam, vel c contra; sicut non valet: *Tantum Adam est albus*: ergo Adam est tantum albus; prima erat vera casu quo solus Adam esset albus in mundo, et secunda est falsa, quia multa alia sunt in Adam quam albedo » (op. cit. I, pr. at.

130. Regulae Arguendi. — Loci seu regulae quibus in exceptiva recte argui potest sunt sequentes:

1^a lex: « *Ab exceptiva ad omnes suas exponentes, et e converso, valet illatio* », v. g. Omne animal, praeter hominem, est irrationale (= Ergo omne animal aliud ab homine est irrationale; ergo omnis homo est rationalis; ergo nullus homo est irrationalis).

2^a lex: « *Ab exceptiva copulative exposita ad quamlibet exponentem, valet illatio* », v. g. Aliquod animal, praeter hominem, est irrationale et habet quatuor pedes (= Ergo aliquod animal, aliud ab homine, est irrationale; ergo etc. ut in exemplo IttP legis. *Item*: ergo aliquod animal, aliud ab homine, habet quatuor pedes; ergo homo habet duos pedes; ergo nullus homo habet quatuor pedes).

3^a lex: « *Servata regula disiunctivarum, a qualibet exponente ad totam exponibilem, valet illatio, in exceptis quae disiunctive et contradictorie respectu copulativarum exponuntur* », v. g. Omne vivens, praeter vegetativum, vel est rationale vel sensitivum (Omne vivens, aliud a vegetativo, est vel sensitivum vel rationale; ergo animal est vel vivens sensitivum vel rationale; ergo nullum animal est vegetativum; ergo omne vivens, praeter vegetativum, vel est sensitivum vel rationale).

131. 3° Propositio *comparativa*, et est illa cuius S_m vel P_m, termino comparativo ut « *maius* », « *minus* », afficitur, v. g. *Petrus magis peccavit Paulo*.

132. Modi Expositionis. — Triplici categorica haec exponitur, quarum, praeter praeiacentem, duae copulative exprimi debent, v. g. Petrus magis peccavit Paulo (= Paulus peccavit [= *praeiacens*]; Petrus peccavit et eius peccatum maius est peccato Pauli).

133. 4° Propositio *reduplicativa*, illa cuius S_{ra} vel P_m, termino reduplicante ut « *inquantum* », a qua *ratione* » etc., afficitur, v. g. *Medicus, inquantum medicus, sanat* (1). Haec dividitur:

a) in *reduplicativo-specificam*, quando S^o vel P_I formalis ac specificus conceptus applicatur, v. g. exemplum datum;

P) in *reduplicativo-genericam*, quando S^o vel P^o materialis ac genericus conceptus applicatur, v. g. *Homo, inquantum animal, est sensitivus*;

ī) in *reduplicativo-causalem*, quando S^o vel P ratio causae propter quam est tale applicatur, v. g. *Homo, inquantum rationalis, est risibilis*;

8) in *reduplicativo-conditionalem*, quando S' vel P^o ratio conditionis seu concomitantiae applicatur, v. g. *Ignis, ut applicatus, comburit stipulam*.

134. Modi Expositionis. — Solet haec propositio ab antiquis quatuor categoricis exponi, nempe: *praeiacente*; *una affirmativa*, qua terminus reduplicatus affirmatur de subiecto illius exponibilis; et *alia affirmativa*, qua praedicatum

(1) Dicitur *reduplicativa*: quia quasi duplicat formam subiecti vel praedicati, vel eius cui apponitur reduplicatio.

affirmatur de termino reduplicato; et *causali*, qua ratio unionis inter S_m et P' exprimitur. At ex his sufficiunt tertia et quarta exponens: quare propositio reduplicativa optime exponitur categórica affirmativa et causali, v. g. Omnis homo, inquantum talis, est risibilis (= Omnis homo est risibilis et quia est rationalis est risibilis) (1).

135. Ratione Quantitatis. — Quantitas seu extensio rei materiam sequitur; materia autem synthesis logicae, ut dictum est, est subiectum respectu praedicati, ideoque propositionis quantitas seu extensio desumitur ex pluralitate vel extensione subiectorum quibus P_m convenire possit. Et ex hac parte propositio sequenti modo dividitur:

1° in *universalem*, et est illa cuius S_m signo syncategorematico universali ut « *omnis* », « *nullus* » afficitur, v. g. *Omnis homo est rationalis*.

2° in *particularem*, et est illa cuius S_m signo syncategorematico particulari ut « *quidam* », « *aliquid* » afficitur, v. g. *Aliquod animal est immortale*.

3° in *singularem*, et est illa cuius S_n nullo signo syncategorematico afficitur, ex seipso tamen S_m talem naturam individuum exprimit, v. g. *Aristoteles est Philosophus*.

4° in *indefinitam*, et est illa cuius S_m nullo signo syncategorematico afficitur, at solum ex sese indeterminationem ac confusionem quantitatis exprimit, licet ipsum S_m sit terminus communis, v. g. *Homo est risibilis, homo disputat*.

136. Regulae Extensionis Propos. Indefinitae. — Primarum trium propositionum quantitas seu extensio, ratione signi quo afficiuntur vel talis naturae expressae, de facili cognoscitur; non sic tamen in *propositione indefinita*, quapropter ut huius extensio cognoscatur *quaedam leges* assignari solent tum pro *subiecti* indefinitae tum *praedicati* propositionis in genere, extensione. Et quidem:

a) Regulae pro *subiecti* extensione indefinitae ad sequentes reducuntur:

1^a lex: In materia necessaria, S_m distributive supponit n : eo ipso enim quod est in materia necessaria. P' esse de S_l essentia vel eam necessario sequi et ab ea inseparabile: ideoque ubicumque est S_{ra} necesse est et P_{ra} adesse, v. g. Homo est animal (Omnis homo est animal). Exinde liquet, talem propositionem esse universalem ac si esset signo universali affecta (2).

2^a lex: » In materia contingenti, S_m distinctive supponit »: cum enim sit talis materiae, ideo P_m potest convenire vel non convenire S^o , ideoque non ubicumque est S_m ibi necesse est adesse et P_m ; exinde talis propositio est parti-

ti) Cfr. Ioan, a S. Thoma, toe. pr. cit., p. 50-51.

(2) Aliquod praedicatum potest esse inseparabile a subiecto tripliciter: *metaphysice*, si ex principiis rei constitutivis eruitur ut si auferatur tolleretur simul rei essentia, v. g. *Circulus est rotundus*, et hoc absolute nullam exceptionem patitur; *physice*, si ab ipsa re emitur secundum leges naturae a Deo, auctore naturae, rebus inditas, v. g. « *ignis comburit* », et hoc exceptiones pati potest; *moraliter*, si ab ipsa re eruitur secundum leges quibus mores hominum communiter ac in pluribus reguntur, v. g. « *mater diligit filios* », et hoc magis exceptiones patitur. Hinc habetur triplex species propositionis universalis: *metaphysica*, *physica* et *moralis*.

cularis ac si esset signo particulari affecta, v. g. Homines sunt prudentes (– Aliqui homines sunt prudentes).

3a lex: " *Practice extensio cognoscitur, adiungendo S° signum universale syncategorematicum, et erit distributivum si propositio est vera secus disiunctivum* », v. g. Homines sunt rationales (– Omnes homines sunt rationales [= vera]), Homines sunt prudentes (.= Omnes homines sunt prudentes [= falsa]).

P) *Regulae pro extensione et comprehensione praedicati propositionis in genere.* — Praedicatum cuiuslibet enuntiationis, nullo signo determinante, propriam quantitatem (= *extensionem*) et qualitatem (= *comprehensionem*) involvit; ad utramque autem hanc agnoscendam sequentes regulae dari solent:

a) *Regulae quantitatis praedicati sunt:*

1a lex: *Pn' distributive supponit in negativis*: negatio enim est malignitatis naturae, ideo totaliter convenientiam P cum S° destruit.

2a lex: « *Pm distinctive, vi propositionis, supponit in affirmativis* I in affirmativis enim Sm sub quantitate P'2 continetur, non tamen ita ut tale subiectum tantum sub eo contineatur et cetera excludantur; propterea talis propositio acquiratur uni particulari ac si signo particulari esset affecta, v. g. Homines sunt mortales (= Homines sunt aliqui mortales) (1).

b) *Regulae qualitatis praedicati sunt:*

1a lex: « *P1'* », secundum totam suam qualitatem collective, non autem disjunctive acceptam, de Su negatur in negativis >: cum enim negatio sit malignitatis naturae, et haec in his propositionibus in totam collectionem notarum seu proprietatum praedicati feratur, ideo negatur illam collectionem subiecto convenire; si igitur negatio feratur in unam vel alteram ex proprietatibus praedicati nil officit sic praedicatum disjunctive seu particulariter subiecto convenire, v. g. Asinus non est homo: Pm collective acceptum de S° negatur; at *distinctive* ei convenire potest, hoc enim modo asinus convenit cum homine in quibusdam, scilicet in ratione sensus, vitae etc.

2a lex: « *Pa, secundum totam suam qualitatem, S" tribuitur in affirmativis* »; affirmativa enim est identitas P1 cum S°, quae quidem non est ratione extensionis, eo quod per se P1' extensius est S°, sed ratione comprehensionis; non esset autem perfecta identitas si omnia quae P' comprehendit S° non attribuantur.

137. Ratione Qualitatis. — Propositionis qualitas, ut dictum est, desumitur ex *relatione* seu *habitudine*, quam dicit, ad rem enuntiatam, quae quidem relatio est vel ratione veri et falsi vel ratione modi. Exinde, propositio dividitur:

1o in *veram*, et est illa quae enuntiat esse quod revera est aut negat esse quod revera non est, v. g. *Horno est animal-rationale; Homo non est asinus*; et in *falsam*, quae enuntiat esse quod revera non est aut negat esse quod revera est, v. g. *Homo est asinus; Homo non est animal-rationale* (2).

(1) Dicitur enim *vi propositionis* : quia ab hac lege excipiuntur: 1o *definitiones*, quae distributive sumi debent; 2° et *tcitninus singularis* qui quacumque distributione caret, et nonnisi singulo convenire potest.

(2) Cfr. I *Perihcr.*, lcct. 9: — Exinde habetur, enuntiationem quadrupliciter variari posse ratione veri et falsi: vel est affirmativa vera et negativa vera, vel affirmativa falsa et negativa falsa (cfr. I *Perihcr.*, lcct. 9).

2° in *de inesse*, et est illa cuius P_m simpliciter exprimitur S° convenire et inesse, v. g. *Homo est albus*; et in *modalem*, et est illa cuius P_m cum modo quodam exprimitur S° convenire et inesse, v. g. *Socratem currere est possibile* (1). — Quia haec propositio modalis sit maximi momenti ut bene intelligatur sequentia de ea sunt dicenda.

138. Modus Propositionem Modalem Constituens. — Modus enim in genere est *quaedam rei adiacens determinatio*, quae fit vel adiectione nominis adiectivi nomen substantivum afficientis, v. g. *Petrus bonus currit*; vel adiectione adverbii verbum afficientis, v. g. *Petrus currit velociter* (2). Triplex autem est modus qui propositionem afficere potest: aut afficit S'' , v. g. *Petrus bonus currit*; aut P_m , v. g. *Petrus est homo niger*; aut ipsam synthesim seu compositionem vel divisionem P^* et S_1 , v. g. *Petrum currere est impossibile*. Tantum iste ultimus modus est qui *formaliter* propositionem modalem constituit, quae, ut patet, efficitur ex modo habente rationem P_1 et eius coniunctione cum S° (3).

139. Qualitates Modorum Propositionis Modalis. — Proprie et formaliter modi determinantes et constituentes modalem sunt tantum: *contingens* et *necessarium*, *impossibile* et *possibile*; ut igitur sit propositio modalis opus est ut unus ex his modis de ea praedicetur, eo quod P'' habet rationem formae S_m determinantis: consequenter, si unus ex illis modis S° inesset vel S^* rationem haberet propositio philosophice minime modalis esset, v. g. *Possibile est Socratem currere* (4).

Cum porro in qualibet propositione, ut dictum est, tria essentialiter habeantur, sc.: S_m , C_1 et P_m , atque in modali dantur duae compositiones, quarum prima se habet ad praedicatum secundae compositionis ut S_m , quod vocatur DICTUM et illud P_m vocatur MODUS. Hinc igitur secunda compositio seu synthesim modalis resultat ex D_0 , C_1 et M_1' , v. g. *Socratem esse album (= D'') est (= C_a) possibile (= $M''1$)*; ex quo patet, modificationem per se non cadere in illam synthesim ex toto dicto et modo, sed in partes ipsius dicti quod se habet ut S^{TM} in modali (5).

140. Divisio Modalis. — Duplex est propositio modalis: una *de dicto* (composita), et est illa cuius P_m formaliter est modus et S_m est totum dictum, v. g. *Socratem currere (= D) est possibile (= M)*; et haec per se et stricte est modalis; altera *de re* (= *divisa*), et est illa cuius M_u^* interponitur D° enuntiationis, v. g. *Socratem, possibile est (= M), currere*; quod significat Socratem habere possibilitatem currendi (6).

(1) Cfr. Cajetanum, in II *Perihcr.*, lect. 8, n. 2. (Ed. Leon, Operum S. Thomae).

(2) Cfr. *Opuse.* 48, Tract. 7, c. 11.

(3) Cfr. Cajetanum, *ibid.*, loc. cit.

(4) Cfr. *Opuse.* 18, loc. *supr. cit.* — Quidam, praeter illos quatuor modos, addunt alios duos modalem pariter constituentes, nempe *verum* et *falsum*. Sed penitus erroneum est: verum enim et falsum nullum specialem modum addunt super esse vel non esse rei: ideo substantiam et non modificationem propositionis constituunt (cfr. Cajet., loc. cit., n. 3; S. Tkom., *Opuse*, at, l. prox, cit.; Ioan. a S. Thoma, op. cit., loc. prox, cit., c. 20, p. 41).

(5) Cfr. Cajetanum, loc. cit., n. 4.

(6) Cfr. 1, q. 14, a. 13, ad 3«»; *Opuse*, cit., loc. cit., c. 11.

Ex quo patet quod in modali de re, *modus* potius vim adverbii habet, quia modificat potius verbum quam totam synthesim modalem, exemplum citatum (= Socratem *possibiliter* est currere) (1).

141. Scholion. — Est animadvertendum quod, haec duplex modalis *de dicto* et *de re* fundat, in Philosophia et Theologia Thomistica, illam duplicem distinctionem propositionis *sensus compositi* et *divisi*. *Sensus compositus* est quaedam synthesis duplicis formae simul et in uno eodemque subiecto; *divisus* vero, est synthesis duplicis formae successive et in uno eodemque subiecto, seu est synthesis actualitatis unius formae simul cum potentia ad actualitatem in formae oppositae. V. g. *Sedentem stare est possibile*, in *sensu composito* est falsa, eo quod est synthesis sessionis et standi simultanee in uno eodemque subiecto, quod repugnat; in *sensu diviso* autem est vera, hoc enim modo est synthesis sessionis *simul* cum potentia standi et *successive* cum actualitate standi, in quo nulla est repugnantia, sic *sensus* citati exempli est: *Sedens actu sedit et simul potest stare*, et si actu stat *simul* potest sedere (2).

142. Quantitas Propositionis Modalis. — Quoad *quantitatem* modalis dicendum est « quod omnes modales *de dicio* sunt *singulares*: eo quod *modus* praedicatur de hoc vel de illo sicut de quodam singulari. Modalis autem diiudicatur: universalis, particularis, indefinita vel singularis secundum *subiectum dicti* sicut de propositionibus de inesse, unde haec: “Omnem hominem possibile est currere” est universalis, et sic de aliis» (3).

143. Qualitas Propositionis Modalis. — Quoad autem eiusdem *qualitatem* dicendum est « quod propositio modalis dicitur affirmativa vel negativa secundum affirmationem vel negationem *modi* et non dicti, unde haec “ Socratem non currere est possibile ” est *affirmativa*; haec vero “ Socratem currere non est possibile ” est *negativa* » (4).

144. Scholion. — Est denique notandum de praedicta modalis quantitate et qualitate « quod *necessarium* habet similitudinem cum signo *universali affirmativo*: quia quod necesse est esse, semper est; *impossibile* cum signo *universali negativo*: quia quod est impossibile esse, numquam est. *Contingens* vero et *possibile* similitudinem habent cum signo *particulari*: quia quod est contingens et possibile, quandoque est quandoque non est» (5).

145. Ratione Originis. — Origo propositionis sumitur in quantum imus terminus immediate vel ab experientia originem ducit, quibus propositio efformatur. Et ex hac parte dividi potest:

Io in *immediatam*, et est illa ex cuius P* et S' comparatione, habetur, nullo medio intercedente, utriusque convenientia vel non convenientia, v. g. *Totum est maius sua parte; et in mediatam*, et est illa ex cuius P et S' comparatione non subito utriusque convenientia vel disconvenientia patet, sed opus est aliis propositionibus uti,

(1) Cfr. Ioan, a S. Thoma, loc, prox. cit.

(2) Cfr. Ioan, a S. Thoma, loc. prox, cit.; Ba^{ez}, Comm, in 1°* P. \$. Thomae, q. 19, a. 8, ct alios.

(3) Opuse. 40; cír. Opuse. 48, Tract 7, c. 11.

(4) Ibid.

(5) Ibid.

quibus talis propositio infertur, v. g. *Anima humana est immortalis* (1).

2° in *a priori* (= per se notam, analyticam, necessariam, absolutam, puram, metaphysicam), et est illa cuius P_n essentialiter vel quasi essentialiter in notione S' includitur, ita ut analysi ipsius S' perspiciatur S_n realiter convenire vel non P_l , v. g. *Homo est animal*, seu *homo est rationalis* (2); et in *a posteriori* (= non per se notam, syntheticam, contingentem, hypotheticam, empiricam, physicam), et est illa cuius P_m non essentialiter neque quasi essentialiter in notione S includitur, sed indifferenter ad illud se habet, et quod de facto P convenit vel non convenit S ex experientia est notum, v. g. *Petrus est*.

3° *a priori* iterum dividitur: in *a priori quoad se et non quoad nos*, cuius P_n includitur quidem in S' notione, sed haec essentialis inclusio non est nobis manifesta, v. g. *Deus est*; et in *a priori quoad se et quoad nos*, cuius P_m includitur in S notione et haec inclusio essentialis est nobis manifesta, v. g. *Totum est maius sua parte*. At si inclusio illa sit omnibus nota, dicitur *a priori quoad nos omnes*, si e contra sit nota quibusdam, scii, sapientibus, dicitur *quoad nos sapientes*, v. g. *Incorporalia non esse in loco* (3).

in. - De enuntiationis Proprietatibus.

146. Natura seu definitione atque divisione enuntiationis expleta, *de eius proprietatibus*, quae naturam rei necessario sequuntur, est impraesentiarum dicendum. Propositio, uti vidimus, est ut totum quoddam logicum et ut tale partibus conflatur: sive hoc sive illo modo, proprietates eam necessario sequuntur. Hinc igitur dicendum est:

- 1° de passionibus *partium* propositionis: A);
- 2° de passionibus *totius* propositionis: B).

A) De Passionibus Partium Propositionis.

147. Extrema seu partes propositionis considerari possunt, formaliter ut talia, vel in quantum, praeter simplicem significationem, aliter substituuntur, et sic habetur *suppositio*; vel ut formaliter

(1) Propositio mediata quia ratiocinio indiget ut habeatur, ideo proprie et recte ad tertiam mentis operationem pertinet (cfr. P. M. Liberatore, *op. cit.*, P. I, c. II, a. I, p. 57).

(2) Est notandum P' includi posse in notione S tripliciter: 1° essentialiter ratione generis, v. g. *homo est animal*; 2° essentialiter ratione differentiae, v. g. *homo est rationalis*; 3° quasi essentialiter seu ut accidens necessarium et inseparabile, v. g. *homo est risibilis*.

(3) Cfr. I, q. 2, a. 1. — Scotus et Scotistae hanc nostram definitionem propositionis per se notae eiusque subdivisiones non admittunt, et aliter illam definiunt. At eorum definitiones confundunt propositionem per se notam cum propositione immediata vel mediata (cfr. Scotum, *Sum. Theol.*, I, q. 2, art. inc. a H. de Montefortino edita).

alteri applicantur, et sic est *appellatio*; vel ut eorum significatum magis extenditur, et sic est *ampliatio*; vel ut minus coarctatur, et sic est *restrictio*; vel denique ut a propria significatione transferuntur, et sic est *alienatio*. Et sic habentur quinque passiones seu proprietates quae terminos propositionis, formaliter ut sunt propositionis, sequuntur. De his omnibus singillatim est agendum.

Io De Suppositione. — Haec igitur est prima proprietas, de qua quaeritur: Io *quid sit*; 2° *quotuplex sit*; et 3° eius *leges*.

148. Definitio Suppositionis. — Sic enim communiter definiri potest: «*positio seu acceptio termini pro aliquo, de quo verificatur* ».

Explicatur. — Primis verbis « *positio seu acceptio termini* » indicatur *genus* quo suppositio cum simplici significatione termini ut sic convenit, unde hic verba illa significant acceptionem substitutivam ab intellectu factam relate ad copulam. Nam cum terminis utamur ad res significandas, eos substituimus loco rerum; duplex autem est termini substitutio: *una*, simpliciter rei significativa et *representativa*, et communis est cuilibet termino extra propositionem; *alia* actu et exercite enuntiativa, prout scilicet intellectus postquam rei seu eius conceptus significationem acceperit, terminum applicat ad standum pro eo cui vult aliquid tribuere seu applicare. — Ceteris particulis « *pro aliquo de quo verificatur* » designatur differentia specifica suppositionis. Duplex enim est verificatio: una *propositionis*, quae habetur ab esse vel non-esse rei extra animam existentis: et hoc significatur propositione; altera *termini* qui supponit, ad quam requiritur et sufficit ut, id pro quo supponit, possit inveniri et designari *iuxta exigentiam* illius copulae; unde patet quod, verificatio propositionis formaliter et absolute distinguitur a verificatione termini supponentis et una sine alia esse potest, v. g. Homo est lapis (1).

149. Corollarium. — Exinde colligitur, suppositionem *formaliter et per se* distingui a pura et simplici termini significatione; huius enim significatio etiam *extra* propositionem verificatur, ubi suppositio *intra* propositionem tantum locum habet (2). Ex quo patet, suppositionem dari non posse extra propositionem: praeter enim termini puram significationem, fit eius applicatio ac substitutio alicui quod verificatur dumtaxat respectu exigentiae copulae; haec applicatio relate ad copulam non nisi intra, et non extra, propositionem habetur (3). Hinc, false ordinant multi auctores philosophiae, ut *Goudin*, *Zigliara*, *Hugon*, *Donat* et alii, tractatum de suppositione, illuni ponendo in simplici apprehensione, simpliciter enim ad secundam mentis operationem pertinet, ut ex dictis liquet.

(1) Hinc Io an, a S. Thoma ita concludit: • Requiritur ergo, ad substitutionem seu suppositionem, verificatio termini iuxta copulam, id est quod possit inveniri et designari id pro quo supponit terminus, iuxta significationem *talis copulae* I (*op. cit.* Log. 1, Illustr. q. 6, a. 1, p. 144). — Pariter notandum cum eodem Io an, a S. Th. quod • ista verificatio seu designatio potest aliquando fieri *ad sensum*, ut si res sit sensu demonstrabilis, vel *ad intellectum*, si sit occulta vel in abstracto considerata... Imo aliquando non potest fieri demonstratio in ipso termino immediate, sed mediate et facta resolutione illius, ut cum dico: omnis homo est animal, non debeo demonstrare *aliquid quod* sit omnis homo, sed resoluta illa universali in suas singulares: hic homo est animal, ille, etc., in quolibet illorum potest demonstrari: hoc est homo « (*/. pr. cit.*, p. 134-144).

(2) Cfr. *De Pot.*, q. 9, a. 4, c. et ad 6>~; I, q. 39, a. 5, ad 5""; III, *dist.* 6, q. 1. a. 3, c. et ad hi>.

(3) Cfr. Io an, a S. Thoma, *op. cit.*, p. 23, 145.

150. Divisio Suppositionis. — Terminus supponens supponere potest *vel* relate ad aliquod signum quo afficitur *vel* relate ad signatum seu significationem ipsius termini supponentis, et ex utroque capite habentur divisiones. Etenim.

d) *Ex parte signati*. — Ex hac parte suppositio dividitur: 1° in *impropriam* (= metaphoricam), quae est acceptio termini pro eo quod similitudine quadam significatur, v. g. *Agnus Dei qui tollit peccata mundi*; et in *propriam*, et est acceptio termini pro eo quod proprie ac vere significat, v. g. *Leo est quadrupes*.

2° suppositio propria dividitur: in *materialem*, et est acceptio termini pro seipso seu materiali repraesentatione, v. g. *Joannes est nomen eius*; in *simplicem*, et est acceptio termini pro eo quod primo ac immediate significat, idest pro eius forma, v. g. *Homo est species*; in *compositam* (= realem, personalem), et est acceptio termini pro eo quod mediate et immediate significat, idest pro eius subiecto atque forma, v. g. *Homo est bonus* (1).

3° suppositio composita dividitur: in *essentialem* (= naturalem), et est acceptio termini pro eo quod mediate et immediate significat, quod tamen hoc immediate significatum de mediato essentialiter praedicatur, v. g. *Homo est animal*; et in *accidentalem*, et est acceptio termini pro eo quod mediate et immediate significat, quod tamen hoc de illo accidentaliter praedicatur, v. g. *Homo est bonus*.

b) *Ex parte signi*. — Ex hoc capite suppositio dividitur: 1° in *singularem*, et est acceptio termini singularis pro suo significato singulari, v. g. *Petrus disputat*; et in *communem*, et est acceptio termini communis aut signo communi vel universali affecti pro inferioribus ab eo significatis, v. g. *Homo est bonus*; *Omnis homo est risibilis*.

2° suppositio communis dividitur: in *determinatam*, et est acceptio termini communis pro certo et determinato significato, quod habetur *sive* ex ipso termino, v. g. *Philosophus germanus est auctor Criticae Rationis Purae*; *sive* ex adiuncto signi indefiniti seu particulari, v. g. *Quidam homo Americam detexit*; et in *indeterminatam* (= confusam), et est acceptio termini communis pro indifferenti et universali vel confuso significato, v. g. *Omnis homo loquitur*; *Tantum homo est risibilis*.

(1) Ut illae tres species suppositionis bene intelligantur, notandum est quod praeter purum sonum, terminus aliquis potest duo significare: *unum* est primum (formale, essenziale, intentionale, immediatum) quod est forma qua res est talis; *aliud* secundarium (materiale, additum, concretum, mediatum) quod est subiectum in quo talis forma reperitur, v. g. homo est species: primario significat naturam humanam, secundario vero omnia subiecta seu individua, in quibus illa natura invenitur.

3° suppositio indeterminata dividitur: in *distributam*, et est acceptio termini pro eo quod significat affectione immediata signi distributive, v. g. *Omnis homo loquitur*; et in *puram*, et est acceptio termini pro eo quod significat affectione mediata signi universalis affirmativi vel specialis confusionis, v. g. *Omnis homo est animal*; *Aliquis oculus est necessarius ad videndum*.

4° suppositio pura dividitur: in *disiunctam*, et est acceptio termini pro eo quod significat ex affectione signi disiunctivi seu particularis confusi, v. g. exempla in praec. num. allata; et *collectivam* (= copulatam), et est acceptio termini pro eo quod significat ex affectione signi collectivi seu copulativi, v. g. *Omnia sacramenta sunt septem*.

151. Regulae Suppositionis (1). — Plures et innumerae leges, quibus talis vel talis suppositio cognoscitur, assignari solent; at vix quandoque deservire possunt, imo eis mens tyronum maxime confunditur; quare sequentes tantum breviter referamus. Et quidem (2):

Ia lex: « *Signum universale affirmativum ut “ omnis „ facit supponere* Sm *distributive et* Pm *confuse*»; v. g. *Omnis homo est animal* (3).

2a lex: « *Signum universale negativum ut “ nullus „ facit supponere et* Sm *et* Pm *distributive* »: universali enim negatione significatur P° removeri a S° universali quoad totum id quod sub eo continetur, v. g. *Nullus homo est leo* (4).

3a lex: « *Signum particulare affirmativum ut “ quidam ” facit supponere et* Sm *et* Pm *confuse seu indeterminate* »: hoc enim signo designatur praedicatum attribui universali subiecto vi ipsius particularis indeterminati, hoc est vi formae significatae alicuius singularis, consequenter designatur universale sub quadam confusione seu indeterminatione, v. g. *Aliquis homo est animal* (5).■

(1) Solent hic Logici, antiqui praesertim, tractare de *ascensu et descensu* in suppositione. Est enim ascensus et descensus, motus quidam logicalis quo, sub quodam tennino, sive immediate et independenter sive mediate et dependenter fit resolutio per numerationem eorum sub illo tennino contentorum; vel ab illa numeratione resoluta contentorum sub illo termino ad ipsum terminum ascenditur. Dantur diversae *spectes* atque plures *regulae* assignantur. Licet hoc maximae utilitatis sit ad suppositionem cognoscendam et etiam pro tractatu de Inductione, tamen ne nimis confundantur mentes tyronum, iudicamus illas praetermittere, et sufficere quasdam principales regulas suppositionis assignare. Ceteroquin videri possunt auctores (cfr. Ioan. a S. Thoma, *op. cit.*, Log. I, Lib. III, c. 2-3, p. 52-54).

(2) Ut praedictae leges intelligantur, revocanda est *vis* signorum syncategorematicorum. Quaedam enim ex eis sunt universalis affirmativa ut « *omnis* »; quaedam universalis negativa ut « *nullus* »; quaedam particularis affirmativa ut « *aliquis* »; et quaedam particularis negativa ut « *aliquis non* ». His bene retentis facilius evadit suppositionis enuntiationis cognitio.

(3) Cfr. I *Perihcr.*, lect. 10; I, *disf.* 21, q. 2, a. 1, ad 1

(4) Cfr. I *Perihcr.*, lect. 10.

(5) Cfr. I *Perihcr.*, lect. 10-11; *Opuse.* 48, Tract. 7, c. 7.

4a lex: « S_m et P_m propositionis indefinitae, seu cuius S_m est terminus communis, nullo signo nec universalitatis neque particularitatis affectus, facit supponere sicut in enuntiatione, idest in materia necessaria distributive et in materia contingenti disiunctive » (1).

5a lex: « Talia sunt S_a seu taliter supponunt qualiter permittunt P_a ut veritas propositionis verae habeatur, et e converso »: P_m enim, ut dictum est, est respectu S_i ut forma ad materiam, ideoque ad eius determinationem est maxime attendendum, v. g. Homo est species (2).

152. Scholion. — Praedictae leges suppositionis clariori et breviori modo ad sequentes reduci possunt, sive pro suppositione subiecti sive praedicati. Et revera:

1» lex: « Generaliter S_m cuiuslibet enuntiationis facit supponere secundum exigentiam P_l ». Si igitur P_m sit terminus numeralis, S_m collective supponit; si P_m essentialiter seu necessario conveniat S° , distributive supponit; si accidentaliter et contingenter conveniat S° , disiunctive supponit. Quare, S' sqpositio cognoscitur hac regula: ut si S° conveniat signum syncategorematicum « aliquis », facit supponere disiunctive; si « omnis », facit supponere distributive; si « omnes simula », facit supponere « collective ».

2a lex: P_m enuntiationis affirmativae semper facit supponere disiunctive; enuntiationis vero negativae semper facit supponere distributive », v. g. Homo est animal; Homo non est asinus.

2. De Appellatione. — Secunda proprietas est appellatio de qua similiter habetur: Io quid sit; 2° qiotuplex sit; et 3° eius leges.

153. Definitio Appellationis. — Sic enim definiri potest: ((applicatio formalis signati unius ad formale signatum alterius termini ».

Explicatur. — Dicitur enim « applicatio », ut distiguatur ab appellatione grammaticali, qua aliqua res nominatur, unde apud Grammaticos, appellare est nominare, et appellatio est nominatio; apud Logicos vero est applicatio signati unius ad signatum alterius, quae quidem fit inquantum terminus appellans termino appellato convenit non absolute et in se, sed ratione formalitatis ipsius appellati et quasi cum eius formalitate ligatus, v. g. Aristoteles est magnus philosophus, $T\acute{o}$ «magnus» minime Aristoteli applicatur in sui ratione significativa absolute, sed sub ratione philosophi, ita ut Aristoteles dicitur magnus formalitate philosophiae. — Additur « formalis signati... termini » quibus appellatio formaliter distinguitur a simplici applicatione seu praedicatione. Applicatio enim dupliciter fieri potest: vel formalis ad materiale et secundarium signatum termini, et haec non est formaliter appellativa, sed solum simplex applicatio seu praedicatio, prout unus terminus de altero simpliciter dicitur, v. g. Petrus est musicus et albus; vel formalis ad formale et primum signatum termini, et haec proprie et stricte est appellatio logica, ut in exemplo: Aristoteles est magnus philosophus. Sic igitur quod formale est in appellatione est formale appellantis ad formale appellati.

154. Divisio Appellationis. — Appellatio dividitur, secundum diversum statum eius formalitatis: in realem, quae est applicatio

(t) Cfr. Regulas supra (n. 134, a) expositas pro subiecti extensione indefinita, I Perihcr., lect. 10-11.

(2) Cfr. I, q. 39, a. 4, c. et ad 3*«.

realis formalitatis unius super realem formalitatem alterius termini, v. g. Pictor pingit; et in logicam (rationis), quae est applicatio conceptus formalis unius super conceptum formalem alterius termini, v. g. Homo est species.

155. Corollarium. — Ex dictis sequitur quod, non valet arguere ab una ad alteram, v. g. non valet dicere: Homo est species, Petrus est homo, Petrus est species. — Praeterea, ex data definitione appellationis manifeste liquet esse omnino falsam illam divisionem, quam aliqui Auctores, ut Guerinis, Goudin, Gonzalez, Zigliara, Hugon et alii, proponunt in appellationem materiale et formalem, appellatio enim, ut dictum est, est applicatio formalis ad formale; sic igitur omnes isti confundunt appellationem formaliter cum simplici applicatione seu praedicatione (1).

156. Regulae Appellationis. — Etiam pro appellatione cognoscenda diversae leges statuuntur, quas ad sequentes reducimus:

a) Leges Generales:

1a lex: « In enuntiatione, cuius S_m est affectum particula reduplicativa, fit appellatio realis seu logica secundum vim reduplicationis : v. g. Homo, inquantum est natura, est species; Album, ut album, est coloratum.

2a lex: « In enuntiatione, in qua nulla est reduplicatio, fit applicatio secundum exigentiam P_l »: v. g. Album est coloratum; Homo est genus; Album est dulce (= simplex praedicatio).

b) Leges Appellationis Realis:

3a lex: « In enuntiatione, cuius S_m est substantivum et P_m est adiectivum, habetur simplex praedicatio »: tunc enim non fit proprie appellatio ad formale substantivi, sed applicatio ad eius suppositum, quod est simpliciter praedicari. Hoc modo dicunt antiqui quod « S_m stat materialiter et P_m formaliter » (2).

4a lex: « In enuntiatione, in qua substantivum et adiectivum ponuntur ex parte unius eiusdemque extremi, appellatur supra formale substantivi »: v. g. Aristoteles est magnus philosophus.

c) Leges Appellationis Rationis:

5a lex: « P_m logice acceptum, rei per nomen signatae conveniens, appellat supra eius primum et immediatum signatum »: sic enim P^m tribuitur S^m , non absolute, sed ut stat sub illo conceptu logico seu secundae intentionis, eo quod supponit suppositione simplici, v. g. Homo est species.

6a lex: « P_m logice acceptum, rei signatae non conveniens, sed nomini vel termino materiali, non appellat sed simpliciter praedicatur »:

(1) Ita recte sentiunt alii, ut Io an, a S. Thoma (op. at., Log. I, Lib. II, c. 15, p. 32-33); P. Oredt (op. cit., n. 46, p. 45); P. Lepidi, qui sic ait: «si praedicatum applicetur ad materiale tantum subiecti, est utique aliqua simplex applicatio seu praedicatio: ipsa tamen non est appellativa, non enim iit sub aliqua formalitate et praecisione (op. at., Log. Lib. II, sect. II, c. III, pp. 223-224); et ita alii.

(2) Cfr. III, q. 16, a. 7, ad 4°»; ibid., a. 9.

tunc enim supponit suppositione materiali, v. g. Ioannes est nomen eius.

7a lex: « *Terminus signans actum interiorem animae appellat supra terminum, in quem actus fertur, secundum formalitatem illius actus* »: v. g. Cognosco animal (= sub formalitate conceptus animalis).

3. De Ampliatione. — Tertia proprietas est ampliatio, de qua dicemus: 1° *quid sit*; et 2° *eius regulae*.

157. Definitio Ampliationis. — Sic enim communiter recte defini solet: « *extensio termini a minori ad maiorem suppositionem* ». Sic enim S. Thomas loquens de termino « *praescitus* », ait quod « quia pertinet ad actum animae, et ex hoc habet vim ampliandi ad quodlibet temporis; sicut cum dicitur: homo laudatur, potest intelligi de praesenti, praeterito vel futuro; actus enim animae se extendit etiam ad ea quae non sunt » (1).

158. Regulae Ampliationis. — Ut cognoscatur quomodo aliquis terminus ampliatur vel non, sequentes regulae traduntur:

1a lex: « *Propositio habens C_m de praeterito, terminus C_m antecedens ampliatur ad praesens vel praeteritum, illam subsequens restringitur ad praeteritum: non enim actu verificari potest cum sit praeteritum*. — Similiter, habens C_m de futuro, terminus C_{ra} antecedens ampliatur ad praesens vel futurum, illam subsequens restringitur ad futurum ».

2a lex: « *Terminus significans “inceptionem” ampliat omnes terminos ante et post ac ad praesens vel futurum; significans “desitionem” ampliat eos ad praesens et praeteritum* ».

3a lex: « *Verbum “potest” seu “est possibile” seu “natum est vel aptum est” ampliat omnes terminos ad possibilia* ».

4a lex: « *Verbum significans actum psychologicum animae nostrae ut “x6 imagino, intelligo, volo etc.”, ampliat omnes terminos et antecedentes et subsequentes* » (2).

Nota. — Praeter has leges quibus ampliatio cognoscitur, dantur aliae quibus in ampliacione argui potest: at eas proponemus post restrictionis expositionem.

(1) III, dist. 7, q. 3, a. 1, ad 4^{am}, — Ut profundius allata ampliacionis intelligatur, notandum est, aliquem terminum posse ampliari — idem dicendum de restrictione modo opposito — dupliciter. *Uno modo*, relate ad plura seu pauciora subiecta seu individua quibus convenit seu convenire potest: hoc enim modo solus terminus communis ampliatur vel restringitur, utpote sub se subiecta habet; et similiter soli suppositioni personali accidentali convenit, in qua fit transitus ad individua. *Alio modo*, relate ad plura seu pauciora tempora quibus verificatur, in quantum tempus logice acceptum, comprehendit et praesens, praeteritum, futurum, possibile et imaginarium: hoc enim modo convenit etiam termino singulari, prout ut tale verificari potest in pluribus differentiis temporum *disiunctim* seu *divisim* acceptis; si *copulativim* acciperentur, potius geret restrictio quam ampliatio, v. g. Aliquis homo est vel fuit albus, magis ampliatur quam dicendo: Aliquis homo est et fuit albus. — Sequitur proinde, quod in ampliacione — idem in restrictione — id quod magis vel minus extenditur formaliter non est termini significatio: haec enim remanet in se una et eadem, sed est ipsamet significatio ad plures suppositiones: unde non est extensio a minori ad maiorem significationem, ut inexacte ponunt aliqui, v. g. Zoliar a, bene vero a minori ad maiorem suppositionem. Ita Ioan. a S. Thoma, Gue-RINOis, et plures alii communiter.

(2) Cfr. III, dist. 7, q. 3, a. 1, ad 4^{am}.

4. De Restrictione. — Quarta proprietas restrictio dicitur, et de hac similiter dicemus: Io *quid sit*; et 2° eius *leges*.

159. Definitio Restrictionis. — Restrictio, quae ampliationi formaliter opponitur, sic definitur: «*coarctatio termini a maiori ad miriorem suppositionem*» (1).

160. Regulae Restrictionis. — Omnes regulae quibus restrictio fit vel cognoscitur ad solam sequentem legem reducuntur:

lex: «*Restrictio fit vel cognoscitur, aut copula implicationis, aut simplicis appositione adieclivi*»: v. g. Paulus, qui est pulcher, est philosophus; Paulus pulcher est philosophiis.

161. Regulae Arguendi in Ampliatione et Restrictione. — Loci quibus in ampliatione et restrictione arguere possumus iidem sunt: amplum enim et non-restrictum (= *superius, commune*), atque non-amplum et restrictum (= *inferius*) sunt idem (2). Hi igitur ad sequentes reducuntur:

1a lex: «*Ab amplo ad non-amplum valet consequentia seu illatio*:

a) «*in affirmativis*, procedendo tamen cum distributione ampli et posita constantia (3) non-ampli;

p) «*in negativis*, procedendo etiam cum distributione ampli, licet tamen sine constantia non-ampli;

y) «*non valet consequentia*, nec in affirmativis neque negativis, procedendo sine distributione ampli: nisi enim fiat distributio in terminis, numquam amplecti possunt omnia inferiora; v. g. Omnis homo est albus, *jalse infertur*: ergo Ioannes est albus, nisi ponatur constantia non-ampli, sic: Ioannes est, ergo est albus. *E contra*: Nullus homo est albus, bene infertur: ergo Ioannes non est albus: non enim requiritur constantia, eo quod, ut supra dictum est, negatio minime requirit suppositionem realem extremorum ».

2a lex: «*A non-amplum ad amplum, valet consequentia*:

a) «*in affirmativis*, procedendo ad amplum sine distributione ampli et constantia non-ampli, v. g. Petrus disputat: ergo homo disputat;

P) «*in negativis*, procedendo sine distributione ampli et cum constantia, v. g. Petrus non disputat: et Petrus est: ergo aliquis homo non disputat; »

y) «*non valet consequentia*, nec in affirmativis neque in negativis, procedendo a non-amplum cum ampli distributione ».

(1) Cfr. I, *dist.* 25, q. 1, a. 1, ad 7^m«»; I, q. 39, a. 4, ad 3um. — Pariter notandum, coarctationem in restrictione triplici modo fieri posse: *tempore*, ut terminus coarctetur ad standum pro praeterito vel futuro, v. g. *Paulus, qui fuit, est bonus*; *genere*, sumpto vulgariter ad standum scilicet pro feminino vel masculino, v. g. *Aliquis homo est maxime philosophus*; *suppositaliter*, quod fit vel adiectione vel genitivo possessivo, v. g. *Paulus, qui est pulcher, est philotophus*; *liber Criticae R. Purae est Kantii*.

(2) Cfr. Ioan, a S. Thoma, *op. cit.*, *loc. prox, cit.*, c. 14, p. 31.

(3) Nomine constantiae intelligitur affirmatio seu positio de existentia alicuius subiecti

162. 5. De Alienatione. — Ultima proprietas est *alienatio*, quae nil aliud est nisi: « *distractio* seu *translatio a proprio signato termini ad eius improprium signatum* »: v. g. Christus est Agnus.

163. Scholion. — Est animadvertendum quod, in hac proprietate nulla est difficultas, eo quod reducitur ad aliquam ex praecitatis proprietatibus. Si enim terminus alienans S_{ra} ponatur in P° , tunc est suppositio impropria (vi 5^a legis suppos.); si in S° , ut adiectivum, est restrictio. Unde nil specialius a Logicis de Alienatione assignatur (1).

B) De Passionibus totius Propositionis.

164. Explicatis passionibus seu proprietatibus extrema propositionis sequentibus, restat expendere illas *totam propositionem* sequentes. Desumuntur autem huiusmodi passionibus ex comparatione seu relatione unius propositionis ad aliam; porro, una propositio alteri comparari potest: *aut* quia ei opponitur (= *oppositio*), *aut* quia in eam mutatur {— *conversio*}, *aut* quia ei acquivalet (= *aequipollentia*). Tres proinde sunt huiusmodi proprietates: *oppositio*, *conversio* et *aequipollentia*, quae sive in propositione de inesse sive modali locum habent. De istis ergo, prout utramque propositionem sequuntur, est nunc specialis sermo. Et quidem:

1 ^o	prout sequuntur propositionem de inesse w ,	H
2 ^o	» » » » » modalem (p).	

«) *Passiones totam propositionem De Inesse sequentes.*

De proprietatibus, prout totam propositionem de inesse sequuntur, hoc ordine est agendum:

1 ^o de <i>oppositione</i> ;	I
2 ^o de <i>conversione</i> ;	
3 ^o de <i>aequipollentia</i> .	U

De Oppositione. — Duo autem de hac quaeruntur: 1° *quid sit*; et 2° *quotuplex sit*.

165. Definitio Oppositionis. — Sic enim communiter definitur: « *simultas affirmationis et negationis unius eiusdemque de eodem* ».

Explicatur. — Cum propositio constet ex S° , C_1 et P' , ut habeatur oppositio in propositione opus est: 1° ut P_{ra} sit unum et idem quod de S° dicitur et similiter quod S_m sit idem de quo P_m dicitur; secus non oppositio, sed disparitas haberetur, ut v. g. Homo est iustus — homo non est bonus; 2° ut P_m et S_m servant easdem proprietates ad ea sequentes, idem eandem rationem suppositio-

(1) A quibusdam solet assignari ut proprietas termini sic dicta < *Diminutio* » quae « *est reductio debita significationis ad significationem partis* ». Et videtur desumi ex S. Thoma (cfr. *De Union. Verb.*, a. 3). Quidquid est non nobis videtur formaliter differre a restrictione; unde non est in ea insistendum.

nis appellationis etc., v. g. haec non opponuntur: Canis latrat — Canis (- sidus) non latrat; 3° ut oppositio sit in forma seu qualitate propositionis, idest in C*. ut una scilicet neget quod alia affirmat, et e converso; propterea relativa (= propositiones subalternae) proprie et stricte non opponuntur, v. g. Omnis homo currit — Aliquis homo currit, seu: Nultus homo currit — Aliquis homo non currit.

166. Divisio Oppositionis. — Relicta oppositione relativa, quae non est proprie oppositio, ut dictum est, tres sunt species oppositionis, nempe: *contradictoria*, *contraria* et *subcontraria* (1); quid sit unaquaeque videbitur agendum de singulis.

1. De Oppositione Contradictoria. — De hac oppositione duo praecipue habentur: 1° *quid sit*; et 2° quatenus sint eius *regulae*.

167. Definitio Oppositionis Contradictoriae. — Sic igitur defini potest: « *simultas affirmationis et negationis unius eiusdemque de eodem in quantitate et qualitate* » (2).

Explicatur. — Cum enim, ut supra dictum est, affirmatio significet P' inhaerere S° et negatio Pm removeri a S°, et inhaerere S° et a S° removeri sit S° esse vel non-esse ipsum P', ideo affirmatio et negatio se habent ut esse et non-esse, et consequenter contradictio est simultas esse et non-esse (3), ut scilicet unum et idem Pni est et simul non-est idem S" ; et quia hac negatione simpliciter destruitur subiectum, eo quod non-ens non potest habere subiectum, ideo est quod contradictione negatur quantitas et qualitas unius eiusdemque P' de eodem S° atque simul affirmatur; hinc est quod contradictio est oppositio in qua nullum medium datur (4). Exinde habetur, contradictionem formaliter includere impossibilitatem: « Hoc autem, pergit S. Thomas, quod est affirmationem et negationem esse simul, rationem entis habere non potest, nec etiam non entis; quia esse tollit non-esse et non-esse tollit esse » (5).

168. Corollarium. — Ex dictis colligitur, contradictionem esse summam et maximam oppositionem; est enim simul positio seu thesis et antithesis entis et non-entis seu nihil simpliciter, inter quae non datur medium; propterea ratio oppositionis praedicatur de contradictoria et ceteris oppositionibus *ut analogum de suis analogatis* (6).

Hinc ut perfecta contradictio habeatur requiritur: 1° ut sit oppositio inter duas enuntiationes, quarum una sit simul affirmativa et altera negativa; 2° ut sit unum et idem Sm et Pm; 3° ut in utraque propositione S° eadem suppositione gaudeat et Pm eadem appellatione; 4° ut sit identitas mensurae, idest loci et temporis, v.g. haec non opponuntur: pluit in Italia et non pluit in Germania», vel: «pluit heri et non pluit hodie»; 5° denique ut sit identitas relationis seu habitudinis etiam ad aliquid extrinsecum, v.g. haec non opponuntur: «decem homines sunt multi in domo et non sunt multi in theatro » (7).

(1) Cír. Opuse. 37; Opuse. 48, Tract. 7, c. 8.

(2) Cír. ARISTOTELEM, 1 Perihcr., c. VI; S. Thomam, *ibid.*, lect. 9; Opuse. 18. *toc. pr eu*

(3) Cfr. VI Metaphys., lect. 4, 1223-26.

(4) Cfr. 1 Perihcr., lect. 8; Opuse. 37, c. I; Opuse. 48, *loe. cit.*

(5) De Pot. q. I, a. 3, c.; cfr. *ibid.*, ad 2« ; I, dist. 42, q. 2, a. 2

(6) Cfr. Opuse. 48, *loe. pr. cit.*; Opuse. 37, c. I.

(7) Cír. 1 Perihcr., lect. 9; Opuse. 48, *toc. cit.*

169. Regulae Propositionis Contradictoriae. — Ex explicatis sequentes *leges* seu *regulae* assignari possunt circa verificationem propositionis contradictoriae (1):

Ia lex: « *Propositiones contradictoriae numquam possunt esse simul verae* n: sunt enim synthesis entis et non-entis, thesis et antithesis, quae simul se invicem destruunt, ideoque repugnant verifican".

2a lex: « *Propositiones contradictoriae numquam possunt esse simul falsae* »: ob eandem rationem.

3a lex: « *Propositionum contradictoriarum una est vera et alia simul falsa, vel e converso* »: sequitur ex Ia et 2a lege.

170. Corollarium. — Ex dictis colligitur, propositionem universalem affirmativam *contradictorie opponi* particulari negativae, et universalem negativam particulari affirmativae; unde non universali affirmativae opponitur contradictorie universalis negativa, et viceversa: «Universalis vero negativa, ait S. Thomas, includit quidem in suo intellectu negationem universalis affirmativae, inquantum includit particularem negativam; sed supra hoc aliquid addit, inquantum scilicet importat non solum remotionem universalitatis, sed removet quamlibet partem eius. Et sic patet quod sola una est negatio universalis affirmativae; et idem apparet in aliis» (2).

2. De Oppositione Contraria. — Similiter de hac oppositione duo quaeruntur: Io *quid sit*; et 2° eius *regulae*.

171. Definitio Oppositionis Contrariae. — Sic enim definiri potest: « *simultas affirmationis et negationis unius eiusdemque de eodem in sola qualitate seu forma* ».

Explicatur. — Oppositio contraria est quidem simul affirmare et negare unum et idem Pm de eodem S°, at haec simultas in contrarietate minime fertur in extensione seu quantitate, sed in qualitate seu forma; quapropter contraria opponuntur in sola affirmatione et negatione relinquendo idem subiectum seu genus; unde est inter ea quae in eodem genere posita maxime a se distant, vicissim tamen eidem subiecto conveniunt; quare, semper « in contrariis omnibus, pergit S. Thomas, alterum extremum est ut privatio et alterum ut habitus: privatio enim et habitus faciunt contrarietatem, ut dicitur I Phys. » (3). V. g.: Omnis homo currit — Nullus homo currit.

172. Regulae Oppositionis Contrariae. — Regulae oppositionis contrariae ad sequentes reducuntur: u

Ia lex: « *Impossibile est, propositiones contrarias esse simul veras* »: contraria enim mutuo se expellunt; atque praeterea, secus darentur contradictoria simul vera, posita enim veritate harum: «Omnis homo currit » et « Nullus homo currit » erunt pariter verae earum subalternae, scii. « Aliquis homo currit » et « Aliquis homo non currit »; ergo « Omnis

(1) Cfr. I *Periher.*, lect. 12.

(2) I *Periher.*, lect. 12; cfr. *Opuse.* 48, *loe. prox. cit.*

(3) *Opuse.* 37, c. 2.

homo currit» et «Aliquis homo non currit», «Nullus homo currit» et «Aliquis homo currit», quae omnes contradictorie opponuntur, essent simul verae quod repugnat (*ex Ia lege contrad.*).

2a lex: « *Impossibile est, propositiones contrarias in materia necessaria esse simul falsas; possibile tamen est unam esse veram et alteram falsam. Pariter possibile est in materia contingenti esse simul falsas* ». — Huius legis *prima pars* liquet: cum sint enim in materia necessaria, P_{ro} essentialiter et necessario convenit S°; unde si una est vera, altera de necessitate est falsa, v. g. « Omnis homo est risibilis » et « Nullus homo est risibilis ». — Pariter, eiusdem *secunda pars* patet; inter enim contrarias datur medium, scilicet particularis affirmativa seu negativa: ideo si una affirmet P_o omni S° convenire et altera simul neget nulli S° convenire, fieri potest P_m alicui S° tantum convenire, et tunc utraque universalis erit simul falsa et particularis vera.

173. Corollarium. — Exinde colligitur, propositionem universalem affirmativam *contrarie opponi* universali negativae (1); propterea, inter contrarias dari propositionem mediani, scilicet particularem affirmativam vel negativam; hinc *axioma logicum*: «propositiones contrariae non sunt inter quas non sit accipienda tertia media particularis».

3. De Oppositione Subcontrariae. — Idem de hac oppositione quaeritur: 1° *quid sit*; et 2° eius *leges*.

174. Definitio Oppositionis Subcontrariae. — Sic enim definiri potest: (*simultas affirmationis et negationis unius eiusdemque de eodem in particulari quantitate et qualitate* »).

Explicatur. — In hac oppositione habetur affirmatio simul ac negatio respectu *quantitatis* et *qualitatis* particularis propositionis. «Particularis autem affirmativa et particularis negativa nullomodo opponuntur contrarie, idest contraria oppositione. Contrariae namque differunt extrema distantia: particularis autem affirmativa et particularis negativa se habent, sicut media inter contraria: media autem non sunt contraria. Nec etiam opponuntur contradictorie: ut enim dictum est, hoc signum *quidam*, quod facit propositionem esse particularem, designat universale seu terminum communem indeterminate; unde non determinat illud ad hoc singulare vel ad istud. Et propter hoc, affirmatio et negatio non erunt in eodem subiecto singulari ut supra dictum est; ideo nullo modo sibi opponuntur. Dicuntur tamen *subcontrariae*, quia sub contrariis continentur» (2).

175. Regulae Oppositionis Subcontrariae. — Regulae oppositionis subcontrariae sequentes assignari solent:

Ia lex: « *Impossibile est, propositiones subcontrarias esse simul falsas* », dato enim istas propositiones esse falsas, scii. «Aliquis homo currit » et « Aliquis homo non currit », sequitur carum subalternantes fore simul falsas, scii. «Omnis homo currit» et «Nullus homo currit»;

(1) Cfr. I *Periher.*, iect. 11; *Opuse.* 48, *toc. prox. dt.*

(2) Cfr. *Opuse.* 48, *toc. prox. cit.*

consequenter «Aliquis homo non currit» et «Omnis homo currit», «Aliquis homo currit» et «Nullus homo currit», quae omnes contradictorie opponuntur, erunt pariter simul falsae, quod repugnat (ex 2a leg. *contrad.*).

2a lex: « *Impossibile est, propositiones subcontrarias in materia necessaria esse simul veras; possibile tamen est, unam esse veram et alteram falsam. Pariter, possibile est in materia contingenti esse simul veras* ». Ratio totius istius legis liquet ex 2a lege *contrariorum*.

176. Scholion. — Praeter hucusque explicatas oppositiones, datur alia apparenter tamen dicta, et vocatur *oppositio subalterna*, quae est « *simultas maioris et minoris extensionis unius eiusdenupie de eodem* ». Hinc, in hac oppositione, propositiones, quae dicuntur oppositae, sunt ambae vel affirmativae vel negativae, quarum tamen una est universalis et altera particularis; ex quo liquet subalternam *non esse proprie oppositionem*, de cuius ratione, ut dictum est, ut una sit affirmativa et altera negativa, quod in subalterna caret. Nihilominus ad subalternarum verificationem sequentes *regulae* designantur:

1a lex: « *Possibile est, propositiones subalternas, in materia contingenti, esse unam veram et alteram falsam*»: v. g. Omnis homo est albus (= *falsa*), et Aliquis homo est albus (= *vera*).

2a lex: « *Possibile est, propositiones subalternas, in materia necessaria, esse ambas falsas*»: v. g. Nullus homo est risibilis, Aliquis homo non est risibilis.

3a lex: « *Possibile est, propositiones subalternas, in materia necessaria, esse ambas veras*»: v. g. Omnis homo est risibilis, Aliquis homo est risibilis.

177. Schema Graphicum Oppositionum. — Omnes oppositiones hucusque expositae sequenti schemate algebrico-geonietrico optime exhiberi possunt. Et revera:

Explicatur. — Extensio seu quantitas et qualitas propositionum a Scholasticis quatuor vocalibus designantur, nempe: A, E, I, O, ita ut per A indicatur propositio universalis affirmativa et per I propositio particularis affirmativa (= *Affirmo*); similiter, per E indicatur propositio universalis negativa et per O particularis negativa (= /IEgO). Quae sequenti versiculo logico exprimuntur:

«Assertit A, negat E: verum *generaliter* ambo;
Assertit I, negat O: at *particulariter* ambo».

Haec omnia sequentibus formulis mathematicis pariter exprimi congrue possunt, nempe:

geometrice: $\begin{matrix} A \\ I \end{matrix}$ *algebrice* (1): $\begin{matrix} 4- A, - E \\ + I, - O \end{matrix}$,

De Conversione. — Secunda proprietas propositionis est conversio, de qua quaeritur: 1° *quid sit*; 2° *quotuplex sit*; et 3° *eius regulae*.

178. Definitio Conversionis. — Conversio sic definitur: « *inversio* seu *mutatio* S* in P' et P* in S', *servata quantitate et qualitate* ».

Explicatur. — Patet clare ex definitione quod, ad conversionem requiritur quaedam translocatio seu transpositio extremorum propositionis, ita ut quod est S' induat rationem P, et e converso. At praeterea requiritur quod, propositio *conversa* seu illa quae convertitur servet et *formam* (= affirmationem seu negationem) et *qualitatem* (= veritatem seu falsitatem) eodem modo in *convertente* seu in illa in quam convertitur, v. g. « Omnis angelus est substantia spiritualis » (= *conversa*) convertitur istâ: « Aliqua substantia spiritualis est angelus » (= *convertens*); nisi enim servetur forma et qualitas conversae in convertente, non haberetur conversio, sed perversio.

179. Divisio Conversionis. — Conversio praecipue dividitur:

1° *conversionem terminorum*, et est illa in qua, transpositione facta, iidem termini servantur; et in *conversionem sensuum* (= conversionem per contrapositionem), et est illa in qua, transpositione facta, sensus quidem servatur non autem termini, sed qui ante conversionem sunt finiti post conversionem infinitantur, et quae infinita finitantur, v. g. Omnis homo est animal, convertitur *contrapositione*: Omne non-animai est non-homo.

2° conversio terminorum dividitur: in *mutuam* (= simplicem, totius in totum), et est illa in qua, transpositione facta, servatur eadem quantitas seu extensio eorundem terminorum, v. g. Nullus homo est lapis, convertitur: Nullus lapis est homo; et in *non-mutuam* (= per accidens, totius in partem), et est illa in qua, transpositione facta, non servatur eadem quantitas eorundem terminorum, v. g. Omnis homo est animal, convertitur: Aliquod animal est homo.

(1) Sigla algebrice hoc significant, ut + quantitatem vel qualitatem *positivam*; et — quantitatem vel qualitatem *negativam*.

180. Regulae Conversionis. — Regulae, quibus conversiones in propositionibus recte fieri possunt, ad sequentes reducuntur:

Ia lex: « *Universalis affirmativa per accidens convertitur, atque contrapositione converti potest. — Universalis vero negativa simpliciter convertitur, atque converti potest per accidens* ».

2a lex: « *Particularis affirmativa simpliciter convertitur. — Particularis vero negativa contrapositione* ».

Istae duae leges sequenti disticho comprehendi solent:

/Ed simpliciter convertitur; Ei'A per accidens.

AstO per contrapositionem; sic fit conversio tota.

Ut huius distichi sensus intelligatur recolenda quae mox antea dicta sunt de quatuor vocalibus: A, E, I, O. Sic enim « *feci* », duas vocales comprehendens, designat propositionem universalem negativam et particularem affirmativam simpliciter converti, v. g. Nullus homo est asinus: ergo Nullus asinus est homo; Aliquis homo est Philosophus: ergo Aliquis Philosophus est homo. — Alia vox « *Eva* », pariter duas vocales amplectens, indicat universalem negativam et universalem affirmativam converti per accidens, v. g. Nullus homo est asinus: ergo aliquis asinus non est homo; Omnis homo est vivens: ergo aliquod vivens est homo. — Denique vox « *Asto* », etiam duas vocales habens, ostendit universalem affirmativam et particularem negativam contrapositione converti, v. g. Omnis homo est rationalis: ergo omne non-rationale est non-homo; Aliquis homo non est bonus: ergo aliquis non-bonus non est non-homo.

De Aequipollentia. — Ultima proprietas propositionis est aequipollentia, cuius: 1° *quid sit*; et 2° eius *regulae*, est nunc investigandum.

181. Definitio Aequipollentiae. — Sic enim definiri potest: « *aequivalentia, seu eadem vis idemque sensus oppositarum propositionum ex apposita negationis variatione proveniens* ».

Explicatur. — Ex allata definitione liquet, aequipollentiam locum habere in propositiones oppositas, atque eius est, inter eas, efficere quamdam aequalitatem seu conciliationem, quae appositione negationis obtinetur, retenta tamen eadem vi atque eodem sensu seu eadem significatione in utraque propositione; et quia oppositae propositiones, ut ex supra liquet, diversae sunt, ideo ut habeatur aequipollentia diversa appositio negationis requiritur, v. g. Non omnis homo est prudens = Aliquis homo non est prudens.

182. Regulae Aequipollentiae. — Dictum est quod, diversae oppositae propositioni diversa negatio apponitur ad efficiendam aequipollentiam; exinde ut recte conficiatur sequentes *regulae* tradi solent pro unaquaque oppositione, subcontraria excepta cum non sit aequipollentiae capax (1). Et revera:

Ia lex: (= pro contradictoriis): « *Praeponendo negationem signo unius contradictoriarum, aequipollentes efficiuntur* », negatio enim est ma-

(1) Cfr. Ioan. A. S. Thoma, *op. cit.*, p. 39.

lignitatis naturae, ideo totum destruit quod post se reperitur, v. g. « Omnis homo est albus — Aliquis homo non est albus » = « Non omnis homo est albus, *acquipollet*: Aliquis homo non est albus »; vel « Non aliquis homo non est albus, *acquipollet*: Omnis homo est albus ».

2a lex: (= pro contrariis): « *Postponendo negationem subiecto et immediate ante copulam unius contrariarum, acquipollentes efficiuntur* », negatio enim est malignitatis naturae; et quia in contrariis aequipollendis signo syncategorematico non praeponitur sed postponitur, ideo subiecti universalitatem non destruit, at quia ad copulam immediate collocatur, ideo tollit totam qualitatem propositionis ex copula provenientem, v. g. « Omnis homo est albus — Nullus homo est albus » = « Omnis homo non est albus, *acquipollet*: Nullus homo est albus »; vel « Nullus homo non est albus, *aequipollet*: Omnis homo est albus ». — Haec lex etiam *subcontrariis* accommodari potest.

3a lex: (= pro subalternis); « *Praeponendo et postponendo negationem signo et subiecto unius subalternarum, acquipollentes efficiuntur* »: ratio eadem est, scilicet negationis natura, quae est maligna, v. g. « Omnis homo est albus — Aliquis homo est albus » = « Non aliquis homo non est albus, *acquipollet*: Omnis homo est albus »; vel « Non omnis homo non est albus, *acquipollet*: Aliquis homo est albus ».

Omnes leges expositae de aequipollentia, sequenti disticho comprehenduntur, scilicet:

PRAE. — *Contradic.*; POST. — *Contra*; PRAE.-POSTque *Subalter*.

3) *Passiones totam propositionem Modalem sequentes.*

Remanet ultimo loco, secundum a nobis supra assignata, breviter edisserere de proprietatibus propositionem *modalem* sequentibus, quae sunt:

- 1° *oppositio*;
- 2° *aequipollentia*.

183. De Oppositione. — Loquendo supra de modali, diximus, talem formaliter constitui, inquantum M_u' in P' ponitur. Hinc, oppositiones in modali fiunt, inquantum ipsum $M_{,n}$ afficiunt; hoc itaque modo modali applicari possunt omnes leges quae supra pro oppositionibus de inesse expensae sunt (1).

184. De Aequipollentia. — Dictum est, acquipollentes propositiones effici variis appositione negationis; at ut modales efficiantur acquipollentes opus est, ut negatio afficiatur M° vel D° , et non tantum D° ; exinde observandae sunt leges pro aequipollentia de inesse expositae (2).

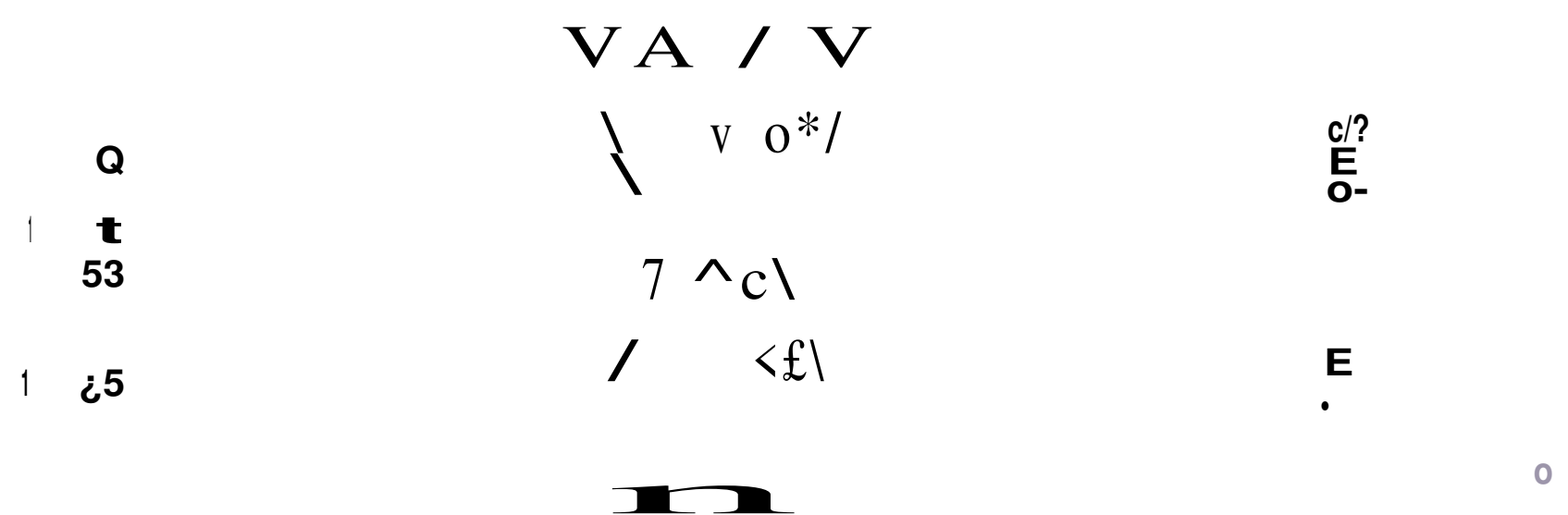
(1) Cfr. *Opuse.* 40; *Opuse.* 48, Tract. 7, c. 13,

(2) Cfr, *ibid.*

Haec omnia sequenti schemate conspiciantur (1):

Contrariae

<i>pUr</i>	Non possibile est non esse.	\forall	<i>o</i>	Von possibile est esse.
<i>I'U</i>	Non contingens est non esse.	\pm	\equiv	Non contingens est esse.
<i>rE</i>	Impossibile est non esse.	\exists	$\bar{\theta}$	Impossibile est esse.
<i>A</i>	Necessc est esse.	\mathbf{f}	\mathbf{z}	Ncccsse est non esse

<i>A</i>	Possibile est esse.	$\mathbf{5}$	Possibile est non esse.
<i>mA</i>	Contingens est esse.	\mathbf{c}	Contingens est non esse. <i>dEn</i>
<i>bI</i>	Non impossibile est esse.	\mathbf{o}	Non impossibile est non esse. <i>(U</i>
	Non neccssc est non esse.		Non necessc est esse. <i>/I</i>

Subcontrariae

Articulus II.

DE IUDICIO

185. Fuse in praecedenti articulo immoravimus in synthesis logicae elemento sensibili seu elemento quod est in ordine ad alios, quodque *oratio* seu perfectius *propositio* appellatur; hoc porro aliud praesupponit, quodque ab illo exprimitur, et est elementum ideale seu elementum quod est in ordine ad ipsum intellectum synthetizantem, quodque *indicium* communiter vocatur; duo haec ad invicem se habent, ut dictum est, sicut signum ad signatum. Postquam igitur *de signo* synthesis logicae actum fuerit, logice *de eiusdem*

(1) Notandae sunt vocales: A, E, I, U, ut schema modalium intelligatur. Etenim: «E dictum negat, Ique modum, nihil A, at U totum».

signato seu *indicio-formaliter sumpto* est disserendum. De hoc ergo duo praecipue habentur:

- 1° *quid sit* iudicium (§ 1);
2° *quotuplex sit* iudicium (§ 2).

§ 1. De Iudicii Definitione.

Etymologice, iudicium idem sonare videtur ac « *dicere* » ■ *iustitiain*» seu «*zus*»; unde iudicium est *dictum secundum iustitiam*; logice tamen sequenti modo definitur.

186. Definitio Indicii. — Sic igitur definiri potest: « *intellectus operatio, qua componit vel dividit affirmando vel negando* » (1).

Explicatur. — Primis particulis « *intellectus operatio* » designatur, iudicium pertinere ad potentiam cognoscitivam intellectivam et non ad potentiam appetitivam seu voluntatem. Indicii enim est terminos inter se comparare, quod solius intellectus est et non voluntatis (2). — Ceteris particulis « *componit vel dividit affirmando vel negando* », indicatur iudicii seu secundae operationis mentis distinctio specifica, *tum* a prima operatione seu simplici apprehensione, in qua « *non invenitur assensus, cum non sit ibi verum vel falsum* » (3), *tum* a tertia operatione seu argumentatione, cuius est unam veritatem *ex alia inferre* dumtaxat.

Diximus enim, *prima operatione* intellectus intelligere res earumque quidditates separatim seu ut independenter ac absolute a tempore et spatio seu ab earum existentia vel non-existentia; *secunda vero operatione*, intellectus unam rem alteri applicat quadam convenientia vel non-convenientia, quae unius de altero praedicatio, quaeque formaliter verbo substantivo «est» exprimitur. Haec autem compositio vel divisio logica est effectus quidam logicus ab affirmatione (= *assensu*) vel negatione (= *dissensu*) causatus; affirmatio autem nil aliud est quam inexistencia $P \nmid S^\circ$, et negatio non inexistencia $P \mid S^\circ$ (4). Formalius denique, praedicatio vel non praedicatio, affirmatio vel negatio, compositio vel divisio, omnes « *ad identitatem vel non identitatem P^* cum S°* » reducuntur, quae quidem identitas non est certe formalitatum inter se, sed eorum in subiecto, ita ut idem sit *subiecto* quod est homo et quod est habens albedinem in hoc indicio *homo est albus* » (5). Ex quibus eruitur quod, compositio nil aliud est nisi affirmatio (= *assensus*) identitatis duorum conceptuum per praedicationem; et divisio est, e contra, negatio (= *dissensus*) illius identitatis. Et sic iudicii definitio explicata manet.

187. Corollarium. — Exinde infertur quod omnino errant illi philosophi iudicium definientes *per aciam voluntatis* et non intellectus, sic inter alios habent *Hobbes* (6), *Cortesiás* (7), *Malbranche* (8) et alii.

188. Proprietates Iudicii. — Ad affirmationem vel negationem, quae est in indicio, necessario sequitur *veritas* vel *falsitas* (9),

(1) Cfr. *De Verit.*, q. 14, a. 1, c.

(2) Cfr. I, q. 85, a. 5, ad 1^m.

(3) Cfr. I, q. 85, a. 5, ad 1^m VI *Metaphys.*, lect. 4, n. 1223, 1226.

(4) Cfr. VI *Metaphys.*, lect. 4, n. 1223.

(5) Cfr. I, q. 85, a. 5, ad 3^m.

(6) Cfr. *Calcul, on Logik*, III, 8.

(7) Cfr. *Discorso sui Melodo* etc., Médit. 4», p. 127 ss. (Ed. Laterza, 1912).

(8) Cfr. *Recherche de la Vérité*, I, Ch. II; *ibid.*, IV, ch. I.

(9) Cfr. *De Verit.*, q. 14, a. I, c.

quaeque iudicii proprietates sunt. Et quia solum in mente esse habent, vocatur veritas vel falsitas logica; sequitur enim synthesini logicam (1); licet autem sint in mente ut in subiecto, nihilominus relationem habent ad rem extramentalem existente»!, ita ut veritas vel falsitas logica formaliter nil aliud sit nisi conformitas vel inconformitas, seu adaequatio vel inadaequatio rei cum intellectu; itaque res extramentalis *connotative* significatur veritate vel falsitate (2).

Licet autem veritas vel falsitas indicium necessario sequatur, non tamen ad quamlibet affirmationem sequitur necessario veritas et ad negationem falsitas; sed tunc solum quando sunt vera vel falsa *in natura*, hoc est quando res, de quibus iudicium fit, sunt sociabiles (= *affirmantur*) vel insociabiles (= *negantur*) ex parte rei (3).

189. Elementa Iudicii. — Elementa obiectiva iudicii sunt eadem ac illa enuntiationis de quibus supra dictum est. Hinc, cum indicium sit synthesis quaedam logica, habet duplex elementum logicum, nempe: *unum* materiale, quodque est duplex: S", et est id *de quo* aliquid affirmatur vel negatur; et P°, et est id *quod* de S° affirmatur vel negatur. *Alterum* est formale, et est verbum substantivum «esi», quod C1 vocatur, eo quod Pm et Sm copulat seu unit, v. g. Homo (= Sm) est (= C*) bonus (= Pm).

190. Corollarium. — Exinde colligitur quod, si Pm tribuatur S° in casu nominativo habetur praedicatio *in recto*, eo quod tunc Pra directe de suo S" dicitur; si vero in genitivo, dativo, ablativo atque in accusativo cum praepositione, erit praedicatio *in obliquo*: non enim tunc de S° directe diceretur.

191. Scholion. — Est animadvertendum quod inter Logicos quaestio ventilatur *de praedicatione* Pl *in casu accusativo sine praepositione*. Aliqui enim tenent esse praedicationem *in obliquo*, ita inter alios P. Hugon (4); alii e contra esse praedicationem *in recto*, et haec sententia magis nobis arridet. Obliquitas enim quae est in hoc accusativo est potius apparens, materialis et pure grammaticalis; ubi rectitudo est simpliciter formalis, non enim formaliter a nominativo declinat seu cadit, eo quod praesefert eandem significationem formalem, eundemque modum essentialem significandi, qui quidem modus in aliis casibus non habetur; sicque videtur, identitatem Pl accusativi cum S° esse directam, minime vero indirectam.

192. Psychologia Iudicii. — Dictum est de elementis obiectivis super quae iudicium fertur; sed cum iudicium formaliter seu subjective sit quidam actus vitalis intellectus cognoscitivi, quaeritur proinde quatenus sunt huiusmodi actus ad iudicium efformanduni. Ex parte

(1) Cfr. VI *Metaphys.*, lect. 4, n. 1236.
(2) Cfr. *De Verit.*, q. I, a. 1, c.
(3) Cfr. VI *Metaphys.*, lect. 4, n. 1225-26.
(4) Cfr. *op. cit.*, Tract. II, q. 1, a. 1, II, p. 119.

enim S* et Pl habentur duo actus: 1 est *simplicis apprehensionis*, quo separati»! Sm et Pm cognoscitur; 2 est *comparativus*, quo S° P° comparatur, hoc est quod ei potest convenire vel non, consequenter quod inter se sint associabilia vel insociabilia. Ex parte vero C1 requiritur 3° *actus* qui est *perspicientia*, qua perspicitur P° cum S° componi vel ab eo dividi; aliis verbis est cognitio nexus elementorum seu eorum associationis seu insociationis. Huncque denique tertium actum necessario sequitur iudicium seu affirmatio (= *assensus*) vel negatio (= *dissensus*). Sic igitur patet, adesse quemdam parallelism»»! inter elementa obiectiva et subiectiva iudicii.

193. Scholion. — Est animadvertendum quod, alia quaestio inter Logicos agitur, videlicet, «an praeter actum perspicientiae, requiratur alius actus quo affirmatur vel negatur Pm actualiter et exercite S° inesse et in quo perfecte et formaliter est iudicium; vel sufficiat illa perspicientia ut iudicium complete habeatur». *Quidam* enim hanc ultimam sententiam amplectuntur, ita ex Neo-Thomistis P. Hugon (1); *alii* autem primam sententiam sequuntur, ita ex Neo-Thomistis Zigliara (2) et P. Grdlt (3); et haec *rationabilior* est et ideo praefenda. Etenim, iuxta *Angelicum*, indicium formaliter completur quando intellectus affirmat vel negat; actus igitur affirmandi vel negandi est omnino distinctus, iuxta S. Doct., ab actu componendi vel dividendi (4). *Praeterea*, perspicientia est actus qui ordinatur ad obiectum ut in actu signato, ideoque ad aliud ut in actu exercito ordinatur. Perspicientia enim non praestat nisi quod Pm *possit* convenire vel non convenire S°, seu quod conceptus Pl potest coniungi vel separari a conceptu Si; ex hoc autem minime sequitur quod praestat *esse*, ideoque ex eo quod possunt coniungi vel separari non sequitur quod exercite coniunguntur vel separantur. Sicut igitur posse est praestare esse in actu signato, ita esse est illud in actu exercere; consequenter perspicientia, quae est affirmatio vel negatio in actu signato, ordinatur de se ad affirmationem vel negationem in actu exercito, in qua formaliter est iudicium; ergo praeter simplicem perspicientiam alius actus ex parte intellectus requiritur.

194. Corollarium. — Ex hucusque dictis recte colligi potest quod, licet objective et subiective plura concurrant ad iudicium habendum, *formaliter* tamen actus iudicii non est quid compositum ex pluribus actibus ut *quidam* putant, sed est *unus et simplex actus syntheticus* seu *simplex qualitas*, ut fere omnes Thomistae cum *Angelico* sentiunt. Nam, actus est unus et simplex qui in unicum obiectum fertur; obiectum autem iudicii, non sunt plures ideae collectae simul: possumus enim plures ideas simul colligere quin de eis iudicium feratur, sed eius obiectum est actualis comparatio Pl cum S°, quae una et simplex est ut ex se patet; igitur et iudicium est actus simplex seu simplex qualitas (5).

(1) *Loe. prox. cit.*, p. 120.
(2) *Op. cit.*, p. 77.
(3) *Op. cit.*, n. 26, p. 27.
(4) Cfr. *De Verit.*, q. 14, a. 1.
(5) Cfr. i C. *Gent.*, c. 55; *De Verit.*, q. 8, a. 14, in fin.

§ 2. De Indicis Divisione.

195. Natura indicii expleta, eius *divisio* est nunc assignanda. Secundum duplex elementum obiectivum et subiectivum ad indicium efformandum requisitum, ipsum praecipue dividitur:

1° in indicium *psychologicum* (= physicum, formale, subiectivum), et est unicus et simplex actus, quo intellectus convenientiam vel disconvenientiam inter S^o et P^m perspicendo, exprimit ea inter se convenire vel non convenire; et in indicium *logicum* (= materiale, obiectivum), et est quoddam compositum logice artefactimi ex S^o et P^o ut materia et ex C¹ ut forma, quae «st signum identitatis vel diversitatis Pⁱ et S^l.

2° indicium *psychologicum* dividitur: in *certum*, et est actus quo intellectus ita convenientiam vel disconvenientiam Sⁱ et Pⁱ perspicit, ut sine errandi formidine exprimat ea convenire vel disconvenire inter se; et in *incertum* (= opinativum, dubitativum) si e contra non ita certe illam convenientiam perspicit atque cum errandi formidine, ea convenire vel disconvenire inter se exprimit (1); in *prudens*, et est actus, quo intellectus ex motivis seu rationibus solidis, convenientiam vel disconvenientiam S^l et P^{*} perspicens, exprimit ea inter se convenire vel disconvenire; in *temerarium*, et est actus quo intellectus, deficientibus solidis motivis, exprimit convenientiam vel disconvenientiam P^l et S^l.

3° indicium logicum easdem divisiones patitur sicut et enuntiatio seu propositio, quae, ut diximus, dividitur: *tum* ex ratione materiae, *tum* formae, *tum* quantitatis, *tum* qualitatis *tum* et originis. Non licet igitur eas bis repetere.

196. Scholion. — Hic animadvertere volumus quod, loquendo de propositionis divisione ex parte originis diximus ipsam, inter alias, dividi in *a priori* seu analyticam et *a posteriori* seu syntheticam; et similiter indicium. At haec divisio adaequata Scholasticorum, pro iudiciis *Kantio* minime arridet, ideo conatus est *tertium iudicium* reperire quod ab eo vocatur *Indicium syntheticum a priori* (2). Ab huius tamen Kantii iudicii expositione atque refutatione simpliciter abstinemus; *tum* quia novitii philosophiae non sunt tam apti ut tales abstrusitates recipiant; *tum* quia iudicium illud paucis verbis nec exponi neque confutari potest, sed longam requirit expositionem atque radicalem confutationem: secus vel nullo modo confutaretur vel eius doctrina simpliciter adulteraretur, ut de facto habent plures in eorum manualibus.

||

(1) Cfr. *De Vent.*, q. 14, a. 1.

(2) Cfr. *Prolegomeni* etc., § 2, p. 30 ss. (Bocea, 1913).

CAPUT III.

DE RATIOCINIO

9

197. Disseruimus in praecedentibus de prima et secunda mentis operatione, restat, secundum a nobis divisa, *de tertia operatione* agere, quae est quaedam synthesis illata, et hoc fit in praesenti. Est enim *finis* primae et secundae mentis operationis, atque *propria* est hominis, cum eius sit ratiocinari; hinc ista tertia operatio merito *Ratiocinium* appellatur (1). Hoc autem *dupliciter* considerari potest: *in actu signato*, seu absolute et generice; et *in actu exercito*, seu specificè et relative. Impraesentiarum igitur agendum est hoc modo:

1° de ratiocinio in *genere* (Art. I);
2° de ratiocinio in *specie* (Art. II).

Articulus I.

DE RATIOCINIO IN GENERE

Loquendo de ratiocinio *in actu signato* seu in genere duo praecipue habentur:

1° *quid sit* ratiocinium (§ 1);
2° *quotuplex sit* ratiocinium (§ 2).

§ 1. *De Ratiocinii Definitione.*

198. Sic enim ratiocinium definiri potest: « *actus, quo mens seu intellectus ex uno cognito in aliud cognitum devenit* ».

Explicatur. — Dicitur enim « *actus* », quo cum aliis duabus operationibus convenit. — Additur « *ex uno cognito in aliud cognitum devenit* », quibus specifica ratiocinii differentia designatur. Ad cuius intelligentiam sciendum est quod, magnum est discrimen inter « cognoscere aliquid *in aliquo* et aliquid *ex aliquo*: quando enim aliquid in aliquo cognoscitur, uno motu fertur cognoscens in utrumque; sicut patet quando aliquid cognoscitur in aliquo ut in forma cognoscibili, et talis cognitio *non est discursiva*... Sed tunc dicitur aliquid *ex aliquo* cognosci, quando non est idem motus in utrumque; sed primo movetur intellectus in unum et ex hoc movetur in aliud; inde hic *est quidam discursus*, sicut patet in demonstrationibus. Primo enim intellectus fertur in principia tantum, secundario fertur

(1) Cfr. 1, q. 58, a. 3.

per principia in conclusiones» (1); sicque igitur patet quod ratiocinio seu discursu *unum ex alio cognoscitur*. Non autem hoc fieri potest nisi, illud ex quo cognoscitur praecontinueat aliud *virtualiter*, quorum inter se comparatione facta, aliud tertium ex eis *actu* infertur; sic enim ratiocinium est actus quidam quo intellectus, duos conceptus duasve ideas comparans cum alio tertio, cognoscit ea inter se convenire vel non convenire, v. g.

$$\begin{array}{c}
 A \qquad B \\
 \text{Omne animal est vivens} \\
 \begin{array}{c} C \qquad A \\ \text{Sed: homo est animal} \\ C \qquad B \end{array} = A == B. C = A \quad C = B, \text{ vel: } \begin{array}{c} A = B \\ C = A \\ \hline C = B \end{array} \\
 \text{Ergo: homo est vivens.}
 \end{array}$$

199. Elementa Ratiocinii. — In quolibet ratiocinio datur duplex elementum: *unum* formale, quod est artificiosa dispositio logicalis secundum diversas figuras, diversosque modos, de quibus infra. *Alterum* est materiale, quodque est *duplex* secundum duplicem materiam, proximam scilicet et remotam. Materia *proxima* sunt tres propositiones ratiocinium conficientes, quarum primae duae (= *Maior* et *Minor*) vocantur *praemissae*, et si una tantum explicite exprimitur aliam implicite continens vocatur *antecedens*; tertia vero propositio, quae ex aliis duabus infertur, appellatur *consequens* (= conclusio, illatio); nexus autem necessarius inter duas propositiones inferentes et tertiam illatam dicitur *consequentia*.

Materia autem *remota* sunt conceptus seu termini trium propositionum (= *extrema propositionum*), et sunt tres; quorum *duo* in conclusione exprimuntur, et sunt: S^o quod vocatur *terminus minor* (= t), eo quod minus latet quam P^m atque in secunda (= *minori*) propositione continetur; et alter est P^m, quodque vocatur *terminus maior* (= T), eo quod latius patet, et in prima (= *maiori*) propositione exprimitur. — Tertius terminus est *medius* (= M), qui numquam conclusionem ingreditur atque est id cum quo T et t comparantur et in quo identificantur. Est igitur uti liquet ratiocinium quidam triangulus: hinc omnia haec sequenti exemplo illustrantur:

$$\begin{array}{c}
 M \qquad T \\
 \text{Omne animal est vivens} \\
 \begin{array}{c} t \qquad M \\ \text{Sed: homo est animal} \\ t \qquad T \end{array} = \begin{array}{c} \text{Maior Propositio.} \\ \text{Minor Propositio.} \\ \text{Conclusio - " co} \end{array} \quad \text{Praemissae}
 \end{array}$$

(1) Dc Verity q. 8, a. 15.

Geometrice sequenti figura illustratur:

animal

$$\begin{array}{rcl} & & M = T \\ M = T, t = M \therefore t = T, \text{ vel: } & & t = M \\ & & t = T \end{array}$$

homo

vivens

200. Corollarium I^{um}. — Ex hucusque explicatis, infertur *primo* ratiocinium esse quemdam motum, sumpto motu large et late (1); ideoque rationem potentiae et actus involvere, conclusio enim *in potentia* praemissarum seu antecedentis existit, et ratiocinio *in actum* educitur.

201. Corollarium II^{um}. — Colligitur *secundo* quod, praemissae seu antecedens se habet ad conclusionem quodammodo ut causa ad effectum, non quidem principalis, haec enim est humanus intellectus (2); sed *ut causa efficiens instrumentons* (3).

202. Corollarium III^{um}. — Colligitur *tertio*, nullum ratiocinium confici posse, nisi termini ratiocinium ingredientibus, consequenter ipsae praemissae, *praecognoscantur*; liquet enim quod conclusio inferri nequit nisi ex praemissis, quibus ignoratis atque etiam earum terminis, nil est possibile inferre (4).

203. Corollarium IV^{um}. — Colligitur *denique*, quod necessario in ordine logico debent dari *quaedam prima principia*, quae sunt indicia seu propositiones analyticae seu immediatae; si enim omnia indicia forent mediata et deducta seu ratiocinio habita nullum ratiocinium daretur, non enim tunc haberet principium ex quo alia deducit et mediatum esse non potest nisi inquantum resolvatur finaliter in immediatum a quo dependet, et sic etiam in logica verificatur impossibilitas processus infiniti (5).

204. Regulae Generales Ratiocinii. — Ad verum et rectum ratiocinium conficiendum *sequentes regulae* generaliter assignantur:

Ia lex: « *Impossibile est, posito vero antecedente et bona consequentia, dari falsum consequens; sed verum pariter esse debet* »; huius fundamentalis legis *ratio* est, quia posito vero antecedente et simul falso consequente,

(1) Cfr. I, q. 14, a. 7.

(2) Cfr. *Opuse.* 47.

(3) Cfr. I *Post.-Anal.*, lect. 3; U *Phys.*, lect. 5.

(4) Cfr. I *Post.-Anal.*, lect. 2.

(5) Cfr. *De Vcrit.*, q. 8, a. 15.

haberetur antecedens verum et simul falsum; verum quidem uti supponitur; et simul falsum, eo quod consequens necessario connectitur et includitur in antecedente, ex quo infertur: hoc autem repugnat; dicendum est igitur tale est consequens quale est eius antecedens, et e converso.

2a lex: *^Posito vero antecedente, ponitur et consequens verum, et e contra, dato falso consequente, et antecedens est falsum* » (ex 1a lege).

3a lex: *« Posito antecedente possibili, et consequens est possibili; et e contra, dato consequente impossibili, et antecedens est tale »* (ex 2a lege): si enim antecedens sit possibile, ideo potest esse verum; similiter et eius consequens, si autem sit impossibile in nullo casu posset esse verum. Quapropter, cum antecedens sit possibile, et omne tale quandoque est et quandoque non est, dari potest verum antecedens et falsum consequens.

4a lex: *« Posito antecedente necessario, et consequens est tale; et i contra, posito consequente contingente, et antecedens est tale »* (ex 3a lege): necessarium enim semper est; contingens vero quandoque est, quandoque non.

5a lex: *((Posito falso antecedente, nequit per se verum consequens sequi, sed solum per accidens* »: falsum enim per se nequit esse causa veri; ideo si ex illo verum sequatur non est propter ipsum, sed aliunde, v. g. Omnis lapis est animal: Homo est lapis: Homo est animal.

6a lex: *((Quod ad consequens bonae consequentiae sequitur, pariter ad eius antecedens sequitur, vel aliter: « Valet consequentia de primo ad ultimum n; liquet ex dictis.* J

7a lex: *« Quod consequenti in bona consequentia repugnat, pariter et eius antecedenti repugnat », vel aliter: « Si in bona consequentia consequens ex antecedente sequitur, ex consequentis opposito seu destructione sequitur antecedentis oppositum seu destructio »; patet ex dictis.*

§ 2. De Ratiocinii Divisione.

205. Explicata natura ratiocinii, eius diversae species sunt nunc expendendae. Et quidem ratiocinium dividi potest:

1o in *psychologicum* (= physicum), et est actus mentis seu intellectus quo infertur consequens ex antecedente; seu actus quo, cognito duorum conceptuum nexu convenire vel non convenire cum uno tertio, infertur sic esse vel non esse; et in *logicum*, et est quoddam logicum compositum artificiose factum ex tribus conceptibus seu terminis (= T, t, M) qui, ratione ita inter se comparatis, efficiunt tria iudicia seu tres propositiones logicales, quarum duae priores (= *praemissae*, *antecedens*) manifestant tertii iudicii virtualiter in eis contenti nexum (= *consequentia*) quo actu illud deducitur seu infertur (= *consequens*).

206. Ratiocinium logicum ex quadruplici capite iterum dividi potest, videlicet:

2° *ratione essentiae*, idest ut ratiocinium essentialiter acceptum seu ut est quidam modus sciendi, et sic dividitur: in *deduc*

tivum (= syllogismus deductivum, argumentationem a priori), et est cum consequens ex antecedente infertur ab universali ad particulare seu singulare procedendo (1); in *inductivum* (= syllogismus inductivum, argumentationem a posteriori), et est cum consequens ex antecedente infertur a particulari seu singulari ad universale procedendo (2); et in *expositorium* (= syllogismus expositorium), et est cum consequens ex antecedente infertur a particulari ad particulare procedendo, v. g. S. Petrus fuit peccator: *sed* S. Petrus est salvatus: *ergo* aliquis salvatus fuit peccator.

3° *ratione illationis* dividitur: in *rationale*, et est cum consequens ex antecedente infertur particula rationali ut « *ergo* », « *igitur* », v. g. Homo habet pulmones: *ergo* respirat; in *condicionale*, et est cum consequens ex antecedente infertur particula conditional!, v. g. Si homo habeat pulmones, respiret; in *causale*, et est cum consequens ex antecedente infertur particula causali, v. g. Quia homo habet pulmones, respirat.

4° *ratione materiae* dividitur: in *materiale*, et est cum ex antecedente infertur bonum consequens ratione materiae, eo quod est in materia necessaria tantum et eius materia est necessaria, v. g. Aliquis homo est rationalis: *ergo* omnis homo est rationalis; in *formale*, et est cum infertur ex antecedente bonum consequens ratione eius formae solum et nullo respectu habito ad eius materiam, v. g. Lapis est animal: Homo est lapis: *ergo* homo est animal.

5° *ratione qualitatis* dividitur: in *bonum*, et est cum antecedens revera ex se consequens infert (3); in *malum*, et est cum antecedens revera ex se consequens minime infert, v. g. Lapis est animal: Homo est lapis: *ergo* homo est animal (4).

Articulus 11.

DE RATIOCINIO IN SPECIE

207. Locuti sumus in praecedentibus de ratiocinio in genere seu in actu signato, nunc de eodem in specie seu in actu exercito, et stricte *syllogismus* vocatur, utpote ore vel signo expressum. Syl-

(1) Cfr. I, q. 2, a. 2; *De Veril.*, q. 2, a. 3, ad 8«®; *ibid.*, q. 3, a. 3, ad 7«®.

(2) Cfr. *ibid.*

(3) Cfr. *Regulas Generales Ratiocinii* (n. 204).

(4) Hic notandum est, ratiocinium ratione qualitatis minime dividi in *verum* et *falsum*; sunt enim haec, uti supra diximus, proprietates secundae mentis operationis quaeque a tertia mentis operatione praesupponuntur (cfr. Ioan. a S. Thoma, *op. at.* Sum. Log. Lib. II, c. I, p. 51; *ibid.*, Illustr. Log. P. I, q. 8, a. 1, p. 170 ss.). Exinde, omnis illatio, *per se et formaliter*, praescindit a veritate vel falsitate, ideo nec vera vel falsa est, sed vel bona vel mala, seu legitima seu illegitima. Itaque eruitur haec lex in qualibet disputatione observanda, sc.: « *Consequentia numquam est distinguenda, sed aut concedenda out neganda. Consequens numquam negandum aut concedendum, sed distinguendum, quoties propositio sit ambigua aut duplicem sensum admittere possit*

logismus autem *tripliciter* fieri potest: *aut* ab universali ad singulare descendendo (= syllogismus *descensivus* seu *deductivus*), *aut* a singulari ad universale ascendendo (= syllogismus *ascensivus* seu *inductivus*); *aut* a singulari ad singulare transeundo (= syllogismus *expositorius*). *Hinc* agendum est:

- 1° de syllogismo *descensivo* (§ 1);
- 2° de » *ascensivo* (§ 2);
- 3° de » *expositorio* (§3).

§ 1. De Syllogismo Descensivo.

Loquendo de hac syllogismi specie sequentia sunt dilucidanda, Et quidem:

- 1° *quid sit* (A);
- 2° *quotuplex sit* (B);
- 3° eius *dispositio* seu *ordinatio* (C);
- 4° eius *proprietates* (E).

A) De Syllogismi Descensivi Definitione.

Ut accuratius huius syllogismi definitio expendatur, dicendum est praecipue: 1° de eius *definitione*; 2° de eius *principiis*; et 3° de eius *legibus*.

208. 1. Definitio Syllogismi Descensivi. — Sic enim definiri potest: «*ratiocinatio* seu *argumentatio* (1), qua ex veritate universali seu universaliori ad particularem seu minus universalem, in ea contentam, concluditur ».

Explicatur. — Definitio haec, post dicta de ratiocinio in genere, est clara. Cuñ enim dicitur «*ratiocinatio seu argumentatio*» designatur genus syllogismi descensivi, quo sub communi ratiocinii ratione ponitur. *Cetera verba* sunt specifica huius syllogismi; ideo eius est a propositione universali procedere ad particularem, v. g. « *Omne animal est sensitivum; sed homo est animal; ergo homo est sensitivus* ». — Quia praeterea, ut dictum est, syllogismus iste sub ratiocinio ponitur, eadem elementa materialia habet quae pro ratiocinio in genere assignavimus; formale vero elementum est et ipsa consequentia atque recta dispositio materiae et formae de qua infra.

209. Scholion. — Non defuerunt neque desunt philosophi huius speciei syllogismi inficientes valorem ac utilitatem, qui praecipue omnes *Empiristae* et *Noniinalistae* sunt. Sic enim *Baco* inductionem syllogismo

(1) *Ratiocinatio abstracte*, ratiocinium *concrete* dictum, communiter etiam *argumentatio* dicitur, quae stricte ab argumento differt: proprie enim argumentum dicitur tertius terminus (M) syllogismi ut conclusionem connotans et dicitur medium relate ad alios duos terminos quos coniungit; ubi argumentatio est artificiosa dispositio et explicatio ipsius argumenti seu medii. Hodie tamen, ratiocinatio, argumentatio et argumentum *promiscue* usurpantur (cfr. 11-11, q. 4, a. 1).

substituit (1), et similiter *Locke* (2); *Condillac* syllogismum ad algebricam computationem reducit, seu ad calculum (3), et *H. Poincaré* ad mathematicam computationem (4). Posteriores philosophi angli ut *Stanley lavons*, *Boole*, et praesertim *St. Mill* (5) et *H. Spencer* (6), syllogismum fundant in principio « *substitutionis similium* », cuius virtute aliqua notio aequivalens cuiusdam propositionis alteri notioni aequivalenti substitui possit (= *associationismus*). Pariter denique, syllogismi utilitatem negant *Cartesius* (7) et Cartesiani ut *Malebranche*, *Port-Royal* et alii. — Omnes hi *fundamentaliter* conveniunt in hoc, quod syllogismus valore caret, eo quod eius antecedens rationem universalis minime habet, et hoc, quia falso supponunt, ut infra longe demonstrabitur, universale esse solum collectionem individuorum seu particularium et non aliquam formalitatem entitativam per se a particularibus distinctam et fundamentum habentem in rerum natura; ideo omnia ad inductionem reducunt.

210. 2. Principia Syllogismi Descensivi. — Supra diximus quod, sicut in ordine ontologico ita in ordine logico debent dari quaedam prima principia immediata et analytica, non enim in ordine logico est in infinitum abire. Huiusmodi autem principia sunt *fundamenta* quibus tota ars syllogistica regitur. Circa horum principiorum numerum, *quidam* asserunt dari *duo* prima principia syllogismi, nempe: *unum* respiciens eius universalitatem seu extensionem et est: « *Didum de omni; dictum de nullo* »; *aliud* ab hac extensione abstrahit, et est: « *Quae sunt eadem uni tertio sunt eadem inter se; vel.- Quorum unum est idem cum aliquo tertio, aliud vero non est idem, ea non sunt eadem inter se* ». Proinde, his principiis nixi iidem auctores duplicem syllogismi definitionem proponunt, ita v. g. *Zigliara* (8), licet istam dissensionem conciliare conetur.

Melius autem videtur quod omnia syllogismi seu ordinis logici principia formaliter ad unum reducantur, cetera autem nonnisi eius determinationes sunt: unde primum principium syllogismi est unice hoc: « *Dictum de omni, dictum de nullo* ». Cuius enim fundamentum est unum, et illud pariter quod in eo resolvitur unum esse debet. Praedictum autem principium logicum *analytice* seu *resolutione* in principium ontologicum ultimo resolvitur, quod est unum tantum scii, contradictionis. Nil enim dicit illud principium quam id quod de aliquo universali seu distributo praedicatur, pariter de omnibus sub eo contentis affirmatur; et e contra in sensu negativo: particulare enim sub ea ratione qua sub universali continetur est idem cum eo vel non idem; dictum est enim supra, quod affirmatio

(1) Cfr. *Nov. Organ.*, I, aph. 12-14.

(2) Cfr. *Essays on H. Underst.*, B. IV, Ch. XVII, § 4.

(3) Cfr. *Logique*, P., Chap. VII, note.

(4) Cfr. *La Science et l'Hypothèse*, p. 10.

(5) Cfr. *Logik*, Book I.

(6) Cfr. *Principles of Psychol.*, B. I, VI, ch. VI-VI11.

(7) Cfr. *Discorso sul método*, Vol I, 2a P., p. 18 (ed. cit.).

(8) *Op. cit.*, p. 119.

vel negatio P' et S* ad eorum identitatem vel non identitatem reducitur; impossibile est autem aliquid esse simul idem et non esse cum alio, consequenter si particulare sit sub universali contentum atque ideo cum eo sit idem, nequit simul non esse idem seu de eo non dici, et e converso. Ideoque *concludendum est* quod, principium syllogismi est formaliter unum tantum affirmative et negative expressum; cetera ob eandem rationem sunt eiusdem determinationes (1).

211. Scholion. — Ad praedicti primi principii exactam intelligentiam notanda sunt verba S. *Doctoris* qui ait: «quod quaecumque uni et eidem sunt eadem, sibi invicem sunt eadem, in his quae sunt *idem re et ratione*, sicut tunica et indumentum; non autem in his quae differunt ratione » (2); ex quibus habetur quod quae sunt sibi invicem eadem non dicuntur eadem re et ratione secundum cuiuslibet formalitatem, sed sunt eadem in eodem tertio (M) quod est unum re et ratione in T et t (3).

212. Regulae Syllogismi. — Ad legitimum vel rectum syllogismum conficiendum *regulae quaedam* seu *leges* assignantur, quaeque ex syllogismi natura fluunt. Cum autem syllogismus materia et forma constet, *utrique* propriae leges habentur; at formae, quae est consequentia, leges supra expensae sunt, quae autem est dispositio materiae expendentur infra. Unde hic exponendae sunt leges syllogismi *materiam sequentes*, quae est duplex: *remota*, et sunt termini syllogismi propositiones conficientes, et *proxima*, scii, ipsae propositiones; ideo sequentes leges pro utraque materia habentur:

213. Leges Materiae Remotae sunt:

1a lex: « *Terminus est trinus* (T, t, M) », ita ut legitime concludatur necesse est tribus terminis formaliter constare: quae enim sunt eadem uni tertio sunt eadem inter se, si autem sint plusquam tres termini non erit comparatio cum uno eodemque tertio sed cum diversis, et sic non possunt in praemissis, et consequenter neque in conclusione uniri; quare cavendum est a terminorum aequivocatione et semper ad eorum proprietates est attendendum.

2a lex: « *Termini* (= T, t) *non habent in conclusione quam in praemissis maiorem distributionem* »; ideo enim T et t inter se in conclusione uniuntur quia uniti fuerunt cum illo tertio (= M) in praemissis; si igitur maiorem extensionem haberent in conclusione quam in praemissis esset contra syllogismi naturam, v. g. « *Omnis homo est substantia; omnis homo est animal; omnis substantia est animal* »: falsum quia *-6 substantia* disjunctive est in praemissis et distributive in conclusione.

3a lex: « *Altera praemissa M* distributionem requirit* »; si enim **M2** numquam, idest in nulla praemissarum distribuatur, non erit unum

(1) Cfr. Ioan. A. S. Thoma, *op. cit.*, c. X, p. 66; Or edt, *op. cit.*, n. 57, p. 55.

(2) I, q. 28, a. 3, ad lum.

(3) Cfr. Capreolum, I, *disl.* 2, q. 3, a. 1, A, B, C, p. 151-153 (Ed. Paban-Péguâs); Ioan, a. S. Thoma, *loc. prox. cit.*

medium, sed formaliter plura licet materialiter sit unum, v. g. « *Aliquod animal est risibile; aliquis canis est animal; aliquis canis est risibilis* »: falsum quia M" disjunctive seu particulariter in praemissis sumitur.

4a lex: « *Ne unquam medio clauditur seu concluditur* »- M3 enim est cum quo completur comparatio T et t; res autem comparandae excludere a se debent id quo fit inter eas comparatio, v. g. « *Omne corpus est substantia; omne animal est corpus; omne corpus est animal* ».

214. Leges Materiae Proximae sunt:

5a lex: « *Ex puris negativis sequitur nihil* », ut enim concludatur quod T et t sint eadem vel non inter se, opus est ut simul saltem in praemissis comparentur: si autem utraque sit negativa, nequit comparatio terminorum institui sed eorum absoluta divisio et separatio haberetur, v. g. « *Nullus homo est lapis; nullum animal est lapis; nullum animal est homo* », non valet.

6a lex: « *Ex puris particularibus sequitur nihil* »; aut enim utraque est particularis seu disiunctiva affirmativa, et tunc Mm numquam distribueretur (contra 3m *leg.*), aut utraque negativa particularis, et tunc nulla fieret comparatio (contra 5a *leg.*); aut utraque particularis sed una affirmativa et altera negativa, et tunc vel Mm numquam distribueretur (contra 3a *leg.*) vel necesse est quod T vel t, non distributo in praemissis, distribuatur in conclusione (contra 2m *leg.*).

7a lex: « *Ex puris affirmativis, affirmative sequitur* »; si enim ambae sint affirmativae, T et t cum M° conveniunt, ideo et inter se, consequenter sese affirmantur, v. g. « *Omne animal est sensitivum; homo est animal; homo est sensitivus* ».

8a lex: « *Peiorem ac debiliorem partem sequitur semper conclusio* »; praemissae enim, ut supra diximus, se habent ad conclusionem ut causae subordinatae ad effectum, in quibus effectus debiliorem partem sequitur (1); debiliior vero ac peior pars in praemissis est cum propositio est negativa aut particularis, sicut et fortior quae est affirmativa aut universalis.

Omnes praedictae leges, ut facilius memoria teneantur, sequentibus versibus exprimi solent:

i 1a *Terminus esto triplex: maior, mediusque, minorque;*
n Tprminnrm 2a *Latius hos, quam praemissae, conclusio non vult;*
p0 jreqUaqUam medium capiat conclusio oportet;
14a *Aut semel aut iterum, medius generaliter esto.*
l 5a *Utraque si praemissa neget, nihil inde sequitur;*
>6<l Ambae affirmantes nequeunt generare negantem;
?> PrnnniiHnniim j7a *sequi tlr geminis ex particularibus unquam;*
rroposiaonum (8a *Peiorem sequitur semper conclusio partem.*

215. Scholion. — Est animadvertendum quod omnes istae octo leges possunt optime ad unum universale principium reduci, nempe: « *Una praemissarum conclusionem contineat, alteraque contentam declaret* »; hoc igitur principio, in syllogismi natura fundato, analytice omnia argumenta

(1) Cfr. III C. *Geni.*, c. 86; *Comp. Thcol.*, c. 139.

expendi possunt, principia enim conclusiones virtualiter continent quae minori propositione ut inclusae in principio declarantur, et proinde conclusio se habet ut effectus in sua causa inclusus relate ad principia.

B) De Syllogismi Descensivi Divisione.

216. Data natura syllogismi descensivi, *eius divisio* est in praesenti ostendenda. Syllogismus enim, ut dictum est, materia et forma constat; materia autem eius affecta esse potest, vel non, modo, sive bonum sive malum syllogismus generare; eius divisiones ex triplici capite desumit, scilicet, ratione formae, materiae et qualitatis materiae. Quia vero syllogismi forma sunt eiusdem *figurae* et *modi*, ideo ex hac parte syllogismus secundum diversas figuras diversosque modos dividitur, et de quibus infra erit sermo; quapropter nobis hic est solum sermo de syllogismi divisione ex duplici capite, nempe:

1° ex ratione *materiae* syllogismi (I);

2° ex ratione *qualitatis materiae* syllogismi (II).

I. - De Syllogismi Divisione ratione Materiae.

Materia enim considerari potest *vel* in seipsa et objective, *vel* ut tali modo enuntiata et expressa, et ex utraque parte syllogismus divisiones proprias habet. Etenim:

217. Ratione Materiae in se. — Ex hac parte, syllogismi divisio accipitur secundum terminos qui eius propositiones conficiunt, et exinde dividitur: in syllogismus *apodicticum* (= demonstrativum), et est ille qui procedit ex propositionibus seu praemissis quarum termini sunt essentiales seu in materia necessaria; in syllogismus *dialecticum* (= probabilem), qui procedit ex propositionibus quarum termini sunt in materia contingenti; et in syllogismus *erroneum*, qui procedit ex propositionibus quarum termini sunt in materia impossibili.

218. Ratione Modi Materiae. — Ex hac parte, syllogismi divisio accipitur secundum quod eius propositiones tali vel tali modo enuntiantur ac exprimuntur, et sic dividitur:

1° in *completum*, et est ille cuius utraque praemissarum exprimitur; et in *incompletum* (= enthymema, syllogismus detruncatum), et est ille cuius una alterave praemissarum minime enuntiatur, menti vero est praesens; aliis verbis, qui ex antecedente et conclusione constat, v. g. Homo est animal: ergo est sensitivus.

2° syllogismus incompletus dividitur: in *vulgarem*, ut in genere est definitus; et in *verum* (= rhetoricum), et est ille qui, utique

ex antecedente et consequente constat, at procedit ex propositionibus verisimilibus seu quae ut in pluribus dantur et ex signis non necessariis, v. g. Maria est mater Caii: ergo diligit illum; Maria ridet: ergo laetatur (1).

3° syllogismus completus ratione materiae remotae seu termini dividitur: in *rectum*, et est ille cuius propositionum termini omnes sunt in recto, v. g. Mater Christi est mater Dei: Maria est mater Christi: ergo Maria est mater Dei; et in *obliquum*, et est ille cuius propositionum termini sunt in obliquo, v. g. Ridere est hominis: sed ridere est laetari: ergo laetari est hominis.

4° syllogismus completus ratione materiae proximae *simpliciter* sumptae, idest ratione propositionis syllogismus simpliciter constitueritis, dividitur: a) in *affirmativum*, et est ille qui ex propositionibus affirmativis procedit et affirmative concludit; et in *negativum*, et est ille qui ex propositionibus negativis procedit et negative concludit.

P) in *categoricum* (= simplicem), et est ille cuius maior non est hypothetica propositio conclusionem designans, minor autem continet rationem logicam hypotheticae propositionis a qua et conclusio dependet, v. g. $A = B$, $B = C$, $C = A$; et in *hypotheticum*, et est ille cuius maior est hypothetica propositio, cuius una pars consequens indicat et altera pars rationem logicam a qua dependet, et minor alterutram rationem maioris continet, v. g. Si A est, B est: est A: .*. est B; vel: Si est A, non est B: est A: /. non est B.

Syllogismus hypotheticus iterum dividitur: in *conditionalem*, et est ille cuius maior est propositio conditionalis, minor vero est conditionis affirmatio seu conditionati negatio, v. g. exemplum proxime allatum; in *disiunctivum*, et est ille cuius maior est disiunctiva, minor vero unius seu plurium membrorum disiunctionis affirmatio seu negatio, et consequens membrorum remanentium negatio seu affirmatio, v. g. Aut A est aut B est: A non est: .*. B est; vel: aut A est aut B est: A est: .*. B non est; in *coniunctivum*, et est ille cuius maior duo praedicata negat eidem S^o simul convenire posse, minor autem unius membri affirmatio, et consequens alterius membri negatio, v. g. A nequit esse simul B et B': sed A est B: A non est B'; vel: A nequit esse simul B et B': sed A non est B: .'. est B' (2).

5° syllogismus completus ratione materiae proximae *secundum quid* acceptae, idest prout ipse syllogismus iani confectus viceni propositionis gerit ad alios conficiendos, sic dividitur: in *simplicem*, et est ille qui ex aliis syllogismis seu argumentationibus non

(1) Enthymema verum proprium est Rhetoris, et proprie vocatur *syllogismus detruncatus*, eo quod una propositionum siletur non brevitatis causa, sed quia numquam est universaliter, saltem physice vel metaphysice, vera (cfr. I *Post.-An.*, lect. I).

(2) Quoad horum trium syllogismorum veritatem seu falsitatem dictum est supra loquendo de hypothetica propositione disiunctiva, conditionalis et coniunctiva.

est compositus; et in *compositum*, et est ille qui, sive explicite sive implicite, ex aliis syllogismis' seu argumentationibus resultat, et hic subdividitur:

a) in *epicherema*, et est syllogismus cuius uni vel utrique praemissarum ratio seu probatio simul affertur, v. g. Cupiens et metuens non est felix: nec enim tuto habeat quod habet, neque habeat quod cupit habere: Atqui dives multa quae non habet cupit et quae habet amittere metuit: Ergo dives non est felix (1).

P) in *polisylogismum* (= prosyllogismum), et est ille qui pluribus syllogismis constat ita inter se unitis, ut unius conclusio sumatur ut praemissa (= minor subsumpta) alterius syllogismi, v. g. Habens essentiam realiter ab esse distinctam est creatum: Deus non habet essentiam realiter ab eius esse distinctam: ergo Deus est increatus; atqui omne increatum est infinitum: ergo Deus est infinitus; atqui infinitum est immutabile: ergo Deus est immutabilis; atqui immutabile est aeternum: ergo Deus est aeternus; atqui aeternum est unum et unicum: ergo Deus est unus et unicus.

ī) in *soritem* (2) (= $\sigma\alpha\pi\acute{o}\varsigma$; = acervus; = gradatio), et est ille qui plures praemissas habet ita connexas, ut P" praecedentis fiat S" subsequentis, donec S_m primae praemissae et P_m ultimae componant consequens totius syllogismi, v. g. Peccatum Deum offendit: quod Deum offendit nos a Deo separat: quod nos a Deo separat summo bono nos privat: quod summo bono nos privat est maximum omnium malorum: ergo peccatum est maximum omnium malorum.

Regulae Soritis. — Ut bona sorites habeatur sequentes regulae assignari solent:

Iⁿ lex: « Omnes ac singulae propositiones assumptae sint verae ».

2a lex: « Termini propositiones soritis ingredientis, in eorum repetitione, semper eandem vim retineant ».

3a lex: « Soritem in simplices syllogismos resolvendo, bis subiungatur propositionibus immediata illatio ».

219. Scholion. — Est animadvertendum quod, exposita sorites est illa qua utitur etiam perfectius Aristoteles (3) et proinde *aristotelicam* appellamus; at praeterea datur alia species quae *goclenica* (4) vocatur. *Goclenica* enim est syllogismus, in cuius prima praemissa P_m praedicatur de M_u maximo extenso, in secunda vero praemissa idem M_{ra} de alio M^o minus extenso praedicatur, et ita porro ut in ultima propositione M_m

(1) Epicherema patet plures propositiones seu partes includit et quandoque integros tractatus.

(2) Sorites propria fuit Stoicorum, et ut refert Cicero (de Div. L. I, c.4) inventa fuit a Chrysippo Cilicio (281-208).

(3) Cfr. I Priora-Analyt., c. XXIII, XXV.

(4) Denominationem hanc desumpsit ab eius auctore Goclenio (1547-1628) philosopho alcmanno, qui Magdeburgi logicam professus est.

habens minimam extensionem de S° praedicatur. *Aristotélica* autem est syllogismus, in cuius prima praemissa Mm extensum de S° praedicatur, in secunda vero de illo eodem M° aliud Mm magis extensum praedicatur, et ita porro ut in ultima propositione Pm praedicatur de M° maximo extenso. Liquet exinde quod goclenica est ipsa aristotélica ut inversa, ita ut haec iure vocaretur *ascensiva*, et altera *descensiva*, v. g.

Sorites Aristotélica.

S M
Paulus est homo,
M M'
Homo est animal,
M' P
Animal est sensitivum

S P
Ergo: Paulus est sensitivus.

Sorites Goclenica.

M' P
Animal est sensitivum,
M M'
Homo est animal,
S M
Paulus est homo

S P
Ergo: Paulus est sensitivus.

8) in *dilemma* (=syllogismus cornutum), et est syllogismus propositione disiunctiva constans, cuius utrique parti subsumendo semper idem infertur atque adhibetur ad propositum concludendum et simul adversarium urgendum, v. g. Aut nocentes sunt Christiani aut innocentes; si nocentes, cur inquiri prohibes? si innocentes cur delatis poenam irrogas? ergo sive sint nocentes sive innocentes, decretum (i. e. *Traiani*) est iniustum (apud Tertullianum, *contr. depr. Trai.*).

Regulae Dilemmatis. — Ut recte dilemma conficiatur sequentes regulae sunt observandae:

1a lex: « Propositionis disiunctivae partes complete esse enumeratas ».

2a lex: « Consequens ita legitime et exclusive deductum et consecutum ut dilemma retorqueri nequeat ».

3a lex: a Illatum aut deductum separatim ex singulis membris necessario cum eis esse connexum ».

4a lex: « Consequens generale cum singulis conclusionibus, ex membris reassumptis disiunctivae propositionis, esse connexum ».

II. - De Syllogismi Divisione ratione Qualitatis Materiae.

220. Syllogismus denique dividitur, *ratione qualitatis materiae*, prout scilicet recte vel non recte concludit: in *bonum*, et est ille qui, observando omnes syllogismi leges, recte concludit; et in *malum* (—defectuosum), et est ille qui, contra leges syllogismi peccando, non recte concludit. Hic proprie et communiter vocatur *fallacia* seu *sophisma* (1), de quo proprium Logicae est tractare, sicut et Medicinae est, non solum de medicamentis, verum etiam et de venenis

(1) Cír. Aristotelem, Lib. 1-11 *Elenchorum*; S. Thomam, *Opuse.* 39.

agere. Nostrum igitur impraesentiarum accurate est exponere hoc venenum logicum quod est *apparens scientia* seu *sapientia*. Est enim maximae necessitatis, non certe positive et ratione sui pro ipsa scientia, sed *negative et relative*, utpote ipsa bene cognita de facili adversariorum sophistica argumenta contra veritatem detegantur atque confutantur.

Ratiocinatio autem est vel ad ipsum ratiocinantem vel ad alterum, et ut notat *Angelicus* (1), sicut ratiocinatio ad seipsum simpliciter syllogismus seu argumentatio dicitur, ita quae est ad alterum, includit praeterea rationem disputationis « *vertitur enim inter duos, scilicet opponentem et respondentem* ». Postquam igitur de */aliada* dicturi sumus, et haec in disputationibus, sive scriptis sive vocibus habitis, locum habet, dicemus pariter de *logica disputatione*. Unde sequentia hic habentur:

- 1° de *fallacia* (A);
2° de *logica disputatione* (B).

A) De Sophistico Argumento seu Fallacia.

Loquendo igitur de huius argumentationis seu syllogismi specie, quaerimus: 1° *quid sit*; et 2° *quotuplex sit*.

221. Definitio Fallaciae. — Sic enim non incongrue definiri potest: « *argumentatio seu ratiocinatio apparenter bona et realiter mala ob defectus syllogismi legum* » (2).

Explicatur. — Dicitur enim « *argumentatio seu ratiocinatio* », quibus indicatur eius genus, quo cum ratione syllogismi in genere convenit. — *Cetera* autem *verba* indicant specificam differentiam huius syllogismi. Nam, « *sophistica est “ visa ” sive apparens sapientia non existens* » (3); sophista proinde est apparens sapiens, ut scilicet ei videtur omnia scire et de omnibus loqui et contra omnes disputare vult, de facto tamen nil scit (4). Hinc fallacia seu sophisma est ratiocinatio apparentem illationis bonitatem habens, unde in fallacia habetur quaedam firmitas quae tamen est apparens ex loco quodam apparenti causata (5); ad huius apparentem locum duo requiruntur, nempe: causa apparentiae, qua syllogismi apparens bonitas causatur et principium defectus, quo rei argumentatae non-existentia causatur: istis enim duobus faciunt fallere, et exinde fallacia generatur (6).

(1) Cfr. *Opuse.* 39, prolog.

(2) Notandum est quod fallacia stricte et proprie non est confundenda cum *syllogismo apatetico* (= pseudographus, syllogismus erroneus disciplinae, seu, cum S. Thoma, parallogismus disciplinae, cfr. I *Post.-Anal.*, lect. 27); est enim iste syllogismus quidam concludens ex materia propria alicuius scientiae, non veris sumptionibus tamen, sed quae verae et necessariae videntur, v. g. Ex nihilo nil fit (metaphysice). Ergo mundus non est factus ex nihilo (physice). Patet igitur, quam probe est distinguendus a syllogismo sophistico seu fallacia, quae etiam simpliciter *parallogismus* dicitur. ■

(3) Cfr. IV *Metaphys.*, lect. 4, n. 573.

(4) Cfr. *Opuse.* 39, c. 2.

(5) Cfr. *ibid.*

(6) Cfr. *ibid.*

222. Divisio Fallaciae. — Ut dictum est, in fallacia quaedam firmitas seu necessitas assentiendi habetur ex eius apparenti bonitate, quae dicitur *principium motivum*, causata. Secundum igitur rationem huius principii motivi, fallacia dividitur:

in *fallaciam in dictione* (= vi vocis), et est illa in qua concluditur false arguendo ex vocis unitate simpliciter ad unitatem rei per vocem significatae, v. g. ex voce canis ad quamlibet speciem canis; et in *fallaciam extra dictionem* (= vi rei), et est illa in qua concluditur false arguendo ex hoc quod quaedam res videntur quodammodo convenire, revera et simpliciter reputantur esse quid unum, v. g. ex substantia ad accidens arguendo. Utraque proprias subdivisiones patitur. Et revera:

223. 1. Fallacia Dictionis. — Haec fallacia ex voce provenit, prout inulta significare potest; huius autem multiplicitas significati potest esse: vel actualis, vel potentialis vel phantastica; exinde diversae huius fallaciae species habentur. Nam:

224. *Ratione actualis multiplicis*. — Ex hac parte dupliciter dividi potest:

a) *in fallaciam aequivocationis*, cuius deceptio provenit ex diversa significatione unius eiusdem vocis simpliciter dictae, v. g. Ridere est hominis: pratus ridet: ergo pratus est homo.

Modi huius fallaciae. — Haec fallacia sequentibus modis accidere potest: 1° una dictione principaliter plura significante; 2° uno nomine vel voce principaliter unum et metaphorice aliud significante; 3° diversa consignificatione ex accidentibus partium orationis considerata, v. g. tempus, numerus, genus, persona, etc.

P) *in fallaciam amphibologiae*, cuius deceptio provenit ex una oratione et penitus eadem plura significante, v. g. Qui sunt agricolae seminant et metunt: isti equi sunt agricolae: ergo isti equi seminant et metunt.

Modi huius fallaciae. — Haec fallacia fieri potest: 1° una oratione principaliter plura significante et eiusdem eadem constructione manente, posita tamen diversa habitudine constructorum; 2° una oratione plura significante ex diversa partium ordinatione, prout aliqua eius dictio transitive vel intransitive cum alia construi potest; 3° una oratione principaliter unum et metaphorice aliud significante.

225. *Ratione potentialis multiplicis*. — Hoc enim sumitur secundum quod, una vox aliquoinodo prolatione variata multa significare potest, et exinde dividitur:

a) *in fallaciam secundum accentum*, cuius deceptio provenit ex eo quod aliqua dictio diversimode pronunciat diversam significat, v. g. Tu es qui es: quies est requies: ergo tu es requies.

Modi huius fallaciae. — Haec fieri potest: 1° diversa pronuntiatione dictionis ratione accentus, vel gravis, acuti vel circumflexi; 2° corruptione vel

productione syllabae alicuius dictionis; 3° prolatione aspera vel leni syllabae; 4° alicuius prolatione ut plures dictiones vel plurium ut una.

P) *in fallaciam compositionis et divisionis*, cuius deceptio provenit ex falsitate sensus compositi, prout partes orationis magis indebite ordinantur; vel ex falsitate sensus divisi, prout partes orationis minus indebite ordinantur, v. g. Quemcumque possibile est esse album, possibile est quod ipse sit albus: sed nigrum possibile est esse album: ergo possibile est quod niger sit albus (= *fall, comp.*); vel Quodcumque esse nigrum est impossibile ipsum non potest esse nigrum: sed album esse nigrum est impossibile: ergo album non potest esse nigrum (= *fall. div.*).

Modi huius fallaciae. — Haec fieri potest: 1o ex eo quod aliquod dictum potest verbo supponi, vel ratione totius (= *fall, comp.*) vel ratione partis (= *fall, div.*); 2° ex eo quod aliquando Pra plura copulatione vel disiunctione in se adunans S° tribuitur, vel coniunctim (= *fall, comp.*) vel divisim (= *fall, div.*); 3° ex unius dictionis coniunctione cum diversis dictionibus in locutione positus (= *fall, comp.*) seu ex illius dictionis disiunctione seu separatione ab aliis in locutione positus (= *fall. div.*).

226. *Ratione phantastici multiplicis*. — Hac enim ratione, fallacia accipitur secundum quod una dictio secundum rei veritatem habet unum modum significandi, videtur tamen aliud habere, et hic habetur: *fallacia figurae dictionis*, cuius deceptio provenit ex eo quod una dictio, alteri similis, habere videtur eundem modum significandi, revera tamen non habet, v. g. Socrates est alter ab homine: ipsemet est homo : ergo Socrates est alter a seipso.

Modi huius fallaciae. — Haec fieri potest: 1o assumptione unius dictionis significantis masculinum ad femininum seu neutrum significandum, seu e contra; 2° ex significatione unius dictionis per modum unius praedicamenti ad significandum per modum alterius; 3° ex dictione significante quale quid ad significandum hoc aliquid.

227. 2. *Fallacia Extra Dictionem*. — Sicut praedicta fallacia oritur ut a principio motivo ex voce, ita haec oritur *ex ipsa re*, et sequenti modo dividitur:

a) *in fallaciam accidentis*, cuius deceptio provenit ex eo quod quis nequit idem et diversum, unum et multa indicare; seu ex eo quod aliquid simile significatur utrique eorum quae aliququaliter sunt unum per accidens, v. g. Animal est quadrupes: homo est animal: ergo homo est quadrupes. -3

Modi huius fallaciae. — Haec fieri potest: 1o ab accidente ad substantiam, seu e contra, procedendo; 2° a specie ad proprium, seu e contra, procedendo; 3° ab eo quod superiori convenit ad inferius, et e contra, procedendo.

P) *in fallaciam secundum quid et simpliciter*, cuius deceptio provenit ex eo quod dictum secundum quid, idest quod cum quadam adiectione profertur, accipitur ut dictum simpliciter, idest ut

sine adiectione aliqua prolatum, et e converso, v. g. Aethiops est albus dente: ergo Aethiops est albus.

Modi huius fallaciae.— Haec fieri potest: 1° determinatione addita habente oppositionem ei cui additur; 2° determinatione ad actum animae pertinente; 3° determinatione aliquid in potentia significante; 4° determinatione partem tantum exprimente; 5° determinatione termini cui additur materialitatem designante.

ī) *in fallaciam ignorationis elenchi* (= fall, syllogismi contradictionis), cuius deceptio provenit ex eo quod ignoratur seu praetermittitur aliqua ex conditionibus ad veram contradictionem requisitis (1), v. g. Duo sunt duplum ad unum et non sunt duplum ad tria: ergo duo sunt duplum et non duplum.

Modi huius fallaciae. — Haec fieri potest: 1° peccando contra hanc particulam «ad idem»; 2° peccando contra hanc particulam «*secundum idem*»-, 3° peccando contra hanc particulam «*similiter*»; 4° peccando contra hanc particulam «*in eodem tempore*».

8) *in fallaciam petitionis principii*, cuius deceptio provenit ex eo quod idem per idem probatur, seu idem assumitur ad suipsius probationem sub alio vocabulo, v. g. Medicina est scientia sani et medicina est scientia aegri: ergo medicina est scientia sani et aegri (2).

Modi huius fallaciae. — Haec fieri potest: 1° definitum petendo ad definitionis probationem, et e contra; 2° universale petendo ad particularis probationem; 3° omnia particularia petendo ad universalis probationem; 4° divisim petendo ad eius coniunctim sumpti probationem; 5° petendo unum correlativorum ad alterius probationem.

e) *in fallaciam consequentis*, cuius deceptio provenit ex eo quod consequens indicatur esse omnino idem cum antecedente, v. g. Qui currit movetur: Socrates movetur: ergo Socrates currit.

Modi huius fallaciae.— Haec fieri potest: 1° procedendo ex consecutione magis communis ad minus commune; 2° procedendo a consequentia oppositi ad similem consequentiam in alio opposito.

ç) *in fallaciam non causae ut causae*, cuius deceptio provenit ex eo quod, inter praemissas ex quibus sequitur conclusio, ponitur propositio aliqua quae videtur esse causa, ad conclusionem tamen

(1) Hinc nota, hanc fallaciam locum saepe habere in disputationibus, tum *in parte opponentis*, cum non probat quod est probandum; tum *ex parte respondentis*, cum vim argumenti aliquo alio distrahit seu fugit; tum *ex parte utriusque*, cum neuter statum quaestionis figit vel inteliigit.

(2) Ad huius verificationem notandum est ex *Angelico*: «quod haec fallacia non peccat contra vim illativam argumentandi: quia bene sequitur conclusio, datis praemissis, cum servetur debita habitudo inferentis ad illatum; sed peccat contra probationem argumenti: nam probatio debet esse magis manifesta quod hic non observatur; unde hic non accidit deceptio ex eo quod conclusio non infertur ex praemissis; cum illationes praedictae sint secundum locos dialecticos, sed accidit deceptio ex eo quod petitur idem concedi ac si esset diversum. Unde si in praemissis modis argumentandi accipiantur praemissae ex eo quod sint magis notae, et non quasi petitae» non erit argumentum sophisticum, sed dialecticum • (*Opuse, cit.*, c. 13, in fm.).

nil operatur et sic revera non est causa, v. g. Si nullum tempus esset nox non esset; si non esset nox esset dies; si dies esset aliquod tempus esset: Ergo si nullum esset tempus aliquod tempus esset (1).

tj) *in fallaciam plurium interrogationum*, cuius deceptio provenit ex eo quod, ad interrogationem, quae est plures, una responsio datur, prout sub uno modo interrogandi proponitur, v. g. Putas-ne mei et fel sunt dulcia?; si non: ergo mei non est dulce; si sic: ergo fel est dulce.

Modi huius fallaciae. — Hacc fieri potest: 1° ex eo quod interrogatio est plures, prout unum de pluribus in singulari praedicatur, seu e contra; 2° ex eo quod interrogatio est plures prout plura subiiciuntur vel praedicantur in plurali numero.

B) De Logica Disputatione.

Expleta fallacia, *de logica disputatione*, in qua fallacia locum habere potest, est aliquid breviter dicendum.

228. Definitio Disputationis. — Recte haec sic a S. Thome definitur: « *actus syllogisticus unius ad alterum ad aliquod propositum ostendendum* » (2).

Explicatur. — Dicitur « *actus* » quo ratio genérica disputationis indicatur. — Additur *i syllogisticus* » quo designatur instrumentum eius, nempe syllogismus cum omnibus eius speciebus, ideo disputatio haec ad intellectualem cognitionem pertinet. — Dicitur « *unius ad alterum* » quibus distinguitur ab autoratiocinatione atque indicatur hanc disputationem verti inter duos, quorum unus est *opponens* et alter est *respondens*. — Denique additur « *ad propositum ostendendum* », ut disputationis effectus et finis proximus designetur, quoque distinguitur a syllogismo exemplari cuius est formam syllogisticam tantum exemplificare.

229. Divisio Disputationis. — S. Thomas quatuor species disputationum affert (3), at hodie alias duas addere possumus. Hinc logica disputatio dividitur:

a) *in doctrinalem* (= demonstrativam), et est illa quae ad scientiam ordinatur, procedens ex primis, veris, per se notis et propriis principiis illius scientiae de qua fit disputatio: et locum habet inter docentem et addiscentem. \

P) *in dialecticam*, et est illa quae ad scientiam quamdam, melius ad opinionem seu propositum ordinatur, procedens ex probabilibus.

y) *in tentativam*, et est illa quae ordinatur ad experimentum sumendum de aliquo per ea quae videntur respondentem.

(1) Haec fallacia non habet speciales modos, eo quod fit solum in syllogismis ad impossibile « in quibus per hoc quod conclusio est impossibilis ostenditur aliquam praemissarum impossibilem fuisse » (S. Thom., *L p. c.*, c. 15).

(2) *Opuse.* 39, c. 1.

(3) Cfr. *ibid.*, c. 2.

De Logica Disputatione

3) in *sophisticam*, et est illa quae ad gloriam ordinatur, ut sc. quis sapiens esse videatur, et procedit ex his quae videntur esse vera sive probabilia et non sunt.

230. Scholion. — Quod ad sophisticam disputationem attinet notandus est *finis*, qui est inconveniens ad quod Sophista nititur respondentem ducere. Quinque, a S. *Thoma* (1), huiusmodi inconvenientia Sophistae assignantur, scilicet: *redargutio*, quae est affirmatio praenegati vel negatio praeaffirmati; *falsum*, prout sumitur ut aliquid manifeste falsum; *paradoxum* (== inopinabile), illud quod opinioni communi repugnat; *solecismus*, qui est vitium contra leges grammaticae; *nugatio* (= batologia) est molesta ac inutilis repetitio unius eiusdemque rei. His Sophista semper reportare conatur victoriam a *ad sui gloriam* ».

e) in *socraticam*, quae ad scientiam ordinatur et procedit per modum dialogi seu interrogationis. Haec dividitur: in *ironicam*, quae directe ad erroris refutationem ordinatur et procedit ex suppositione veritatis thesis propositae ab adversario, ut deinde et gradatim per successivas interrogationes adversarium cogatur ad suum principium evolvendum usque dum inopinato ad absurdum seu ad nihil reducatur; et in *maieuticam*, quae directe ad veritatis inventionem ordinatur et procedit ex interrogationibus similitudinum, et hoc sive deductive sive inductive (2).

ç) in *scholasticam*, quae directe ad aliquam doctrinam iam cognitam magis firmandam ordinatur, et procedit ex vivida cooperatione defendentis, qui, veritate proposita ac probata, solvit forma stricte syllogistica omnes difficultates quas ei arguens, pariter forma stricte syllogistica, opponit. Et haec est hodie communis in scholis Theologiae et Philosophiae, praesertim in scholis thomisticis, et maxime confert ad novitios in scientia exercendos. Duplex est ista disputatio: una *ordinaria* (= circulus) quae saepius in anno, imo in quibusdam scholis nostris qualibet hebdomada de qualibet materia absque solemni forma tenetur; altera *extraordinaria* seu *solemnis* (= conclusio) quae saltem semel in anno, maiori cum apparatu et forma, locum habet (3).

231. Exercitatio Disputationis Scholasticae. — Ex dictis de atraque scholastica disputatione, quae hodie generarim inter tyrones

(1) Cfr. *loc. prox. cit.*

(2) Disputatio ista propria est Socratis, exinde *Socratica* dicitur, qui illa contra illius temporis sophistas usus est.

(3) In Medioacvo in Parisiens! Universitate similes disputationes tenebantur. Nam *disputatio ordinaria* locum habebat, in quo magister ipse proponebat et resolvebat quaestiones proprias directe ad doctrinam explicatam; at agebatur prius inter opponentem et respondentem quibus denique venit resolutio seu determinatio magistri, incipiendo per < *respondeo dicendum* ». Alia < est *disputatio generalis* seu *de Quolibet* » (— disputatio extraordinaria et solemnis), in qua assistentes proponebant difficultates ipsi magistro, et duabus vicibus in anno solebat teneri, nempe: *Paschate* et *Natali*. Cfr. De Wulf, *Hist. de la Phil. Méd.* Tom. I, p. 247 ss. f. Ed. 5% 1924.

locum habet, tres personae ad eius exercitium concurrunt, nempe: *moderator*, *defendens* et *obiiciens*; quilibet autem suum officium in illa disputatione habet. Et revera.

1° *Moderator*. — Iste enim, qui generatim est professor materiae de qua fit disputatio, munus habet totam disputationem *perfecte dirigendi*, et maxime defendentem *iuvando* si obiectiones occurrant quasolvere nequeat atque praeterea *arbitris munus* gerit ad lites dirimendas?: quae sint ortae.

2° *Defendens* (= Respondens) munus habet: *proponere* et *probare* thesim a Moderatore antea designatam; argumenta forma stricte syllogistica contra thesim facta toties ad verbum *repetere*; postea eisrespondere quaslibet propositiones solvendo hoc modo: *concedere* bona argumenta et mala *distinguere*, ita ut si erit S” aut Pm argumenti distinguendum, tunc data distinctione ad solam maiorem vel solam minorem, *distingatur* consequens; si erit Mm distinguendum (et hoc semper quaeri debet quantum potest), tunc distincta maiori et ad eius sensum contradistincta minori, *negatur* consequens et consequentia. Quandoque etiam *subdistinctionum locus* erit atque etiam occurrit aliquam ex propositionibus argumenti transmittere seu transire quando ad rem proprie minime pertinet (1).

3° *Arguens* (= Obiiciens, Opponens) munus habet: *clare* et *distincte* argumenta, forma stricte syllogistica contra thesim a defendente probatam, *proponere*; soluto a defendente primo argumento, eius est stricta logica seu necessario nexu *instare* seu *urgere*, et sic deinceps, usque dum aliis argumentis in oppositum ab arguente non inventis, veritas defendentis clare et tuto remanebit.

232. Scholion. — Dictum est quod argumenta ab arguente contra thesim forma stricte syllogistica proponi debent et eodem modo pariter a defendente solvi debent, atque praeterea argumentorum numerum indefinite posuimus. *Usus* tamen *hodie* invaluit, praesertim in disputationibus ordinariis seu circulis, *saltem in scholis nostris*, ne nimis protrahantur, ut numerus argumentorum, quae arguens contra thesim proponere debet, ad *sex* saltem reducantur, quarum *prima tria* fiant forma stricte syllogistica, et *cetera tria* extra formam syllogisticam, quae simili modo, ut ab arguente proposita, a defendente solvi debent. In disputatione vero extraordinaria seu conclusione potest, in utraque forma, unum vel aliud argumentum adiungi.

233. Prospectus Exercitationis Scholasticae Disputationis. — Ut melius tyrones exequantur quae hucusque de exercitatione disputationis scholasticae a nobis sunt dicta, placet quemdam eius prospectum, *non neglecta caritate et civili urbanitate inter tyrones*, sub oculis proponere, unum articulum S. Thomae sumendo. Et revera:

Defendens (*stans*) dicit: Circulus philosophicus hodie defendendus sic se habet: « *Utrum Deum esse sit demonstrabile* » (2). Videtur quod non, sed contra est « *Deum esse est demonstrabile* ». Hoc dicto *sedens* incipit probationem thesis: *Respondeo dicendum, etc.* » Probata thesi, surgens concludit sic: *Et sic sufficienter probata videtur thesis nostra; si quid obscurum remaneat forsan ex solutione argumentorum patebit.*

(1) Hinc, axioma defendentis est: « *Concede raro; Nega unquam et Distingue semper* ».

(2) I, q. 2, a. 2.

Arguens (*surgens*) dicit: *Optime dixisti sed contra est; Atqui Deum esse non est demonstrabile. Ergo falsa thesis.*

Defendens (*surgens*) repetitis iisdem verbis arguentis, subiungit: *Sic favet insurgere contra nostram thesim Dom. N. philosophiae studens ac noster condiscipulus. Faveas probare antecedens.*

Arguens (*surgens*) dicit probo anteced.: « *Deum esse est articulus fidei. Atqui quae sunt fidei non sunt demonstrabilia. Ergo Deum esse non est demonstrabile* ».

Defendens (*surgens*) repetendo verbaliter probationem, dicit: *Disting. Mai.* « *Deum esse ut lumine rationis cognitum est praeambulum ad articulos fidei* » C. est articulus fidei N. *Et conradist. Min.* « *quae sunt fidei inquantum sunt articuli fidei, non sunt demonstrabilia* » C. inquantum sunt praeambula ad articulos fidei non sunt demonstrabilia N. Et *Nego Conseq. et Consequentiam*. — Et (*sedens*) explicat datam distinctionem et ad rem applicat.

Arguens (*surgens*) instat: *Atqui Deum esse ut lumine rationis cognitum non est demonstrabile. Ergo nulla solutio.*

Defendens (*surgens*) repetendo verbaliter instantiam, subiungit: *faveas probare minorem subsumptarn.*

Arguens (*surgens*) dicit probo min. sub.: *Medium demonstrationis est quodquid rei. Atqui lumine rationis non possumus scire quodquid est Dei. Ergo Deum esse ut lumine rationis cognitum non est demonstrabile.*

Defendens (*surgens*) repetendo verbaliter probationem, dicit: *Disting. Mai.* « *Medium demonstrationis a priori seu propter quid est quodquid est rei* » C. medium demonstrationis a posteriori seu quia est quodquid est rei N. Et *conradist. Min.; Nego Consequens et Consequentiam*. — Et (*sedens*) explicat etc. sicut antea.

Arguens (*surgens*) urget: *Atqui Deum esse non est demonstrabile a posteriori. Ergo idem quod prius.*

Defendens (*surgens*) repetendo verbaliter urgentiam, subiungit: *faveas probare minorem subsumptarn.*

Arguens (*surgens*) dicit probo min. sub.: *Demonstrare Deum esse a posteriori est illum demonstrare ex eius effectibus. Atqui esse cuiuslibet causae non est demonstrabile a posteriori nisi per effectus proportionates, effectus enim Dei, cum sint finiti, non sunt ei proportionales, utpote infinitus. Ergo Deum esse non est demonstrabile a posteriori.*

Defendens (*surgens*) repetendo verbaliter probationem, ait: *Cone. Mai.* — Et *disting. Min.*: « *esse cuiuslibet causae non est demonstrabile a posteriori nisi per effectus proportionatos ad causae perfectam cognitionem (seu in causis univocis)* » C. ad quamdam causae cognitionem N. Et *Nego Consequens et Consequentiam*. — Et (*sedens*) explicat sicut prius.

Arguens (*surgens*) terminatis argumentis in forma, cito *argumenta extra formam syllogisticam* exponat, sic aiens: *Quidquid est de tuis responsionibus semper remanet quod, « Deum esse non est demonstrabile » et hoc probo triplici argumento extra syllogisticam formam ponendo. Et quidem:*

1° « *Quod est per se notum non indiget demonstrari; Deum autem esse est per se notum: omnibus enim cognitio existentiae Dei est naturaliter inserta; Deum esse igitur demonstrari nequit* ».

2° « *Deum enim esse est id quo maius cogitari nequit, ideo quo maius esse nequit, et consequenter ut tale est indemonstrabile* ».

3° « *Veritas autem ipsa est indemonstrabilis, quia eius negatio est ipsamet eius affirmatio; Deus est ipsa veritas, consequenter Dei esse demonstrari nequit* ».

Defendens (*surgens*) quae ab arguente prolixiori modo prolata sunt *brevissime resumat*, dicens: Haec argumenta extra syllogisticam formam posita sic breviter resumuntur: 1° *naturalis est nobis cognitio de esse Dei; ergo demon-*

strari nequit; 2° Deus est quo maius cogitari nequit; ergo est indemonstrabili!
3° Deus est ipsa veritas quae est indemonstrabilis.

Postea immediate subiungit, dicens: *ad haec argumenta extra syllogistic, formam breviter resumpta, sic breviter respondeo.* Et *'sedens* incipit respondeo pariter extra formam syllogisticam, ad quamlibet dicens:

Ad *primum* dicendum quod etc. (1).

Ad *secundum* dicendum quod etc. (2).

Ad *tertium* dicendum quod etc. (3).

Et sic *gratias Deo agendo* scholastica disputatio terminatur.

C) De Syllogismi Dispositione seu Ordine.

234. Explicatis natura et divisione syllogismi, *de eius ordine* *vi dispositione* est disserendum, quaeque eius naturam sequitur. Duplici enim materiae, *remotae* et *proximae* syllogismi, de qua supra, duplex ordo seu dispositio (= forma) in eo respondet: quarum *una* dicitur *figura*, et est dispositio seu ordo ratione subiectionis ac praedicationis materiae remotae (= terminorum); et *alia* quae appellatur *modus*, et est dispositio seu ordo ratione extensionis (= quantitatis) et comprehensionis (= qualitatis) materiae proximae (= propositionum). Ergo nunc de his est agendum, et quidem:

1° *de figuris* syllogismi (1);

2° *de modis* syllogismi (II).

I. - De Syllogismi Figuris.

De Syllogismi figura agendo, quaeritur: 1° *quid sit*; 2° *quod sit*; et 3° eius *regulae*.

235. 1° *Definitio Figurae Syllogismi.* — Sic enim definiri potest: « *ordinatio seu dispositio termini medii in subiectione et praedicatione* ». H

Explicatur. — Ut enim notat S. Thomas: « figura proprie reperitur in *mathematicis*; transumptive autem in syllogismo, et hoc ad similitudinem figurae triangularis: nam sicut triangulus est clausio trium linearum in tribus angulis, ita syllogismus est concursus trium propositionum, scilicet maioris, minoris et conclusionis in tribus terminis » (4); quare secundum quod diversimode ordinantur seu disponuntur tres termini syllogismi, diversae propositiones habentur, consequenter diversi syllogismi in forma seu eius diversae figurae, unde merito figura haec dicitur « *ordo trium terminorum secundum subiectionem et praedicationem* » (5).

236. 2° *Divisio Figurae Syllogismi.* — Tres syllogismi figuras tantum admittimus cum *Aristotele* et omnibus scholasticis commu-

(1) Cfr. *responsionem* apud S. THOMAM, I, q. 2, a. 1.

(2) Cfr. *ibid.*

(3) Cfr. *ibid.*

(4) *Opuse.* 47.

(5) *Opuse.* 48, Tract. 8, c. 4.

niter. Nam, formalis ratio figurae desumitur *ex subtectione* et *praedicatione medii*, proinde: « aut medius terminus subiicitur et praedicatur semel in praemissis, et sic est *prima figura*... Aut praedicatur bis, et sic est *secunda figura*... Aut subiicitur bis, et sic est *tertia figura*» (1). Haec trilogía syllogistica non incongrue geometricè confirmari potest: «Sicut enim termini linearum in mathematicis aliter et aliter situati variant species figurarum: nam tria puncta, quae faciunt triangulum, si inter se aequaliter distabunt erit species trianguli quae dicitur *aequilaterus* sive *isopleuros*; si vero duo aequaliter distabunt a tertio quorum distantia inter se est minor vel maior distantia eorum et ad tertium, est species trianguli quae dicitur *isosceles*; si vero omnes distantiae punctorum sint inaequales, est species trianguli quae dicitur *gradatus* sive *scalennon*. Sic, secundum diversitatem istorum trium terminorum in subiiciendo et praedicando fiunt tres figurae syllogismorum; licet alio modo quam in figuris superficialibus [i. e. geometricis] iam dictis » (2). Hinc schematice sequenti modo illustrari possunt:

Ia Figura:

animal

M

T

M

T

t = M

t = T

M

T

t

t

Omne animal est vivens

Omnis homo est animal

Omnis homo est vivens.

homo

vivens

2a Figura:

animal

T

M

T

M

t = M

t = M

“

t = T

T

M

t

t

Aliquod vivens est animal

Omnis homo est animal

Omnis homo est vivens.

omnis

aliquod

homo

vivens

(1) Opuse. 47.

(2) Opuse. 48, Tract. 8, c. 4.

3a Figura:

animal

	M		T
	Omne	animal	est vivens
	M		t
	Omne	animal	est sensibile
		t	T
		Quoddam	sensibile est vivens.

sensibile *vivens*

Omnes praedictae tres figurae sequenti versu apte comprehenduntur, nempe:

«Sub.-Prae. — Prima; sed Altera — Bis-Prae; Tertia — Bis-Sub» (1).

237. Scholion. — Est animadvertendum quod, praeter dictas medii praedicationes et subiectiones, potest alia dari in qua M praedicatur in maiori et subiicitur in minori. Nihilominus, non habetur quarta figura *essentialiter* distincta a prima, sed solum *accidentaliter*, in hoc casu enim *indirecte* concluderet ubi prima *directe*; quapropter, illa praemissarum transpositione concludit *directe*, et tunc erit perfecte prima figura. Nonnisi igitur materialiter est ab ea distincta, et formaliter solum tres figurae sunt.

Quidam autem inter philosophos, ut *Logica de Port-Royal*, Gratry (2), et alii, sustinere conati sunt illam figuram, in qua M praedicatur in maiori et subiicitur in minori, esse *formaliter* a prima figura distinctam et *constituere quartam*, quae communiter a Galeno putatur inventa, et *figura Galénica* (3) vocatur. At *falsum est* omnino, ut dictum est, dari quartam figuram, et praedictam ut *essentialiter* a prima figura distinctam pariter reficimus, et illam dumtaxat admittimus ut primam figuram indirectam: non enim sunt multiplicanda entia sine necessitate; et ut sic leges assignabimus pro ea.

238. 3° Regulae Figurarum Syllogismi. — Ut boni syllogismi in qualibet figura conficiantur, praeter regulas syllogismi in genere de quibus supra, assignantur quaedam aliae speciales et unicuique figurae propriae. Etenim:

a) Leges Primae Figurae:

Ia lex (= directe concludenti): « *Impossibile est, maiorem esse particularem et minorem esse negativam* ». Hinc, sive affirmative sive negative, maior debet esse universalis, et minor, sive universaliter sive particulariter, debet esse affirmativa. Si enim maior sit particularis, M non

(1) Cfr. *Opuse*, 48, Tract. 8, c. 4.

(2) *Logique*, Liv. IU, Chap. III, § IV.

(3) Non est historice certum an revera haec quarta figura sit Galeni vel alicuius alterius. Certum est tamen iam multum antea, quosdam Aristotelis discipulos ut *Theophrastem* (372-287) et *Eud. Rhodanum* (300?) plures alias figuras invenisse, teste *Boetio* (cfr. *De Syllofr Cat.*, Lib. II, P. L. Torn. 64, coi. 814-815).

distribueretur; medium enim in hac figura subiici debet in maiori et in minori praedicari; si autem minor sit negativa, esset contra 2^a legem syllogismi: concluderetur enim negative distribuendo terminum in conclusione qui in praemissis non erat distributus, in praemissa enim affirmativa, cum particularis supponatur, non est distributus, v. g. Omnis homo est animal; Nullus equus est homo; Nullus equus est animal (*falsa conclusio*).

2a lex (= indirecte concludenti): «*Possibile est, maiorem esse particularem et minorem esse negativam*». In hac enim figurae specie, cum M in maiori praedicetur et non subiiciatur, iam semel distribuitur, v. g. Aliquod animal est rationale; Nullum rationale est quadrupes; Aliquod animal non est quadrupes (*bona conclusio*).

3) Leges Secundae Figurae:

1a lex: «*Nil concluditur ex utraque praemissa affirmativa*». Exinde, opus est quod, alterutra praemissarum sit negativa: cum enim in hac M praedicetur, si utraque praemissa sit affirmativa, M non distribueretur, quod est contra 4^{am} legem syllogismi, v. g. Omnis homo est animal; Omnis equus est animal; Omnis equus est homo (*mala conclusio*).

2a lex: «*Non concluditur si maior sit particularis*». Requiritur igitur ut maior sit universalis, secus enim aliquis terminus distribueretur in conclusione et non in praemissis distributus, v. g. Aliquod animal est homo; Nullus equus est homo; Nullus equus est animal (*mala conclusio*).

y) Leges Tertiae Figurae:

Unica lex: «*Impossibile est, minorem esse negativam*». Ideoque, minor, sive universaliter sive particulariter, debet esse affirmativa: ubi maior, affirmativa vel negativa, universalis et particularis esse potest. Si enim minor sit negativa necesse est ut maior sit affirmativa, et tunc P3 distribueretur in conclusione et non in praemissis, quod est contra 2^{iam} legem; si utraque sit negativa, esset contra 5^{am} legem syllogismi, v. g. Omnis homo est animal; Nullus homo est equus; Nullus equus est animal (*mala conclusio*).

Omnes praedictae leges trium figurarum sequentibus versibus aptius exprimuntur:

		1° sit Minor affirmans, Maior vero generalis = 1 ^o figurae,
leges		2° Una negans esto, nec Maior sit specialis = 2 ^o figurae.
		3° sit Minor affirmans, Conclusio particularis = 3 ^o figurae.

II. - De Syllogismi Modis.

De Syllogismi igitur modo tractando, quaeritur: 1° *quid sit*; 2° *quotuplex sit*; 3° *eius possibilitates*; et 4° *eius rectitudines*.

239. 1. Definitio Modi Syllogismi. — Sic definiri potest: «*ordinatio duarum propositionum in certa qualitate et quantitate*» (1).

(1) Opuse. 48, Tract. 8, c. 4, cfr. Opuse. 47.

Explicatur. — Cum enim, ut saepe dictum est, modus generaliter sit adiacens rei determinatio, sequitur clare quod determinatio propositionibus syllogismi adiacens, in quantitate (= extensione) et qualitate, constituit syllogismorum modum.

240. 2. Divisio Modi Syllogismi. — Syllogisticus modus sequenti modo dividi potest:

1° in *perfectum*, et est ille in quo fundamentalia syllogismi principia, scilicet « Dictum de omni, dictum de nullo », perfecte conservantur; et in *imperfectum*, et est ille in quo praedicta principia minime salvantur;

2° in *utilem*, et est ille in quo regulae ad bonam consequentiam necessariae, conservantur; et in *inutilem*, et est ille in quo praedictae regulae minime salvantur;

3° in *directum*, et est ille in quo directe concluditur, hoc est, ut T praedicetur de t in conclusione; et in *indirectum*, in quo indirecte concluditur, hoc est, ut t praedicetur de T in conclusione.

241. 3. Possibilitas Modi Syllogismi. — Cum modus, ut dictum est, sit penes quantitatem et qualitatem propositionum ordinatio seu combinatio, si haec combinatio *independenter* a legibus syllogismi ac uniuscuiusque figurae fiat, habetur modorum syllogismi possibilitas seu modi in unaquaque figura possibles. Sic porro, ex parte quantitatis et qualitatis in unaquaque figura quatuor combinationes possibles habentur.

Explicatur. — Aut enim utraque praemissa est universalis aut utraque particularis, aut una universalis et altera particularis, aut una particularis et altera universalis (= *ex quantitate*). *Similiter*, aut utraque est affirmativa, aut utraque negativa, aut una affirmativa et altera negativa, aut una negativa et altera affirmativa (= *ex qualitate*). His igitur ad invicem multiplicatis resultant *sexdecim* modi possibles ($4 \times 4 = 16$); unusquisque enim modus quatuor combinationes habere potest, v. g. si utraque praemissa sit universalis, tunc aut utraque est affirmativa, aut utraque negativa, aut una affirmativa et altera negativa, aut una negativa et altera affirmativa; similiter, si utraque est affirmativa, tunc aut utraque est universalis, aut utraque particularis, aut una universalis et altera particularis, aut una particularis et altera universalis. Sunt igitur *pro unaquaque figura*, indirecta comprehensa, *sexdecim modi possibles*, quibus omnibus ad invicem multiplicatis resultat totum pro quatuor simul figuris *sexagintaquatuor* ($16 \times 4 = 64$). Ergo modi possibles pro unaquaque figura sunt 16m (4×4) et pro quatuor simul, sunt 64 (16×4).

242. Ut omnes praedicti modi melius intelligantur, sequenti modo iuvat eos exponere, sive ratione quantitatis sive qualitatis, ex quibus tot modi resultant. Et revera:

a) *Modi Possibiles ratione quantitatis sunt:*

1° AA(A); 2° AE(E); 3° EE(E); 4° EA (E);
6° IO (O); 7° OO(O); 8° 01 (O).

Istae litterae ita significant:

1° Ma — Univ. Aff.; M₁ = Univ. A//.;
 2° Ma = Univ. Aff.; M₁ = Univ. Neg.;
 3° Ma = Univ. Neg.; M₁ = Univ. Neg.;
 4° Ma = Univ. Neg.; M* = Univ. Aff.;
 5° Ma = Part. Aff.; M₁ = Part. Aff.;
 6° Ma = Part. A//.; M₁ = Part. Neg.*;
 7° Ma = Part. Neg.; M₁ = Part. Neg.;
 8° Ma = Part. Neg.; M₁ = Part. Aff.

P) *Modi Possibiles ratione qualitatis sunt:*

1° AI (/); 2° AO (O); 3° EI (O); 4° EO (O);
 5° IA (/); 6° IE (O); 7° OA (O); 8° OE (O).

Istae litterae sic significant:

1° Ma = Univ. Aff.; M₁ = Part. Aff.;
 2° Ma = Univ. Aff.; M' = Part. Neg.;
 3° Ma = Univ. Neg.; M₁ = Part. Aff.;
 4° Ma = Univ. Neg.; M' = Part. Neg.;
 5° Ma = Part. Aff.; M₁ = Univ. Aff.;
 6° Ma = Part. Aff.; M₁ = Univ. Neg.;
 7° Ma = Part. Neg.; M' = Univ. Aff.;
 8° M₁ = Part. Neg.; M₁ = Univ. Neg.

243. 4. Rectitudo Modi Syllogismi. — Sicut propositionum combinatio penes quantitatem et qualitatem fieri potest independenter a legibus syllogismi et figurarum, quod modos possibiles dictos constituit, ita combinatio illa fieri potest *dependenter* ab illis omnibus legibus, quod syllogismorum rectitudinem ac utilitatem constituit. Hinc igitur, attentis omnibus legibus, tam generalibus ipsius syllogismi quam uniuscuiusque figurae, videamus quinam, ex omnibus illis modis possibilibus, recte concludant.

a) *Legibus generalibus syllogismi* sequentes modi penitus reiiciuntur, qui in nulla figura recte concludunt, scilicet:

1° EE (E); X 2° n (/); X 3° OO (O); X 4° IO (O); X 5° OI (O); X 6° EO (O); X 7° OE (O) = 7<n.

p) *Legibus specialibus figurarum:*

1° Reliduntur: AE (E); X 2° AO (O); X 3° IA (/); X 4° IE (O); X 5° OA (O) = 5e.
 2° Recte concludunt: 1° AA (A); X 2° EA (E); X 3° AI (/); X 4° EI (O) = 4or.
 3° Reliduntur: 1° AO (O); X 2° EO (O); X 3° IA (/); X 4° OA (O) = 4or.
 4° Recte concludunt: 1° AA (A); X 2° AE (E); X 3° EA (E); X 4° AI (/); X 5° IE (O) = 5«.

, 10 Reliduntur: j 3° U

2»e fig.)

2) Rede concludunt: j >° X3° AE (E): X 40EA

i 1° Reiiciuntur: — 1° AE (E); X 2° AO (O); X 3° IE (O) = 3es.

30e fig. ?

12) Recte concludunt: j 1° AA (A); X 2° EA (E); X 3° AI (</); X 4° EI (O); X 5° IA (/); X 6° OA (O) = 6ex.

244. Corollarium. — Sequitur proinde ex omnibus dictis, omnes modos in omnibus figuris recte ac legitime concludentes esse *novemdecim*, scilicet: *quatuor* pro Ia figura directa, *quinque* pro indirecta, *quatuor* pro secunda figura et *sex* pro tertia figura (4 4-54-44-6 = 19); consequenter illegitimos modos esse *septemdecim*, scilicet: *quinque* pro prima figura directa, *quatuor* pro indirecta, *quinque* pro secunda figura et *tres* pro tertia (5+ 4-1-5 -f-3= 17). Hinc figurarum legibus attentis modi possibles simul sunt 36, quibus si addantur alii septem pro qualibet figura reiectis legibus generalibus syllogismi erunt 28 pro quatuor figuris, quibus omnibus efficiunt 64 modos possibles.

245. Ut omnes isti modi retineri possint, sequentes versiculos Scholastici invenerunt:

Iao figurae (directe): Z>Ar&ArA, cE/ArEuf, dArII, /ErIO:

Ine figurae (indirecte): bArAtIpton, cElAntEs, dAbItIs, fApEsmO, frIsEsOm(orum);

2ae figurae: cEsArE, cAmEstrEs, /EstInO, bArOcO;

3ae figurae: dArAptI, jElAptQn, dIsAmIs, dAtIsI, bOcArdQ, /ErIsOn.

246. Scholion. — Est animadvertendum quod quidam philosophi, quodammodo mutant verba quaedam praedictorum versiculorum, sed nullius momenti sunt; unde ad praedicta a Scholasticis consecrata standum est.

D) De Syllogismi Proprietatibus.

247. Expensa natura, divisione et ordine syllogismi, de eius *proprietatibus* ultimo remanet disserere, quae sunt: probatio, reductio et medii inventio. Hinc igitur: I

1° de *probatione* syllogismi (I);

2° de *reductione* syllogismi (11);

3° de *inventione medii* syllogismi (111).

I. - De Syllogismi Probatione.

248. *Probatio syllogismi* nil aliud est quam « *confirmatio bonitatis consequentiae ipsius syllogismi mediantibus eius fundamentalibus principiis*, Dictum de omni, dictum de nullo».

Duplici modo haec probatio fieri potest secundum consequentiae qualitatem, affirmationem scilicet seu negationem. Et revera:

1° si consequentiae bonitas sit affirmativa, principio affirmative expresso fit probatio « *Didum de omni* », v. g. Omne animal est sensitivum; Homo est animal; Homo est sensitivus. Admissa ab aliquo huius syllogismi maiori et minori, et ab eodem *proterve* negata consequentia, *argueretur sic* contra illum: Quidquid de aliquo universaliter dicitur, de omni eo sub illo contento pariter dicitur; Sed tu proterve, concedis: sensitivum dici universaliter de animali; Ergo debes concedere etiam dici de homine, qui sub animali continetur, unde quae « *sunt eadem uni tertio sunt eadem inter se* ».

2° si vero consequentiae bonitas sit negativa, principio negative expresso fit probatio « *Dictum de nullo* », v. g. Nullum animal est lapis; Homo est animal; Nullus homo est lapis. Concessa ab aliquo huius syllogismi maiori et minori, et consequentia *proterve* negata, *fit contra eum* sequens argumentatio: Quidquid universaliter de aliquo negatur, de omni eo sub illo contento pariter negari debet; Sed negatur universaliter animal esse lapidem; Ergo negari etiam debet de homine qui sub animali continetur.

II. - De Syllogismi Reductione.

De huius reductione sequentia quaeruntur: 1° *quid sit*; 2° *quotuplex sit*; et 3° eius *regulae*.

249. 1. Definitio Reductionis Syllogismi. — Sic definiri potest: « *syllogismi revocatio ad eius regulativa principia seu ad contradictoria* ».

250. 2. Divisio Reductionis. — Reductio, secundum allatam definitionem, sequenti modo dividitur:

1° in *ostensivam*, et est revocatio syllogismorum imperfectorum ad perfectos, et fieri potest: *vel* syllogismi propositiones convertendo, *vel* illas transmutando, prout nempe maior ponatur in minori, et viceversa, ut sic fundamentale principium « *Dictum de omni* » perfecte innotescat. Haec reductio fundatur immediate in illo principio « *quidquid sequitur ad consequens, sequitur ad eius antecedens* ».

2° in *ad impossibile*, et est revocatio syllogismorum ad contradictoria, hoc est duas contradictorias simul veras (seu falsas) deducendo, quod repugnat; et fieri potest, assumendo contradictoriam propositionis negatae, et adiuncta alia affirmata vel concessa ab adversario, deducitur contradictoria alterius concessae, ideoque duo contradictoria simul vera deducuntur. Haec reductio fundatur immediate in illo principio: « *Quod consequenti, in bona con-*

sequentia repugnat, pariter et eius antecedenti repugnat ». Sic itaque huic reductioni omnes modi syllogistici subiecti esse possunt, specialiter tamen Bocardo et Baroco, cum non sint aliter reducibiles.

251. 3. Leges Reductionum. — Huiusmodi enim sunt conditiones quaedam quibus utraque reductio fit. Etenim:

a) Leges Ostensivae sunt; cum haec sit imperfectorum revocatio ad perfectos, et hi sunt quatuor primae figurae directae, nempe « Barbara, Celarent, Darii, Ferio », omnes alii ad hos quatuor reducuntur. Et quidem:

Ia lex: « *Omnes alii modi ceterarum figurarum incipientes eadem consonanti ex illis quatuor: B, C, D, F, ad correspondentem modum primae figurae reducuntur* », quilibet enim modus ostensive reduci debet hoc modo.

Corollarium. — Exinde sequitur quod ad « Barbara » reducitur solum a *Baralipton*». Ad «Celarent» reducuntur « *Celantes, Cesare, Carneslres* ». Ad « Darii » reducuntur « *Dabitis, Darapti, Disamis, Datisi* ». Ad « Ferio » reducuntur * *Fapesmo, Frisesomorum, Festino, Felapton, Ferison* ». Solum est animadvertendum quod, « Baroco, Bocardo » ad Barbara minime ostensive reducuntur quum sola reductione ad impossibile fiunt; ut enim ad Barbara reducantur, opus est ut conclusionis contradictorium assumatur, quod est per impossibile reducere.

2a lex: « *Ceterae consonantes quae in illis litteris figurarum reperiuntur, nempe: P, S, M, C, indicant conversionem seu transmutationem praemissarum faciendam esse* ». Hinc enim, S indicat propositionem *simpliciter* esse convertendam; P *per accidens* esse convertendam; M praemissas esse *transmutandas*; C indicat modum posse dumtaxat *per impossibile* reduci, quod solum reperitur in «Baroco et Bocardo ». Hinc sequentes versus:

« S vult *simpliciter* verti; P vero *per accidens*;
M vult *transponi*; C *per impossibile* duci ».

Scholion. — Est animadvertendum, in «Baralipton» inferri particularem affirmativam indirectam (/), quamque littera P sequitur, non iam circa praemissas sed circa conclusionem, ut datur intelligi a Baralipton » reduci ad « Barbara », iisdem praemissis retentis, solum inferendo immediate ac directe conclusionem de Barbara, quae est universalis affirmativa (A).

p) Leges ad Impossibile: — ut enim haec fieri possit, attendendum est *ad illatam conclusionem*, sumendo nempe illius contradictorium, illudque ponendo pro una ex praemissis cum alia concessa, infertur contradictorium alterius praemissae concessae. Hinc sequentes leges sunt observandae:

Ia lex (= fig. IRe indir.): « *In prima figura indirecta, sumpto conclusionis contradictorio et posito loco maioris, maioreque concessa loco minoris posita, deducitur contraria minoris postea concessae* ».

Scholion. — Est notandum quod, cum contradictorium conclusionis modi «Celantes» sit particularis (f), pro minori est ponendum, et eius minor pro maiori est ponenda, ut sic inferatur contradictorium maioris concessae in tertio modo primae figurae, scilicet in « Darii ».

2a lex (= fig. 2a®): « *In secunda figura, sumpto conclusionis contradictorio et posito loco minoris, infertur simul cum maiori retenta contradictorium huic maiori concessae* ».

3a lex (= fig. 3ae): « *In tertia figura, sumpto conclusionis contradictorio et posito loco maioris, infertur simul cum minori retenta contradictorium huic minori concessae* n.

Ut istae leges ad impossibile facilius retineantur, sequentes versus habentur:

Prima *minorem* adimit, facit e *Maiore* Minorem;
 Celantes *minor* est contradic, Minor sede *Maioris*;
 Maiorem servat, variatque Secunda *Minorem*;
 Tertia *maiorem* variat, servatque Minorem.

252. Scholion. — Denique notandum quod, ut *practice* sciantur quinam modi imperfecti ad quatuor modos primae figurae directae per impossibile reducantur, attendendum est ad vocales in sequenti versu contentas, scilicet:

«/E&I/ErAxIs, Obi/ tErrAs, sphErAmque quQtAnnIs» (1).

In hoc enim modi imperfecte reperiuntur, cuiusque vocales: A, E, I, O, designant ad quemnam modum primae figurae reduci debeant. Etenim: A indicat modum imperfectum per impossibile ad a Barbara» reduci; E vero ad c Celarent »; I ad « Darii » et O ad « Ferio ».

Nam « *Febiferaxis* » quinque vocales continet correspondentes quinque modis primae figurae indirectae, sic E — Baralipton, I = Celantes, E = Dabitis, A = Fapesmo et I = Fesisomorum; hinc ergo vocali E indicatur Baralipton esse convertendam ad « Celarent », I indicatur Celantes ad « Darii » etc.

Similiter « *Obit terras* » quatuor vocales continet correspondentes quatuor modis secundae figurae, sic O = Cesare, I — Camestres, E = Festino et A = Baroco; unde, vocali O indicatur Cesare esse convertendam ad « Ferio », etc.

Denique « *Spheramque quotannis* » sex vocales continet correspondentes sex modis tertiae figurae, sic E = Darapti, A = Felapton, E = Disamis, O = Datisi, A = Bocardo et I = Ferison; exinde, vocali E indicatur Darapti esse convertendam ad « Celarent », etc.

DI. - De Syllogistici Medii Inventione.

253. Syllogismus enim, ut supra diximus, est quaedam duorum extremorum cum alio medio unio; ut haec autem perfecte fieri possit, opus est accurate *illud medium* reperire, quocum extrema uniantur. Medium praeterea est syllogizandi principium unamquamque propositionem, est enim id *cum quo* fit unio et *in quo* verificatur identitas aliorum terminorum; propositionum porro syllogismi, alia est universalis vel particularis, alia affirmativa vel negativa. Exinde sequentes regulae ad medii inventionem assignantur:

Ia lex: « M_m sequi S_m et P_m antecedere »; hoc autem valet pro Barbara et pro Darii. Si enim quis syllogizare velit hanc propositionem, e. g. *Omnis homo est animal*, aptius M_m erit *risibile*: hoc

(I) Praeter hunc versum, alius assignatur ad idem indicandum, quisle sonat: « nEscIE-bAtIs, OdIEbAm, IEtArE rOmAnIs ».

enim semper per consequentiam sequitur S_{ra} et antecedit P_m , unde sic efformatur syllogismus: $\overset{M}{\text{Omne risibile est animal;}} \overset{T}{\text{Omnis homo est ri-}} \overset{t}{\text{sibilis;}} \overset{M}{\text{Omnis homo est animal}} (= \text{Barbara})$. Vel iterum, volens syllogizare: *Aliqua substantia est animal*, aptius M_m erit *sensibile*, et sic ratiocinatur: $\overset{M}{\text{Omne sensibile est animal;}} \overset{T}{\text{Aliqua substantia est sen-}} \overset{t}{\text{sibilis;}} \overset{M}{\text{Aliqua substantia est animal}} (= \text{Darrii})$.

2a lex: *sequi* S_m et P° *repugnare*»; hoc autem valet pro Celarent et pro Cesare. Si enim quis syllogizare velit hanc: $\overset{H}{\text{Nullus}} \overset{t}{\text{homo esi lapis}}$, aptius M_m erit *risibile*, et sic ratiocinatur: $\overset{H}{\text{Nullus}} \overset{t}{\text{risibile est lapis;}} \overset{M}{\text{Omnis homo est risibilis;}} \overset{t}{\text{Nullus homo est lapis}} (= \text{Celarent})$. Vel iterum, volens syllogizare: *eamdem propositionem*, sic ratiocinatur: $\overset{T}{\text{Nullus lapis est risibilis;}} \overset{M}{\text{Omnis homo est risibilis;}} \overset{t}{\text{Nullus homo est lapis}} (= \text{Cesare})$.

Praeterea, haec lex valet pro Ferio et pro Festino. Hinc syllogizando hanc: *Quidam homo non est asinus*, aptius M_m erit *risibile*, et sic habetur: $\overset{M}{\text{Nullus}} \overset{t}{\text{risibile est asinus;}} \overset{T}{\text{(Quidam) homo est ri-}} \overset{t}{\text{sibilis;}} \overset{M}{\text{Quidam homo non est asinus}} (= \text{Ferio})$. Vel iterum sic: $\overset{t}{\text{Nullus asinus est risibilis;}} \overset{A}{\text{Quidam homo est risibilis;}} \overset{t}{\text{Quidam homo non est asinus}} (= \text{Festino})$.

3a lex: « M'' *repugnare* S° et P'' *sequi* »; hoc autem valet pro Camestres et pro Baroco. Si enim quis syllogizare velit hanc: $\overset{T}{\text{Nullus}} \overset{t}{\text{homo est lapis}}$, aptius M_m erit *insensibile*, sic ratiocinando: $\overset{M}{\text{Omnis}} \overset{t}{\text{lapis est insensibilis;}} \overset{M}{\text{Nullus homo est insensibilis;}} \overset{t}{\text{Nullus homo est lapis}} (= \text{Camestres})$. Vel iterum, volens syllogizare: *Aliquis lapis non est homo*, M_m aptius erit *animal*, et sic dicitur: $\overset{t}{\text{Omnis}} \overset{M}{\text{homo est animal;}} \overset{t}{\text{Aliquis lapis non est animal;}} \overset{T}{\text{Aliquis lapis non est homo}} (= \text{Baroco})$.

4a lex: « M'' *antecedere* S_m et P_m »; hoc autem valet pro Darapti, pro Disamis et pro Datisi. Si enim quis syllogizare velit hanc: $\overset{M}{\text{Aliqua substantia est sensibilis}}$, aptius M'' erit *animal*, unde sic: $\overset{t}{\text{Omne animal est sensibile;}} \overset{T}{\text{Omne animal est substantia;}} \overset{t}{\text{Aliqua substantia est sensibilis}} (= \text{Darapti})$. Vel iterum syllogizans hanc: *Aliqua substantia est rationalis*, aptius M_m erit *animal*, et tunc sic:

Aliquod animal est rationale; Omne animal est substantia; Aliqua substantia est rationalis (= Disamis). Vel adhuc syllogizans hanc: Aliquod fructiferum est vivens, aptius Mm erit planta, et tunc ita: Omnis planta est vivens; Aliqua planta est fructifera; Aliquod fructiferum est vivens (= Datisi).

5a lex: « Mm antecedere Sm et P° repugnare »: hoc autem valet pro Felapton, pro Bocardo et pro Ferison. Si enim quis syllogizare velit hanc: Aliqua substantia non est lapis, aptius Mm erit animal, unde sic: Nullum animal est lapis; Omne animal est substantia; Aliqua substantia non est lapis (= Felapton). Vel idem aliter sic syllogizando: Aliquod animal non est lapis; Omne animal est substantia; Aliqua substantia non est lapis (= Bocardo). Vel denique syllogizando istam; Aliqua substantia non est rationalis, aptius Mm erit lapis dicendo: Nullus lapis est rationalis; Aliquis lapis est substantia; Aliqua substantia non est rationalis (= Ferison).

254. Istae leges breviter sequenti schemate comprehenduntur:

Leges medii syllogistici inventionis	I	1) $M \text{ sequi } S_m \text{ et } P_m \text{ antecedere}$	1) in Barbara.		
			2) in Darii.		
	'		1) in Celarent.		
			2) in Cesare.		
			3) in Ferio.		
			4) in Festino.		
	I		1) in Camestres.		
			2) in Baroco.		
	i	1) in Darapti.			
]	2) in Disamis.	3) in Datisi.		
4) $M \text{ antecedere } S_m \text{ cl } P^*$			1) in Felapton.		
			2) in Bocardo.		
			3) in Ferison.		
5) $M \text{ antecedere } S'_n \text{ et repugnare } P^\circ$					

§ 2. De Syllogismo Ascensivo.

255. Hucusque sermo noster fuit de syllogismo descensivo, qui ab universalibus ad particularia procedit, nunc est disserendum de illo alio, qui a particularibus ad universalia procedit, et *ascensivus*, seu communiter *inductio*, nuncupatur. De hac igitur sequentia per ordinem sunt in praesenti investiganda:

- 1° *natura* inductionis (>4);
- 2° *processus* inductionis (B);
- 3° *regulae* inductionis (C).

A) De Inductionis Natura.

Loquendo de inductionis natura, duo tantum quaeruntur: 1° *quid sit*; et 2° *quotuplex sit*.

256. 1. Definitio Inductionis. — Sic igitur non incongrue definiri potest: « *argumentatio qua ex factis seu veritatibus singularibus seu particularibus ad universalem veritatem in illis contentam concluditur* ».

Explicatur. — Cum enim dicitur « *argumentatio* » designatur eius genus quo cum syllogismo descensivo convenit. *Ceteris verbis* vero indicatur differentia proxima inductionis, qua a descensivo specificè distinguitur; hic enim, ut dictum est, ab universalibus ad particularia procedit, ubi inductio e contra, quodque ei est essenziale, ut scilicet sit motus a particularibus ad universale.

257. Corollarium I^m. — Exinde infertur, M^o inductionis esse omnino diversum a M^o syllogismi descensivi; huius enim, ut ex dictis liquet, est quid per se universale vel universalis rationem seu modum habens particularia sub se comprehendens, ubi inductionis est particularium enumeratio naturà ipsum universale in se involvens. Sic igitur liquet, M^m inductionis quantitative seu extensive ab eius S^o minime distingui: particulare enim, prout unitatis rationem dicit, pluralitatis, ideoque extensionis, gradum excludit. Sit istud exemplum physicum:

M

« Corium (Co.), Ferrum (Fe.), Aurum (Au.), Argentum (Ag.) et Zincum (Zn.) sunt

T _____

elementa electro-positiva seu electricitatis conductoria

M ———— t

Co., Fe., Au., Ag. et Zn. sunt metalla.

t T

Ergo: *Metallum est elementum electro-positivum seu electricitatis conductorium* ».

In praefato exemplo, manifeste apparet quod ex singularibus, scilicet: *Co.*, *Fe.*, *Au.*, *Ag.* et *Zn.*, ascensus fit ad aliquod principium generale physicum, videlicet « *Metallum est electricitatis conductorium* », quod quidem in illis particularibus intrinsece involvitur. Hinc ut magis appareat inductionis differentia a syllogismo descensivo proponatur idem syllogismus *descendendo*, sic:

M		T			
«Omne metallum est electricitatis conductorium					
	t		M		
Atqui: <i>Co.</i> , <i>Fe.</i> , <i>Au.</i> , <i>Ag.</i> et <i>Zn.</i> sunt metalla.					
	t		T		
Ergo: <i>Co.</i> , <i>Fe.</i> , <i>Au.</i> , <i>Ag.</i> et <i>Zn.</i> sunt electricitatis conductoria ».					

258. Corollarium IIam. — Colligitur praeterea, inductionem esse motum sicut et syllogismum descensivum, diversimode tamen; syllogismus *descensivus* enim est motus *a principiis ad principiata* seu « cursus causae in causatum », ubi *inductio* est motus *a principiatis ad principia* seu « cursus causatorum in causam ». Unde, universale in syllogismo descensivo est terminus *a quo*, in inductione est terminus *ad quem*; particulare autem in syllogismo descensivo est terminus *ad quem*, in inductione est terminus *a quo*. Exinde igitur patet quod uterque motus necesse est ex aliquo immobili procedat; sic enim terminus *a quo* inductionis licet sit particulare, tamen oportet ut cum natura rei sit necessario connexum et ab ea necessario sequatur tamquam effectus a propria causa. Hinc inter alios ait *St. Miti*: « propositio uniformitatem cursus naturae dicens est fundamentale principium seu generale axioma inductionis» (1).

259. Elementa Inductionis. — Elementa, quasi subiectivo-obiectiva, quae ad inductionem generandam concurrunt sunt sequentia: inductio enim procedit ex collectione seu enumeratione singularium seu phaenomenorum; haec autem acquiruntur seu cognoscuntur *experientia*, quaeque *observatione* cognoscitur, et cui *experimentum* adiungitur.

Experientia enim nil aliud est quam cognitio rei singularis ope sensuum tam externorum quam internorum habita. Hinc duplex est: una *physica*, quae habet, ut obiecta, res physicas seu naturales quae sensibus externis cognoscuntur; alia *psychologica*, quae habet, ut obiecta, res psychicas et sensibus internis attinguntur.

Experientia porro haberi nequit sine *observatione*. Haec autem est quaedam attentio phaenomenis praestita, quaeque nobis naturaliter seu scientifice exhibentur; hinc observatio duo includit, scilicet: attentionem ad phaenomena et eorum recordationem seu repraesentationem (2). Observatio proinde est duplex: una *physica*, qua obiecta scientiae physicae observantur (= *inspectio*); alia *psychologica*, qua obiecta scientiae psychicae observantur, et haec: alia est *subiectiva*, qua conscientiae phaenomena observantur ab eodem qui ea sentit ope reflexionis atque analysis (= *introspectio*); alia *objectiva*, qua aliorum phaenomena seu facta psychica, quae conscientiae exhibentur, observantur (3).

(1) *A System of Logic.*, Ili, 3, I; cfr. S. Thomam, I, q. 79, a. 8-9; *De Verit.*, q. 15, a. I.

(2) Cfr. Titchener, *Text-Book of Psychology*, p. 19-20; p. 24-25.

(3) Cfr. De La Vaissière, *Éléments de Psychol. Expir.*, p. 22; Titchener, *loc. cit.*

Experimentum denique, est quaedam species observationis, quae repeti, isolari atque variari potest (1).

260. Principium Fundamentale Inductionis. — Inductionis fundamentale principium ex eius natura habetur. Est enim: « Didum *de omnibus singulis, negatum de omnibus singulis* »-, quod est dicere, quidquid affirmatur de omnibus particularibus alicuius universalis affirmari pariter debet de illo universali in illis contento; et e converso: quidquid negatur de omnibus particularibus alicuius universalis negari pariter debet de illo universali in eis contento.

Exinde manifeste apparet, inductionem, ut scientificum et non tantum phaenomenalem valorem habeat, necesse est formaliter et per se in aliquo principio metaphysico seu per se noto fundari; hoc autem principium relate ad inductionem immediate est *principium causalitatis*, nempe «*Non datur effectus sine causa*», quod quidem mediate in principio contradictionis resolvitur. Quapropter, ut vera ac perfecta inductio habeatur atque ut valoris scientifici sit, opus est ut una praemissarum sit ex experientia habita et altera sit principium metaphysicum.

261. 2. Divisio Inductionis. — Inductio secundum duplicem rationem dividi potest, nempe: *ex modo* quo procedit arguendo et *ex rebus* seu *factis* enumeratis ex quibus generaliter arguitur. Hinc:

a) *ex modo* inductio dividitur: in *Socraticam*, et est quaedam species argumentationis procedendo a particularibus ad universalis ope interrogationis et responsionis; in *Aristotelicam*, et est quae supra definivimus; in *Baconicam*, quae procedit ex relatione causalitatis phaenomenorum inter se inferendo aliquod generale; in *Rhetoricam* (— imperfectam inductionem, exemplum), et est illa in qua aliquod singulare confirmatur ex uno alio simili seu perpauca similibus, v. g. quis militat suis stipendiis unquam? Quis plantat vineam et de fructu eius non edit? Quis pascit gregem et de lacte gregis non manducat?: *Ita* et Dominus ordinavit iis, qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere (2).

p) *ex parte rerum* seu *factorum* enumeratorum inductio sequenti modo dividitur: *

1° in *completam*, et est illa quae ab enumeratione perfecta omnium et singulorum phaenomenorum ad universale procedit; et in *incompletam*, quae procedit ab enumeratione non omnium sed plurium phaenomenorum ad universale in eis contentum.

2° inductio incompleta dividitur: in *sufficientem*, quae procedit ab enumeratione quorundam ad universale, ita tamen ut certe constet quod praedicatum, quibusdam conveniens, supponatur

(1) Cfr. Titchener, *ibid.*, p. 20.

(2) I *Epist. ad Cor.*, c. IX.

convenire omnibus et singulis eamdeni naturam seu rationem habentibus; et in *insufficientem*, quae procedit ab enumeratione quorundam ad universale, sine hoc quod constet praedicatum a natura rei dimanare.

3° inductio sufficiens adhuc dividitur: in *physicam*, quae in scientiis physicis experimentalibus ad inducendas leges generales ex factis particularibus, adhibetur; et in *psychologicam*, quae in scientiis psychologicis experimentalibus adhibetur. Hoc autem fit, ut dictum est, observationum ope, quibus multiplicatis, tum quoad tempus tum locum, constituunt quod hodie scientifici *statisticam* appellant.

262. Scholion. — Est animadvertendum quod suppositio illa, de qua est sermo in inductione sufficienti, tunc habetur, cum inspicitur P“ esse proprietatem naturae rei seu ab illa natura dimanare: natura enim specifica idéntica est in omnibus ac singulis individuis eiusdem speciei; et similiter natura générica est eadem in omnibus speciebus eiusdem generis. Tunc porro aliquod P_m reputatur ex rei natura dimanare, cum sub diversis circumstantiis, constanter atque uniformiter est et operatur: effectus enim constans per se causam constantem habere debet, et « *natura uniformiter semper operatur nisi exlrinsece impediatur* ». Exinde liquet, inductionem sufficientem fundari in duplici principio metaphysico, nempe: *causalitatis* et *finalitatis*, eo quod non datur effectus sine causa neque aliquid est sine ratione sui sufficienti, prout omne agens agit propter finem. Ex quibus patet, hanc inductionem veram certitudinem generare, consequenter valorem scientificum habere. E contra, inductio insufficientis, cum omnibus his conditionibus careat, non generat nisi solum probabilitatem et hypothesim.

B) De Inductionis Processu.

Modus quo in vera inductione est procedendum diversimode a diversis assignatur. Unde:

263. Iº *Processus Aristotélicas*. — Secundum aristotelicam doctrinam in vera inductione hoc modo est procedendum. Cum enim omnis scientia a sensu initiumumat, inductiva cognitio a sensibilibus, quae sunt particularia, incipere debet; hinc sic proceditur: ex rebus seu factis per sensum acceptis fit eorum memoria; ista facta, dein mente observata, iterum per repetitam, isolatam variatamque seu comparatam observationem attenduntur, ex quo habetur experimentum (1); ex experimento demum, adiuta suis principiis metaphysicis et comparatione invenit universale in factis expertis contentum, et universaliter concludit (2).

(1) Cfr. Titchener, *ibid.*, p. 20.

(2) Cfr. II *Post.-Anal.*, lect. 20; I *Metaphys.*, lect. 1.

264. 2° Processus Baconicus. — Vera enim inductio, ait *Baco*, est quae procedit, naturam separando «per reiectiones et exclusiones debitas; ac deinde post negativas tot quot sufficiunt, super affirmativas concludere» (1). Hoc autem fundatur in experientia, quae «si occurrat, casus, si quaesita sit, exprimentum nominatur» (2). Porro «verus experientiae ordo, primo lumen accendit, deinde per lumen iter demonstrat, incipiendo ab experientia ordinata et digesta, et minime praepostera aut erratica, atque ex ea educendo axiomata, atque ex axiomatibus constitutis rursus experimenta nova» (3). «Postquam vero copia et materies Historiae Naturalis et Experientiae, talis qualis ad opus intellectus sive ad opus philosophicum requiritur, praesto iam sit et parata: tamen nullo modo sufficit intellectus, ut in illam materiam agat sponte et memoriter» (4); tunc ad inquisitionem formarum est transeundum, quae quidem inquisitio fit per id quod, ipse *Baco*, *tabulas* appellat, et sunt:

Io *tabula essentiae et praesentiae*, in qua fit «comparentia ad intellectum omnium instantiarum notarum, quae in eadem natura conveniunt per materias licet dissimillimas» (5).

2° *tabula declinationis* sive *absentiae in proximo*, in qua fit «comparentia ad intellectum instantiarum quae natura data privantur» (6).

3° *tabula graduum* sive *comparativae*, in qua fit «comparentia ad intellectum instantiarum in quibus natura, de qua fit inquisitio, inest secundum magis et minus; sive facta comparatione incrementi et decrementi in eodem subiecto, sive facta comparatione ad invicem in subiectis diversis» (7).

«Facta autem comparentia in opere ponenda est inductio» (8), cuius «opus primum (quatenus ad inveniendas formas) est *relectio* sive *exclusiva* naturarum singularum, quae non inveniuntur in aliqua instantia, ubi natura data adest; aut inveniuntur in aliqua instantia, ubi natura data abest; aut inveniuntur in aliqua instantia crescere, cum natura data decrescat; aut decrescere, cum natura data crescat» (9). Hucusque adhuc negative proceditur, postea fit transitus ad affirmativa, ita ut «post tres tabulas comparentiae primae (quales posuimus) factas et pensitatas, accingendi se et tentandi opus interpretationis naturae in affirmativa», quod quidem opus appellatur *avindemiatio prima* (= permissio intellectus, interpretatio inchoata) (10). Post haec omnia demum, idest «Post tabulas comparentiae primae et reiectionem sive exclusivam, nec non vindemiationem primam factam secundum eas, pergendum est ad reliqua auxilia intellectus circa interpretationem naturae et inductionem veram ac perfectam» (11): huiusmodi auxilia vocantur «*Praerogativae Instantiarum*» quae sunt viginti-septem. Et sic habebitur vera ac perfecta inductio.

Liquet igitur ex allatis de Baconiana inductione, suo processu exigere enumerationem singulorum, non solum actualium sed et possibilium; atque proinde non solum completam esse, sed et completissimam, quae ut sic a nobis est impossibile haberi: hinc, ea obicem ponit ad quamlibet inductivam investigationem veritatis scientificae (12). False propterea asserunt quidam philosophi moderni

(1) *Novum Organon*, LXVIII (CV).

(2) *Ibid.*, LXXII (LXXXII).

(3) *Ibid.*

(4) *Ibid.*, LXXIII (CI).

(5) *Ibid.*, LXXIV (XI).

(6) *Ibid.*, LXXV (XII).

(7) *Ibid.*, LXXVI (XIII).

(8) *Ibid.*, LXXVII (XV).

(9) *Ibid.*, LXXVIII (XVI).

(10) *Ibid.*, LXXXI (XX).

(11) *Ibid.*, LXXXII (XXI).

(12) Ad rem Ioan. a S. Thomae qui ait: «cum inductio deserviat ut ex ipsa sensuum experientia sumatur notitia rei universalis, si necesse esset numerare omnia singularia sub universali contenta, *numquam* aut *rarissime* (ierit inductio: quis enim omnia singularia experiri posset?)» (op. cit., Log. P. I, Illustr. q. 8, a. II, p. 173).

(e. g. *Lahr*), baconianam inductionem sequentes, ipsam esse inductionem incompletam et scientificam: simpliciter enim patet eam esse completam et antiscientificam (1).

265. 3° Processus St. Mill. — J. St. Mill ad veram inductionem habendam, quinque processus seu methodos invenit: Io est *congruentiae*, quando in compluribus casibus seu eventibus inveniuntur tantum duo semper coniuncta, tunc patet unum esse causam alterius; 2° est *differentiae*, quando duo eventus conveniunt in omnibus, unico elemento excepto, quod quidem in uno adest et in altero non, et si in primo eventu phaenomenon occurrit et in altero vero non, illud elementum et phaenomenon sunt adinvicem coniuncta nexu causali; 3° est congruentiae et differentiae *simul*; 4° est *residuorum*, cum certo processui mente subtrahuntur causae notae ac effectus noti, tunc recte concluditur, causam residuam seu remanentem ad effectum residuum pertinere; 5° est *variationum concomitantium*, quando mutata una re pariter constanter mutatur aliud phaenomenon, hoc phaenomenon constat habere nexum causalem cum illa re (2).

Colligitur manifeste quod processus inductivus St. Mill qualitative minime distinguitur a processu baconis, sed solum quantitative: quae enim plura sunt apud Baconem, collegit ea St. Mill sub numero quinque; unde adhuc restat eadem difficultas. Denique, philosophice constat omnes quinque processus fundari in aliquo uno communi, scilicet in connexionem necessaria effectus ad causam, quae quidem sufficit, ut supra dictum, ut inductio valorem transcendentalem seu metaphysicum induat: «natura enim, ait S. Thomas post Arist., est determinata ad unum» (3) et «natura eodem modo operatur nisi impediatur» (4).

266. 4° Processus G. Wundt. — G. Wundt adhuc simpliciori modo processum inductivum proposuit, illum reducendo ad processum eliminationis et gradationis, inquantum scilicet, «inter circumstantias eventum comitantes, illae sunt eius conditiones essentielles, quarum eliminatio aufert ipsum eventum et quarum quantitativa mutatio efficit quantitativam mutationem eventus» (5).

Wundt magis ad scholasticorum veritatem accedit, imo est ipse Scholasticorum processus inductivus magis experimentaliter propositus. Philosophice autem idem dicit: eventus enim ablatio seu quantitativa mutatio per circumstantias, ideo obtinetur, quia formaliter et necessario adest nexus quidam inter eventum et circumstantias, ut inter causam et effectus seu ut inter naturam et eius operationem. Hinc, libenter admitti potest processus Wundt.

267. Corollarium Ium. — Ex dictis clare erui potest, quomodo false quidam philosophi, post Wolff (6), ut Galluppi (7), Rosmini (8), I. Simon (9), Lachelier (10) et alii, conantur *formaliter inductionem identificare cum syllogismo vel* ad aliquam ex eius figuris reducere, unde aiunt esse enthymema seu syllogismum tertiae figurae. Patet enim ex hucusque dictis, inductionem et syllogismum esse duas species idem genus dividentes, unde formaliter et specificè penitus distinguuntur et neque ad invicem reduci possunt. Ad rem B. Alb. Mag.: «inductio in syllogismum reducitur *mate-*

(1) Cfr. Sanseverino, *Elementa Phil. Christ.*, etc., Vol. I, Log. p. 121, n. 169 (Neapoli, 1885).

(2) Cfr. *A System of Logic*, Ratioc. and Induct. (1843).

(3) I, q. 41, a. 2. c.

(4) *Ibid.*, q. 19, a. 4; cfr. *De Verit.*, q. 3, a. 1; Scotum, I, dist. 3, q. 4, n. 9.

(5) *Logik*, II, 1°, 20 (1907).

(6) *Logica*, q. IV, c. 6, § 450 (Francf., 1736).

(7) *Lezioni di Filosofia* etc., lez. LVII, vol. I.

(8) *Logica*, lib. II, sez. IV, c. 3, a. 2. § 2, n. 1002.

(9) *Manuel de Philos.*, Log. c. 6, p. 252 (Paris, 1846).

(10) *Etudes sur le Syllogisme*, p. 37-38.

rialiter et non formaliter, ita quod forma inductionis reducatur in formam syllogismi; sed quia materia nunc existens sub forma inductionis reducitur ad acceptionem formae syllogisticae» (1). Et haec est perpetua sententia *Aristotelis* (2), et post ipsum Scholasticorum omnium, ut *Albertus M.* (3), *S. Thomas* (4), *Scolus* (5) et alii.

268. Corollarium IIura. — Ulterius propterea colligitur quod *false et erronee*, quidam philosophi recentiores, quos inter quidam neoscholastici (e. g. *Lahr*, *Donat*) adnumerandi sunt, tribuunt inductionem completam Aristoteli, et incompletam sufficientem Baconio seu St. Mill, imo et addunt quod incompleta nec Aristoteles neque Scholastici ante Baconem usi sunt. Quam falsa historice est haec gratis assertio ex iam dictis liquet. Licet enim Aristoteles et ceteri Scholastici maiorem usum de syllogismo faciant, tamen inductionem incompletam sufficientem nec ignorabant neque negligebant. De illa enim omnes isti *in actu signato* locuti sunt ut ex locis citatis est manifestum, licet ex professo speciales leges minime tradiderint; et praeterea *in actu exercito* non semel ea usi sunt, sufficiat enim, ut quis convincatur de mente Aristotelis, quosdam eius locos accurate legere (6). Similiter, quoad Scholasticos saec. xm legantur auctores iam citati, et saec. xvn videatur, inter alios, *Ioan*, a *S. Thoma* (7). Faciendo igitur nostra *Sanseverini* verba, concludimus: «nullo negotio intelligitur veram inductionem incompletam ab Aristotele et a ceteris Philosophis ante Baconem de Verul. ignoratam non esse (*sic*), immo a Scholae Doctoribus late, diligenterque explicatam fuisse; proindeque falsos esse Stewartium et Bouilletum, qui ab omnibus Philosophis ante Baconem non aliam inductionem, nisi completam, perspectam fuisse autumarunt » (8).

C) De Inductionis Legibus.

269. Ut supra dictum est, inductio alia est completa, alia vero incompleta; iamvero unius possibilitate data et alterius actualitate seu facto posito, ut recte fiant utrique *regulae quaedam* assignantur. Et revera:

a) Leges Inductionis completae sunt:

1a lex: « *Enumeratio ac observatio omnium, singulorumque factorum, nullo excepto* »-, secus enim ratio verae universalitatis non haberetur, neque consequenter lex universalis seu generalis recte statueretur.

2a lex: « *Quidquid de particularibus, sive singillatim sive collectim, dicitur, pariter de universali in eis contento, et e contra, dici debere* »;

(1) II *Prior.-Anal.*, Tr. VII, c. 4; cfr. I *Topic.*, Tr. III, c. 4.

(2) Cfr. *Prior.-Anal.*, Lib. II, c. 23; *Post.-Anal.*, Lib. I, c. 18; I *Topic.*, c. 12.

(3) Cfr. *loc. prox. cit.*

(4) Cfr. I *Post. Anal.*, lect. 3.

(5) Cfr. II *Prior.-Anal.*, q. 8, n. 5, 8.

(6) Cfr. *Prior.-Anal.*, Lib. II, c. 23; *Hist. Animal.*, Lib. II, 15, 502, a, 20; *De Partibus Animal.*, Lib. IV, 67G, b, 26 ss., et alibi.

(7) Cfr. *op. cit.*, Log. P. I, Sum.; Lib. II, c. 6; Lib. IU, c. 2; *Illustr. Log.*, q. 8, a. 2.

(8) *Op. cit.*, *loc. pr. cit.*, n. 169, p. 121.

fune enim P_m quasi essentialiter sive necessario de eis dicitur, propterea omnimoda certitudine tam ex particularibus ad universale quam e converso, argui potest.

p) Leges Inductionis incompletae sunt:

1a lex: « *Diligentem adhibere experientiam n*; cum enim ea, quae sunt experientiae, sunt principium a quo analytice lex universalis concludatur, nisi praeierat diligens accurataque experientia factorum, imprudens esset aliquam legem generalem inferre seu inducere.

2a lex: « *Usus observationis scrupulosae, quae experientiam committitura*; observatio enim, ut dictum est, duo includit: attentionem, ad quam requiritur ultimus gradus possibilis concentrationis mentalis; et memoriam, cui opus est factorum accuratissima et exactissima repraesentatio (1).

3a lex: « *Repetitio, isolatio et frequens variatio seu comparatio phaenomenorum experimento habitorem* »; clarius enim facta seu phaenomena videntur, facilius labor habetur atque melior legum revelatio sequitur (2).

4a lex: « *Quae actu numerantur sint necessario connexa cum rebus de quibus fit numeratio, ut de ceteris quae silentur et cum eis in eadem ratione convenientibus, recte addi potest*: et sic de singulis seu et sic de ceteris»; hinc « oportet supponere, ait S. Thomas, quod accepta sint omnia, quae continentur sub aliquo communi: alioquin nec inducens poterit ex singularibus acceptis concludere universale » (3) et « tamen, prosequitur *Alb. Magn.*, ad inductionem perfectam oportet in summa inducere, non quod singillatim numerentur, sed ut brevius collecta insinuentur, dicendo et sic de singulis, vel sic de aliis » (4). Illa autem suppositio clausulae additae suum fundamentum reale habet in principio analogiae, quod scii. « Natura est determinata ad unum; et natura eodem modo operatur, nisi impediatur » (5).

§ 3. De Syllogismo Expositorio.

Egimus hucusque de syllogismo et qui ab universali ad particulare (= descensivus) et qui a particulari ad universale (= ascensivus) procedit; remanet proinde ut, de altero qui a particulari ad particulare procedit, quique *expositorius* vocatur, in praesenti aliquid breviter dicatur. Et de quo sequentia solum quaeruntur: 1° *lo quid sit*; 2° ad quam *figuram syllogisticam* pertineat; et 3° eius *regulae*.

(1) Cfr. Titchener, *op. cit.*, p. 24.

(2) Cfr. Titchener, *ibid.*, p. 20.

(3) II *Post.-Anal.*, lect. 4; cfr. Scotum, II *Prior.-Anal.*, q. 8, n. 5-6.

(4) *Prior.-Anal.*, Lib. II, Tract. VII, c. 4.

(5) I, q. 51, a. 1, c.

270. 1. Definitio Syllogismi Expositorii. — Sic enim definiri potest: « *argumentatio, qua ex particulari veritate ad aliam particularem concluditur* ».

Explicatur. — Dicitur «*argumentatio*», qua in ratione generis comprehenditur, quaque cum syllogismo ascensivo et descensivo convenit; *ceteris* autem *particulis* designatur eius specifica differentia, qua specificè ab aliis duabus speciebus distinguitur. Hinc enim patet quod, Mm in quo uniuntur et identificantur alii duo termini particulares huius syllogismi, est particulare: quod non est confundendum cum M° inductionis, quod ut diximus est enumeratio particularium rationem universalis continentium, ubi syllogismi expositorii est particulare et formaliter ut tale consideratur. Itaque, quia particulare seu singulare cognitioni nostrae conformior est, utpote a sensibus initium sumit, ideo syllogismus iste dicitur expositorius: est enim quaedam sensibilis resolutio, prout scilicet res quasi sensibus exponitur, v. g. « $\overset{M}{Petrus} \overset{T}{est} \overset{M}{albus}; \overset{M}{Petrus} \overset{T}{est} \overset{M}{currens}; \overset{M}{Currens} \overset{T}{est} \overset{M}{album}$ ».

271. 2. Reductio Syllogismi Expositorii Figuris Syllogismi. — Observatis logice observandis, nil officit quin syllogismi expositorii in omnibus figuris syllogisticis fiant. Nihilominus tamen, proprie et stricte fieri debet *in tertia figura*, cuius est «Bis-Sub»; medium enim syllogismi expositorii est singulare seu particulare, et huius est per se et proprie subiici et non praedicari; consequenter aptius expositorius in tertia figura est conficiendus.

272. 3. Regulae Syllogismi Expositorii. — Ut recte iste syllogismus conficiatur, sequentes *regulae* tradi solent. Et revera:

Ia lex: « Mm sit perfecte ac complete singularizatum »; M'' enim est singulare in hoc syllogismo, ideoque rationem communitatis, consequenter distributionis seu universalitatis, excludere debet: alioquin fallacia committeretur, v. g. $\overset{li}{Hic} \overset{T}{Deus} \overset{M}{est} \overset{T}{Pater}; \overset{li}{Hic} \overset{T}{Deus} \overset{M}{est} \overset{T}{Filius}; \overset{li}{Filius} \overset{T}{est} \overset{M}{Pater}$ (= *sophisma*) (1).

2a lex: « M'' sit tale singularizatum ut uni solum conveniat »; alioquin esset aequivocationis *sophisma* atque in quatuor terminis con-
 $\overset{M}{Hoc} \overset{T}{animal} \overset{M}{est} \overset{T}{asinus}; \overset{M}{Hoc} \overset{T}{animal} \overset{M}{est} \overset{T}{homo}; \overset{M}{asinus} \overset{T}{est} \overset{M}{homo}$
 eluderetur (*contra* Iam *legem syll.*), v. g. $\overset{M}{Hoc} \overset{T}{animal} \overset{M}{est} \overset{T}{asinus}$ (= asino demonstrato); $\overset{M}{Hoc} \overset{T}{animal} \overset{M}{est} \overset{T}{homo}$ (= Paulo demonstrato); $\overset{M}{asinus} \overset{T}{est} \overset{M}{homo}$
 $\overset{T}{est} \overset{M}{asinus}$.

(1) Syllogismi expositorii male fiunt *de Divinis* loquendo, in quibus termini e. g. Deus, essentia divina et ceteri ad absoluta pertinentes, ita sunt singulares ut etiam aequivalenter sunt communes.

3a lex: « *Minor ne sit negativa* »- rectius enim, ut dictum est
syllogismus expositivus fit in tertia figura, cuius regula supra expo-
sita, est ut minor negativa ne sit, v, g. Paulus est homo; Paulus non est
^t Petrus; ^t Petrus non est ^T homo (= *falsus*); e contra autem sic: ^r Paulus non
^M est ^M Petrus; ^t Paulus est ^t homo; Aliquis homo non est ^T Petrus (= *Ferison*)

Pars Secunda

LOGICA MATERIALIS

INTRODUCTIO

273. Logica Formali absoluta, ad *Logicam Materialem*, quae inepte a recentioribus quibusdam « Logica Maior » vel aliter, vocatur, manum imponimus in hac secunda parte tractatus nostri. Logicae Materialis enim proprium est, analysim elementorum seu principiorum materialium ratiocinii instituere ut supra in initio diximus, hoc est probare, qualis esse debeat vera ac certa materia ut vera ac certa conclusio habeatur (1). Hoc igitur est munus atque finis huius logicae.

Logicam Materialem considerare possumus dupliciter: vel in se et in sua natura (= *in actu signato*), prout in ea agitur de pertinentibus ad eius naturam formaliter (= *Logica Materialis Generalis*), vel in suis partibus (= *in actu exercito*), prout in ea tractatur de iis quae ad trium mentis operationum materiam pertinent (= *Logica Materialis Specialis*). Itaque logicam materialem generaliter dividimus secundum has duas magnas considerationes, ita ut sermo erit:

1° de *Logica Materiali Generali* (Cap. I).

2° de *Logica Materiali Speciali* (Cap. II).

CAPUT I.

Logica Materialis Generalis.

In hac igitur prima sectione sermo de *logica materiali generali* instituitur, scilicet de iis quae ad eius rationem formalem seu naturam pertinent, et de hoc duo tantum generaliter quaeruntur: *primo* de necessitate logicae, cuius responsione respondebitur simul ad eius quaestionem de existentia; *secundo* de ipsa logicae natura,

(1) De iis quae Logica Materialis tractat, agit *Aristoteles* praesertim: in Libris: « *Posteriorum Analyticorum* » et « *Categoriarum* » et quibus adiungitur Liber « *Praedicabilium Porphyrii* ».

hoc est de eius obiecto et habitu, quibus vera et essentialis logicae definitio venabitur. Hinc ergo impraesentiarum quaeritur:

- 1° de *necessitate* logicae (Art. I);
- 2° de *natura* logicae (Art. II).

A r t i c u l u s I.

DE LOGICAE NECESSITATE

Logicae necessitas accipi potest: vel *subiective*, respectu scilicet subiecti cui inest; vel *objective*, respectu aliarum scientiarum acquirendarum, quatenus omnes aliae a logica quodammodo dependant sive in esse sive in fieri. Hinc igitur:

- 1° an sit *homini* necessaria (§ 1);
- 2° an ad alias scientias acquirendas sit necessaria (§ 2);
- 3° an sit *ante omnes alias scientias* necessaria (§ 3).

§ 1. *Utrum Logica sit homini necessaria* (1).

Prima igitur quaestio de Logicae necessitate quae nobis occurrit est respectu subiecti apti seu capacis logicam recipere, eaque uti, scilicet respectu hominis. Ad quod:

274. Praenotamina. — Notandum est *primo*, quod sermo praesens, et similiter in sequentibus, minime est de logica communiter seu large sumpta, ut scilicet ars ratiocinandi complectens grammaticam, rhetoricam et poesim; sed *ut stricte sumpta*, prout a nobis supra est definita, nempe « ars seu scientia directiva ipsius actus rationis, seu qua homo in ipso actu rationis, ordinate, faciliter et sine errore procedat »; neque est sermo de logica naturali, sed *solum de artificiali* seu *acquisita*.

Secundo notandum est, quod duplex est necessitas: *simpliciter* (= absolute, ab intrinseco), quae in causas intrinsecas (sc. *Jormalem et materialem*) fundatur, unde tale necessarium materiam seu formam rei sequitur, ideoque tale necessarium simpliciter est, v. g. animal est corruptibile vel est sensibile; et *secundum quid* (— relative, ab extrinseco), quae in causas extrinsecas (sc. *efficacem et finalem*) fundatur, unde tale necessarium rei finem et agens sequitur, ideoque non nisi relative seu secundum quid est tale necessarium; necessitas autem ex agente proveniens communiter est violentia; quae autem est ex fine potest esse: vel absoluta, hoc est ad esse rei, et ut sic iam suum fundamentum habet in natura rei, v. g. inclinatio felicitatis proportionatae; vel relativa, hoc est ad bene esse rei, v. g. equus ad iter arripiendum (2).

275. Status Quaestionis. — Absque dubio, logica naturalis est homini simpliciter, ratione eius formae, necessaria: unde

(1) Cfr. Alb. Maonum, *Lib. de Praedicab.*, Tr. I, c. III; Cosm. de Lerma O. P., *Cuts. Phil.*, q. I, Tom. II (Romae, 1059).

(2) Cfr. S. Thomam, V *Metaphys.*, lcct. 6, n. 827-835; III, q. 65, a. 4; et alibi.

dubium est de artificialis necessitate, non iam secundum quid: hoc enim in sequenti; sed de necessitate simpliciter, non certe hominis materiam seu totam essentiam consequente sed eius formam, sive ut propria passio sive ut terminus naturalis vel ultima perfectio naturalis inclinationis illius formae. Unde quaestio haec est: *an logica artificialis sit homini necessaria ratione eius formae ut propria passio vel saltem ut terminus naturalis inclinationis.*

276. Conclusio: «Logica artificialis est homini necessaria ratione eius formae, non ut propria passio, sed ut terminus perfectivus eius inclinationis naturalis ».

Prob. 1a Pars (sc. *non ut propria passio*). — Quaelibet passio, formam rei consequens, necessario ac semper reperitur in quolibet talem formam habente. Atqui logica artificialis non reperitur in quolibet individuo humano. Ergo logica artificialis non est homini necessaria ratione eius formae ut propria passio.

Mai. est ratio proprietatis seu propriae passionis. — Min. *est factum*: liquet enim experientia, non quemlibet hominem logicam artificialem possidere; imo e contra, paucos esse qui ea praediti sunt. Ergo signum est quod, homini non est necessaria ratione eius formae ut propria passio.

Prob. 2a Pars (sc. *bene vero ut terminus perfectivus inclinationis naturalis*). — Arg. 1m. — Unaquaeque res naturaliter suam perfectionem appetit. Atqui perfectio hominis, in ordine intellectualitatis, inquantum est homo, est acquisitio scientiae, quae perfecte sine logica artificiali acquiri nequit, ut mox patebit. Ergo logica artificialis est homini necessaria ratione eius formae ut ultima eius naturalis perfectio.

Arg. 2m. — Homo, patet, naturaliter est discursivos, proindeque rationalis dicitur. Ergo naturaliter ad ratiocinandum et discurrendum ordinatur. Atqui, liquet, logica artificiali ratio naturalis maxime perficitur. Ergo logica artificialis est homini necessaria ratione eius formae ut ultima eius naturalis perfectio.

Confirm. — Confirmari potest auctoritate S. Thomae (1).

277. Corollarium. — Colligitur igitur, logicam artificialem esse homini *simpliciter necessariam* ratione eius formae ut terminus perfectivus eius naturalis inclinationis, inde merito *Alb. Magn.* ait: «Quod prae omnibus utilis est ad felicitatem haec scientia, sine qua non attingitur felicitatis actus, et per quam ipse felix actus non impeditur recipit operationis. Haec enim scientia a phantasiis (quae videntur et non sunt) liberat, er-

(1) Cfr. I *Post. Anal.*, lect. 1.

rores damnat, et ostendit falsitates, et lumen dat rectae contemplationis in omnibus. Prae omnibus igitur considerata est haec scientia 3 (1).

§ 2. — *Utrum Logica, ad alias scientias acquirendas, sit necessaria* (2).

Quaestio nunc est de logicae necessitate respectu ceterarum scientiarum comparandarum seu acquirendarum. Ita igitur:

278. Praenotamina. — Notandum iterum *primo* quod, quaestio vertitur circa logicam artificialem. Atque praeterea, necessitas hic sumitur prout in causas extrínsecas fundatur, et quidem in finalem, a qua potest esse tam simpliciter si ad rei esse ordinetur quam secundum quid si ad bene esse, ut in praecedenti § dictum est.

Secundo notandum, aliquam scientiam acquiri seu haberi posse dupliciter: in *statu imperfecto*, cum quis scientiam possidet quoad tantum eius substantiam seu essentiam, prout scilicet eius intellectus conclusionibus facilioribus ex assensu praemissarum convincitur quidem, ignorat tamen earum propter quid, difficiliores conclusiones deducere nequit, eas in sua principia ac a fallaciis defendere nescit; in *statu perfecto*, cum quis praeter possessionem essentiae scientiae, scit insuper omnia propter quid, omnia in sua principia solvere, a fallaciis adversariorum defendere atque de difficilioribus conclusionibus disputare (3).

279. Status Quaestionis. — Quaeritur igitur: an ad ceteras scientias acquirendas logica ita sit necessaria, ut sine ea nullo modo sive perfecte sive imperfecte possideri possint; vel *e contra*, etiam independentem ab ea, aequè acquirantur.

280. Sententiae. — Triplex datur praecipue philosophorum sententia:

1a opinio docet, logicam ad alias scientias acquirendas esse tantum utilem, non vero simpliciter necessariam. Ita *Conimbricenses* (4).

2a opinio: logicam esse simpliciter et omnibus modis necessariam. Ita *D. de Soto* (5); *Navarette* (6); *Aravio* (7); *de Lerma* (8); et alii.

3a opinio: logicam ad alias scientias acquirendas, in statu imperfecto, esse necessariam solum secundum quid; in statu vero perfecto esse simpliciter necessariam, ita *Javelli* (9), *Mas* (10), *Sanchez* (11), *Complutenses* (12), *Ioan. aS. Thoma*, *Guerinois*, *Goudin*, *Gredt*, *Hugon*, et complures alii. Unde:

(1) *toe. prox. cit.*

(2) Cfr. S. Thom., I *Post.-Anal.*, lect. I; III, *dist.* 31, q. 2, a. 4, c.; C. ALAMAÑO, *Sum. Phil.*, etc., Log. P. 1, Prooem., q. I, a. 5; De Lerma, *op. cit.*, q. 2; 1. a S. Thoma, *op. cit.*, Log. P. II, q. 1, a. 1; Guerinois, *Clypeus Philos. Thomis.*, Log. Mal., Q. Praeamb., a.6; Goudin, *op. cit.*, Log. Mai., Q. Praeamb., a. 5; Gredt, *op. cit.*, P. II, c. 1, q. I; Huon, *op. cit.*, Vol. 1, p. 25, et alios complures.

(3) Cfr. *De Ver.*, q. 11, a. 1; *De Virt. in Com.*, q. 1, a. 9, ad 17; IV C. *Gent.*, c. 77, rat. 3»; *De Malo*, q. 2, a. 4, ad II; VII *Metaph.*, lect. 6, n. 1389-1405; I, q. 117, a. 1; MI, q. 51, a. 2.

(4) *Cursus Philos.*, q. 6, Prooem., a. 2.

(5) *Log.* q. I Prooem., concl. 3.

(6) I P., Controv. 1.

(7) II *Metaphys.*, q. 3, a. 3.

(8) *Op. cit.*, *toe. prox. cit.*, p. 14.

(9) *Comp. Log.*, Tr. I, c. IV.

(10) *Met.*, sect. 2, Prooem., q. 3.

(11) *Log.*, I, q. 2.

(12) *Log.*, q. 7.

281. Conclusio: «Logica artificialis, ad alias scientias acquirendas, est necessaria: in statu imperfecto secundum quid, in statu perfecto simpliciter ».

Prob. Ia Pars (sc. in statu imperfecto secundum quid). — Arg, 1°. — Logica artificialis proportionaliter eadem necessitate gaudet respectu aliarum scientiarum, sicut ars et quodlibet instrumentum ad effectus sibi proportionatos. Atqui ars et instrumentum secundum quid sunt necessaria ad effectus proportionatos imperfecte producendos. Ergo logica artificialis, ad ceteras scientias obtinendas in statu imperfecto, est necessaria secundum quid.

Mai. liquet ex dictis in *Introductione Generali* (1).

Min. declaratur: Effectus enim artis et instrumenti, quandoque esto imperfecte, obtinentur sine habitu artis et usu instrumenti: secus enim artes numquam acquiri a nobis possent. Nam, illi primi actus artis sine arte exequuntur et minime ab arte generata seu acquisita procedunt; imo eorum repetitione perfecte postea habitus artis acquiritur; idem de instrumento respectu principalis agentis. Proportionaliter igitur, sine logica artificiali quaedam demonstrationes confici possunt, saltem primae, quarum repetitione et exercitio absque adiumento logicae artificialis discens perfecte et sine errore argumentaretur (2).

Arg. IIa. — Quodcumque agens habens principium activum et passivum sui actus, potest a passivo independenter quosdam actus elicere vi activi. Atqui in homine est duplex principium intellectivum, activum scilicet respectu logicae naturalis, et passivum respectu artificialis. Ergo homo independenter a logica artificiali, potest quosdam actus logicales emittere, consequenter non est simpliciter necessaria.

Mai. liquet: activum enim per se a passivo minime dependet: passivum porro altero non indiget nisi, ut exteriori principio perfecte coadiuvante et administrante, quod activum seu naturale per se solum produceret (3). j l

Min. declaratur: Homini enim, ab ipso Deo, indita est quaedam naturalis inclinatio rationis, qua in suos actus quodammodo, ordinate et sine errore, prorumpere possit: et haec inclinatio est logica naturalis; at praeterea, haec naturalis inclinatio ut prompte, faciliter et delectabiliter procedat est perfectibilis aliquo alio extrin-

(1) Cfr. S. Thomam, in *Boet, de Trin.*, q. 5, a. 1, ad 2«>»; I *Metaphys.*, lect. 1, n. 32; *ibid.*, lect. 3, n. 57.

(2) Cfr. *De Virt.*, q. 1, a. 1; *Ibid.*, ad 13«>»; *ibid.*, a. 6; *ibid.*, a. 8, ad 6«>»; *De Verit.* q. 20, a. 2; II, *dist.* 27, q. 1, a. 1, c. et ad 3«>»; I-II, q. 50, a. 5, ad 3«>».

3) Cfr. I, q. 117, a. 1; *De Vent.*, q. II, a. 1.

sece perficiente, quod habetur per logicam artificialem; unde utraque logica, sub diversa ratione, se habet ad invicem ut passivum ad activum (1).

Prob. 2a Pars (sc. *in statu perfecto simpliciter*). — *Alg. I*”. — Sine quo finis perfectus obtineri nequit, illud est necessarium simpliciter. Atqui sine logica artificiali nequeunt aliae scientiae in statu perfecto acquiri. Ergo logica artificialis, ad alias scientias acquirendas in statu perfecto, est necessaria simpliciter.

Mai. patet. — Min. prob.: Illud quo aliquis ordinatur ut facilius, promptius et sine errore, perfectius operetur, simpliciter est ei necessarium (2). Atqui logica artificiali homo ordinatur, ut facilius, promptius et sine errore, in suis actibus consequenter in aliarum scientiarum acquisitione, procedat; liquet ex eius definitione (3). Ergo sine logica artificiali nequeunt aliae scientiae in statu perfecto acquiri.

Arg. *nm.* — Modus scientiae simpliciter est necessarius ad talem scientiam perfecte obtinendam. Atqui logica artificialis est modus cuiuslibet alterius scientiae. Ergo logica artificialis, ad alias scientias in statu perfecto, est necessaria simpliciter.

Mai. est nota: modus enim scientiae, regulas, principia, legesque, quibus recte, perfecte, ordinateque in illa scientia procedi potest, tradit.

Min. manifesta manet ex tota expositione Logicae Formalis (4).

Arg. *inm.* — A quo aliquid, quoad eius esse, dependet, est ei simpliciter necessarium. Atqui omnes aliae scientiae, quoad earum esse perfectum, a logica artificiali dependent. Ergo logica artificialis, ad alias scientias in statu perfecto, est necessaria simpliciter.

Mai.: a quo enim aliquid dependet, in eo quod dependet, non est nisi per alterius dependentiam; ideoque hoc tamdiu est, quamdiu alterum est; v. g. corpus, intantuni conservatur in esse, inquantum nutritur, eo quod eius conservatio a nutritione dependet: quapropter nutritio simpliciter ad corporis conservationem est necessaria.

Min. est S. *Thomae*, qui ait: «oportet in addiscendo a logica incipere... quia *aliae scientiae ab ipsa dependent*, inquantum ipsa docet modum procedendi in omnibus scientiis » (5).

(1) Cfr. I-II, q. 51, a. 2, c.; VII *Metaph.*, lect. 8; IX *Metaph.*, lect. 7, n. 1854-55; II *Cont. Gent.*, c. 75.

(2) Cfr. *De Virt.*, q. 1, a. 1, ad

(3) Cfr. I *Post.-Anal.*, lect. 1.

(4) Cfr. II *Metaphys.*, lcct. 5, n. 335; *ibid.*, lib. IV, lect. 4; in *Boet, de Trinit.*, q. 5 a. 1, ad 3^{****}.

(5) Cfr. in *Boet, de Trinit.*, q. 6 a. 1, q. 2 ad 3^{***}.

282. Obiectiones. — **Ia** Obi.: Ideo logica artificialis est homini simpliciter necessaria, prout ipsa in aliis scientiis faciliter et sine errore procedit. Atqui procedere faciliter et sine errore est procedere secundum quid et non simpliciter: supponit enim ipsum procedere tantum, sicut bene esse supponit esse. Ergo logica artificialis non est necessaria simpliciter.

Resp.: *Cone.* Mai.; *Dist.* Min.: procedere faciliter et sine errore est procedere secundum quid respectu ipsius potentiae intellectivae physicae sumptae *Cone.*, respectu actuum scientiae ab ea eliciendorum *Nego.* — *Contradist.* Consequens; et *Neg.* Consequentia.

Intellectus enim ut ratiocinandi naturalem inclinationem habens, iam in seipso continet aliquo modo principia in scientiis procedendi, et propterea iam praeexistunt « quaedam virtutum inchoationes » (1), exinde constat logicam artificialem non esse necessariam nisi secundum quid. At tunc non habetur nisi status imperfectus scientiae, et ut status perfectus obtineatur, hoc est ut actus scientiae « debito modo fiant scilicet expedite, firmiter et delectabiliter, hoc non est facile; unde ad hoc habitibus virtutum indigemus » (2), idest simpliciter logica artificiali indigemus, qua illae virtutum inchoationes naturalis inclinationis a per exercitium operum adducuntur in debitam consummationem » (3), et sic logicam artificialem dicimus simpliciter esse necessariam.

2a Obi.: Logica artificialis, cum sit simpliciter necessaria ad alias scientias, eâ quilibet, studio scientiarum incumbens, simpliciter indiget. Atqui hoc est falsum: sine ea enim, multi ex antiquis (et etiam ex modernis) plures scientias didicerunt, v. g. Hyppocrates medicinam, Aegyptii mathematicam, alii alias. Ergo non est simpliciter necessaria.

Resp.: *lo Dist.* Mai.: logica artificialis... simpliciter indiget secundum illam formam quae hodie a nobis traditur *Nego*; secundum aliam formam et dispositionem *Cone.* Et *Contract.* Min. et *Neg.* Conqs. et Conqa.

2° *Transeat* Mai. — *Dist.* Min.: sine logica artificiali multi plures scientias didicerunt, quoad ipsam experientiam et facta experientiae tantum *Cone.*; quoad earum certitudinem et formam scientificam *Subd.*: imperfecte *Cone.*; perfecte *Nego.* Et *Neg.* Conqs. et Conqa. — Hinc, ut nobis refert *Alb. Magn.*: « Aristoteles frequenter dicit in diversis libris suis, quod causa erroris antiquorum fuit, quia scientiam logicam non invenerunt sive habuerunt » (4).

§ 3. *Utrum Logica sit necessaria ante omnes alias scientias.*

283. Status Quaestionis. — Hic breviter quaeritur de necessitate prioritatis seu posterioritatis logicae ad alias scientias, unde: *an necesse sit logicam addiscere antequam quaelibet alia scientia acquiratur.*

284. Sententiae. — Duplex datur principalis sententia:

Ia opinio: quidam moderni, non formaliter distinguentes obiecta logicae et psychologiae, putant et de facto anteponunt psychologiam logicae, ita ut iuxta eos psychologia prius quam logica addisci debeat. Ita e. g. *Latir* (5).

(1) *De Verity* q. 11, a. 1, c.

(2) *De Virtut.*, q. 1, a. 1, ad 13^{jni}.

(3) *De Verity* q. 11, a. 1, c.

(4) *Loc. supr. cit.*, c. III; cfr. C. Alamanno, *loc. sup. cit.*

(5) *Op. cit.*, Tom. 1, Introd., a. 11, § 2.

2a opinio: alii e contra, simpliciter tenent logicam necesse esse addisci ante quamlibet aliam scientiam proprie dictam. Ita *Aristoteles*, *S. Thomas* et fere omnes Scholastici et Neo-Scholastici. Unde:

285. Conclusio: « Logicam artificialem, necesse est simpliciter, ante omnes alias scientias acquiri ».

Prob.: Modus scientiae simpliciter ante ipsam scientiam disci debet. Atqui logica artificialis est modus sciendi omnium aliarum scientiarum. Ergo necesse est simpliciter ante omnes alias scientias acquiri.

Mai. patet: «absurdum est, ait *S. Thomas*, quod homo simul quaerat scientiam et modum qui convenit scientiae» (1).

Min. est manifesta ex dictis in *Introductione Generali* et ex praec. § unde, pergit *Angelicus*, homo « debet *prius* addiscere logicam quam alias scientias, *quia* logica tradit communem modum procedendi in omnibus aliis scientiis » (2).

Articulus II.

DE LOGICAE NATURA

Statuta logicae necessitate, consequenter existentia, eius *natura* est quaerenda: haec autem dupliciter inspicere potest: *objective*, ratione scilicet sui obiecti; et *subjective*, prout est habitus quidam subiecto inhaerens. Sic igitur:

1o de *obiecto* logicae (§1);

2° de *habitu* logicae (§ 2).

§ 1. De Logicae Obiecto (3).

Quaestio de logicae obiecto est perdifficilis, accurate exinde est tractanda.

286. Praenotamina. — Notandum est *primo*, quod obiectum dicitur ex relatione seu ordine quem aliqua res ad potentiam vel habitum dicit, cui obicitur; unde obiectum significat id quod potentiae obicitur seu circa quod potentia versatur. Quandoque dicitur subiectum, quod dici potest: id *in quo* (4), id *de quo* (5) vel id *circa quod* (6).

(1) U *Metaphys.*, lcct. 5, n. 355.

(2) *Ibid.*; cfr. I *Metaphys.*, lcct. 1, n. 32; *ibid.*, lect. 3, n. 57; in *Boet, de Trinit.*, q. 5, a. 1, ad 2^æ; q. 6, a. 1, q. 2* ad 3^æ.

(3) Cfr. *Avicennam*, I *Metaph.*, c. 2; *Alb. Mao.*, *De Praedicab.*, Tract. I, c. 4; *S. Thom.*, IV *Metaphys.*, lcct. 4; *Opuse.* 42, c. 2; in *Boet, de Trinit.*, q. 6, a. i, 3; I *Post-Anal.*, lcct. 20; *Scotum*, *Super Univers. Porphyrii*, q. 3; *Iandunum*, IV *Metaphys.*, q. 4; *Dom. A. Flanûria*, IV *Metaph.*, q. 5, a. 2; *Javelli*, *op. cit.*, loc. pr. cit., c. 3; *Soto*, *op. cit.*, q. 5, Prooem.; *Suarez*, *Metaph.*, Disp. 1, sect. 4; *ibid.*, Disp. 54, initio; *Fonseca*, II *Metaphys.*, c. 3, q. 1, sect. 5; *Aquarium*, IV *Metaphys.*, Dilucid. 5; *C. Alamanno*, *op. cit.*, Prooem., q. 6, a. 6; *De Lerma*, *op. cit.*, q. 6; et alios citandos.

(4) Cfr. *Aristot.*, in *Anteprædic.*

(5) Cfr. *Ibid.*

(6) Cfr. I, q. 1, a. 7.

Obiectum autem alicuius scientiae potest esse duplex: *totale* (== adaequationis) et complectitur omnia quae materialiter et formaliter sunt in tali scientia e. g. ens mobile ut mobile in Physica, ens analogum Deo et creaturis in Metaphysica (1) et *partiale*, quod iterum est duplex: *attributionis*, et est illud cui omnia quae in data scientia tractantur, attribuuntur seu ordinantur, v. g. corpus rationale in Physica, substantia in Metaphysica; et *principalitatis* (= intentionis, perfectionis), et est illud quod principaliter et principaliter a tali scientia intenditur, ita ut omnia quae in ea tractantur intentionaliter sint propter illud, g. primus motor immobilis in Physica, genus abstractorum seu melius Actus Purus in Metaphysica (2).

Obiectum *adaequationis* porro est duplex: *materiale*, et est ipsa res quae tali facultati obiicitur, e. g. lapis respectu visus; *formale*, et est ratio obiectum materialis qua potentiae obiicitur seu id quod in re a facultate attingitur, et hoc est duplex: *formale quod* (= ratio quae), et est id quod in re a facultate formaliter attingitur, quodque est formalitas seu actualitas rei, e. g. color in lapide respectu visus; *formale quo* (= form, sub quo, ratio qua vel sub qua), et est lumen quo res attingitur, quodque in scientiis sunt principia quibus obiectum formale quod et materiale attingitur, v. g. lux ad colorem lapidis respectu visus (3).

Secundo est notandum quod ens rationis proprie est: « id habens esse obiective in sola ratione, cui formaliter nullum esse ex parte rei corresponde! » (4). Hoc autem potest esse duplex: unum *pure fictum* (= sine fundamento in re), quando nec remote neque proxime in re fundamentum habet, v. g. centaurus, chimera; aliud *cum fundamento in re*, quando licet ut ens non sit a parte rei, tamen cum sit relatio, sive proxime sive remote, suum fundamentum habere debet, v. e. tenebrae.

287. Status Quaestionis. — Quod hic a philosophis in dubium vertitur et de quo maxime concertatur, non est *de obiecto materiali* logicae, hoc enim sunt omnia quae a logica tractantur; neque *de eius formali quo*, ab omnibus enim admittitur esse principia ipsius logicae seu negativa abstractio; sed tota quaestio est *de formali quod* logicae. Unde quaeritur, *quodnam sit illud quod a logica formaliter et per se attingitur*.

288. Sententiae. — Ad huius solutionem diversae philosophorum sententiae dantur, quae ordinatim ad sequentes reduci possunt:

1a opinio docet, obiectum formale quod logicae non esse nec ens reale neque rationis, sed: vel voces ut *I. Grammaticus* (5), *Ammonius* (6), vel terminus ut *P. Venetus*, *P. Pergulensis*.

2a opinio: obiectum formale quod logicae non esse ens rationis, *sed reale*, sive in genere acceptum ut *I. Landunus*, *P. de Mirandula*; sive operationes intellectus ut *H. Pontanus*, quam opinionem plures ex Scholasticis amplexati sunt ita *Fonseca* (7), *Cabrero* (8), et *Conimbricenses*, *Suarez* (9) et recenter inter

(1) Ad hoc obiectum tres conditiones requiruntur. Cfr. S. Thomam, *Prolog. Sententiarum* I a. 4.

(2) Cfr. Aquinum, I *Metaphys.*, Dilue. 1; IV *Metaphys.*, Dilue. V.

(3) Cfr. Cajetanum, I, q. 1, a. 3.

(4) Cfr. I, q. 16, a. 3, ad 2*.

(5) *Libr. Prior.*, initio.

(6) *Libr. Praedic.*, initio.

(7) H. *Metaphys.*, c. 3, q. 1, sect. 5.

(8) Tr. I, in *Log.*, Disp. I, dub. 20.

(9) *Metaphys.*, Disp. 39, Prolog.

alios *P. Lahr* (1), atque omnes illi qui logicam cum Psychologia vel cum Criteriologia identificant.

8* opinio: obiectum formale quod logicae esse *omnes res*, sive *reales* sive *rationis*, licet forsitan sub diversa consideratione a logica attingantur. Iam hoc antiquitus docebat *Eustralius* et postea *Martinez*.

4a opinio: obiectum formale quod logicae non esse ens reale, sed solum *ens rationis*, diversimode intellectum tamen. Revera enim dicunt quidam quod est demonstratio, vel argumentatio in genere ita *Alb. Mag.*, *Javelli*, vel syllogismus ut *Scotiis*. Alii autem tenent esse ens rationis, non universaliter sumptum prout entia rationis dicuntur etiam ea quae nullum fundamentum in re habent ut privationes vel negationes, sed *esse ens rationis cum fundamento in re*, et sunt *secundae intentiones* seu *logicae*, hoc est relationes quaedam, in rebus fundatae, ut cognitae et ordinatae per rationem; hinc res cognitae considerantur tantum logice inquantum fundant secundas intentiones, quaeque resultant ex ipsa ratione dirigente seu active se habente et ex rebus cognitis ut directis seu passive se habentibus. Ita *S. Thomas* et Thomistae omnes, ut *Aquarius*, *Soto*, *De Lerma*, *Joan*, a *S. Thoma* (2), *Guerinois*(3), *Gredt*(A), *Hugon* (5), et alii complures.

289. Conclusio: «Obiectum formale quod logicae est ens rationis, quod est secunda intentio ».

Prob. Ia Pars (sc. *ob. for. quod est ens rationis*). — Arg. I^o. — Obiectum formale quod, est id quod in re formaliter et per se a tali facultate attingitur. Atqui quod in rebus logicis formaliter et per se attingitur, est ens rationis. Ergo obiectum formale quod logicae est ens rationis.

Mai.: est definitio. — Min. prob.: Quod formaliter et per se a logica attingitur, est unice forma et ordo artificiosus seu logicus rerum logicalium. Atqui haec forma et ordo artificiosus est simpliciter ens rationis. Ergo quod in rebus logicis formaliter et per se attingitur, est ens rationis.

Mai. prob.: Logica enim est de terminis incomplexis, complexis, definitione, divisione et syllogismo: quae omnia non materialiter a logica attinguntur, sed praecise ut ab ea diriguntur ac ordinantur ad aliquam synthesini logicam: res enim quae apprehenduntur, definiuntur, dividuntur et de quibus ratiocinatur, materialiter non sunt propriae logicae, sed etiam aliis scientiis conveniunt; ideoque ut sic non sunt specificativae et distinctivae logicae, consequenter debet esse alia ratio formalis qua res praedictae a logica formaliter attinguntur, quaeque ipsam specificè distinguunt: haec autem nulla alia esse potest quam formatio seu forma et artificiosus ordo, quo res logicae formari et ordinari ad synthesini possunt.

(1) *Op. cit.*, Tom. I, p. 487.

(2) *Op. cit.*, Log. P. II, q. 1, a. 3.

(3) *Op. cit.*, Log. Mal., q. pracamb., a. 1.

(4) *Op. cit.*, P. II, c. 1, § 2, n. 95-99.

(5) *Op. cit.*, p. 19-23, n. II-VII.

Min. prob.: Illa enim forma et ordo artificiosus non habent ess[?] objective nisi in solo intellectu: fiunt enim solum ab intellectu et sunt in ipso intellectu. Nam, res, de quibus est conceptio, definitio, divisio vel ratiocinatio, sunt quidem, inquantum res, subjective et effective in intellectu, earum tamen esse ab intellectu minime dependet; ideoque sola forma et solus ordo rerum ab intellectu operatus, habent in eo esse objective ita ut independenter ab intellectu nullum esse haberent. Ergo forma et ordo artificiosus fiunt solum ab intellectu atque in eo solum esse habent, consequenter sunt ens rationis.

Arg. 2^m. — Proprium logicae formaliter est dirigere et ordinare. Atqui dirigibilia et ordinabilia a logica formaliter non sunt: nec conceptus sive obiectivi sive formales passive se habentes, neque actio intellectus active dirigens ipsos conceptus, sed solum forma et ordo resultans ex actione intellectus et ipsis dirigibilibus materialiter, quae quidem forma est ens rationis. Ergo obiectum formale quod logicae est ens rationis.

Mai.: est logicae definitio. — Min. prob. singillatim.

1° «non sunt conceptus sive obiectivi sive formales»: Logica enim versatur circa aliquod quod se habet ut eius materia circa quam, quod in intellectu nequit esse physice sed solum intentionaliter. Sicut igitur res in suo esse physico est id circa quod versatur cognitio, ita eadem res in esse intentionali est id circa quod versatur intentio seu cognitio logica, et hae res sunt conceptus sive obiectivi sive formales. Atqui uti patet, id circa quod potentia versatur est eius obiectum materiale et non formale. Ergo conceptus sive obiectivi sive formales non sunt obiectum formale quod logicae.

2° «neque actio intellectus active dirigens»: Ratio obiecti formalis ita debet esse, ut sit ultima ratio ac id unde specificatio talis scientiae desumitur. Atqui talis non est actio intellectus active dirigens: ultima enim ratio et specifica differentia ita debet esse huius scientiae quod non illius, atque nec ulterius ad aliud ordinabilis; actio porro intellectus active dirigens seu directio omnibus philosophiae partibus et aliis scientiis est communis, atque ulterius ordinabilis prout active terminari debet in ipsos conceptus directos. Ergo actio intellectus active dirigens non est obiectum formale quod logicae. ■ ■

3° «est forma et ordo artificiosus, qui est ens rationis»: Hoc enim *corollarie* deducitur, et quod sit ens rationis probatum manet in primo argumento. <5

Confirm. — Haec prima pars conclusionis expresse elocetur ab *Angelico* (1).

(1) Cfr. IV *Metaphys.*, lect. 4, n. 574; I *Ethic.*, 1; I *Post.-Anal.*, lect. 20.

Prob. 21 Pars (sc. ob. f. quod est ens rationis, quod est secunda intentio). — Obiectum formale quod logicae est forma et ordo artificiosus. Atqui ens rationis quod est secunda intentio hanc formam et hunc ordinem dicit tantum. Ergo obiectum formale quod logicae est ens rationis, quod est secunda intentio.

Mai.: probata manet ex *Parte*. — Min. prob.: Ens rationis, in tota sua latitudine, adaequate in negationem et relationem dividitur. Atqui ens rationis ut negatio vel privatio illam formam, illumque ordinem minime praesefert, sed solum ens rationis ut relatio, quae est secunda intentio: negatio enim est formae et ordinis repugnantia; et privatio similiter est eiusdem carentia in subiecto capaci. Ergo ens rationis, quod est secunda intentio, tantum dicit hanc formam et hunc ordinem artificiosum.

290. Corollarium 1um. — Ex dictis colligitur *primo* quod: obiectum *adaequeationis* logicae est «ens rationis ut est secunda intentio»; ut tale enim amplectitur omnia quae a logica tractantur, consequenter est eius adaequatum obiectum. Obiectum autem eius *attributionis* est «syllogismus seu ratiocinatio»: omnia enim quae a logica tractantur syllogismo seu argumentationi tribuuntur; unde saepe diximus, primam mentis operationem esse propter secundam, et utramque simul propter tertiam. Obiectum denique *principalitatis* est «demonstratio»; est enim quod primo et principaliter, tamquam finem totalem et ultimum, logica intendit.

291. Corollarium II^{um}. — Colligitur *secundo*, ceteras opiniones vel esse falsas vel esse diminutas. Etenim patet,

1° *primam* esse omnino falsam; voces enim non per se, sed tantum per accidens a logica considerantur, sunt enim tantum instrumenta quibus extrinsece exprimitur id quod perse et principaliter ab ea attingitur. Similiter termini; obiectum enim formale quod scientiae maxima certitudine gaudere debet, cum sit eius specificativum ac distinctivum; terminus autem hac certitudine per se caret, cum non sit certi generis: potest enim esse sive realis, sive vocalis, sive intentionalis sive aliter, ut docuimus in Log. Form.

2° *secundam* pariter esse falsam; posito enim quod sit ens reale, oportet ut habeat aliquam rationem formalem qua a logica obiectum formaliter attingatur, quae quidem ratio non potest esse nisi positiva a materia abstractio; sed haec, vel est a materia singulari, et hoc est obiectum Physicae; vel a sensibili, et hoc est Mathematicae; vel intellectuali, et hoc est Metaphysicae. Ideoque, si obiectum formale quod logica esset ens reale, ab ea attingeretur absque ulla ratione sub qua, quod simpliciter repugnat. Hinc iterum, magna falsitate laborant omnes ii qui, logicam vel cum Psychologia vel cum Criteriologia identificant: sunt enim istae per se primo de ente reali.

3° *tertiam* esse magis falsam; obiectum enim formale quod est id ex quo scientia debet suam specificam unitatem desumere, ens autem reale et rationis sub diversa consideratione diversum obiectum formaliter

constituunt; ideoque repugnat ut simul constituent obiectum formali quod scientiae logicae.

4° *quartae* opinionis primas duas explicationes liquet esse diminutas quibus iam responsum est in praecedenti corollario.

292. Obiectiones. — **Ia** Obi.: Logica est scientia sermocinalis. Atqui sermocinalis scientia est de sermone, qui est ex vocibus. Ergo logica est devocibit-Ita *la opinio*.

Resp.: Io *Dist.* Mai.: logica est scientia sermocinalis, universaliteretetymologice accepta *Transeat*; proprie et stricte *Nego*. — *Contradist.* Min. et *Nq.* Conqs. et Conqa.

Logica enim si accipiatur secundum vim nominis, quod a *Xôyoç* dicitur, non solum sermocinalis dicitur, sed etiam rationalis vel aliter; unde ut sic non sole,?; est de vocibus, sed etiam de actibus rationis vel de aliis. At sumpta logica proprie et stricte, prout a nobis supra est definita, sic solum formaliter et per se est ente rationis quod est secunda intentio, prout probatum est.

2° *Transeat* Mai. — *Dist.* Min.: sermocinalis scientia est de sermone per accidens *Cone.*; per se primo *Nego*. — *Contradist.* Conqs. et *Ncg.* Conqa.

Inst. **Io**: Logica agit de praedicamentis, de nomine, de verbo atque de oratione sive imperfecta sive perfecta. Atqui haec omnia sunt voces. Ergo logica est de vocibus. **.jũM**

Resp.: — *Dist.* Mai.: logica agit de praedicamentis... ut entia rationis *Cone*; ut voces *Subdist.*: per accidens *Cone.*, per se *Nego*. — *Neg.* Min., Conqs. et Conqa.

Inst. 2°: Logica agit de rebus, quae sunt sive extra intellectum, sive in intellectu, vel de vocibus vel de terminis. Atqui primum est Metaphysici, secundum est Psychologi, tertium est Grammatici. Ergo quartum est Logici.

Resp.: — *Dist.* Mai.: logica agit de rebus, vel quae sunt extra intellectum fundamentaliter, vel quae in intellectu formaliter, vel de vocibus vel de terminis? per accidens *Cone.*, logica agit de rebus, vel quae extra intellectum formaliter, vel quae in intellectu materialiter, vel de vocibus vel de terminis per se *M**'2 — *Dist.* Min.: omnia illa sunt propria cuiuslibet enumerati primo et per se *Cone.* secundario et per accidens *Nego*. — Et *Ncg.* Conqs. et Conqa.

2a Obi.: Logica agit de operationibus intellectus. Atqui haec sunt entia realia. Ergo logicae est ens reale. Ita 2a *opinio*.

Resp.: — Io *Dist.* Mai.: logica agit de operationibus intellectus, logice acceptis *Cone.*, physice vel psychologice *Nego*. — Et *Contradist.* Min. et *Neg.* Conqs. et Conqa.

2° *Dist.* Mai.: logica agit de op. int. ut materia circa quam *Cone.*, ut materia a qua formaliter specificatur *Nego*. — Et *Contradist.* Min. et *Neg.* Conqs. et Conqa.

Inst.: De quo proprie verificantur definitiones in aliqua scientia traditae, illud talis scientia per se et primo considerat. Atqui de entibus realibus proprii verificantur definitiones in logica traditae: definitiones enim praedicabilium et praedicamentorum non nisi de realibus verificantur. Ergo entia realia per se et primo logica considerat. **ũmH**

Resp.: — *Dist.* Mai.: de quo..., illud talis scientia per se et primo considerat: sub ratione formali qua ei convenit *Cone.*; de quo..., illud... sub ratione formali, qua alteri scientiae convenit *Nego*. — Et *Contradist.* Min. et *Neg.* Conqs. et Conqa. Definitiones enim quae in logica traduntur de entibus realibus, minime

sunt de cis in eorum natura reali consideratis, sed relate ad rationem et sub ratione logica acceptis, sic enim sunt entia rationis et sub consideratione logici cadunt. Hinc ut notat *Aquarius*: «[ens rationis] est duplex: *alterum* quod est solum formatum ab intellectu extra quem nullum habet esse, ut oratio, propositio, syllogismus, enthymema et cetera talia; *alterum* dicitur ens rationis relative ad rationem, et hoc pacto praedicamenta dicuntur entia rationis, quia logicus ea considerat non secundum se et quoad naturam suam, sed in ordine ad rationem: considerat enim substantiam sub ratione generis generalissimi, et animal sub ratione generis subalterni, et hominem sub ratione specialissimi, et aliumquem hominem sub hac ratione non esse in subiecto nec dici de subiecto; dico ergo modo quod, logicus tractat de rebus non in ordine ad passionem reales nec secundum sui naturam, sed in ordine ad intentionem secundam et rationem ipsam et sic definit omnia praedicamenta. Ex ignorantia huius distinctionis isti sic opinantes prolapsi sunt in tam pessimum errorem» (1).

3a Obi.: Scientia, habens tale obiectum formale quod, de eo considerat principia, partes et proprietates. Atqui haec omnia logica de ente rationis non considerat. Ergo obiectum formale quod logicae non est ens rationis.

Resp.: — *Dist.* Mai.: Scientia, habens tale obiectum formale quod univocum, de eo considerat principia, partes et proprietates *Cone.*; habens tale obiectum formale quod analogum... *Nego*. — Et *Contradist.* Min. et *Neg.* Conqs. et Conqa.

Obiectum enim scientiae «duplex esse potest. Alterum *univocum*, quod cum dicat quamdam naturam distinctam a suis inferioribus, ideo scientia illa quae habet tale subiectum, debet primo de illo considerare et principia, et partes et passionem descendendo ad singulas, v. g. scientia de animali primo debet considerare principia et passionem animalis cum sit quoddam univocum, secundo debet descendere ad species eius, puta ad hominem et leonem; sed quando obiectum est *analogum*, quod non habet naturam distinctam ab inferioribus, non est necessarium, ut scientia tradat principia et passionem analogi, sed sufficit sibi tradere principia et passionem inferiorum; sicuti metaphysica, cuius subiectum est ens inquantum ens, analogum ad substantiam et accidens, non considerat principia et passionem entis ut ens est, sed substantiae tantum et accidentis, quae sunt partes entis; sic etiam ens rationis cum sit quoddam analogum, logicus non considerat principia et passionem in communi, sed tantum suorum inferiorum. Adde quod logicus non considerat ens rationis secundum sui naturam, sed tantum ut est instrumentum cognoscendi, et ideo non oportet etiam ut consideret principia et passionem eius in communi, sed hoc spectat ad metaphysicum » (2).

§ 2. De Logicae Habitu.

Natura logicae ex ratione obiecti considerata, nunc examinanda est ex *ratione subiecti*, prout scilicet est qualitas quaedam subiecto inherens, et sic quaeritur:

- Io an logica sit *ars* vel *scientia* (I);
- 2° an logica sit scientia *speculativa* vel *practica* (II);
- 3° an logica sit *una* scientia (III);
- 4° an logica *docens* et *utens* sint distinctae (IV).

(1) IV *Metaphys.*, Dilue. 5*; cfr. S. Thomam, I, q. 85, a. 3, *praesertim* ad 1 et 4*.

(2) Ita *Aquarius*, *ibid.*

I. - Utrum Logica sit Ars vel Scientia (1).

Prinia igitur quaestio est determinare qualitatem logicae, si sit scilicet ars vel scientia.

293. Praenotamina. — Notandum est *primo*, quod logica potest dupliciter considerari, videlicet: docens, in qua docetur, traditur, probatur et explicatur praecepta et leges ipsius logicae ut modi sciendi, atque eius obiecti proprietate necnon de eo alia probabiliter concluditur; et *utens*, in qua regulae seu praecepta de tribus mentis operationibus a logica docente tradita, actu applicantur seu in actu exercito eis ipsa logica et ceterae scientiae utuntur (2).

Secundo est notandum quod, *ars* nil aliud est nisi « *recta ratio /adibilia**, ita ut per « *rectam rationem* » intelligatur opus ab homine ut homo operatum, hoc est quaedam directio potentiae rationalis; et per « */adibilia n* » designatur obiectum circa quod ars versatur, et ut sic distinguitur a *prudentialia*, quae est « *recta ratio agibilltm* »; sic igitur artis est facere, cuius finis est perfectio operis transeuntis extra subiectum, ubi prudentiae est agere, cuius finis est perfectio operis immanentis in subiecto, ipsumque perficiens (3).

Ars autem est duplex: una *mechanica* (= propria, servilis), et est recta ratio dirigens seu ordinans factibilia seu operabilia extrinsece per corpus; alia *liberatis* (= impropria, similitudinaria), et est recta ratio dirigens seu ordinans factibilia seu operabilia intrinsece per ipsammet rationem seu animam (4).

Tertio est notandum quod, nomine scientiae dupliciter sumi potest: *ut habitus* (= scientia in actu signato), et est qualitas menti inhaerens conclusionum acquisitarum per demonstrationem, quae quidem est syllogismus perfecte faciens scire, unde est habitus qui versatur circa aliquam conclusionem notam ex universalibus, necessariis et immediatis propositionibus; et *ut actus* (= scientia in actu exercito), et est ipse actualis assensus intellectus, certus et evidens, per demonstrationem deductus (5).

294. Status Quaestionis. — Tota igitur quaestio est: *an logical conveniat perfecte ratio scientiae vel solum artis*.

295. Sententiae. — Sunt enim aliqui qui negant logicam esse scientiam, sic inter alios *Themistius* (6); *Aquarius* autem (7) licet non neget esse scientiam, affirmat tamen esse scientiam imperfectam et minime perfectam.

Communis tamen sententia inter philosophos, post *S. Thomam*, affirmat logicam esse scientiam simul et artem.

296. Conclusio: «Logica docens est simpliciter scientia et secunda» quid ars seu ars liberalis ».

(1) Cfr. *Al o. Magn.*, *op. cit.*, Tract. I, c. 1-2; *Scotum, Super Univers. Porphyr.*, q. 1-2; *Fonseca, II Metaphys.*, c. 3, q. 1, sect. 9; *Conimūricenses, Log.*, q. 4, Prooem.; *Aquarium, H Metaphys.*, Dilue. 11; *C. Alamanno, Log.*, P. I, Prooem., q. 1, a. 2; *I. A. S. Thoma, op. cit., Log.*, P. II, q. 1, a. 2; *De Lerma, op. cit.*, a. 5; *Gr edt, op. cit.*, n. 91-94; et alios.

(2) Cfr. *IV Metaphys.*, lect. 4, n. 576; in *Boet, ile Trinit.*, q. 6, a. 4, q. 1; *SCOTUM, loc. hic cit.*

(3) Cfr. *VI Metaphys.*, lect. 1, n. 1152; *MI*, q. 57, a. 4; in *Boet, de Trinit.*, q. 5, a. 1, ad 3'o; *VI Ethic.*, lect. 5.

(4) Cfr. *I-II*, q. 57, a. 2, ad 3»«; in *Boet, de Trin.*, q. 5, a. 1, ad 3»n».

(5) Cfr. *I Post-Anal.*, lect. 4.

(6) *Aquarius (loc. cit.)* citat pro hac parte *Boetium* in *Porphyr.*; sed revera Boetius contra sentit et nobiscum est. Cfr. *Com. in Porphyr.*, Lib. I, P. L., Torn. 64, coi. 73-75.

(7) *Loc. cit.*

Prob. **I**a Pars (sc. *log. doc. est simpliciter scientia*). — Scientia proprie et simpliciter est habitus qui circa conclusionem versatur notam ex universalibus, necessariis ac immediatis propositionibus. Atqui talis est logica docens. Ergo logica docens est simpliciter scientia.

Mai.: est definitio. — Min. prob.: Arg. **I**°. — Omnis habitus sicut et potentia, a suis actibus immediate specificatur. Atqui logica docens habet actus proprie demonstrativos, qui scilicet ex universalibus, necessariis ac immediatis propositionibus procedunt. Ipsa enim suas conclusiones deducit ex primis principiis ac in ea illas iterum resolvit; v. g. cum probet, contradictoria non posse esse simul vera vel simul falsa, hoc facit nixa principio contradictionis; et similiter, contraria non posse esse simul vera, nixa principio contradictiorum, quia secus darentur contradictoria simul vera. Pariter demonstrat, quatuor modos primae figurae recte ac perfecte concludere, ex eo quod in eis perfecte verificatur principium fundamentale syllogisticum, nempe « Dictum de omni, dictum de nullo ». Ergo logica docens est habitus qui versatur circa conclusiones notas ex universalibus, necessariis ac immediatis propositionibus.

Arg. **IT**'. — Actus qui sunt circa rationem entitativam ut sic, prout scilicet est universalis, incorruptibilis et necessaria, sunt actus demonstrativi, et ideo similem habitum supponunt. Atqui logica docens est circa rationem entitativam ut sic: non enim agit de tali vel tali syllogismo vel de hac seu illa entitate; sed de entitate rationis ut sic atque de syllogismo simpliciter seu in actu signato; unde sicut obiectum metaphysicae est ens reale ut tale, ita logicae est ens rationis ut tale (1). Ergo logica docens est habitus qui versatur circa conclusiones notas ex universalibus, necessariis ac immediatis propositionibus.

Confirm. — Haec pars confirmari potest auctoritate *S. Thomae*, qui expresse eam docet (2).

Prob. **2**' Pars (sc. *log. doc. est secund, q. ars seu ars liber.*). — Ars liberalis seu secundum quid est recta ratio operabilium inter-norum ipsius rationis certis ac determinatis legibus. Atqui talis est logica docens. Ergo logica docens est secundum quid ars seu liberalis.

Mai.: est definitio. — Min. prob.: Logicae enim est dirigere recte et sine errore ipsam rationem in propriis actibus, quae directio est eius finis principalis. Haec autem directio recte exequi nequit nisi quaedam leges certae ac determinatae praescribantur, quibus

(1) Cfr. *IV Metaphys.*, lect. 4, n. 574.

(2) Cfr. *11-11*, q. 51, a. 2, ad 3>«; *I-H*, q. 57, a. 3, ad 3"»»; *ibid.*, art. 6, ad 3»«; *IV Metaphys.*, lcci. 4, n. 576; in *Boet, de Tr.*, q. 5, a. 1, ad 3""; *I Post-An.*, lect. 1.

actus eius conformentur et in veritatis cognitionem perducantur. Porro, logica docens multas ex his legibus praescribit, ut fuse vidimus in Logica Formali. Ergo logica docens est recta ratio operabilium internorum ipsius rationis certis ac determinatis legibus.

Confirm. — Hanc partem pariter docet S. Thomas (1).

297. Corollarium Iam. — Colligitur *primo*, logicam utentem *non esse simpliciter scientiam*. Ut sic enim accepta non est nisi applicatio in particulari principiorum logicae docentis, et sic potius illa principia componit cum hoc vel illo syllogismo quam ea resolvit; consequenter eius modus procedendi non est resolutorius et analyticus ad prima principia, quaeque sunt universalis, necessaria ac immediata; sed compositivos et syntheticus seu posterioristicus, et ideo ad singularia, contingentia et mediata, quae scientiam proprie minime generant (2). Nil tamen officit, ipsam esse scientiam *reductive*: est enim via ad habendum seu eliciendum assensum scientificum, ita ut eâ possit aliquomodo scientia generari, atque etiam respicit, ut finem, ipsum scibile inquantum huiusmodi.

298. Corollarium Hum. — Colligitur *secundo*, logicam sive docentem sive utentem nullo modo esse *artem simpliciter* seu *mechanicam*; artis enim huius est, ut diximus, recta ratio operabilium externorum per corporeas virtutes exercendorum, ubi logica est operabilium internorum ipsius rationis per ipsam rationem et in ipsa ratione.

299. Obiectiones. — Ia Obi.: Absurdum est simul quaerere scientiam et modum sciendi (3). Atqui logica est modus et instrumentum sciendi. Ergo logica non est scientia.

Resp.: — *Cone.* Mai. — *Dist.* Min.: logica utens est modus et instrumentum sciendi *Cone.*; logica docens *Subdist.*: obiective *Cone.*; formaliter Nego. — Et *Contradist.* Conqs. et Neg. Conqa.

Cum enim logica utens essentialiter sit sibiipsi et aliis scientiis quaedam actualis ac exercite applicatio, est proprie et per se modus quo aliae scientiae procedunt in propriis applicationibus, atque instrumentum quo omnes utuntur. Logica vero docens obiective accepta, prout scilicet agit, ut de obiecto, de ipso modo et instrumentis sciendi ad alias scientias necessariis, sic logica docens est modus et instrumentum sciendi, qua ratione ab aliis scientiis, quae sunt de rebus, differt et non continetur sub philosophia speculativa ut pars principalis, ut alibi diximus (4); formaliter tamen accepta, seu ut habens formam et modum resolutorium et aprioristicum, non est proprie modus sciendi neque instrumentum sed vere habitus scientificus. Quia igitur prior natura et perfectione est logica docens formaliter quam obiective accepta, et obiective quam utens, ideo est quod logicus non simul quaerit scientiam et modum sciendi (5).

2a Obi.: Logice speculari est speculari probabiliter. Atqui sic speculari est contra scientiam, quae ex necessariis speculatur. Ergo logica non est scientia.

(1) Cfr. I-II, q. 57, a. 2, ad 3^m; et *loc. prox. cit.*

(2) Cfr. IV *Metaphys.*, lect. 4, n. 576.

(3) Cfr. II *Metaphys.*, c. 3; apud S. Thom., lect. 4, n. 335.

(4) Cfr. in *Boet. de Trin.*, q. 5, a. 1, ad 2^m.

(5) De Lerma sic breviter respondit: «Philosophum solum intendere: absurdum esse simul quaerere scientiam et modum sciendi, scientiam videlicet, quae simul rationem non habet modi sciendi, qualiter illam non habent aliae praeter logicam scientiae» (L *hic cit.*; n. 4, ad 1° ob.; cfr. Alamanno, I. *pr. cit.*, ad 1°).

Resp.: — *Dist.* Mai.: logice speculari in actu exercito est speculari probabiliter *Cone.*; in actu signato *Nego.* — *Cone.* Min. et Neg. Conqs. et Conqa.

Logice enim speculari in actu exercito est speculari logice in particulari, hoc est secundum applicationem et datam materiam: et hoc modo est particulariter speculari, consequenter contingentiter: ac per hoc non est proprie scientia. At logice speculari in actu signato est speculari secundum communia logicae, seu logicas rationes quae procedunt ex quibusdam communibus quae pertinent ad considerationem logicae» (1), et hoc modo vere et proprie rationem scientiae habet.

3a Obi.: Ars et scientia sese excludunt, cum una sit de singularibus et mutabilibus, altera de universalibus et immutabilibus. Atqui logica simpliciter est scientia. Ergo logica non est ars.

Resp.: — *Dist.* Mai.: Ars, ut practice seu applicative accepta, et scientia sese excludunt *Cone.*; ut theoretice seu speculative *Nego.* — *Cone.* Min. et Neg. Conqs. et Conqa.

Sumpta enim arte practice, sic non est nisi actualis et exercite applicatio ad tale vel tale opus in spatio et tempore perficiendum, et sic cum scientia ut habitus minime componitur; at theoretice, prout scilicet leges assignat quibus opus est dirigibile, sic a spatio et tempore abstrahit, et ideo cum habitu scientiae est compossibilis (2).

II. - Utrum Logica sit Scientia speculativa vel practica (3).

Probato quod logica simpliciter est scientia, nunc quaeritur, an sit speculativa seu practica.

300. Praenotamina. — Est notandum quod scientia est duplex: una *speculativa* cuiusest veritatem in scipsam cognoscere, unde eius ultimus finis est ipsius veritatis consideratio seu contemplatio; alia est *practica*, cuius est veritatem consideratam ad opus ordinare, unde eius ultimus finis est operatio seu opus elicitum (4).

Utraque est duplex: vel *simpliciter* speculativa, cum res ab intellectu consideratae nullo modo aptae seu natae sunt ab eo ad operationem ordinari, v. g. obiectum Physicae seu Metaphysicae; unde solum natae sunt speculari et contemplari, ideoque ex fine operis seu obiecti essentialiter sunt speculabiles; vel *secundum quid* speculativae, cum res ab intellectu consideratae natae sunt ad opus ab agente ordinari, licet actu speculentur, et possunt esse istae res: vel operabiles quoad obiecta et speculabiles quoad modum, vel operabiles quoad obiecta et speculabiles quoad finem operantis. Idem dic *de practica*, rationibus oppositis (5).

Est ulterius notandum quod, non omne opus seu operatio rationem practici habet: cognitio enim speculativa est operatio quaedam et ut patet non est praxis seu practica (6). Quare, ut habitus sit *practicus* opus est, ut sit de re operabili, modo operabili procedat et ad operationem seu praxim, ut ad ultimum

(1) I. *Post-Anal.*, lect. 33.

(2) Cfr. in *Boet. de Trin.*, a. 5, a. 1, ad 4^m 2 3 4 5 6

(3) Cfr. Soto, *op. cit.*, q. 4, Proocon.; C. Alamanno, *op. cit.*, *loc. pr. cit.*, a. 4- De Lerma, *loc. pr. cit.*, q. 8; I. a S. Thoma, *loc. pr. cit.*, a. 4; Guerinois, *op. cit.*, *loc. pr. cit.* a. 3; Goodin, *loc. pr. cit.*, a. 4; Gredt, *loc. pr. cit.*, § 3, n. 100-104; et alios.

(4) Cfr. II *Metaphys.*, lect. 2, n. 290; III *de Anima*, lect. 15.

(5) Cfr. *De Verit.*, q. 3, a. 3, c.; I, q. 14, a. 16.

(6) Cfr. I. a S. Thoma, *loc. hic cit.*

finem, ordinetur; ut vero sit *speculativus* oportet, ut sit de re speculabili seu scibili, modo resolutorio procedat et ad ipsam veritatis contemplationem, ut ad ultimum finem, ordinetur.

301. Status Quaestionis. — Quaestio igitur est: an logica sit habitus scientificus qui ad solam veritatis contemplationem est ordinatus, idest habitus speculativus; an qui ad opus seu operationem est ordinatus, idest habitus practicus.

302. Sententiae. — Datur *quadruplex* sententia philosophorum:

1a opinio: asserit logicam esse simpliciter scientiam practicam: licet enim multa speculetur, omnia tamen ordinabilia sunt ad rectam syllogismi constructionem, quae operationis practicae rationem habet. Ita *Fonseca* (1), *Conimbrienses* (2), *Cathrein* (3), *Lahr* (4) et alii. Huic favere videtur *Alb. Magn.* (5).

2a opinio: logicam esse simul speculativam et practicam: speculativum enim et practicum dicunt esse differentias accidentales et non essentielles in scientiis vel saltem partiales et inadaequatos habitus unum integralem et adaequatum constituentes habitum. Ita *Vasquez* (6), *Cabrero* (7), *Martinez*, et alii quibus, doctrina generali de speculativo et practico, favere videtur *Suarez* (8).

3a opinio: logicam esse simpliciter speculativam: obiectum enim eius considerat simpliciter sub ratione cognoscibilitatis et veritatis absolute. Ita *S. Thomas* et omnes Thomistae communiter, ut *Soto* (9), *De Lerma*, *Sanchez*, *Complutenses* (10), *Ioan. a S. Thoma*, *Guerinois*, *Goudin*, *Gredt*; quibus adhaeret *Scotus* (11) et *Scotistae*, atque aliis verbis favet *Suarez* (12).

4a opinio: logicam nec esse speculativam neque practicam, sed utrique introductoriam et adminiculatorem. Ita *Girald. Odo* (13), *C. Alamanno*, et alii.

303. Conclusio: « Logica est simpliciter speculativa, et secundum quid tantum est practica ».

Prob. 1' Pars (sc. *log. est simpliciter spec.*). — Arg. Im. — Quaelibet scientia a suo obiecto specificatur. Atqui obiectum logicae est simpliciter speculativum. Ergo logica est simpliciter speculativa.

Mai.: est manifesta ex praenot. — Min. prob.: Obiectum essentialiter speculabile est simpliciter speculativum. Atqui obiectum logicae est essentialiter speculabile. Hoc enim obiectum sunt res cognitae ut cognitae, scilicet species impressae et expressae, atque ordo artificiosus, quem ratio in se facit de cognitis, ea ordinando per modum definitionis, divisionis et ratiocinii. Haec autem omnia ab intellectu et in ipso tantum perficiuntur, prout ea simpliciter

(1) H *Metaphys.*, c. 3, q. 2, sect. 2.

(2) Q. 4, Prooem., a. 5.

(3) *Filos. Morale*, Vol. I, introd. I, n. 2, p. 3-1 (Vers. ItL, Firenze, 1013).

(4) *Op. cil.*, p. 488, n. 5.

(5) *Loc. pr. cil.*, c. 2.

(6) I P., Disp. 8, c. 1.

(7) I P., Disp. 3, dub. 3^m.

(8) Cfr. *Metaphys.*, Disp. 44, sect. 13, n. 51, 53.

(9) Q. 4, Prooem.

(10) Q. 6, Prooem.

(11) Cfr. *Super Univers. Porphy.*, q. 1, 4* Diffic.

(12) *Loc. pr. cil.*, n. 54.

(13) *Ethic.*, Prolog., q. 3.

considerat et speculatur, seu ut sunt tantum speculabilia. Ergo obiectum logicae est simpliciter speculativum.

Arg. *n*m. — Principia, quibus aliqua scientia procedit, sunt eius qualitatis manifestativa. Atqui principia logicae, quibus ipsa et aliae scientiae communiter procedunt, sunt simpliciter speculativa. Ergo logica est simpliciter speculativa.

Mai.: liquet enim quod principiis scientiae regulantur, ac per hoc cuilibet esse debent proportionata principia; igitur secundum modum huius vel illius scientiae, talia debent esse eius principia regulativa.

Min. prob.: Principia, quae per se veritatem absolute respiciunt atque in eius contemplatione sistunt, sunt simpliciter speculativa. Atqui talia sunt principia logicae. Nam, principia quibus ipsa regulatur, aliasque regulat, sunt principia perceptionis, iudicii et ratiocinii, v. g. « Dictum de omni, dictum de nullo », quae a nulla potentia intellectiva ad opus practicum ordinari possunt; sed a solo intellectu operari, cuius est per se et proprie considerare et contemplare, et non practice operari; ideoque sunt ipsius rationis et in ea manentia; consequenter per se veritatem absolute respiciunt et in eius contemplatione sistunt. Ergo principia logicae sunt simpliciter speculativa.

Arg. *n*im. — Scientia essentialiter ordinata ad scire propter ipsum scire, est simpliciter speculativa. Atqui logica est essentialiter ordinata ad scire propter ipsum scire. Ergo logica est simpliciter speculativa.

Mai. patet. — Min. prob.: Scientia essentialiter quaerens sicut finem fugere ignorantiam et errorem, est essentialiter ordinata ad scire propter ipsum scire (1). Atqui logica essentialiter quaerit sicut finem fugere ignorantiam et errorem: finis enim eius est, ut patet ex definitione, ut quis in veritatis cognitione ac inquisitione recte et certe procedat et non ignoranter; atque absque errandi formidine ad veritatis cognitionem pertingat, et non erronee. Ergo logica est essentialiter ordinata ad scire propter ipsum scire.

Confirm. — Haec pars expresse ab *Angelico* docetur (2).

Prob. 2^a Pars (SC. *log. sec. q. tantum est practica*). — Arg. I^a. — Quod secundum aliquam rationem practicam seu quemdam modum practicum ad opus ordinatur, est secundum quid tantum practicum. Atqui logica, praesertim utens, secundum aliquam rationem practicam ad opus ordinatur. Ergo logica secundum quid tantum est practica.

(1) Cfr. I *Metaphys.*, c. 2; apud S. Thom., *lcct.* 3; III *C. Gent.*, c. 2.

(2) Cfr. 11-11, q. 47, a. 2, ad 3^m; q. 51, a. 2, ad 3^a»; I-II, q. 57, a. 3, ad 3^a ■; I *Metaph.*, *lcct.* 2; et alibi.

Mai. declaratur: Ut enim, ex praenotatis liquet, aliquis habitus dicatur et sit perfecte et simpliciter practicus, minime sufficit ut modo practico et operabili tantum procedat, sed principaliter opus est etiam ut operabile, tamquam ultimum et principalem finem, inspiciat. Si igitur sit aliquis habitus habens, ut ultimum finem, speculabile tantum, et quadam practica ratione seu quodam modo practico procedat, erit secundum quid tantum practicum, simpliciter vero speculativum.

Min. prob.: Cum enim logica, praesertim utens, suum speculabile ordinet necnon quibusdam legibus ac praeceptis dirigat, aliquam similitudinem cum habitu practico praestat; ideo logica docens cum eius principiis utatur, et utens aliis applicet ac modo compositivo procedat, merito similitudinem habitus practici habet; ac per hoc logica, praesertim utens, secundum aliquam rationem practican! ad opus ordinatur.

Arg. na. — Logica est quaedam ars liberalis, ut probatum est. Atqui proprium artis est operabile et modo operabili ordinare et dirigere. Ergo logica, cum non sit ars simpliciter sed solum secundum quid, recte dicere possumus quod pariter secundum quid tantum est practica.

Confirm. — Haec pars confirmari potest ex S. Thoma (1)

304. Corollarium. — Exinde colligitur, ceteras *alias opiniones esse reiiciendas*, et praesertim *secundam*, qua asseritur logicam esse simul practican! et speculativam; sunt enim habitus ad invicem oppositi, eo quod unius formalitas est contemplatio seu consideratio veritatis absolute et in se sumptae, alterius vero est applicatio seu operatio eiusdem veritatis, quae propterea oppositis proprietatibus gaudent: illius enim veritas perse est universalis, necessaria, immutabilis et a tempore et spatio abstrahens; istius est particularis, contingens, mutabilis et in tempore et spatio existens (2).

305. Obiectio. — Nulla est repugnantia quin duae partes inadaequatae concurrant ad aliquod totum specificè adaequatum constituendum. Atqui sic se habent habitus speculativus et practicus. Ergo nulla est repugnantia quin logica sit simul speculativa et practica.

Resp.: — *Dist.* Mai. : Nulla est repugnantia quin duae partes inadaequatae, sese invicem contrariae non excludentes, concurrant etc. *Cone.*; sese invicem excludentes *Subdist.*: si superiori formalitate aliqua uniantur *Cone.*; si in eadem formalitate rationis uniantur *Nego.* — Et *Contradist.* Min. et Neg. Conqs. et Conqa.

Duae enim partes seu res partiales essentiam diversam exhibentes, ex seipsis numquam aliquod tertium constituere possunt, nisi in aliquo superiori

(1) Cfr. 11-11, q. 47, a. 2, ad 3^{am}; 1-U, q. 57, a. 3, ad 3^{am}.

(2) Cfr. 1-1!, q. 57, a. 1. ad 1^{am}; I, q. 1, a. 4; VI *Ethic.*, lcct. 2-3. — Hoc intelligendum est *de scientia ordinis naturalis*; nulla enim est repugnantia illos duos habitus simul inveniri in una scientia altioris ordinis, e. g. in *Theologia Revelata*, sed hoc non formali specifico speculativi et practici, sed formalitate illius ordinis superioris, qui utrumque in se comprehendit (cfr. 1, q. 1, a. 4, c.).

adunentur; sed tunc unio non fit propter earum formalem rationem sed propter formalitatem eminentem illius superioris, v. g. forma vegetabilis et sensibilis, eo ipso quod sunt specificè diversae, nequit ex eis una tertia forma constitui, bene tamen uniri possunt in aliqua alia superiori et eminentiori, quae virtualiter eas praestat e. g. in anima humana. Ita *de speculativo* et *practico* est dicendum, quia sunt ad invicem opposita, ex eis nequit tertius habitus constitui nisi in aliquo eis superiori uniantur, ut in Theologia; ideoque habitus logicae nequit esse ut tertius habitus resultans simul ex speculativo et practico (1).

III. - Utrum Logica sit una Scientia (2).

Statuta logicae qualitate, in praesenti quaeritur de eius unitate.

306. Praenotamina. — Notandum est *primo* quod, unum dicitur id quod est in partes indistinctum ac indivisum, sumptis partibus sive physicis sive metaphysicis seu logicis; unitas igitur est indistinctio seu divisio in partes. Inter multiplices eius divisiones, pro praesenti, sufficiat hanc unitatis divisionem adnotare, nempe: *numericam* et est indistinctio seu divisio penes partes numerico constituentes, v. g. Petrus, Paulus, etc.; et *formalem* (= specificam) et est divisio penes partes formaliter seu specificè constituentes, v. g. humanitas, animalitas etc.

Secundo est notandum quod, cum potentia, habitus seu scientia, per se ad actum ordinentur, necesse est eorum rationem accipere ex *actu* ad quem formaliter ordinantur; consequenter, formalis diversitas sive unitas potentiae vel habitus desumenda est ex formali diversitate sive unitate actus; omnis actus autem specificatur a proprio obiecto formaliter sumpto: quapropter formalis diversitas sive unitas potentiae vel habitus mediate attingenda est ex diversitate sive unitate formali obiecti proprii (3).

307. Status Quaestionis. — Non vertitur hic quaestio de unitate numerica: quilibet enim homo numerice unus habet scientiam numerice distinctam, consequenter scientiae sunt plures numero: at tota quaestio est de unitate specifica, scilicet: *an logica sit una scientia unitate specifica et formali*, ita ut eius obiectum sit formaliter et specificè unum vel plura specificè.

308. Sententiae. — Quidam sentiunt, ut e. g. *Alamannus*, logicam non esse specificè unam scientiam sed plures, alii autem e *contra* esse specificè unam scientiam, ita *omnes Thomistae* communiter.

309. Conclusio: «Logica est specificè una scientia».

Prob.: Omnis potentia seu habitus a suo obiecto formali specificatur. Atqui logica habet obiectum unum unitate specifica et formali. Ergo logica est specificè una scientia.

Mai. liquet ex notatis. — Min. prob.: Obiectum scientiarum diversificatur specificè penes abstractiones specificè diversas a materia. Atqui abstractio a materia obiecti logicae est specificè

(1) Cfr. I. A. S. THOMA, *loc. pr. cit.*, p. 203.

(2) Cfr. SOTO, *Log. Prooern.*, q. 3; De Lerma, *loc. cit.*, q. 6; C. Alamanno, *loc. cit.*, a. 3.

(3) Cfr. I, q. 77, a. 3; I-II, q. 54, a. 2; in Boet, *de Trin.*, q. 5, a. 1.

et formaliter una. Ergo logica habet obiectum unum unitate specifica et formali.

Mai.: est nota; etenim obiectum formale quo, quod in scientiis sunt principia seu abstractiones, est id quod ultimo et formaliter scientiam spécifient, ut melius infra patebit.

Min. decl.r Intantum enim obiectum est scibile seu intelligibile inquantum est immateriale; immaterialitas autem habetur per materiae carentiam seu a materia abstractionem. Abstractio porro obiecti logicae est ab omni materia, non iam ut ab aliqua reali materia abstractum, ac per hoc non est abstractio positiva, sed quia ens rationis, prout est in intellectu et ab intellectu, in se et ex se quamlibet materiae rationem excludit seu negat, ideoque in seipso nullam positivam et realem perfectionem ac actualitatem dicit, propterea logicae abstractio est tantum negativa, qua distinguitur specificè ab abstractione physicae et metaphysicae, quae est realis et positiva; consequenter abstractio logicae specificè versatur circa unam rationem formalem, nempe negativam immaterialitatem. Ergo abstractio a materia obiecti logicae est specificè et formaliter una.

310. Corollarium. — Exinde infertur, logicam tam docentem quam utentem esse *unum* et *eundem specificè et formaliter habitum*; hinc habens logicam habet unicum tantum habitum specificum, licet plures actus terminentur ad plura obiecta materialiter diversa seu ad diversas conclusiones, ratio enim *sub qua* diversae materialiter conclusiones deducuntur semper est formaliter et specificè eadem.

311. Scholion. — Est autem animadvertendum quod, nostra conclusione alia quaestio remanet soluta. Nam, in logica, sicut et in qualibet alia scientia, ad aliquam conclusionem deducendam, plura concurrunt, e. g. intellectus ut potentia cognoscitiva, species impressae, habitus quo potentia determinatur, species expressae, etc.; propterea multi putant logicam, et idem alias scientias, in collectione specierum consistere, alii in habitu solo, alii in habitu et specierum collectione; nos vero, cum S. Thoma (1), et Thomistis omnibus (2), dicimus: logicam in omnibus praedictis materialiter tantum consistere, ideoque ad eius materialem compositionem concurrere; formaliter tamen et specificè esse simpliciter qualitatem simplicem ut terminatur ad omnes et diversas conclusiones: omnes enim conclusiones et omnia eius scibilia logica attingit sub unica et simplici formali ratione seu sub unica ratione sub qua, nempe abstractione negativa.

IV. - Utrum Logica docens et Logica utens sint distinctae (3).

In hoc igitur ultimo numero quaeritur de distinctione vel identitate habitus logicae docentis et utentis.

(1) MI, q. 54, a. 4.

(2) Cfr. Cajetanum, 1-11, q. 54, a. 4; De Lerma, *loc. pr. cit.*, q. 7; et alios.

(3) Cfr. Soto, *Log.*, q. 2, Prooem.; Dom. a Flandria, *II Metaphys.*, q. 5, a. 2; Arauxo, *11 Metaphys.*, q. 3, a. 2; Merinero, *Log., q. 2*, s. 2; Martinez, *Log.*, q. 2; Vasquez, *I. Disp.* 8, c. 5; De Lerma, *op. cit.*, q. 4; Complutenses, *Log.*, q. 5, Prooem., § 2; I. a S. Thoma, *loc. pr. cit.*, q. 1, a. 5; Gueriniois, *loc. pr. cit.*, a. 5; Gredt, *loc. prox. cit.*, n. 105-109; et alios.

312. Praenotamina. — Recolenda est *primo*, duplex logicae acceptio in docentem et utentem supra exposita (1).

Secundo notandum est quod, logica potest habere triplicem usum: Io ut sibiipsi et aliis scientiis procedendi modum praestet; eius enim est instrumenta speculandi praebere, quibus homo in suis actibus faciliter et sine errore procedere potest (2); 2° ut aliis scientiis, praeter formam syllogisticam, etiam praebet principia logicalia ex quibus aliquae conclusiones deducuntur (3); 3° est proprius utentis, prout aliis scientiis usum probabiliter disputandi exhibet, quo fit demonstratio et resolutio ad prima principia: et per hoc logica utens a demonstrativa seu docente formaliter distinguitur (4). *Primus* autem et *tertius usus* a ratione scientiae omnino recedunt, *secundus* est potius docentis et ad utentem pertinet prout ad docentem reducitur.

Tertio est notandum quod, distinctio est carentia vel negatio identitatis inter plura. Haec autem est duplex: *realis*, quae reperitur inter ea ut ante mentis operationem seu a parte rei distincta seu non idéntica, v. g. corpus et anima; et haec subdividitur: in *entitativam* (= maiorem) quae est inter ea, ut ante mentis operationem, distincta ut duae res seu entitates, v. g. corpus et anima; in *mixte modalem* (= minorem) quae est inter ea, ut ante mentis operationem, distincta ut res et eius modus, v. g. Paulus sedens et eius sessio; in *pure modalem* (= minimam), quae est inter ea, ut ante mentis operationem, distincta ut duo modi, v. g. Pauli sessio et cubatio. — Altera distinctio est *rationis*, quae reperitur inter ea, quae a parte rei sunt idem, distincta tamen per mentis operationem, prout mens in una realitate diversos conceptus considerat, v. g. animalitas et rationalitas in homine; et haec subdividitur: in distinctionem *rationis ratiocinatae* (= fundamentalem, virtualement) quae est inter ea, quae a parte rei actu sunt idem, distincta solum per mentis operationem habentis aliquod fundamentum a parte rei, v. g. genus et differentia (5); et in distinctionem *rationis ratiocinantis* (= distinctionem rationis minimam), quae est inter ea, quae a parte rei sunt idem, distincta quidem per operationem mentis, non habentis tamen ullum fundamentum a parte rei, v. g. vestis et indumentum.

313. Status Quaestionis. — Quaeritur igitur, an logica docens et utens sint duo habitus realiter vel ratione tantum distincti.

314. Sententiae. — Quadruplex est opinio philosophorum de hac re:

1a opinio: affirmat, logicam docentem et utentem non esse duos habitus distinctos nec re neque ratione ratiocinata: docere enim et uti sunt non solum idem habitus, sed et idem actus. Ita Martinez et alii.

2a opinio: logicam docentem et utentem esse duos habitus distinctos realiter, et quidem entitative: se habent enim ad invicem ut habitus speculativus et practicus. Ita Vasquez.

3a opinio: logicam docentem et utentem non esse realiter habitus distinctos, si utraque respectu materiae et obiecti logicae considerentur: realiter autem esse distinctos, prout utens aliis scientiis applicatur seu adhibetur: tunc enim specialem habitum constituit. Ita Cabrero, Merinero, et alii.

(1) Cfr. IV *Metaphys.*, lect. 4, n. 576; in Boet, *de Trinit.*, q. 6, a. 1, q. 1, c. et obiectiones.

(2) Cfr. II *Metaphys.*, lect. 4; I *Post.-Anal.*, lect. 1; In Boet, *de Trinit.*, q. 5, a. 1.

(3) Cfr. I *Post.-Anal.*, lect. 20; in Boet, *de Trinit.*, q. 6, a. 1.

(4) Cfr. IV *Metaphys.*, lect. 4, n. 574; in Boet, *de Trinit.*, q. 6, a. 1, q. 1, c.

(5) Ulterius haec distinctio rationis ratiocinatae est duplex: *maior* (= adaequata, excludentis ab excluso), quae est inter ea, quae per mentis operationem sunt distincta, ita tamen ut unum mente in alio actu non includatur; et *minor* (= inadaequata, includentis ab incluso), quae est inter ea, quae per mentis operationem sunt distincta, ita tamen ut unum in alio actu, etiam secundum eandem rationem, implicite et non explicite involvatur.

4° opinio: logicam docentem et utentem nullomodo esse duos habitus realiter distinctos, sed solum ratione et quidem ratiocinata. Ita communiter Thomistae, ut *D. a Flandria, Soto, Arauxo, Sánchez, Mas, Complutenses, I. a S. Thoma, de Lerma, Guerinois, Goudin, Gredt*, et alii.

315. Conclusio: « Logica docens et utens sunt duo habitus ratione ratiocinata solum distincti ».

Prob. 1^B Pars (sc. *ratione distincti*). — Quae ab invicem nec realiter entitative neque realiter niodaliter sunt distincta, sola ratione sunt distincta. Atqui logica docens et utens nec realiter entitative neque realiter-modaliter sunt distincta. Ergo logica docens et utens sola ratione sunt distinctae.

Mai. liquet, eo quod nulla specie distinctionis realis comprehenduntur, neque maiori seu entitativa, neque formali seu minori et minima: ideoque sola ratione.

Min. prob. per partes: 1° *non realiter-entitative*: Habitus, quorum actus ab unica entitate eliciuntur, non sunt realiter-entitative distincti. Atqui actus logicae docentis et utentis ab unica entitate eliciuntur. Ergo habitus logicae docentis et utentis non sunt realiter-entitative distincti.

Mai. deci.: Quando enim actus cum ordine quodam eliciuntur seu procedunt, ut secundus sit primo subiectus, et secundus nullam novam difficultatem, ut eliciatur, supra primum addat, ibi supponenda est realiter et materialiter eadem entitas potentiae seu habitus (1).

Min. deck: Actus enim logicae docentis prior est actu utentis, et haec sine illa nec uti neque haberi potest: est enim utens ipsamet docens in actu exercito, prout scilicet actu tali vel tali materiae applicetur; unde sibi invicem ordinantur ut id quod est in actu signato ad idem ut in actu exercito. Aliunde vero, habens docentem ut ea actu utatur non habetur nova difficultas: talis enim usus demonstrationis et construendi syllogismos non exercetur potentia diversa, ideoque iam possidens naturam demonstrationis et ratiocinii per docentem facillimum est illam huic vel illi materiae actu applicare, quod fit per utentem; consequenter utriusque est una entitas habitus (2).

2° *neque realiter-modaliter*: Quorum sunt plures formatâtes seu rationes formales realiter diversae, ea ab invicem realiter, saltem modaliter distinguuntur. Atqui formalitates habitus logicae docentis et utentis non sunt duae formalitates ab invicem realiter diversae. Ergo habitus logicae docentis et utentis non sunt realiter-modaliter distincti.

itaM

(1) Cfr. II-II, q. 28, a. 4, c.

(2) Cfr. *ibid.*, q. 54, a. 4, ad 3°.

Mai. patet, sic enim Petrus et Paulus ab invicem minime distinguuntur realiter-modaliter, propterea quia uterque habet unam eandemque formalitatem, idest unam speciem, et haec formalitas sive accipiat inter rem et eius modum, sive inter modum et modum.

Min. prob.: Habitus enim utentis, ut in praecedenti parte ostensum est, est ipse habitus docentis, ideoque nova formalitas minime additur, sed solum usus seu applicatio, quae, quia novam difficultatem seu rationem in ipsa habitus natura non inducat, semper eadem formalitas in habitu utentis et docentis remanebit. Ergo formalitates habitus logicae docentis et utentis non sunt duae formalitates ab invicem realiter diversae seu distinctae.

Prob. 2' Pars (sc. *ratione ratiocinata distincti*). — Quae SOLa intellectus operatione cum fundamento in re ab invicem sunt distincta, sola ratione ratiocinata sunt distincta. Atqui talis est habitus logicae docentis et utentis. Ergo logica docens et utens sunt duo habitus sola ratione ratiocinata distincti.

Mai.: est definitio. — Min. prob.: Habitus ratione tantum distincti et tamen habentes diversos actus ex diversis muneribus seu officiis ad quae ordinantur, habent fundamentum in re eorum distinctionis rationis, nempe ex diverso munere, v. g. malleus ut a fabro ferrario confectus et idem malleus ut adhibitus a fabro lignario, est idem entitative malleus habens solum diversos actus ex diverso utriusque munere, ideoque ab invicem sola ratione ratiocinata distinguuntur. Porro, actus logicae docentis et utentis sunt diversi, prout unius est naturam eius obiecti, demonstrationis, syllogismorum tradere, et alterius est a docente consideratis actu uti eaque applicare; et cum huiusmodi actus, ut patet, diversis realiter muneribus fungantur, eo quod effectus unius non ordinatur ad alterius effectum, hinc est quod ab invicem distinguuntur ratione cum fundamento in re seu ratiocinata.

316. Obiectiones. — Ia Obi.: Habitus habentes diversos fines ab invicem realiter distinguuntur. Atqui logica docens et utens sunt habitus fine diversi, ut ex dictis liquet. Ergo distinguuntur realiter.

Resp. — *Dist.* Mai.: habitus habentes diversos fines totales et ad invicem non subordinatos distinguuntur realiter *Cone.*; habentes diversos fines partiales et ad invicem subordinatos *Nego.* — Et *Contradist.* Min. et *Neg.* Conqs. et Conqa. — *Explicatio* liquet ex dictis.

2a Obi.: Habitus simpliciter scientificus realiter distinguitur ab eo qui non est talis. Atqui ut probavimus, logica docens est habitus simpliciter scientificus, ubi utens non. Ergo logica docens ab utente realiter distinguitur.

Resp. — *Dist.* Mai.: habitus simpliciter scientificus realiter distinguitur ab eo qui non est talis neque simpliciter neque reductive *Cone.*; ab eo qui non est talis simpliciter, bene vere reductive *Nego.* — *Dist.* Min.: logica docens est habitus simpliciter scientificus utens non simpliciter *Cone.*; utens non est habitus reductive .scientificus *Nego.* — Et *Neg.* Conqs. et Conqa.

3a Obi.: Instrumentum realiter distinguitur a re cuius est. Atqui logica utens est instrumentum docentis. Ergo logica utens a docente realiter distinguitur.

Resp. — *Dist. Mai.*: instrumentum reale seu formale realiter distinguitur a re cuius est *Cone.*; instrumentum virtuale seu rationis realiter distinguitur a re cuius est *Nego.* — Et *Contradist. Min.* et *Neg. Conqs.* et *Conqa.*

CAPUT II.

Logica Materialis Specialis.

317. Secundum a nobis hucusque enarrata, est manifestum logicam se occupare *de tribus mentis operationibus*; eius est enim ordinare seu dirigere rationis actus; quod triplici operatione perficitur. Primae enim est unum ad aliud seu unum componibile cum alio ordinare, quod dupliciter fieri potest: vel *in actu signato*, prout ipsa forma ordinabilium respicitur, quodque ex universalis ratione obtinetur, et hanc vocamus *Logicam Analyticam in actu signato*; vel *in actu exercito*, inquantum respiciuntur ipsa ordinabilia ut diversimode ordinari possunt respectu subiici et praedicari, quod ratione praedicamentorum habetur, et hanc appellamus *Logicam Analyticam in actu exercito*, qua magis et proximius disponitur ad secundam mentis operationem, seu ad synthesini iudicativam. Denique, intellectus tertia operatione, quae est ipsa secunda ut illata, ex una synthesisi indicata aliam deducit seu infert, qua rei scientia acquiritur. Hinc logicam materialem specialem sic dividimus in:

- 1° logicam *analyticam in actu signato* (Art. I);
- 2° logicam *analyticam in actu exercito* (Art. II);
- 3° logicam *syntheticam deductivam* (Art. III).

Articulus I.

LOGICA ANALYTICA IN ACTU SIGNATO.

318. Logica analytica, quae ab aliis *Praedicamentalis* appellatur (1), ut innuimus, agit de terminis incomplexis seu simplicibus, deque rebus seu signatis eis correspondentibus. Huiusmodi autem termini, *alii* sunt singulares, qui, inquantum huiusmodi, nunc non considerantur, utpote de eis per se non est scientia; *alii* sunt uni-

(1) Tamen, illa denominatione, intelligunt quod nos vocamus Logicam Analyticam *simul* et in actu signato et in actu exercito.

versales, quorum, inquantum sunt necessarii ac immutabiles, datur proprie et per se scientia. Quapropter, hic solum instituitur sermo *de terminis universalibus*, eorumque rebus, seu de signis universalibus et signatis correspondentibus; hinc non sine iure Logica Analytica vocaretur «*Logica Universalium*». Universale porro potest considerari: vel *in actu signato*, vel *in actu exercito*, prout actualiter in decem supremis generibus universaliter distribuitur, et de hoc erit sermo in logica synthetico-iudicativa. Remanet igitur ut impraesentiarum consideremus *universale in actu signato*, hoc est in seipso, et inquantum *universalitatem* seu universalem intentionem eiusque praedicata significat et denotat; quod quidem *dupliciter* accipi potest: *in genere* seu in communi et *in specie* seu in particulari. Hinc huius capitis divisio:

- 1° de universali *in communi* (Sect. I);
- 2° de universali *in specie* (Sect. II).

SECTIO I.

De universali in communi.

De universali hoc modo accepto *tria* quaeri possunt: *quid sit* seu natura, *an sit* seu eius existentia et *proprietates*. At quia universalis existentia vel non existentia immediate concurrat ad valorem cognitionis, ideo rationabilius indicamus de ea tractare in *Metaphysica* seu *Criteriologia* (1). Quapropter in praesenti solum nobis remanet investigare et *naturam* et *proprietates* universalis; sic igitur:

- 1° de *natura* universalis (§ 1);
- 2° de *proprietatibus* universalis (§ 2).

§ 1. De Universalis Natura.

Ut accuratiori examine universalis natura prosequatur, eam inspicimus et *in se* et *in sua intentione* seu universalitatis ratione; quare:

- 1° de universalis natura *in se* (A);
- 2° de universalis *intentione* (Æ).

(1) Dicimus *rationabilius* est quaestionem *de Universalium existentia* tractare in *Metaphysica* eo quod non simpliciter condemnamus illos philosophos (e, g. *Grødt*) insinuantes illam in logica, et hoc propter necessariam connexionem seu concomitantiam quam universale metaphysician et logicum ad invicem important, unde hac ratione hic vel ibi tractari ad libitum potest, ut notat et sequitur IOAN. a S. THOMA (*op. cit.*, Log. P. II, q. 3, a. I, p. 244-245). Et *Alb. Mog.* «prout ratio est praedicabilitatis *ad logicum* pertinet de universali tractare, quamvis secundum quod est natura quadam (sic] et differentia entis tractare de ipso pertineat *ad metaphysicum* » (*De Praedicab.*, Tr. II, c. 1).

A) De Universalis Natura in se.

Agendo de universalis natura in se duo habentur: 1° *quid sit* et 2° *quomodo sit*.

319. 1. Definitio Universalis. — Etymologice, iuxta quosdam, universale desumitur ab hoc quod est « *unum versus alia* »; iuxta alios, et videtur rectius, ab « *universo* » dicitur, et universum originem sumit ab hoc quod est « *unum* » et *averto*»; quidquid est de eius recta origine, universale, nominaliter-actualiter, significat « *id quod respicit plura ut sunt quodammodo coniuncta et ut coniuncta* » (1). Quemadmodum igitur singulare dicitur « *id quod unum tantum respicit* », quia ex se est pluribus incommunicabile: ita universale dicitur « *id quod multa seu plura respicit* », quia ex se est pluribus communicabile, v. g. animal. Pro momento igitur sistendum est in hac definitione vulgari ipsius universalis, quia eius realis et essentialis definitio clarior habetur ex diversa eius acceptione.

320. 2. Divisio Universalis. — Universale primo et principaliter sequenti modo dividitur:

1° *in repraesentando*, et est illud quod plura respicit ea repraesentans, sive ut eorum similitudo sive ut exemplar, v. g. idea domus in mente artificis;

2° *in significando*, et est illud quod plura respicit ea signans seu significans, v. g. nomina seu termini communes;

3° *in causando*, et est illud cuius virtus seu causalitas plura seu plures effectus respicit, sive ut causa efficiens sive finalis, etc. (2);

4° *in praedicando*, et est illud quod plura respicit de quibus praedicatur seu dicitur; vel id quod distributive applicari potest pluribus, v. g. animal;

5° *in essendo*, et est illud quod plura respicit in quibus actu inest seu in quibus actu existit, v. g. animal in Petro, Paulo, leone, bove, etc.

321. Scholion. — Est animadvertendum quod de primis tribus universalis acceptionibus, nec hic neque in Criteriologia, occurrit nobis sermo, sed dumtaxat de ultimis duabus speciebus, scilicet *in praedicando* et *in essendo*, unde horum natura accuratius et profundius scrutari debet; et quia universale in essendo fundet illud in praedicando, utpote *a esse in fundat dici de*», ideo de eis promiscue est nunc agendum.

(1) Cfr. Toletum, *Log.*, in Prooem. Porphyrii, q. 1; Geny, *Critica*, P. I, Lib. II, c. II, nota 19, p. 185 (Ed. 1914).

(2) Est attendendum quod *universalitas in causando* respicere debet non solum communes rationes effectuum, sed et eorum particulares rationes; unde quantumcumque aliqua causa profundius penetret in particulares rationes effectuum, tantum vel eo magis est universalis, sic causa prima, quia quamlibet rationem effectus creati perfectissime ac profundissime attingit, dicitur et est *causa universalissima*.

De Universali in Praedicando et in Essendo.

Bene igitur determinanda est huius universalis natura, eiusque diversae acceptiones, ut exinde quaelibet aequivocatio auferatur.

322. Definitio huius Universalis. — Sic breviter ab *Aristotele* definitur, scii.: «*quod pluribus natura aptum est inesse*» (1), quod est dicere, universale est «*aliquid unum aptum natum esse in pluribus et de pluribus*».

Explicatur. — Cum enim dicitur «*aliquid unum*» designatur subiectum et fundamentum universalis formalis, hoc est designatur res quae dicitur et est una, unde est aliquid seu res unitatem habens. — Additur vero «*aptum natum esse*», ut indicetur separabilitas et simul communicabilitas pluribus illius rei quae est una: aptitude enim rei, quae est naturalis quaedam inclinatio, minime restringitur ad hoc vel ad illud quantum est ex se, sed distributive seu communiter ac eodem modo convenit seu convenire potest pluribus suis inferioribus: indicat enim rei possibilitatem, ac per hoc actuali, quod uni et soli convenit, contradistinguitur, ut etiam *Angelicus* notat (2).

Subditur denique «*in pluribus et de pluribus*», ut formalis ratio universalis denotetur. Unitas enim illa a pluribus inferioribus separata seu separabilis et simul apta nata est ut sit in illis et de illis praedicetur est fundamentum relationis universalis, sicut potentia ad generandum in patre est fundamentum relationis paternitatis et filiationis; haec autem universalis relatio seu universalitas est formalis ratio universalis, quae exprimitur in allata definitione per ordinem ad eius terminum, qui sunt plura in quibus est et de quibus praedicatur. Quapropter dicitur «*in pluribus*» ut designetur universale in essendo, quod actu, sua reali existentia in tempore et spatio, cum suis inferioribus identificatur; et dicitur *ode pluribus*» ut designetur universale in praedicando, eiusque identitas cum subiecto de quo praedicatur: nullum enim praedicatum de alio in recto dici posset nisi cum eo identificetur, et sic alia proprietas universalis innuitur, quae est praedicabilitas.

323. Divisio huius Universalis. — Ex explicata utriusque universalis definitione, hoc universale dividitur:

Id *in metaphysicum* (= fundamentale, directum) et est aliquod unum subiectum seu una natura ut a pluribus suis inferioribus seu singularibus abstracta et abstracte considerata, v. g. animal a Petro, Paulo, leone etc.; *in logicum* (= formale, relativum, reflexum) et est forma seu intentio vel relatio a ratione considerata, quamque (intentionem) natura abstracta dicit in ordine ad inferiora, et ab hoc ordine ad plura natura denominatur universalis, v. g. animalitas (3).

Nota. — Ad huius divisionis clariorem intelligentiam, notandum est quod, *metaphysici* proprie et per se est reales naturas rerum perscrutari, *logici* vero solum relationes rationis seu intentiones; propterea *universale metaphysicum*

(1) En: «*ῥὶ ὅτι τὰ οὐκ ἑνὶ τῷ ζῳίῳ τὸ ὅτι ἅπαντες οὐκ ἑνὶ τῷ ζῳίῳ ὁ νῦν οὐκ ἑνὶ τῷ ζῳίῳ*» (VI *Metaphys.*, c. XIII, 2; apud S. Til., Lib. VU, lect. 13).

(2) Cfr. VII *Metaphys.*, lect. 13, n. 1574.

(3) Cfr. *ibid.*, n. 1570.

directe in naturas rerum fertur, quae ab intellectu considerantur abstracte a principiis individuantes, et sunt primae intentiones, ideoque abstractio non est de essentia huius universalis sed solum conditio sine qua ab intellectu non intelligatur, prout abstractio est necessaria conditio cuilibet scientiae, quae est de universalibus. E contra autem *logicum universale*, cum directe feratur in rerum secundas intentiones seu relationes rationis et indirecte solum in naturas rerum, quae, tamquam fundamentum, universali logico subserviunt; quapropter logicus, de universali formali tractans, universale fundamentale praesupponit, consequenter universale logicum super metaphysicum fundatur, sicut secundae intentiones super primas, et ens rationis super ens reale, itaque *Avicenna* dicebat « *quod logica agit de secundis intentionibus adiunctis primis* » (1).

2° universale metaphysicum dividitur: *in metaphysice abstractum* (= per modum partis) quod est aliqua natura una ab inferioribus abstracta et abstracte considerata, ut habens rationem partis seu formae partialis respectu inferiorum in quibus est, v. g. humanitas respectu hominis; et *in metaphysice concretum* (= per modum totius) quod est aliqua natura una ab inferioribus abstracta et abstracte considerata, ut exprimens non solum formam partialem sed simul subiectum in quo est seu ut designans totum concretum vel compositum ex forma partiali et subiecto, v. g. homo (2).

3° universale metaphysice concretum adhuc tripliciter dividi potest iuxta triplicem statum quem aliqua natura habere potest. Dividitur enim:

in metaphysice-concretum quoad rem conceptam, quod est aliqua natura una ab inferioribus abstracta et abstracte considerata tantum secundum praedicata essentialia, et ut ex se alia praedicata neque excludit neque includit. m

Nota. — Natura enim hoc modo considerata dicitur esse *in statu indifferentiae* cum secundum se seu secundum suam naturam et propriam formalitatem consideretur, et ut sic dicit dumtaxat essentialia praedicata, quae scilicet in eius essentiali definitione intrant et de qua in primo modo per seitatis praedicantur; ideoque, inquantum huiusmodi et ex se nec includit neque excludit cetera praedicata, sed ad illa ex se indifferens se habet, unde dicitur natura *in statu indifferentiae* seu *solitudinis*, et appellatur proprie « *natura communis negativa* », prout scilicet eius communicabilitas ad plura actu non intelligitur in ea inclusa (3).

in metaphysice-concretum quoad modum concipiendi, quod est aliqua natura una ab inferioribus abstracta et abstracte considerata ut includens, praeter essentialia praedicata, etiam alia ei ab intellectu tributa. ¿S

Nota. — Natura enim sic accepta dicitur *in statu solitudinis positivae* seu *praecisionis*: hoc enim modo ab intellectu consideratur ut praecisa et abstracta ab individuis seu singularibus, inquantum scilicet ab eis praescindit et consideratur solum *secundum esse quod in intellectu habet*; consequenter, ex hac parte,

(1) I *Metaphys.*

(2) Cfr. S. Thomam, *De Ente et Essen.*, c. 4; Cajetanum, *ibid.*

(3) Cfr. S. Thomam, *De Ente et Essen.*, c. 4.

natura minime excludit alia praedicata imo ea includit prout ei actu ab intellectu tribuuntur, et appellatur proprie *■ natura communis positive* » (1).

in metaphysice-concretiim tempore et spatio, et est aliqua natura una ab inferioribus abstracta et singulariter considerata, idest ut in tempore et spatio realiter existens.

Nota. — Natura enim sic sumpta dicitur *in statu singularitatis*: hoc enim pacto consideratur in tali vel tali individuo actu existens, hoc est secundum esse actuale quod habet in singularibus, non abstrahens scilicet a conditionibus individualibus et singularitatis, unde ab intellectu abstrahitur quidem sed non abstracte consideratur, sed prout esse habens in tempore et spatio, v. g. natura hominis in Petro, Paulo, etc. (2).

324. Scholion. — Est animadvertendum quod haec triplex acceptio universalis metaphysici-concreti iuxta triplicem statum naturae, ab *Angelico* quandoque aliis nominibus designatur, sic, quoad rem conceptam dicitur universale *a re*, quoad modum concipiendi dicitur *ad rem*, et quoad concretum tempore et spatio dicitur *in re* (3).

B) De Universalis Naturae Intentione.

Ex iam dictis manifeste eruitur quod, per se et formaliter universale dicitur per habitudinem seu ordinem communicabilitatis ad plura, qui quidem ordo logicus vocatur *universalitas* seu *universalis intentio* (4); ut clarius ergo universalis natura appareat de hac intentione est aliquid delibandum. « Et cum intentio universalitatis (ut scilicet unum et idem habeat habitudinem ad multa) proveniat ex abstractione intellectus » (5), ideo in praesenti sequentia sunt agenda:

1° de *abstractione* (I);

2° de *ratione* universalitatis (II);

3° de *praedicatione* universalitatis (III).

I. - De Abstractione.

Loquendo de abstractione igitur quaeritur: 1° *quid sit*; 2° *quotuplex sit*; et 3° *quam operatione fiat* abstractio.

325. 1. Definitio Abstractionis. — Generice enim sic definiri potest: « *Actus intellectus quo aliquid de aliquo obiecto intelligitur, non considerato seu non consideratis aliis quae in eodem obiecto inveniuntur* ». Exinde proprie sic cum *Angelico* definitur: « *Actus intellectus quo, distinguit unum ab alio, dum intelligit quid est hoc, nihil intelligendo de alio neque quod sit cum eo neque quod sit ab eo separatum* » (6).

(1) Cfr. S. Thom., *loc. prox. cit.*

(2) Cfr. *ibid.*

(3) Cfr. II, *dist.* 3, q. 2, a. 2, ad 1

(4) Cfr. I, q. 85, a. 3, ad 1«■».

(5) *Ibid.*

(6) In *Boet, de Trinit.*, q. 5, a. 3, c.

Explicatur. — Cum enim dicitur « *actus intellectus* » indicatur quod, abstractio convenire nequit perse alicui potentiae sensitivae, sed intellectivae dumtaxat. — Dicitur autem « *quo distinguit* », et per hoc designatur rationem abstractionis involvere, tamquam effectum, carentiam identitatis rerum intellectarum seu rationem distinctionis, imo et quadamtenus non proprie tamen rationem separationis, ea enim « quae sunt in sensibilibus, abstrahit intellectus, non quidem intelligens ea esse separata, sed separatim vel seorsum ea intelligens » (1). — Cum vero dicitur « *intelligendo quid est hoc* » indicatur terminus ad quem abstractionis seu intellectionis in abstrahendo. — Et cum denique additur « *nihil intelligendo de alio etc.* » denotatur terminus a quo seu quem relinquit abstractio.

326. Corollarium. — Colligitur exinde quod, *abstractio* proprie loquendo distinguitur a *separatione*; haec enim est distinctio inter ea quae secundum rem minime sunt coniuncta (2); ubi abstractio proprie est « quando ea quorum unum sine alio intelligitur, sunt simul secundum rem. Non enim dicitur animal a lapide abstrahi, si animal absque intellectu lapidis intelligatur. Unde... abstractio non possit esse, proprie loquendo, nisi conjunctorum secundum rem » (3). Hinc igitur sequitur quod, ut vera sit abstractio, requiritur solum eorum, quae abstrahuntur, *coniunctio secundum rem* et non secundum rationem, ita ut unum non sit in ratione alterius, sic nequit intelligi homo abstrahendo ab animali, cum sit de eius ratione, hoc enim non ideo dicitur quia in homine intelligi nequit separatim animal et rationale, sed solum hoc totum « *homo* » nequit intelligi quin simul intelligentur quae eius rationem formalem constituunt (4); sic igitur liquet quod communiter asseritur quod « abstrahentium non est mendacium » (5).

327. 2. Divisio Abstractionis. — Dictum est, abstractionem esse eorum quae sunt secundum rem coniuncta seu realem compositionem vel synthesisini habent; duplex autem est realis synthesis: *una* est formae et materiae, *altera* totius et partium, cui *duplex abstractio* per intellectum respondet. Hinc igitur dividitur:

in abstractionem formalem, et est actus intellectus quo id quod abstrahitur se habet ut forma seu actus respectu eius a quo abstrahitur, v. g. quantitas respectu qualitatum sensibilibus; *in abstractionem totalem*, et est actus intellectus quo id quod abstrahitur se habet ut totum universale respectu eius a quo abstrahitur, v. g. animal respectu Petri, Pauli, leonis, bovis etc. (6).

328. Scholion. — Ut praedicta abstractionis divisio plenius intelligatur, adnotanda est profundissima *Cajetani* doctrina circa utriusque differentiam. Quadruplici enim ratione inter se differunt, nam:

(1) III, de Anima, lect. 12, n. 782.

(2) < In his autem quae secundum esse possunt esse divisa magis habet locum *separatio* quam *abstractio* » (S. Thom., in Boet., loc. prox. cit.).

(3) In Boet, de Trinit., loc. pr. cit.

jJB

(4) Cfr. HI, de Anima, lect. 12, n. 781-782.

' V

(5) Cfr. in Boet, de Trinit., loc. pr. cit., ad 1«»; De Sp. Creat., a. 3, ad 14«».

(6) Cfr. I, q. 40, a. 3; in Boet, de Trinit., q. 5, a. 3; Cajetanum, Comm. de Ent. et Ess., q. 1. — Haec duplex abstractio fundat duplex universale sc. *per modum actus*, quod formali abstractioni respondet, et *per modum potentiae*, quod totali respondet (cfr. Cajet., I, q. 4, a. 1, ad 3«»); hoc autem a S. Thoma Innuitur per hoc quod, infinitas est duplex: *ex parte formae* et haec abstractioni formali respondet, et *ex parte materiae* et haec totali respondet (I, q. 7, a. 1). Hinc iure dicere possumus quod abstractio totalis est *univoca* et *Logico* est propria, formalis vero est *analogica* et *Metaphysica* propria.

1o « Primo, quia *in abstractione formali* seorsum uterque conceptus completus habetur, cuius scilicet quod abstrahitur et eius a quo abstrahitur, idest formalis et materialis: ita quod conceptus alter alterum non includit... In *abstractione vero totali* non remanet seorsum uterque conceptus completus, ita quod alter alterum non includit; sed unus tantum, eius scilicet quod abstrahitur... ».

2° «Secundo differunt, quia *per abstractionem formalem* oritur in eo quod abstrahitur actualitas, distinctio et intelligibilitas. In *abstractionibus vero totali* oritur in eo quod abstrahitur potentialitatis confusio et minor intelligibilitas» (1).

3° «Tertio differunt, quia in *abstractione formali* quanto aliquid est abstractius tanto est notius natura. In *abstractione vero totali* quanto est abstractius tanto est notius nobis ».

4° « Quarto differunt, quia penes diversos modos *abstractionis formalis*, scientiae speculativae diversificantur, ut patet VI Met. in prin. *Abstractio autem totalis* communis est omni scientiae» (2).

329. 3. De Operatione Abstractionis. — Dictum est, abstractionem esse actum seu operationem intellectus; porro, actus seu operatio intellectus per se et reductive est duplex, sc. analytica et synthetica (sive *indicativa* sive *deductiva*) (3); ideoque secundum hanc duplicem intellectus operationem, intellectus abstrahit. Nam

1o *Prima mentis operatio* (= analytica) «respicit *ipsam naturam rei*, secundum quam aliqua res intellecta aliquem gradum in entibus obtinet, sive sit res completa ut totum aliquod, sive incompleta ut pars vel accidens » (4). Et cum abstractio proprie, ut dictum est, sit eorum quae secundum rem sunt coniuncta, et prima operatione intellectus «distinguit unum ab alio dum intelligit quid est hoc, nihil intelligendo de alio, neque quod sit cum eo neque quod sit ab eo separatum » (5), ideo est quod hac operatione intellectus « potest separare ea quae secundum rem separata non sunt » (6); consequenter distinctio quae hac operatione obtinetur « non proprie habet nomen separationis... Haec autem distinctio recte dicitur *abstractio* » (7).

2° *Secunda autem operatio mentis* (= synthetica) «respicit *ipsum esse rei*, quod quidem resultat ex aggregatione principiorum rei in compositis, vel ipsam simplicem naturam rei concomitatur, ut in substantiis simplicibus » (8). Cum autem « veritas intellectus est ex hoc quod conformatur rei, patet quod secundum hanc se-

(1) Cfr. eandem doctrinam apud eundem Cajetanum (I, q. 82, a. 3).

(2) Cornin. de Ente et Ess., Proocon., q. 1.

(3) Tertia enim operatio intellectus est etiam synthesis ut deducta (cfr. in Boet. de Tr., q. 5, a. 3; Hl de An., loc. II; In I Per., lect. 1, n. 1-2; 1 Post.-Anal., lect. I, n. 4).

(4) In Boet. de Trinit., loc. pr. cit.

(5) Ibid.

(6) Ibid.

(7) Ibid.

(8) Ibid.

eundam operationem intellectus abstrahere non potest vere quod secundum rem coniunctum est: quia in abstrahendo significatur esse separatio secundum ipsum esse rei» (1); exinde habetur quod, quia hac secunda operatione intellectus «distinguit unum ab alio per hoc quod intelligit unum alii non inesse» (2), ideo est quod proprie non habet nomen abstractionis: potius enim dicitur separatio (3).

330. Corollarium. — Infertur exinde, abstractionem obtineri *duplici operatione* intellectus, sed *diversimode* ut ostensum est; ita ut *proprie et per se* est de prima operatione, et *secundario* tantum de secunda, consequenter ratio abstractionis utrique operationi minime univoce convenit, sed solum *analogice* (4).

H. - De Universalitatis Ratione.

Agere de universalitatis ratione, est quaerere eius naturam formalem. Ut ex supra dictis de universalis natura liquet manifeste, nomine universalis *tria* intelligi dantur, nempe: universalitas, res quae denominatur universalis et aptitudo ut sit in multis, quae est quid medium inter universalitatem et rem atque proximum fundamentum denominationis relativae. Nobis hinc non est quaestio proprie *de re* quae denominatur universalis neque *de aliorum duorum reali existentia*, sed solum *de eorum natura* prout rationem universalis constituunt.

331. Praenotamina. — Dictum est supra, universale esse aliud metaphysicum et aliud logicum, et utrumque inferiora respicere, sed diversimode, universale enim logicum ea respicit ut termini *ad quos*, quibus comparatur et communicatur illa natura abstracta; metaphysicum vero ea respicit ut termini *a quibus*, hoc est ut a quibus abstrahitur natura, cui per intellectum universalitas tribuitur.

Deinde notandum est quod abstractio est duplex: *negativa* et est separatio seu distinctio facta per intellectum naturae, non consideratis inferioribus a quibus abstrahitur; et *positiva* et est separatio seu distinctio facta per intellectum ipsius naturae et considerato simul termino a quo fit separatio, ut tamen considerato termino ad quem.

332. Status Quaestionis. — Hinc igitur quaeritur, in quo *formaliter* consistat ratio formalis universalis seu universalitatis.

333. Sententiae. — Datur praecipue *triplex* philosophorum sententia:

Ia opinio: Quidam distinguentes inter universale ut sic, et metaphysicum atque logicum, aiunt: universale ut sic est unitas quaedam praecisa, quaeque

(1) *Loc. prox. cit.*

(2) *Ibid.*

(3) *Ibid.*

(4) Hic duplex modus abstractionis in duplici operatione intellectus fundatur, psychologice fundari potest in duplici intellectu, nempe *agente* et *possibili*; ut intellectu agente dicitur abstrahere, cum species intelligibiles a phantasmatis abstrahantur; et intellectu possibili dicitur abstrahere cum cognoscitur quodquidest v. g. hominis, nil intelligendo de hoc vel illo homine, cfr. Cajetas., I, q. 85, a. I.

est radicatis aptitudo ad plura; metaphysicum est unitas sine multis, hoc est unitas abstracta negative; logicum autem est unitas in multis, hoc est unitas abstracta positive, quae, licet ut abstracta sit ab inferioribus distincta, semper tamen connotât et respicit ipsa inferiora, quae connotatio seu respectus est inclusio illius unitatis in inferiora. Ita *Martinez* (1), et alii.

2a opinio: Alii autem putant quod, universale metaphysicum est aliquod unum abstractum tum positive tum negative, ita plures ut *Merinero* (2), quibus adhaeret *Suarez*, licet adiungat quod universale logicum est unum per actum comparativum habitum (3). Quoad vero universale logicum inter se non conveniunt: iuxta enim *quosdam*, est relatio aptitudinis essendi in multis, ad quod necessario sequitur relatio dicendi de multis seu praedicabilitatis; iuxta autem *alios*, est relatio dicendi de multis seu praedicabilitas, ad quod necessario sequitur relatio aptitudinis essendi in multis; iuxta denique *alios*, est ipsa praedicabilitas in actu exercito seu relatio actualis praedicationis.

3a opinio: Tertia denique sententia aliter sentit, quaeque est omnium fere Thomistarum, ut inter alios *Ioan, a S. Thoma* (4), quamque sequentibus veritatibus exponemus.

334. Conclusiones : Ia. « Ratio integralis universalis est universale subiectivum, fundamentale et formale ».—Prob.: Universale logice est secunda intentio, quae est relatio rationis, ut supra dictum est. Atqui ratio integralis cuiuslibet relationis petit et subiectum seu materiam, fundamentum et formale eius, v. g. ratio paternitatis, petit subiectum scii, hominem generantem, fundamentum sc. generationem et formale scii, ipsam paternitatem seu relationem generantis ad generatum. Ergo ratio integralis universalis est subiectivum, fundamentale et formale.

n\ « Universale metaphysicum est fundamentalis universalitas seu absoluta unitas praecisiva et aptitudinalis entitativa ».— Prob.: Universale hoc est ipsa natura seu res abstracte et praecise considerata a singularibus, ut supra dictum est. Atqui haec natura dicitur universale metaphysicum formaliter ut est abstracta et praecisa ab eis: prout est enim in singularibus est cum eis identificata, consequenter ut sic non est universalis sed singularis. Ergo abstractio et praecisio naturae sunt necessario, saltem ut conditio sine qua non, in universali metaphysico. Atqui talis abstractio et praecisio est quaedam unitas et aptitudo praecisiva tantum et non relativa: natura enim, sic abstracta et praecisa, praescindit ab omnibus singularibus et individuís, ex quibus, ut a termino a quo, effonnat naturam unam, hoc est illa praecisione natura redditur per modum unius; habet praeterea convenientiam cum illis a quibus fit abstractio et praecisio, ideoque habet non repugnantiam ad essendum in pluribus et praedicandum de illis; et cum ista praecisio ab inferioribus sit ut a termino a quo, fit ut illa praecisio et apti-

(1) In *Porphy.*, Prolog., Disp. I, q. 2.

(2) *De Univers.*, Disp. 2, q. 3.

(3) *Metaphys.*, Disp. 6, sect. 6, n. 8, 11.

(4) Cfr. *op. cit.*, *loc. pr. cit.*, a. 3, a. 5.

tudo naturae sic acceptae convenient anteceder ad mentis considerationem et ab ipsa independenter. Ergo universale metaphysicum est fundamentalis universalitas seu absoluta unitas praecisiva et aptitudinalis entitativa.

IU'. « Universale logicum est comparatio quaedam in actu signato seu aptitudo praedicandi de multis ut ea positive respiciens vel connotans. ». — Prob.: Possibilitas seu aptitudo rei praecedit eiusdem exercitium seu actum. Atqui universale logicum est quaedam possibilitas seu aptitudo comparationis ad plura inferiora: tale enim universale, ut liquet, est ens rationis seu secunda intentio, quae est relatio: est enim «unum aptum inesse pluribus». Ergo universale logicum est quaedam comparatio in actu signato seu aptitudo praedicandi de multis ut ea positive respiciens seu connotans.

335. Corollarium Iom. — Exinde infertur *primo* quod, universalitas fundamentalis, quae est de ratione universalis metaphysici, est abstractum *positive* tum *negative*; separatio enim seu distinctio naturae per intellectum fit non solum omittendo inferiora, a quibus abstrahitur, ut terminum ad quem, sed etiam positive naturam considerando et inferiora simul ut terminum a quo solum abstrahitur. Ceteroquin, ut notat *Ioan. a S. Thoma* (1), utraque abstractio eundem effectum exercet.

336. Corollarium num. — Colligitur *secundo* quod, praedicabilitas seu relatio ad plura in praedicando, quam universale logicum dicit, est *passio quaedam universalitatis*, quod est dicere praedicari de pluribus in actu signato sequitur ad esse in multis, seu praedicabilitas sequitur universalitatem; omnis enim actualis praedicabilium praedicatio fundatur et sequitur ad actuale praedicabilium identitatem; ideo enim aliquid vere de alio praedicatur quia est idem cum eo. Sicut igitur identitas praedicabilium in actu exercito est fundamentum praedicationis praedicabilium in actu exercito, ita identitas praedicabilium in actu signato est fundamentum praedicationis praedicabilium in actu signato; quod aliter dicitur quod, sicut esse in pluribus fundat dici de pluribus, ita aptitudo essendi in multis *fundat* aptitudinem praedicandi de multis, et sic praedicabilitas sequitur, ut proprietas, ad universalitatem.

m. - De Universalitatis Praedicatione.

Plura quae attinent ad universalitatis praedicationem iam dicta sunt in Logica Formali, de propositione et indicio loquendo: unde hic breviter solum sequentia dicimus: 1° rationem *exercitii* universalis; 2° rationem *praedicationis* universalis eiusque *verificationis*; et 3° *terminum ad quem* universalitatis.

337. 1. Ratio I exercitii Universalis Per universalis exercitii rationem, intelligimus *esse in pluribus* et *praedicari de pluribus*.

(1) *Loc. pr. cit.*, Conci. 3*, p. 265.

Etenim, natura dum actu est in pluribus et actu de eis praedicatur, in metaphysice suam universalitatem retinet: singularia enim, in quibus est, et eorum singularitas ipsi naturae est secundum se omnino extrinseca; et hoc est contra *Scotum* (1). Huius autem naturae esse in multis et de eis praedicari, in actu signato seu potentialiter, consistit *in pura aptitudine essendi et praedicandi*, hoc est quod natura est apta et capax ut sit in pluribus multiplicatione in illis et identificatione cum eis; in actu exercito autem seu actualiter consistit *in actuali existentia in eis*, seu in contractione naturae in inferioribus et cum eis identificatione, et consequenter actuali praedicatione, hoc igitur modo, aptitudo illius naturae essendi in multis amittitur, licet huius aptitudinis relatio minime amittatur seu ipsa universalitatis ratio (2). Hinc igitur liquet quod, esse in multis *Tov* naturae non est ipsa relatio universalis ad plura neque naturae inclusio in inferioribus et consequenter non est positiva abstractio, ut quidam videntur sentire, ut *Martinez* (3).

338. Scholion. — Est igitur animadvertendum quod, naturae esse in multis seu inclusio vel contractio, *omnino distinguitur* ab eo quod est praedicari de pluribus: hoc enim indicat quamdam synthesin, hoc est applicationem unius ad alterum quae ad secundam mentis operationem pertinet; illud vero indicat potius quamdam analysin, hoc est identitatem cum pluribus, quae fieri potest etiam simplici repraesentatione, qua simpliciter intelligitur naturam esse in inferioribus et cum illis identificari; line prima est *praedicabilitas* et alia est *universalitas*, ad quam illa sequitur ut propria passio (4).

339. 2. Ratio Praedicationis et Verificationis Universalis. — Ex supra dictis, in Ia Parte de *Indicio* loquendo, apparet manifeste quid sit praedicatio; breviter igitur aliquid est repetendum. Est igitur praedicatio quaedam attributio unius ad alterum per syntheticam intellectus operationem facta, quae quidem attributio immediate fit compositione vel divisione, et mediate affirmatione vel negatione.

Explicatur. — Patet enim, quod intellectus prima sui operatione minime intelligit nisi res et quidditates earum *separatim*, hoc est independenter et ut a tempore et spatio absolutas vel ab earum existentia et inexistencia; secunda vero operatione intellectus applicat seu tribuit unam rem alteri per quamdam convenientiam vel non convenientiam, quae quidem convenientia est unius de altero praedicatio, quae formaliter a mente exprimitur substantivo verbo «est», et hoc est proprie logice componere et dividere.

Haec porro logica compositio et divisio se habet ad affirmationem et negationem ut effectus logicus ad suam causam, affirmatio autem nil aliud est nisi praedicati existentia in subiecto, et negatio est praedicati non existentia in sub-

ii) *Super Porphy.*, q. 9.

(2) Cfr. I. A. S. Thoma, *loc. pr. cit.*, q. 5, a. 1.

(3) In *Porphy.*, Disp. 1, q. 2.

(4) Cfr. I. a S. Thoma, *loc. pr. cit.*

iecto (1). Finaliter autem et reductive haec omnia non sunt nisi identitas vel non identitas praedicati cum subiecto: quae quidem identitas minime est inter rerum formalitates seu essentiales rationes, sed ratione subiecti, ut scilicet est idem habens rationem subiecti et cui talis formalitas attribuitur seu convenit (2). Exinde igitur liquet quod, *praedicatio* nil aliud est nisi *quaedam logica compositio*, quaeque est affirmatio identitatis duarum rerum seu idearum se habentium ut subiectum et praedicatum, vel e contra *quaedam logica divisio*, quaeque est negatio identitatis earumdem.

340. Corollarium.— Exinde colligitur *quid est praedicationis verificatio*; haec enim locum habet in ipsa attributione unius ad alterum; et cum haec reducat, ut dictum est, ad identitatem vel non identitatem praedicati et subiecti, ideo verificatio praedicationis fundatur in hac identitate: quae, ut habeatur vere et consequenter vera praedicatio, attendendum est tam ad rem significatam quam ad modum significandi (3).

341. Scholion. — Est animadvertendum quod, in praesenti, mentionem non facimus de praedicationis speciebus, eo quod supra (in Ia P.) de materia propositionis agendo eas vidimus, ubi diximus quod est quadruplex, scilicet *idéntica, formalis, directa et indirecta*; unde recolenda sunt quae ibi diximus.

342. 3. Terminus «ad quem» Universalitatis. — Terminus *ad quem* universalitatis sunt plura *in quibus* natura universalis est et *de quibus* praedicatur; ideo nunc breviter exponendum est quomodo se habent haec plura respectu universalitatis et praedicabilitatis.

Ut solutio nostra intelligatur notandum est, cum S. *Thoma*, quod magna est differentia *inter terminum universalem seu naturam universalem* et *terminum communem seu naturam communem*. Utrumque enim *de pluribus* dicitur seu praedicatur; attamen, commune ex se et de se non habet ut univoce de pluribus dicatur, ubi universale ex se univocitatem dicit; hinc, analogum est quid commune non vero universale; praeterea, commune ex se est indifferens ut id quod alicui communicatur sit idem numero vel non, ubi universale ex se est determinatum ut id quod pluribus communicatur non sit idem mimero sed differat secundum esse eorum de quibus praedicatur, v. g. essentia divina quae de tribus Personis non dicitur universalis bene vero communis (4).

Hinc igitur ad veritatem propositam, iuxta *Angelicum*, sequenti modo respondemus:

Io « quod sit *pluribus commune* minime indiget ut plura individua *actualiter existentia* vel *possibilia* habeat », quod S. *Thomas* demonstrat naturam universalis Aristotelis explanando (5); sed sufficit ut tale sit *ex modo concipiendi*, hoc est ut concipiatur pluribus commune et terminus communem naturam signans dicatur terminus communis », et hoc *Angelicus* demonstrat ex ratione personae in divinis, quae ratione est tribus Personis communis, non autem re, quae ab invicem relatione distinguuntur (6).

(1) Cfr. VI *Metaphys.*, lect. 4, n. 1223.

(2) Cfr. I, q. 85, a. 5, ad 3^{am}.

(3) Cfr. S. *Thomam*, I, q. 39, a. 4-5.

(4) Cfr. Ad *Annibald.*, I, *dist.* 19, q. 4, a. 2, ad 2 = I, q. 30, a. 4 ad 3um.

(5) Cfr. VII *Metaphys.*, lect. 13, n. 1574.

(6) Cfr. I, q. 30, a. 4, c.; *ibid.*, q. 13, a. 9.

2o « quod sit *pluribus universale* seu *vere praedicabile* minime sufficit ut *ex solo modo concipiendi* universale concipiatur, sed requiritur *ut revera habeat aptitudinem* seu *potentiam* contrahendi et praedicandi de pluribus»; hoc enim modo universale, quod vere de inferioribus praedicatur, indiget ut realiter contrahatur per aliquam differentiam ipsius inferioris superadditam superiori seu ipsi universali, quod per solum concipiendi modum minime verificatur (1).

§ 2. De Universalis Proprietatibus.

Universalis natura exposita, breviter nunc *de eius proprietatibus*, quae naturam necessario sequuntur et comitantur, est dicendum. Iam ex dictis liquet, quod praecipua universalis proprietas est praedicabilitas, quae universalitatem sequitur, sicut *dici de* sequitur *esse in*; praeterea diximus quod, natura universalis secundum se et absolute ab individuis et singularibus abstrahit, consequenter et ab actuali existentia, ideoque et a spatio et tempore: cum vero tempus sit cuiuslibet rei existentis mensura, hinc naturae universali quoddam *esse perpetuum* et *aeternum* competit, et sic perpetuitas seu aeternitas est alia passio universalis. Hinc igitur dicendum est:

1o de universalis *praedicabilitate* (A);

2° de universalis *aeternitate* (B).

A) De Universalis Praedicabilitate (2).

Quod ad praedicabilitatis naturam attinet non amplius oportet dicere praeter ea quae in praecedentibus dicta sunt: at quia praedicabilitatis modi sunt diversi, solum de his nunc est sermo; et est attendendum quod modi praedicandi sunt absolute scitu necessarii ad recte scientiam intelligendam. Quaeritur igitur nunc: 1o *quot sunt modi praedicandi*; et 2° *quid unusquisque*.

1. Numerus Modorum Praedicandi. — Quod attinet ad numerum modorum praedicandi seu dicendi, vel ut alii praeferunt inhaerendi, praeter praedicari per accidens, dicimus quod sunt quatuor per se.

343. Praenotamina. — Ut melius veritas nostra intelligatur, notandum est cum *Cajetano* (3) quod haec dictio *per se* » potest sumi dupliciter: et *positive* et

(1) Cfr. I. a S. Thoma, *loc. prox. cit.*, a. 3.

(2) Cfr. A. b. Maon., I *Post.-Anal.*, Tract. II, c. 8-10; S. Thomam, I *Post.-Anal.*, lect. 10; V *Metaphys.*, lect. 19, n. 1044-1057; Scotum, I *Post.-An.*, q. 16; Cajetanum, I *Post.-Anal.*, t. 4; I. A. S. Thoma, *op. cit.*, Log. P. II, q. 24, a. 4, p. 677-678; Zigliara, *op. cit.*, Dialect., Lib. II, c. II, a. II, p. 85-87.

(3) I *Post.-Anal.*, c. 4.

negative, et utroque modo adhuc dupliciter: vel *in incomplexis* vel *in complexis*. Per se enim positive in incomplexis sumitur prout distinguitur ab eo quod est « *in alio* », v. g. substantia et quodlibet significans hoc aliquid dicitur ens per se, e contra album vel currens est ens in alio; perse positive in complexis sumitur prout distinguitur ab eo quod est « *per accidens* » seu quod accidentaliter vel contingenter inest alicui. — Per se autem negative in incomplexis sumitur prout distinguitur ab eo quod est « *cum alio* », et sic per se quemdam statum solitudinis seu indifferentiae designat, v. g. animal per se nec est rationale neque irrationale; per se denique negative in complexis sumitur prout distinguitur ab eo quod est « *per accidens* » idest « *per aliud* », v. g. homo est albus est per se; album est homo est per accidens. Patet igitur quod, sicut quadruplex est sensus dictionis « per se », ita quadruplex oppositae dictionis « per accidens ».

344. Conclusio: «Quatuor sunt modi dicendi seu praedicandi per se ».

Prob. — Arg. Im. — Secundum modum quo aliquid de aliquo dicitur seu praedicatur secundum quod ipsum, secundum se seu per se dicitur seu praedicatur de eo. Atqui quatuor sunt modi quibus aliquid de aliquo dicitur seu praedicatur secundum quod ipsum. Ergo quatuor sunt modi dicendi seu praedicandi secundum se seu per se.

Mai.: quod enim hoc modo de aliquo dicitur est tale per ipsum seu secundum ipsum, ideo de eo dicitur secundum quod ipsum seu ut tale, quod est tale secundum se seu per se.

Min. prob.: Aliquid enim de aliquo dicitur: *aut* secundum quod est eius esse, ut forma vel essentia rei est id secundum quod aliquid esse dicitur, et sic est primus modus; *aut* secundum quod est ratio eius fieri, prout subiectum, in quo primo aliquid natum est fieri dicitur secundum quod, sicut color primo fit in superficie, et ideo dicitur quod corpus est coloratum secundum superficiem, et sic est secundus modus; *aut* secundum quod significat positionem et locum, et sic est tertius modus; *aut* denique secundum quod dicit rationem causae, prout universaliter quaelibet causa dicitur secundum quod, et sic est quartus modus (1). Ergo quatuor sunt modi dicendi seu praedicandi aliquid de aliquo secundum quod.

Arg. IT'. — Modi dicendi seu praedicandi sunt modi qui dicunt relationem seu habitudinem alicuius ad aliquid. Atqui haec dictio « per se » dicit quadruplicem habitudinem alicuius ad aliquid. Ergo quatuor sunt modi dicendi seu praedicandi per se.

Mai.: ex supra de praedicatione dictis liquet: dicere enim seu praedicare est unum alteri attribuere, quod relationem dicit.

Min. decl.: In hac dictione «per se», particula «per» *aut* dicit habitudinem siti, sicut dicitur esse aliquis per se quando est solitarius, et habetur tertius modus, *aut* dicit habitudinem causae,

(1) Cfr. V *Metaphys.*, lect. 19, n. 1050-1053.

et hoc: aut causae extrinsecae, sive efficientis sive finalis, et habetur quartus modus; aut causae intrinsecae, et haec: aut formalis, et habetur primus modus; aut materialis, et habetur secundus modus (1). Ergo haec dictio « per se » dicit quadruplicem habitudinem alicuius ad aliquid.

Arg. III^a. — Modi qui per se de aliquo dicuntur seu praedicantur sunt positivi. Atqui quadruplex est modus quo aliquid per se positive de alio praedicatur. Ergo quatuor sunt modi dicendi seu praedicandi per se.

Mai.: est manifesta, eo quod vera praedicatio est quid positivum sive re sive ratione; hinc licet dictio « per se » sumi possit negative, tam in incomplexis quam in complexis, tamen neutro modo aliquem modum perseitatis constituit (2).

Min. prob.: Dictio enim illa «per se» positive sumpta, *aut* est conditio incomplexorum, et sic distinguitur contra hoc quod dicitur « in alio », et habetur *tertius modus*: hoc enim modo substantia est ens per se; *aut* est conditio complexorum, et sic distinguitur contra hoc quod dicitur « per accidens » seu accidentaliter vel contingenter, hoc autem tripliciter: *aut* est conditio complexi substantialis, et habetur *primus modus*; *aut* conditio complexi accidentalis, quod scilicet est extra rei essentiam, et habetur *secundus modus*; *aut* conditio totius complexi ratione causalitatis in subiecto respectu praedicati, et habetur *quartus modus* (3). Ergo quadruplex est modus quo aliquid per se positive de alio praedicatur.

345. Corollarium. — Colligitur exinde quod modi dicendi per se sunt quatuor; unde non recte *Scotiis* eos reducit ad solos duos, cum ait quod: cum unum extremum non possit cadere in definitionem alterius nisi duobus modis, quia aut praedicatum cadit in definitionem subiecti vel e contra; ideo tantum sunt duo modi dicendi per se» (4).

2. Definitiones Quatuor Modorum dicendi per se. — Probato quod quatuor sunt modi dicendi per se, nunc exponendum est *quid sit* formaliter unusquisque. Etenim:

(1) Cfr. I *Post.-Anal.*, lcct. 10.

(2) Ad rem CAJETANUS dicens quod « per se negative potest accipi etiam dupliciter, scilicet ut conditio incomplexi, et sic distinguitur contra hoc quod dico cum alio, et nihil aliud nisi solitudinem denotat, et sic dicimus quod, quantitas per se neque circularis neque recta, et animal perse neque rationale neque irrationale: nihil aliud intendentes nisi quod quantitati et animali solitarie sumptis nihil eorum inest, et hoc modo per se non constituit aliquem perseitatis modum. Si autem per se negative sumptum sit conditio complexi sic distinguitur contra per accidens, ut idem sonat quod per aliud, et sic dicimus quod ista: homo est albus est per se, quia homo est albus, non quia aliquid aliud sit album sed quia ipsum informat albedo; Ista vero: album est homo est per accidens: quia albo non inest homo nisi quia id quod lubstemitur albedini est homo, et hoc quoque modo per se nullum perseitatis modum constituit » (I *Post.-Anal.*, c. 4).

(3) Cfr. CAJETANUM, I *Post.-Anal.*, c. 4.

(4) *Super Lib.* I *Post.*, q. 16, n. 8, p. 242, vol. 2 (Ed. Vídvs).

346. Primus modus *dicendi per se* est ille « *in quo id quod alicui attribuitur pertinet ad rationem eius formae* », sumpta forma sive pro ratione differentiali sive pro tota rei essentia; exinde quia forma vel essentia rei definitione significatur, ideo iste modus dicendi definiri potest: « ille in quo definitio vel aliquid in definitione positum de definito praedicatur », v. g. rationale vel animal de homine.

Hic primus modus dividitur: in *per se primo*, quando illud quod tribuitur alicui de eo convertibiliter praedicatur, v. g. rationale de homine; et in *per se secundo*, quando illud quod tribuitur alicui de eo non convertibiliter praedicatur, v. g. animal de homine.

Corollarium. — Exinde infertur quod, *ea*, quae praedicantur in primo modo dicendi per se, sive primo sive secundo, sunt *rei essentialia constitutiva*, sive generice sive differentialiter.

Scholion. — Est notandum cum *Cajetano* ad huius primi modi claritatem « quod in hoc modo tripliciter propositiones reponuntur. *Quaedam* proprie et principaliter, et hae sunt: *tam* illae in quibus diffinitio data de *re secundum exigentiam* praedicatur de diffinito, ut animal est substantia animata sensibilis; *quam* illae in quibus differentia essentialiter convertibilis de eo cuius est praedicatur, ut animal est sensibile. *Quaedam* autem proprie secundario, et hae sunt in quibus reliquae talis diffinitionis partes de diffinito praedicantur, sive in recto ut animal est substantia, sive in obliquo ut linea est ex punctis. *Quaedam* vero improprie, et hae sunt in quibus diffinitio data de re, non secundum rei exigentiam, sed *secundum exigentiam modi significandi*, praedicatur de diffinito ut simus est nasus curvus, et in quibus talis diffinitionis pars de diffinito praedicatur: pars autem, non quaelibet, sed illa quae extra essentiam est diffiniti secundum veritatem et ratione modi diffiniendi ut intranea sita est, reliqua siquidem pars proprie et secundario per se praedicatur, ut patet dicendo simum est curvum n (I). .2.1

347. Secundus modus *dicendi per se* est ille « *in quo subiectum sive in recto sive in obliquo, ponitur in definitione praedicati quod est accidens proprium eius* ». Nam, cui aliquid attribuitur se habet ad illud quod attribuitur ut materia et subiectum eius, et si sit attributio perse, est propria materia et proprium subiectum; cum autem subiectum alicuius definitionis significari possit, sive in recto ut definitio accidentis in concreto, v. g. simus est nasus curvus, sive in obliquo ut definitio accidentis in abstracto, v. g. simitas est curvitas nasi; ideo est quod hic modus est cum subiectum ponitur in definitione praedicati quod est eius proprietas: esse enim accidentis dependet a subiecto, ideo opus est ut eius definitio, significans eius esse, contineat in se subiectum. HB

Hic modus dicendi dividitur: in *per se primo*, et est ille « in quo subiectum, positum in definitione praedicati, quod est accidens proprium eius, cum eo est convertibile »; in *per se secundo*, et est ille « in quo subiectum, positum in definitione praedicati, quod est accidens proprium eius, cum eo non est convertibile ».

(I) I *Post.-AnaL*, c. 4.

Nain, ut liquet ex definitione data, secundus modus dicendi non est de iis quae essentiam rei formaliter constituunt, sed de iis quae *ex essentia necessario fluunt*, hoc est *de proprietatibus seu passionibus*. Proprietates autem vel fluunt ab essentia rei ut sic vel ab essentia rei ut haec seu talis et talis: quae primo modo cum ipsa essentia sunt convertibiles, non ratione adaequationis cum ipsa, sed ratione necessariae et inseparabilis connexionis cum ipsa, v. g. homo est risibilis, et sic est secundus modus per se primo; quae vero secundo modo fluunt, licet cum essentia ut in particulari seu tali convertantur, minime sunt convertibilia cum essentia ut sic, v. g. isosceles habet duos angulos aequales: habere enim duos angulos aequales proprium est isoscelis: in eo enim solum dantur duae partes laterales omnino aequales cum breviori superficie uniente laterales; ideoque habere duos angulos aequales cum isoscele convertitur, at non est proprium trianguli ut sic: non enim omnis triangulus est isoscelis, et sic est secundus modus per se secundo.

Scholion.— Est notandum cum *Cajetano* ad maiorem claritatem huius secundi modi: «quod etiam in hoc tripliciter propositiones reponuntur. Nam *quaedam* proprie et principaliter, et hae sunt: *tarn* illae in quibus proprium desuo primo subiecto vel eius diffinitione enunciat, ut homo est risibilis, et animal rationale mortale est risibile, *quam* illae in quibus diffinitio proprii de primo subiecto vel diffinitione sui primi subiecti dicitur, ut homo est naturaliter potens ridere, etc., et animal rationale mortale est naturaliter potens ridere, etc., vel aliquid huiusmodi; et hoc: *tarn* in propriis simpliciter *quam* in disiunctis, sive disiuncta sint differentiae divisivae ut animal rationale vel irrationale, sive sint propria quae vocantur passiones disiunctae ut numerus est par vel impar. *Quaedam* autem proprie et secundario, et hae sunt: *illae* in quibus passio superioris praedicatur de inferiori, ut isosceles habet tres angulos; et *illae in* quibus passio inferioris praedicatur de superiori particulariter sumpto, ut quaedam figura habet tres; et *illae* in quibus passio alicuius subiecti praedicatur de per se subiecto illius subiecti ut mixtum est visibile si color mixto per se inest; et *illae* in quibus passiones mathematicae praedicantur de sensibilibus de quibus sunt demonstrabiles *vel* per medium naturale a priori ut terra est rotunda, *vel* per medium mathematicum ut radii reflexi habent tres angulos aequales etc. *Quaedam* vero improprie, et sunt: *tam* illae in quibus diffinitum praedicatur de diffinitione data non secundum exigentiam rei sed modi significandi, ut nasus curvus est simus; *quam* illae in quibus diffinitum praedicatur de sua diffinitione data secundum rei exigentiam, ut curvitas nasi est simitas, et animal rationale mortale est homo... Sunt etiam hic locandae et *illae* in quibus directe inferiora sub disiunctione de superioribus praedicantur, ut quantitas discreta est numerus vel oratio (1).

348. Tertius modus *dicendi per se* est ille « *in quo id quod de aliquo praedicatur dicitur ei inesse secundum se* », hoc est ut habens esse in se et non in alio tamquam in subiecto inhaesionis, v. g. substantiae primae ut Petrus, Paulus, etc.; hoc enim modo « quae non praedicantur de subiecto sunt per se, quae vero dicuntur de subiecto sicut in subiecto sunt accidentia » (2).

Scholion. — Est enim notandum quod, quia iste tertius modus dicendi quamdam rei solitudinem seu independentiam exprimit, intelligenda est solitudo, propria huic modo, illa quae dumtaxat dividitur contra *in alio*»: haec enim solitudo est quae tertium constituit modum; nec ista solitudo secundum rem intelligenda est negative, quia modus importatus (in ly per se) ut constituit

(1) *Loc. prox. cit.*

(2) S. Thomas, I *Post.-Anal.*, Ject. 10.

substantiam positivus est, licet negative significetur» (1). Praeterea est attendendum quod iste modus non est modus praedicandi sed *modus existerait*» (2).

349. Quartus modus *dicendi perse*, est ille « *in quo id quod alicui tribuitur de eo praedicatur efficienter vel formaliter ut in quantum tale seu reduplicative ut tale*», v. g. medicus sanat; quidquid enim «inest unicuique propter seipsum per se dicitur de eo, quod vero non propter seipsum inest alicui per accidens dicitur» (3).

Scholion. — Est animadvertendum quod, iste quartus modus dicendi licet secundo modo videatur idem, *formaliter* tamen *ab eo distinguitur*; in secundo enim modo perscitas dicendi formaliter desumitur ex ratione praedicationis, ubi in quarto modo formaliter desumitur ex ratione causalitatis. Attamen «quia contingit quandoque quod idem sit per se causa alicuius et per se subiectum eiusdem, ut patet de subiecto respectu propriae passionis, ideo quandoque secundus modus et quartus coincidunt in unam propositionem secundum diversas eius condiciones » (4).

350. Corollarium. — Ex omnibus hucusque expositis de modis dicendi per se, liquet ipsos generaliter esse quatuor; at ratione praedicandi formaliter et proprie sunt tantum tres, scilicet primus, secundus et quartus; ratione vero essendi formaliter et proprie est tertius modus.

B) De Universalis Aeternitate (5).

Diximus universale, ut tale, ab actuali rerum existentia praescindere et a tempore abstrahere, ideoque ut tale, tempore non est mensurabile, unde est aliquomodo perpetuum seu aeternum; propterea de hoc nunc est quaestio.

351. Praenotamina. — Est *primo* notandum quod, *esse* alicuius rei *tripliciter* dici potest. *Primo modo*, ut esse dicat rei actualem existentiam in tempore et spatio; *secundo modo* ut rei quidditatem seu essentiam significet, sicut definitio dicit esse rei; *tertio modo* logice dictum, ut verbo *a est* » copulam propositionis exprimens, seu identitatem P cum S° (6).

Secundo est notandum quod, aeternum seu perpetuum dicitur dupliciter: *positive* cum aliquid in se et intrinsece habet rationem existendi seu sese extendendi ad omnes differentias temporis ut totum tempus ambiens, et sic solus Deus est aeternus; et *negative*, cum aliquid in se et intrinsece non habet rationem sese extendendi ad omnes differentias temporis, imo quantum est ex se est indeterminatum ac indifferens ut sit in hoc vel in illo tempore, unde quantum ex se est a tali vel tali temporis differentia abstrahit (7).

(1) Cajetanus, *loc. pr. cit.*

(2) I *Post.-Anal.*, lect. 10.— Est animadvertendum quod S. Thomas simul cum Aristotele, hunc modum in tertio loco ponens in I *Post.-Anal.*, (lect. 10), illuminet in V *Metaphys.* (lect. 19. n. 1057) collocat in quarto loco.

(3) *Ibid.*

(4) Cajetanus, *loc. prox. cit.*, cfr. Alb. Magn., *loc. pr. cit.*, c. 10. — Pariter idem S. Thomas, post Arist., ponens hunc modum in quarto loco in I *Post.-Anal.*, (*loc. cit.*), illuminet tamen in V *Metaphys.* (*l. cit.*, n. 1050) reponit in tertio loco.

(5) Cfr. Guérison, *op. cit.*, *loc. cit.*, q. 3, a. 1.

(6) Cfr. I, *dist.* 33, q. 1, a. 1, ad 1.

(7) Cfr. I, q. 16, a. 7, ad 2>».

352. Status Quaestionis. — Quaestio igitur est, an universale abstrahat a tempore et spatio, seu an sit aeternum sive perpetuum, tam positive quam negative, et quidem secundum triplicem *to v* esse considerationem.

353. Conclusiones. — Veritas nostra, secundum thomisticam doctrinam sequentibus conclusionibus breviter exponitur:

F. «Universalis natura non habet esse actuale existentiae ab aeterno nec positive neque negative ».

Prob.: Universalis natura intantum est actualiter in quantum est in singularibus. Atqui singularia non habent esse actuale ab aeterno, nec positive: hoc enim solius Dei est; neque negative cum ut tale a differentia temporis minime abstrahit. Ergo universalis natura non habet esse actuale existentiae ab aeterno nec positive neque negative.

IT. « Universalis natura non habet esse essentiae ab aeterno positive sed negative ».

Prob. Ia Pars (sc. *non positive*). — Universalis natura haberet esse essentiae ab aeterno positive, si extra Deum quoddam esse positivum haberet, quo sese extendere posset ad quamlibet temporis differentiam. Atqui hoc esse positivum nullo modo habet: aut enim hoc esse positivum universalis naturae esset causatum, et ut sic iam suam inceptionem, per sui productionem a Deo in tempore, habet; aut esset incausatum, et hoc repugnat, cum quidquid extra Deum sit, est aliquomodo causatum. Ergo universalis natura non habet esse essentiae ab aeterno positive.

Prob. 2a Pars (se. *bene vero negative*). — Aeternum negative est id quod quantum ex se est indeterminatum ad aliquam temporis differentiam et ab ea omnino abstrahit. Atqui universalis natura, quoad esse essentiae, talis est; quod enim ab aliquo abstrahitur non est de eius essentia seu ratione, sed ad eam se habet ut quid superadditum, ut liquet ex dictis de abstractione; porro, tempus non est de ratione naturae universalis, sed ad eam extrinsece superadditur: non enim est de ratione hominis ut sit nunc vel postea, hodie seu cras, sed ex se ab his omnino abstrahit. Ergo universalis natura habet esse essentiae ab aeterno negative.

UT. « Universalis natura habet esse aeternum positive ut est in intellectu divino ».

Prob.: Intellectus divinus, patet, est aeternus positive. Atqui universalis natura, ut est in intellectu divino, est ipse intellectus divinus: liquet enim quod Dei intelligere est suum esse et intellectum

est suum intelligere (1). Ergo universalis natura habet esse aeternum *positive ut est in intellectu* divino.

IV'. « Propositiones in materia necessaria et essentiali (2) sunt aeternae veritatis ».

Prob.: Veritas aeterna dicitur quae ab hic et nunc seu a tempore ex se abstrahit. Atqui propositiones in materia necessaria *et essentiali* ex se a tempore omnino abstrahunt; veritas enim propositionis, ut in Logica Formali vidimus, consistit in identitate praedicati cum subiecto, quae identitas ut est in talibus propositionibus abstrahit ab hic et nunc, cum essentiae rerum abstrahant ab hic et nunc, et praedicatum in talibus propositionibus, est de subiecti essentia, v. g. circulus est rotundus. Ergo propositiones in materia necessaria et essentiali sunt aeternae veritatis.

354. Corollarium. — Exinde recte infertur quod naturae universales, *secundum se*, sunt ingenerabiles seu incorruptibiles et ubique (3). *Praeterea*, infertur sensus axiomatis « *quod est per se tale, est semper tale* »: quidquid enim rei per se convenit, proprie ex eius essentia seu natura convenit, et quia essentiae, utpote immutabiles eo quod a tempore abstrahunt, sunt per se tales ideo semper sunt tales.

SECTIO II.

De universali in specie (4).

355. Consideratis quae ad universale in genere pertinent, doctrinae ordo postulat ut quae universale *in specie* seu *in particulari* respiciunt, aggrediamur. Universale sic acceptum communiter vocatur « *Praedicabile* », de quo *Aristoteles* librum apposite minime composuit, bene vero *Porphyrins* a quo vocatur « *Isagoge Porphyrii* ». Licet enim quidam putent librum Porphyrii non esse proprie partem logicae sed introductionem ad eam (v. g. *Cajetanus*), nobis tamen videtur rectius dici cum aliis (v. g. *Maurus Silv.*), proprie esse partem logicae cum de ente rationis, quod est obiectum logicae, tractet, licet ex alia parte sit introductio quaedam « *ad Categoriarum Aristotelicarum doctrinam* » ut signanter Porphyrius dicit (*in Prooem.*). Nobis igitur impraesentiarum operae pretium est huiusmodi uni-

(1) Cfr. I, q. 14, a. 2; *ibid.*, q. 16, a. 7.

(2) E. g. generis vel differentiae seu proprii praedicatio de specie.

(3) Cfr. *De Verit.*, q. 1, a. 5, ad 14^{***}; I, q. 16, a. 7, ad 2ⁿ.

(4) Cfr. Porphyrium, *Isagoge* (inter op. omnia Aristot. ed. Mauri Silv., Tom. I); Boetium, in *Porphy.*, P. L., Torn 64, col. 71-158; Alb. Magn., *De Praedicabilibus*, Tract. II; Scotum, *Super Univers. Porphyrii* quæstiones acutiss.; Cajetanum, *Lib. Praedicab.*; *De Ente et Ess.*, c.3; C. Alamanno, *op. cit.*, Log., q. 2-7; I. a S. Thoma, *op. cit.*, Log. P. II, q. 6-12; C. Guerinois, *op. at.*, Log. Mai., P. I, q. 2; Zigliara, *op. cit.*, Dial., Lib. 1, c. I, a. 4-5; pp. 21-28; Gredt, *op. at.*, Log. Mat., P. II, c. II, q. H, n. 140-164; et alios.

versalia *in specie* seu *praedicabilia* accurate exponere, ut sic via facilior sit manuducendi ad praedicamentorum doctrinam; de his igitur sequentia per ordinem exponemus:

Io de praedicabilium *existentia* (§ 1);
2° » » *natura* (§ 2);
3° » » *proprietate* (§3).

§ 1. De Praedicabilium Existentia.

Loquendo hic de praedicabilium existentia minime intendimus de eorum reali seu ratione existentia, hoc enim ut dictum est pro Metaphysica relinquatur; sed solum quaeritur *de numero praedicabilium*, quot scilicet *sint*. Cui sequenti modo respondemus.

356. Conclusio: « Universale recte et adaequate dividitur in quinque praedicabilia, scilicet: genus, differentia, species, proprium et accidens ».

Prob.: Arg. Im. — Universale formaliter est ut sit in multis et de multis. Atqui quod est in multis et de multis recte et adaequate in quinque dividitur. Ergo universale recte et adaequate dividitur in quinque praedicabilia, etc.

Mai.: patet ex supra dictis de universalis natura.

Min. prob.: Quod est in multis et de multis: *aut* est in illis et de illis substantialiter, *aut* accidentaliter. Si *primum*, aut secundum rationem principii, et hoc: vel secundum rationem principii potentialis et determinabilis seu actuabilis, hoc est ut totum esse potentialitate, et sic est *genus*; vel secundum rationem principii perficientis et determinantis seu actuantis, hoc est ut totum esse actuans, et sic est *differentia*. Aut secundum rationem principiati, hoc est totius esse perfecti et actuati, et sic est *species*. — Si secundum, idest accidentaliter: *aut* secundum rationem accidentis naturam universalem consequentis qua ad singularia refertur, et sic est *proprium*; aut secundum rationem accidentis ipsi individuo seu singulari inhaerentis quo ad naturam universalem refertur, et sic est *accidens*. Ergo quod est in multis et de multis recte et adaequate in quinque dividitur, quae sunt: genus, differentia, species, proprium et accidens.

Arg. IF. — Formalis ratio praedicabilitatis tota est in aptitudine identitatis et connexionis unius extremi cum alio. Atqui talis aptitudo recte et adaequate in quinque dividitur. Ergo universale recte et adaequate dividitur in quinque praedicabilia etc.

Mai.: liquet ex supra dictis de universalitatis praedicatione.

Consequentia etiam ex ibidem dictis est manifesta, diximus enim praedicabilitatem esse propriam passionem universalitatis.

Min. prob.: Omnis enim aptitudo identitatis et connexionis unius ad alterum, aut est illi essentialis, intrinseca et necessaria, aut accidentalis, extrínseca et contingens.

Si *primum*: aut partialiter aut totaliter; si partialiter: aut potentialiter, idest ut habens modum partis essentialis aliquo alio extrínseco determinabilis et habentis esse incompletum, et sic est *genus*, aut actualiter, idest ut habens modum partis essentialis determinantis determinabile et habens esse specificans et terminans, et sic est *differentia*. Si totaliter autem, tunc est totum essenziale actuaturn, quod est rei essentia seu quidditas, et sic est *species*.

Si *secundum*: aut ita ut non sit pars essentiae constitutiva, profluens tamen et proveniens ex principiis rei intrinsecis seu essentialibus, et sic est *proprium*; aut ita est rei essentiae extrínseca ut neque profluat a principiis eius intrinsecis, sed ei omnino ab extrínseco adveniens, et sic est *accidens*. Ergo aptitudo identitatis et connexionis unius cum alio recte et adaequate in quinque dividitur.

357. Scholion. — Est animadvertendum quodnam sit divisum praedictae divisionis praedicabilium, et quomodo de cis dicatur vel univoce vel analogice. Dicimus enim quod divisum in allata divisione est universale ut formaliter dicens esse in pluribus et praedicari de pluribus; hoc autem esse in pluribus et praedicari de pluribus, ut divisivum praedictae divisionis, sumitur ut non explicite exprimens nec universale logicum neque metaphysicum, utrumque tamen implicite involvit. Hinc est quod quia, ut superius diximus, universale sumi potest ut natura quae intentioni universalis est subiecta et ab ea universalis denominatur et ut intentio ipsius universalitatis, dicimus quod divisivum allatae divisionis est universale *ut intentionem universalitatis* dicit, et hoc modo *univoce* de quinque praedicabilibus dicitur: « licet enim, ait S. Thomas, sit alia propria definitio equi et asini, tamen univocantur in nomine animalis: quia communis diffinitio animalis convenit utrique » (1); et sic praeallata divisio universalis in quinque praedicabilia est *divisio generis in suas species* (2). Qui autem divisivum sumunt non pro intentione universalitatis sed pro ipsa natura ut intentioni subiecta non admittunt quod universale de quinque praedicabilibus univoce dicitur *sed analogice*, et ita non est divisio generis in species, et sic videtur loqui *Alb. Magn.* (3): licet enim universale sic acceptum non sit univoce sed analogice cum ut sic sit ens reale, tamen allatae divisionis divisivum non est universale hoc sensu; sed *ut intentionem universalitatis* dicit, uti ostensum est.

(1) I, q. 29, a. 4, ad 4 >; cfr. I-II, q. 61, a. 1, ad 1 ■<; *De Malo*, q. 2, a. 9, ad 16 ■; *Quodl.* III, q. 3, a. 1, ad obicc.

(2) Cfr. C. Alamano, op. cit., q. 2, a. 7; I. a S. Thoma, op. cit., loc. prox. cit., q. 6; Gredt, loc. pr. cit., n. 140-144.

(3) Loc. prox. cit., c. 9.

358. Corollarium. — Ex omnibus praelibatis liquet manifeste quod, individuum seu singulare ut tale non est praedicabile; individuum enim formaliter est unum aptum natum non esse in multis sed in uno et de uno, quod manifeste praedicabilis definitioni formaliter opponitur.

§ 2. De Praedicabilium Natura.

359. Probato praedicabilia esse quinque, nempe: genus, differentiam, speciem, proprium et accidens, *de uniuscuiusque natura* est nunc agendum. Licet enim fere omnes philosophi, horum naturam exponendo, speciem anteponant differentiae, Porphyrium in hoc sequentes, quia ut ait *Alb. Mag.* « propter correlationem generis et speciei, unius tractatus dependet a tractatu alterius » (1); nihilominus ordinem doctrinae sequi volumus: species enim est quoddam compositum ex genere et differentia ut ex partibus, unde differentiae minime est praeponenda species. Sic igitur agendum est hunc ordinem sequendo; ut autem praeterea arbor sic dicta porphyriana patefiat, addendum est aliquid breviter de individuo. Unde:

- 1° de *genere* (A);
- 2° de *differentia* (B);
- 3° de *specie* (C);
- 4° de *proprio* (D);
- 5° de *accidente* (E);
- 6° de *individuo* (F).

A) De Primo Praedicabili seu De Genere (2).

Loquendo igitur de hoc primo praedicabili videbimus: 1° *quid sit*, tam secundum nomen quam secundum rem; et 2° *quotuplex sit*.

360. I. Definitio Generis. — Definiendo igitur secundum nomen genus, non intendimus omnia nomina, quibus vulgariter diversi ad diversa utuntur, sed solum ea quae ad logicam generis considerationem spectant exponere (3). Hoc enim modo, ut *ex Porphyrio* colligitur, genus secundum nomen *triplicem* significationem habere potest, in qua similitudo alicuius communis in quo plura conveniunt includitur. Etenim: 1° *ratione habitudinis* ad aliquod unum, sive remote sive proxime sumptum, et sic « est quaedam collectio aliquorum qui ad quoddam unum dicuntur et inter se quoddammodo afficiun-

(1) *Loc. prox. cit.*, cfr. *ibid.*, Tract. 4, c. 1.

(2) Cfr. *Porphyr.*, *op. cit.*, c. 2; *Boetium*, *op. cit.*, Lib. II; *Alb. Maon.*, *op. cit.*, Tract. 3, per tot.; *Cajetanum*, *loc. sup. cit.*; *C. Alamanno*, *op. cit.*, q. 3; *I. a S. Thoma*, *op. cit.*, q. 7; *Grædt*, *loc. prox. cit.*, n. 145-148; et alios.

(3) Hinc ait *Alb. Magn.*: «Nihil enim confert ad propositum scire masculinum genus vel foerninum, vel activum vel passivum in grammaticis non ad propositam intentionem. Et ideo de similibus generis intentionibus non est hic interponendum » (*l. pr. cit.*, c. 1).

tur», v. g. genus Heraclidarum ad Herculem; 2° *ratione principii*, et hoc dupliciter: vel *personaliter*, et sic «est aliquod unum principium a quo quilibet ortum dicit », v. g. Orestis genus ducit a Tantalio; vel *localiter*, et sic «est aliquod unum principium designans locum in quo aliquis genitus est », v. g. S. Paulus ex genere Tharsensium.

Exinde iam apparere potest quid genus formaliter dicit; unde proprie et philosophice secundum rem sic definiri potest: *minum aptum inesse pluribus specie differentibus, et praedicari de illis in quid incomplete*¹ (1).

Explicatur. — Dicitur enim « *unum aptum inesse pluribus... et praedicari de illis* », ut per hoc indicetur definitum universale quod de quinque praedicabilibus, ut dictum est, univoce dicitur; unde his verbis genus cum aliis quatuor convenit: «nam, ait *Porphyrians*, eorum quae attribuuntur... alia de pluribus [dicuntur], ut genera et species et differentiae, et propria et accidentia communiter non proprie alicui » (2). — Cum autem dicitur « *inesse pluribus specie differentibus* » designatur propria generis universalitas, qua formaliter distinguitur et a *specie*² cuius est inesse pluribus numerice differentibus, ut v. g. Petro, Paulo; et «a *proprio* » cuius est inesse uni speciei, consequenter pluribus individuuis talis speciei. — Cum additur *in quid* » designatur generis praedicabilitas qua distinguitur a differentia, proprio et accidenti, quae non praedicantur proprie in quid ut dicitur, et simul cum specie convenit quae in quid praedicatur. — Denique additur *in quid incomplete* » ut indicetur modus praedicabilitatis generis et per hoc distinguitur a specie, quae ut patebit praedicatur in quid complete. Ad cuius plenioris intelligentiam, sciendum est quod « *praedicari in quid* » dupliciter dicitur: *complete* et est illud praedicatum alicui tributum actu exprimens totam eius naturam seu quidditatem, et hoc modo est proprium speciei; *incomplete*, et est illud praedicatum alicui tributum, quidditative quidem seu per modum substantiae et non qualitatis, at actu minime exprimit totam eius naturam seu quidditatem, et hoc modo genus dicitur praedicari, et propter hoc a *differentia* distinguitur per hoc quod est « in quid » et a *specie* per hoc quod est « in quid incomplete ».

361. Corollaria. — Ex allata et explicata generis definitione sequentia corollaria, scitu necessaria, inferre licet.

Coroll. I^{ma}. — Colligitur *primo*, quod generis definitio data et explicata est *essentialis*; datur enim per id quod est ei essenziale, scilicet universalitatem generis: ubi Porphyriana est descriptiva eo quod per proprietatem eius datur, scilicet per praedicabilitatem, ut notat etiam S. Thomas (3), licet porphyriana de facili ad essentialem reduci possit (4).

Coroll. n^{ra}. — Colligitur *secundo*, quod genus dicitur de suis inferioribus *quidditative* seu *essentialiter*: « eo autem, ait *Porphyrians*, quod attribuitur in quaestione quid est, separatur a differentiis et a communiter accidentibus, quae (non) in quaestione quale quid est, aut quomodo quid

(1) A *Porphyrio* sic descriptiva essentialiter definitur: « Quod pluribus et differentibus specie attribuitur in quaestione quid est, ut animal » (l. *pr. cit.*); quam definitionem mutuatur *Aristoteles* (cfr. I *Top.*, c. 1).

(2) *Loc. prox. cit.*

(3) Cfr. *Opuse.* 48, Tract. I, c. 2.

(4) Cfr. I. a S. Thoma, *loc. prox. cit.*, a. 1, p. 317.

affectum est, attribuuntur» (1); at licet quidditative tamen incomplete ut dictum est.

Coroll. **nr**,n. — Colligitur *tertio* quod, genus est *perfectibile*, *determinabile* et *contrahibile*; incomplete enim praedicatur de rei essentia. Cum enim genus totam rei essentiam actu minime exprimat, ideo ad eam se habet ut perfectibile seu imperfectum ad perfectum; ut igitur totam rei essentiam actu significet opus est ut ab aliquo alio perficiatur ad quod se habet sicut perfectibile ad perficiens, consequenter ut determinabile ad determinans et ut contrahibile ad contrahens; hinc igitur genus est species tota solum in potentia, itaque non immerito dicimus quod genus se habet ad differentiam ut materia ad formam, ut potentia ad actum (2).

Coroll. **IV**um. — Colligitur *quarto* quod, definitum in generis definitione, non est: 1° nec *aggregatum* seu *compositum ex natura*, quae denominatur genus, *et intentione generis* seu *generitate*; generitas enim est praedicatum accidentale et non essentiale naturae, propterea non resultat una natura per se, ideoque non est unum per se definibile; 2° neque est *ipsa sola natura* quae denominatur genus a generitate: definitum enim debet esse id quod per se et formaliter ac in recto significatur nomine: natura autem talis, v. g. animal, cum sit nomen concretum, significatur per accidens et materialiter ac in obliquo seu connotato; 3° est igitur definitum generis, formaliter et in recto, *ipsa secunda intentio* generis seu generitas ut connotans in obliquo ipsam naturam, cui generitas accidit: hoc enim liquet ex quolibet concreto, quod formaliter et in recto significat formam, materialiter vero et in obliquo ipsum subiectum in quo est forma (3).

Coroll. **V**um. — Colligitur *denique*, quod, genus, ut est in inferioribus, est *plura simpliciter* inquantum designat naturam generitate affectam, et est *unum secundum quid* prout scilicet ipsam generis intentionem seu generitatem designat: «multa individua, ait S. Thomas, quae sunt unum genere vel specie, sunt simpliciter multa et secundum quid unum: nam esse unum genere vel specie est esse unum secundum rationem » (4).

362. Scholion. — Est animadvertendum quod, quia genus concurrit, ut pars, cum differentia ad speciem constituendam et ut totum de ipsa specie praedicatur, ideo declarandum est *quomodo genus sit pars et simul totum*. Pro quo est *notandum* quod, in quolibet universali ratio partis et totius *dupliciter* considerari potest iuxta duplicem universalis acceptionem superius expositam, videlicet, et *quoad modum concipiendi* et *quoad rem conceptam*. Hinc igitur genus, et quodlibet universale, quoad modum concipiendi, respectu inferiorum dicitur *ut totum* et non ut pars: universale enim est de pluribus praedicabile, nulla autem pars est praedicabilis de toto, consequenter genus, et quodlibet universale, quoad modum concipiendi, non aliter de suis inferioribus praedicatur nisi solum ut

(1) Cap. n.

(2) Cfr. I, q. 3, a. 5; *ibid.*, q. 50, a. 2, ad 1° ; Mf, q. 67, a. 5; *Dc Pot.*, q. 7, a. 3; *De Sp. Cr.*, a. 1, ad 24^{am} ; *Il, dist.* 3, q. 1, a. 5; *VU Metaphys.*, lcct. 9; *ibid.*, lib. VIII, lect. 3; *Dc Ente et Ess.*, c. 6-7; *Opuse.* 42, c. 4-5; et alibi.

(3) Cfr. *V Metaphys.*, lect. 9, n. 894; *ibid.*, VII lib., lect. 1, n. 1252; *ibid.*, VIII lib., lect. 4, n. 1746 ss.; Cajetanum, *op. cit.*, c. 2; I. a S. Thoma, *loc. prox. cit.*, a. 2, p. 320.

(4) I-H, q. 17, a. 4, c.; cfr. *De Ente et Ess.*, c. 3.

totum. *Praeterea*, genus, et proportionaliter quodlibet universale, quoad rem conceptam, concurrunt ad sua inferiora *ut pars*: hoc enim modo concurrunt ad totalitatem quidditatis specificae constituendam simul cum alia parte quae est differentia.

Sed ad huius rei clariorem intelligentiam sciendum est, quod duplex est compositio: *physica*, cuius partes, unum totum constituentes, realiter distinguuntur et ab invicem separabiles, v. g. materia et forma in compositis physicis; et *logica* (= metaphysica), cuius partes, unum totum logicum constituentes, non realiter distinguuntur, sed sunt diversae designationes et determinationes unius eiusdemque realitatis penes magis et minus designatum et determinatum, quae quidem diversae designationes constituunt gradus illius entitatis; ex quo habetur quod, isti gradus proprie non gaudent ratione partis, sed est una res quae est totum quoddam, cuius diversi gradus formalitati praedicantur, v. g. homo respectu animalis et rationalis est unum et idem totum, differenter tamen: respectu enim animalis ut exprimens totum minus determinatum et designatum, respectu vero rationalis ut exprimens totum magis determinatum et designatum. Hinc ergo est: 1° genus non est pars physica sed solum logica: designat enim et exprimit unum ex constitutivis logicis speciei, v. g. animal est genus hominis; 2° genus est etiam totum logicum, prout potentialiter et implicite, ex ipso modo concipiendi et significandi, dicit totum id quod est in inferioribus et de quibus praedicatur (1). Ex quo manifeste sequitur quod genus, respectu differentiae generis determinantis, se habet ut *pars potentialis*, sicut proportionaliter in physicis materia ad formam, et in metaphysicis potentia ad actum; respectu vero speciei, de qua praedicatur, se habet ut *totum potentiate*: nulla enim pars de toto praedicari potest (2).

363. 2. Divisio Generis. — Genus, secundum quod a nobis est definitum, sequenti modo dividi potest:

1° *ratione originis* genus dividitur: in *large* et est omne id quod sua communitate multa ambit et continet, v. g. bonum et malum dicuntur genera omnium contrariorum (3); et in *proprie*, et est unum aptum inesse pluribus specie differentibus et praedicari de illis in quid incomplete (4).

2° *ratione esse naturae* genus dividitur: in *physicum* (= naturale) et est ratio quae secundum esse quod habet in tali natura eodem modo praedicatur de omnibus illam naturam participantibus; in *logicum* (= intentionale) et est intentio illius rationis quaeque communis est pluribus specie differentibus et de illis praedicabilis in quid incomplete. Haec duplex acceptio ita exemplo illustratur: «substantiae immateriales creatae in genere quidem *naturali* non conveniunt cum substantiis materialibus (5), quia non est in eis eadem ratio potentiae et materiae; conveniunt tamen cum eis in genere *logico*: quia etiam substantiae immateriales sunt in praedicamento substantiae, cum earum quidditas non sit earum esse » (6).

(1) Cfr. S. Thomam, *De Ente et Ess.*, c. 3; Cajetan., *ibid.*

(2) Cfr. I. a S. Thoma, *loc. prox. cit.*, a. 3, p. 328-329.

(3) Hoc etiam modo *species* quandoque a S. Thoma vocatur *genus*, cfr. I-II, q. 18, a. 2.

(4) Cfr. II, *dist.* 34, q. I, a. 2, ad

(5) Tamen ratio substantiae immaterialis *eodem modo* praedicatur de omnibus participantibus talem substantiam.

(6) I, q. 88, a. 2, ad cfr. I, *dist.* 19, q. 5, a. 2, ad l^{am} n^{am}.

3° *ratione praedicationis* genus dividitur: *in remotum* et est unum aptum inesse pluribus specie differentibus et remote praedicari de illis in quid incomplete, v. g. animatum respectu rationalis; et *in proximum* quod est unum aptum inesse pluribus et proxime praedicari de illis in quid incomplete, v. g. animal respectu rationalis (1).

4 *ratione modi praedicationis* genus dividitur: *in generalissimu* (= supremum) et est illud quo non potest esse aliud superius genus, sed immediate supra se est solum transcendens, v. g. substantia, quae supra se habet solum ens; *in infimum*, et est illud quo non potest esse aliud inferius genus, sed immediate sub se sunt solum species, v. g. animal quod sub se habet rationale et irrationale; et *in medium* (= subalternum) et est illud quo supra se est superius genus et sub se est inferius genus, v. g. vivens quod supra se habet substantiam et sub se habet animal (2).

B) De Secundo Praedicabili seu De Differentia (3).

Genus logice sequitur differentia, de qua duo habentur: Io *quid sit*; 2° *quotuplex sit*.

364. 1. Definitio Differentiae. — Ut melius natura differentiae, prout est secundum praedicabile, clarius appareat, considerata est, post Porphyrium, et *communiter* et *logice*.

a) *Differentia communiter accepta*. — Differentia originem trahere videtur ex «*di et ferre*», hoc est in duo facere, quod fit separatione seu divisione: hinc communiter differentia nil aliud est nisi «*forma vel habens modum formae qua aliquid ab alio seu altero dividitur seu separatur*», hoc est ut habet munus aliud seu alterum faciendi, «*Universaliter igitur, ait Porphyrius, omnis differentia alicui adiuncta, varium facit*» (4). Exinde patet quod, differentia, ut facit differre, duplicem respectum seu relationem involvit, scilicet: ad subiectum seu rem quam differre facit et ad terminum seu extrema, quae alia ratione communi conveniunt, a quibus alterum seu aliud inducit. Sic igitur iam liquet quod differentia formaliter dicit rationem segregandi seu separandi aliquid ab aliquo.

365. Corollarium. — Ex his communiter dictis iam colligi potest formalis distinctio inter *differentiam* et *diversitatem*; quae enim sunt diversa *seipsis* distinguuntur et non aliquo superaddito, ubi quae differunt *aliquo superaddito* distinguuntur, ideoque non se totis: propterea habent aliquid in quo conveniunt et aliud quo distinguuntur (5).

(1) Cfr. I, q. 78, a. 3, ad 3TM.

(2) Cfr. Porphyrium, *op. cit.*, c. 3.

(3) Cfr. Porphyrius, *op. cit.*, c. 4; Boetium, *op. cit.*, Lib. IV; Alb. Magn., *op. cit.*, Tract. 5, per tot.; Cajetanum, *loc. pr. cit.*, c. 3; C. Alamanno, *loc. pr. cit.*, q. 5; La S. Thoma, *loc. prox. cit.*, q. 10; Gredt, *loc. prox. cit.*, n. 155-158; et alios.

(4) *Loc. cit.*, c. 4.

(5) Cfr. X *Metaphys.*, lect. 4. n. 2017-1028; I, q. 3, a. 8, ad 3[@]; *ibid.*, q. 90, a. 1, ad 3; I C. *Gent.*, c. 17; Cajetan., *op. cit.*, c. 3 «*de differentia*».

Differentia autem, secundum sui conceptum generalem, a Porphyrio *tripliciter* accipi potest: *communiter* qua «differre alterum ab altero dicitur quod varietate distat quomodocumque vel a semelipso vel ab alio», quod est dicere, illa quae facit differre secundum accidentalialia, v. g. homo sanus ab aegro, vel Socrates «cum est puer et cum vir effectus»; *proprie* qua «differre alterum ab altero dicitur, quando inseparabili accidente alterum ab altero differt», hoc est, illa quae facit differre secundum quasdam formas accidentales, extrinsecas quidem essentiae rei, a re tamen ut individua inseparabiles sunt «ut oculorum caesius color, aut nasi aduncitas; et *propriissime* (= maxime proprie) qua «differre alterum ab altero dicitur cum specifica differentia distat», idest, illa quae facit differre secundum essentialia et intrinseca rei constitutiva et divisiva, v. g. rationale.

366. Scholion. — Est maxime notanda in praedictis differentiae acceptionibus, et *convenientia* carum quae est dividere et differre quocumque modo «omnis differentia, ait Porphyrius, alicui adiuncta varium facit», et *disconvenientia* effectuum earum, quia, ut Porphyrius subiungit «quae communiter et quae proprie accipiuntur diversum efficiunt, quae vero maxime proprie, aliud»; igitur primae duae a tertia differunt quod illae faciunt alterum et ista facit aliud. Nam «aliud, cum sit relativum diversitatis substantiae nihil aliud sonat in proposito, nisi diversitatem substantialem seu quidditativam. Alterum vero, quia relativum diversitatis accidentis,... dupliciter in proposito accipi potest. Primo ut sonat diversitatem in communi, quae ob sui abstractionem, ab imperfectiori nomen sumat et alteritas dicatur. Secundo ut sonat diversitatem accidentalem quae proprio nomine alteritas vocetur» (1). Ergo primae duae dicunt alteritatem, hoc est faciunt differre accidentaliter tam separabiliter quam inseparabiliter; et tertia dicit alietatem, idest facit differre essentialiter seu quidditative et specificie (2).

367. Corollarium. — Exinde iam liquet quod *divisum*, in praedicta porphyriana divisione, est *ipsa intentio* seu *formalitas differentiae*; duo enim sunt in ratione differentiae, scilicet forma quae differre facit et munus eius quod est formalitas seu intentio qua illa forma differre facit: forma in se differentiae materialiter se habet, ubi intentio illius formae formaliter et haec est divisivum «ita quod sit divisio intentionum differentiarum et hic est sensus verus et dignus peripateticis quum sermonem formalem explanat» (3). Ulterius igitur liquet, contra quosdam cum omnibus Thomistis, quod divisum non univoce dicitur de dividendis, ideo non est generis in species, sed de eis solum *analogice* dicitur: «quia differentia non secundum totum ambitum suum est unum de quinque universalibus, sed tertio modo tantum sumpta» (4).

368. ô) *Differentia logice accepta*. — Ex data definitione differentiae communiter sumptae eiusque diversa acceptione, iam facile est definire illam *logice* seu *praedicabiliter* sumptam, eo quod tertio modo accepta eius praedicabilitatem insinuat. Igitur post iam a Porphyrio insinuata, sic definiri potest: «es/ unum aptum inesse pluribus, specie differentibus, et praedicari de illis in quale quid».

(1) Ita Cajetanus, loc. cit.

(2) Ero fusiori explicatione cfr. Cajetanus, loc. prox. cit.

(3) Ita CAJETANUS, loc. cit.; cfr. I. a S. Thoma, loc. prox. cit., q. 10, p. 364.

(4) Ita Cajetanus, ibid.

Explicatur. — Primis enim particulis «*unum aptum inesse pluribus... et praedicari de illis*» indicatur genus quo ceteris praedicabilibus convenit. — Cum autem dicitur «*specie differentibus*», designatur quaedam eius convenientia cum genere, simulque eius distinctio a ceteris praedicabilibus. — Cum denique additur «*in quale n*», indicatur a genere distinctio et cum proprio et accidente convenientia, et cum subditur «*in quale quid*» simul a proprio et accidente distinguitur. Ad horum intelligentiam sciendum est quod «*quale*» dicit rei qualitatem, v. g. quaerendo quale animal sit homo, respondetur «*rationale*»; qualitas autem dicit determinationem formalem, sive secundum esse accidentale sive essenziale seu quidditativum; unde «*in quale*» dupliciter sumi potest: *accidentaliter* cum determinatur secundum esse formae accidentalis, v. g. homo albus; *essentialiter* cum determinatur secundum esse formae essentialis seu quidditativae, et hoc modo qualitatis differentia praedicatur de iis specie differentibus, v. g. rationale de homine. Est igitur differentia qualitas essentialis et intrinseca, sive respectu generis prout est determinativa, perfectiva et significativa eius potentialitatis. sive respectu speciei prout est eius constitutiva et distinctiva actualiter et ut principium formale; unde similiter respectu utriusque est in quid seu essentialiter: est enim essentialiter generi, prout genus ad esse specificum contrahendo, illud qualificat et eius substantiam in propria specie reponit; est essentialiter speciei, non ita ut species sit in potentia ad differentiam ut genus, sed formaliter inquantum ipsam speciem constituit tamquam eius formale principium determinativum ac designativum. Sic igitur liquet quid sit effectus differentiae, qui est «*in quale quid*» et quid hoc significet (1).

369. Aliae Definitionis Differentiae. — Praeter hanc differentiae definitionem a nobis traditam et explicatam, *Porphyrius* nobis refert quinque antiquorum alias definitiones descriptivas, quas breviter recitamus. Etenim:

1^a definitio. — Quidam differentiam definiunt ex ratione causae seu eius origine a genere et relatione ad speciem, dicentes: «*differentia est qua species superat genus*».

2^a definitio. — Quidam eam definiunt ex ratione praedicabilitatis, dicentes: «*differentia est, quae pluribus et differentibus species attribuitur in quaestione quale quid est*».

3^a definitio. — Quidam eam definiunt ex ratione eius primi effectus, qui est dividere, dicentes: «*differentia est id quod naturalem vim habet separandi ea quae sub eodem genere collocantur*».

4^a definitio. — Quidam autem eam definiunt ex ratione eius secundi effectus qui est differre, dicentes: «*differentia est id quo quidque differt*».

5^a definitio. — Alii demum eam definiunt ex ratione eius esse, dicentes: «*est illud quod ita dividit singula ut perlinet ad essentiam et quidditatem rei et est pars quidditativa ipsius*».

His omnibus definitionibus, cum omnes sumantur ex uno vel altero munere seu effectui differentiae, magis clarificatur recta et bona definitio a nobis data; unde licet sint descriptivae, non sunt tamen despiciendae sed ulterius evolvendae ut facit *Cajetanus* (2).

370. Scholion. — Est enim animadvertendum quod *praedicabilitas* seu *universalitas* differentiae minime est respectu speciei sed unice respectu inferiorum illius speciei, v. g. rationale est quid universale non respectu

(1) Cfr. I, q. 50, a. 4, ad 1^{am}; *De Sp. Creat.*, a. 8, ad 9^{am}; II *Contr. Cent.*, c. 91; V *Metaphys.*, lect. 22; *Comp. Theol.*, c. 116; *Cajetanum*, loc. prox. cit.

(2) Cfr. loc. prox. cit.

hominis sed individuorum humanorum. Nam, universale formaliter dicitur respectu plurium de quibus praedicatur, ideoque haec plura sunt eo inferiora et ut talia ab eo contrahibilia et determinabilia: porro, diximus, species nec est contrahibilis neque determinabilis a differentia, ideoque ea non est inferior species, imo cum ea convertibilis; consequenter non est universalis respectu speciei. Aliunde, propria differentiae praedicatio de suis inferioribus est *in quale quid*, hoc est ut exprimens actu qualitatem quidditativam et essentialem rei, quae non potest esse nisi eorum qui sub specie, ut inferiora reponuntur, v. g. Petrus, Paulus etc., respectu hominis; igitur universalitas et praedicabilitas differentiae formaliter attenditur respectu inferiorum illius speciei (1).

Praeterea est notandum, *quomodo differentia oriatur ad speciem constituendam*. Etenim sciendum quod, certum est *potentialiter* differentiam in genere contineri, v. g. rationale et irrationale; sed nonobstante differentiarum contrarictate etiam *actu* in eo quodammodo sunt contentae, non quidem *inclusive* seu per modum inclusionis qui habetur tunc quando duo contraria in ratione alterius includuntur: hoc enim modo patet quod, repugnat aliquod idem, sive numero sive specie vel genere, actu includere simul in sui ratione opposita, eo quod se invicem destruunt; sed differentiae sunt *actu in genere coniunctive* seu per modum coniunctionis, qui habetur cum duo opposita alicui alteri actu coniunguntur, quod licet sit hoc impossibile in eo quod est idem numero, non vero in eo quod est idem specie vel genere. Quapropter, quia differentiae potentialiter sunt in genere, ex eo originem ducunt ad speciem constituendam « non ita quod in eo prius latitantes prodeant, sed sic ut inchoatae in ipsa forma genérica indistinctae, ad proprias actualitates distincte et perfecte sortiendas ex eo originem trahant, propter quod genus principium suarum specierum (dictum est), sicque potestas haec generis ad actum reducitur ut differentiarum et singularum quae potestate in genere continentur, communes individuís actualiter et simul ipsum genus efficiatur» (2).

371. Corollarium. — Ex omnibus dictis de differentia constat, ipsam habere et *rationem partis* et *rationem totius*, quemadmodum dictum est de genere; est enim *pars* respectu generis, eo quod simul cum eo concurrit ad totum essentialiter et completum constituendum, scilicet speciem; et est *totum* respectu speciei, eo quod de ipsa vere praedicatur.

372. 2. Divisio Differentiae. — Tradita natura differentiae, eam sequenti modo dividimus:

Io *ratione causalitatis* differentia dividitur: *in separabilem* et est illa quae specie differentibus omnino extrinsece et separabiliter advenit, v. g. homo sanus differt ab aegro; et *in inseparabilem* et est illa quae specie differentibus ab intrinseco per se et inseparabiliter advenit. Haec autem dividitur: *in essentialem* (= per se primo) et est illa quae specie differentes formaliter et essentialiter constituit, v. g. rationale; et *in per accidens* (= per se secundo,

(1) Cfr. X *Metaphys.*, lect. 11; De *Pot.*, q. 6, a. 1, ad 1 | *Post.-Anal.*, lect. 11.

(2) Ita Cajetanus, *loc. cit.*

seu extra rei essentiam) et est illa quae necessario et ab instrinseco principia essentialia specie differentium sequitur, v. g. risibile, vel simus seu nasus aquilus in Petro (1).

2° *ratione praedicationis* differentia dividitur: *in remotam* et est illa quae apta nata est pluribus specie differentibus et remote praedicatur de eis in quale quid, v. g. spirituale respectu hominis; *in proximam* et est illa quae proxime praedicatur de eis in quale quid, v. g. rationale respectu hominis.

3° *ratione modi praedicationis* differentia dividitur: *in generalissimam* (= supremam) et est illa qua non potest esse alia superior, sed immediate supra se est genus generalissimum, v. g. corporeum et incorporeum respectu substantiae; *in infimam* et est illa qua non potest esse alia inferior, sed immediate sub se sunt solum species, v. g. rationale et irrationale respectu animalis; *in mediam* (= subalternam) et est illa qua supra se est superior et sub se est inferior differentia, v. g. animatum et inanimatum respectu substantiae et corporis animati.

C) De Tertio Praedicabili seu De Specie (2).

Cum species sit quoddam totum logicum essenziale, ex genere et differentia, tamquam ex partibus logicis essentialibus, resultans, de ea merito est nunc agendum, de qua duo habentur: 1° *quid sit*; et 2° *quotuplex sit*.

373. 1. Definitio Speciei. — Etymologice species originem sumere videtur a verbo *aspicere, aspicere*», et primo videtur significare exteriorem apparentiam seu formam spectabilem; consequenter hoc modo specie idem significatur ac formositas seu pulchritudo: «species vero, ait *Porphyrias*, dicitur etiam de cuiusque forma » (3).

Exinde, usualiter a quibusdam species definitur: « *illa quae sub explicato genere ponitur*», hoc est quaedam natura perfecta posita sub tali et determinato genere, quod de se est informe et indeterminatum a formalitate et pulchritudine differentiae. Vel

(1) Hinc nota qualis species dicatur divisiva et constitutiva, videlicet illa quae est inseparabilis et essentialis dicitur talis, et quidem *divisiva* respectu generis et *constitutiva* respectu speciei; et sic intelligitur hoc axioma scholasticum < *quod est rei distinctivum est eius constitutivum*, vel e contra ».

(2) Cfr. Porphyrius, *loc. cit.*, c. 3; Boetius, *op. cit.*, Lib. III; Albertus Magnus, *op. cit.*, Tract. 4, per tot.; Cajetanum, *op. cit.*, c. 3; C. Alamanno, *op. cit.*, q. 4; I. a S. Thoma, *loc. cit.*, q. 8; Gredt, *op. cit.*, § 3, n. 149-151; et alios.

(3) *Loc. cit.*

etiam ab aliis sic: «*illa quae collocatur [immediate] sub genereel cui genus attribuitur in quaestione quid est*»; haec definitio speciei est bona, quae tamen datur per subiicibilitatis rationem.

Ex his secundum nomen dictis de facili est secundum rem speciem definire, quae proprie definiri putamus per rationem praedicabilitatis, hoc igitur modo non sine hire dicitur: «*unum aptum inesse pluribus, numero differentibus, et praedicari de illis in quid complete*» (1).

Explicatur. — Primis particulis « *unum aptum inesse pluribus... et praedicari de illis* » indicatur eius genus, quo cum aliis praedicabilibus convenit. — Cum autem additur « *numero differentibus* », designatur aliqua pars eius differentiae: illis enim indicatur universalitas seu ratio essendi in pluribus, quae in specie sunt numerice distincta, ut Petrus et Paulus, ideoque per hoc distinguitur ab universalitate generis et differentiae, quorum plura, ut dictum est, in quibus apta sunt esse specificè distinguuntur, hinc simul ab individuo ipso distinguitur, cuius est unice in uno solo esse, ubi species in pluribus. — Cum denique additur « *in quid complete* », designatur altera pars differentiae ipsius speciei quae ex praedicabilitatis ratione desumitur: cum enim praedicatur a *in quid*» et a proprio et ab accidente distinguitur, quae simpliciter in quale praedicantur, atque etiam quodam modo a differentia, quae licet praedicetur essentialiter tamen in quale ut dictum est; cum autem sit « *in quid complete*» distinguitur a praedicabilitate generis, quae est « *in quid incomplete* » ut habitum est; ex quo patet quod species de suis inferioribus substantive seu essentialiter praedicatur, atque praedicabilitate completa, hoc est ut actualiter et perfecte totam et integram rei essentiam exprimens, ut animal-rationale.

374. Scholion. — Est autem animadvertendum quod species, licet duplicem relationem involvat et ad genus cui subiicitur et ad inferiora de quibus praedicatur, tamen per se et formaliter, in ratione universalis, rnhne constituitur *per subiicibilitatem*, nec *universalitatem* seu esse in pluribus, neque *per subiicibilitatem simul et praedicabilitatem*; sed. unice *per praedicabilitatem* seu *respectum eius ad inferiora*: universale enim est unum formaliter plura ut inferiora respiciens; hoc autem in specie formaliter, non habetur per eius subiicibilitatem ad genus, quia hoc modo genus est unum ut superius specie; igitur ut est formaliter praedicabilis seu ut ad plura inferiora se habet tamquam eorum superius est universalis. Ita inter alios *toan*, a S. *Thoma*, *Goudin*, *Gredt*, et alii. Nihilominus asserimus cum *Cajetano* (2) quod relatio haec speciei, quamvis respectu generis sit ut continentis et respectu individuorum ut contentorum ac per hoc formaliter diversa relatio, tamen una est denominatio: « Ex hoc namque quod aliquid est sub genere positum, positione superius declarata, scilicet quae tota originatur a genere, necessario in illo pullulat habitudo ad individua, quoniam impossibile est aliquid ita generis participare naturam et individuus carere saltem in esse obiectivo apud nostram cognitionem, super qua huiusmodi intentiones fundantur» (3).

Uterius, aliud maxime attendendum in doctrina thomistica contra

(1) Cfr. PORPHYRIUM, *ibid.*

(2) *Loc. cit.*

(3) Ita Cajetanus, *loc. cit.*

doctrinam Scotisticam, videlicet *de universalitate vel non universalitate speciei habentis unum tantum individuum* (1). Scotus enini tenet quod, species non est formaliter universalis nisi plura individua habeat, propterea admittit pluralitatem intelligentiarum eiusdem speciei (2). Nos autem cum Angelico et Thornistis tenemus firmiter: speciem habentem unicum individuum tantum esse formaliter seu logice, non vero metaphysice, universalem. Nam, universale formaliter est unum pluribus communicabile: species autem habens unicum individuum tantum, logice et formaliter, est pluribus communicabilis: quod enim ab intellectu nostro praescinditur ab omni eius singularitate et individuatione, licet metaphysice communicabile non sit, bene vero logice et ex modo concipiendi (3); porro species habens unicum individuum ab intellectu nostro praescindi potest ab omni eius singularitate et individuatione, cum in nullo creato ratio individui sit de ratione eius formae seu essentiae: praecisa vero hoc modo species per intellectum, de ea remanet solum forma, quae quantum est de se est pluribus communicabilis (4), hoc igitur modo nil prohibet esse pluribus communicabilis, licet secundum rem et metaphysice non sit communicabilis pluribus (5).

375. Corollarium Ium. — Ex his colligitur *primo* quod, proprie et per se ut species sit universalis sufficit ut sit logice pluribus communicabilis, hoc est sit apta aptitudine logica: «Non ergo, concludit Cajetanus, exigitur ad speciem quod, actu aptitudine physica natura illa sit in pluribus, idest quod possint esse plura individua illius speciei in rerum natura simul vel successive; sed sufficit quod ut in intellectu est plura respiciat, de quibus, ut sic praedicabilis, intelligitur (in quid) aptitudine logica, quae nihil aliud est quam, indifferentia naturae in esse cognito ad unum et plura, et est aptitudo haec negative exponenda, ita quod sensus est: species est praedicabilis de pluribus, idest species, ut sic, non magis de uno quam de pluribus habet ut dici possit ut de subiecto inferiori: quia aequaliter abstrahit ab uno et infinitis in esse obiectivo respectu intellectus nostri, cui res sic obijciuntur, ut diximus » (6).

376. Corollarium IIum. — Colligitur *secundo* quod, species se habet ad sua inferiora ut tota eorum essentia obiectiva et nullo modo ut pars: per ipsam enim inferiora sunt totaliter-essentialiter id quod sunt; licet, respectu principiorum individuantium inferiora, species se habeat ut pars: diffinitio sive species, pergit S. Thomas, comprehendit utrumque, scilicet determinatam materiam, quam designat nomen generis et determinatam formam, quam designat nomen differentiae...; [et] id quod est species secundum quod praedicatur de individuo oportet quod significet totum quod essentialiter est in individuo licet indistincte... Si autem si-

(1) Quaestio haec maximi est momenti *pro re theologica*, ubi de specificatione et individuatione Angelorum.

(2) Cfr. II, *dist.* 3, q. 7.

(3) Cfr. I, q. 13, a. 9; *ibid.*, q. 50, a. 4; *De Sp. Creat.*, a. 8, ad 4»»; *De Ente et Ess.*, c. 5; *Opuse.* 42, c. 5.

(4) Cfr. I, q. 3, a. 2, ad 3«™.

(5) Cfr. Cajetanum, I, q. 13, a. 9; *De Ente et Ess.*, c. 5, q. 10, maxime ad 2«“.

(6) *Op. at. de Praedicab., loc. pr. cit.*

gnificatur natura speciei cum praecisione materiae signatae, quae est principium individuationis, sic se habebit per modum partis...» (1).

377. 2. Divisio Speciei. — Explicata speciei natura, dicendum est nunc de eius divisionibus. Dividitur enim:

1° *ratione originis* et dividitur species: *in large* et est illa qua omne praedicatum specificum designatur seu omne id quod de pluribus, per modum speciei, dicitur, sive ratione pulchritudinis seu formositatis, quo sensu species ab Aristotele definitur « proportio partium cum suavitate coloris », sive ratione similitudinis seu representationis, quo sensu ideae vocantur species; et *in proprie* et sic est supra a nobis definita, eo quod sumitur ut tertium praedicabile constans ex primo et secundo simul praedicabili.

2° *ratione modi praedicationis* species, quae ut propria accipitur, dividitur: *in generalissimam* (= supremam) et est illa qua non potest esse alia superior, sed immediate supra se est genus generalissimum, v. g. corpus et spiritus respectu substantiae; *in specialissimam* (= infimam, atomam) et est illa qua non potest esse alia inferior, sed immediate sub se sunt individua tantum, v. g. homo respectu Petri, Pauli, etc.; et *in mediam* (= subalternam) et est illa qua supra se est superior et sub se est inferior species, v. g. corpus animatum respectu corporis et animalis.

D) De Quarto Praedicabili seu De Proprio (2).

«Quidquid enim, ait Boetius, de aliquo praedicatur, aut substantiam informat aut secundum accidens inest » (3): prima autem tria praedicabilia, de quibus fuit sermo, substantiam seu essentiam rei informant seu constituunt ut vidimus; ergo reliqua duo sunt secundum accidens, id est extra rei substantiam seu essentiam, quorum unum est *proprium*, quartum praedicabile, cuiusque fit praesens sermo, de quo duo habentur: 1° *quid sit*; et 2° *quotuplex sit*.

378. 1. Definitio Proprii. — Proprium multipliciter dicitur, ut infra melius patebit, de quibus logice acceptis nonnisi analogice dicitur (4). Proprium autem logicum seu ut quartum praedicabile sic congrue definitur: «*unum aptum inesse pluribus, numero differentibus, et praedicari de illis in quale necessario* ».

(1) *De Ente et Ess.*, c. 3; cfr. I, *dist.* 25, q. 1, a. 1, ad 3um; *Quodl.* III, q. 3, a. 1, ad argumenta.

(2) Cfr. Porphyrius, *op. cit.*, c. 5; Boetius, *op. cit.*, Lib. IV; Ald. Maonius, *op. cit.*, Tract. 6, per tot.; Cajetanum, *op. cit.*, c. De proprio; C. Alamanno, *op. cit.*, q. 6; I. A. S. Thoma, *op. cit.*, q. 11; Gredt, *loc. prox. cit.*, § 7, n. 161-162; et alios.

(3) *Loc.*

(4) Ad rem *Alb. Mag.*, quod proprium « non est omnino aequivocum, nec est pure univocum, sed plurium convenientium in uno nomine relatorum ad unum, cui principaliter et perfecta ratione convenit ratio nominis » (*l. pr. cit.*, c. 2).

Explicatur. — Dicitur « *unum aptum inesse pluribus... et praedicari de illis* », quibus designatur eius genus, quo cum aliis praedicabilibus communiter convenit. — Dicitur autem « *numero differentibus* »: licet enim proprium non sit pars constitutiva substantiae seu essentiae rei et per hoc a genere et differentia distinguitur; neque sit tota rei substantia et ideo a specie distinguitur, tamen emanat de substantia speciei ut formaliter constituta per differentiam generi unitam; ergo proprium per se necessario sequitur speciem, et quia species, ut dictum est, inest pluribus numero differentibus, per eam pariter proprium inest inferioribus ut numero differentibus: « propter quod, subdit *Alb. Mag.*, etiam proprium de sola specie immediate praedicatur, et non habet proprium individuum, sed praedicatur de individuo speciei per speciei participationem » (1). — Cum vero dicitur « *in quale* » iam designatur pars eius differentiae ab aliis: indicatur enim modus eius praedicationis de suis inferioribus, qui non est essentialis sed accidentalis, hoc est per modum qualifications seu qualitatis, et sic convenit cum accidente, ut mox videbitur, et simul a ceteris tribus distinguitur. Licet autem proprium non sit essentialis, non est tamen putandum quod sine ipso essentia rei esse possit: essentialis enim dupliciter accipi potest, *vel* ut est tota essentia seu quid essentiae, et hoc modo proprium non est essentialis, *vel* ut ab essentia omnino inseparabile seu ut quod est causa non derelinquens essentiam, licet non sit quid essentiae, et hoc modo proprium est essentialis: dimanat enim, ut dictum est, ex principiis essentialibus speciei seu ab ipsa specie; propterea ut hoc indicetur additum est in definitione allata « *in quale necessario* », quibus ab accidente, cuius est praedicari *in quale contingenter* », penitus distinguitur.

379. Alia Definitio Proprii. — Porphyrius, et iam *Aristoteles*, aliter licet materialiter, definit proprium ut quantum praedicabile. Est enim iuxta ipsum « *id quod convenit soli et omni et semper* » (2). Haec definitio optima est et magis dilucidat iam expositam.

Explicatur. — Aliquid enim de aliquo praedicari potest: *aut* per accidens, sive praedicatione accidentis de subiecto, sive e converso, sive accidentis de accidente, et hoc modo non praedicatur proprium de re: semper enim ei convenit; *aut* per se, qui, ut ex supra dictis quadrupliciter esse potest, at in praesenti attendendus est solus secundus modus dicendi per se, qui ad essentiam rei constituendam non pertinet sed ad ea quae ab ea necessario fluunt et dimanant, et hoc modo proprium per se praedicatur de rei essentia, cum ab ea necessario fluat: consequenter hoc modo essentia, non est tantum subiectum recipiens et passivum seu ut causa materialis sicut se habet respectu accidentium; sed est insuper ut subiectum mediate agens et efficiens, prout scilicet active ad fluentiam et dimanationem passionum concurrit (3). Cum vero omnis causa, maxime efficiens, necessariam cum proprio effectu habeat connexionem, sequitur quod ubicumque est talis essentia ibi est talis passio cuius est causa: hinc proprium « *semper* » essentiae convenit; et quia talem essentiam necessario sequitur, nulli alteri praeter ipsam potest convenire, ideoque ei *a soli* » convenit; cum denique talis essentia sit in pluribus inferioribus, omnes habentes talem essentiam necessario pariter proprietatem consequentem habeant, et proinde « *omni* » convenit. Sic igitur liquet optimam esse porphyrianam definitionem, quae a praecedenti solum materialiter distinguitur.

380. Scholion. — Est autem notandum, et liquet ex dictis, quod proprium *formaliter et per se est universale*, consequenter praedicabile, non quidem per respectum ad speciem quam necessario sequitur, sed per respectum ad inferiora speciei seu ad individua talis speciei; de iis enim praedicatur,

(1) *Loc. cit.*, c. 1.

(2) *Loc. prox. cit.*

(3) Cfr. *Opuse.* 48, Tract. 1, c. 6.

in quale necessario, tamquam de suis inferioribus, quod ad formalitatem universalis pertinet. Hinc praeterea intelligitur quomodo proprium sit formaliter tale et simul universale: est enim proprium et quod est solum huic speciei universali ratione cuius est universale inferioribus in quibus est et de quibus praedicatur (1).

381. 2. Divisio Proprii. — Explicata proprii vera natura, de eius divisione est nunc dicendum. Etenim:

1° *ratione universalitatis* proprium dividitur: *in minus universale*, quod soli alicui speciei accidit etsi non omni, idest quod solum tali speciei convenit non tamen actu omni individuo illius speciei, v. g. esse medicum; *in universale*, quod accidit omni speciei etsi non soli, idest quod omni individuo talis speciei convenit quidem sed etiam aliis speciebus convenit, v. g. esse bipedem; *in magis universale*, quod soli et omni et aliquando accidit, idest quod solum tali speciei et cuilibet eius individuo, sed non semper convenit eis, v. g. esse senem; et *in maxime seu proprie universale*, quod soli et omni et semper accidit; et hoc est quantum praedicabile a nobis explicatum, quod quandoque ab Aristotele et S. Thoma dicitur passio propria seu accidens commune.

2° *ratione modi universalitatis* proprium dividitur: *in physicum* (= reale) et est illud quod necessario convenit tali essentiae realiter existent!, et ab ipsa realiter distinctum, v. g. esse actu risibile; et *in logicum* (= metaphysician) et est aptitudo seu exigentia quaedam logice vel metaphysice rei essentiam consequens, et ab ea sola ratione distincta, v. g. risibilitas.

E) De Quinto Praedicabili seu De Accidente (2).

Cuilibet enim individuo, praeter ea quae ei essentialiter vel quasi essentialiter conveniunt, plura alia accidunt ei omnino ab extrínseco, ita ut se habeant ad ipsum penitus contingenter ac indifferenter, haec autem significantur logice *per quintum praedicabile*, quod dicitur *accidens*; de quo in praesenti solum eius naturam investigamus.

382. Definitio Accidentis. — Accidens logice seu praedicabiliter sic definiri potest: «*unum aptum inesse pluribus, numero differentibus, et praedicari de illis in quale contingenter*».

Explicatur. — Primis particulis «*unum aptum inesse pluribus... et praedicari de illis*», indicatur genus quo cum ceteris convenit. — Verba «*numero differentibus*» indicant quod accidens non convenit speciei sed solum inferioribus speciei ut dictum est de proprio. — Cum vero dicitur «*in quale*» distinguitur a

(1) Cfr. Alb. Magnum, *loc. cit.*, c. 1.

(2) Cfr. Porphy., *op. cit.*, c. 6; Boetium, *op. cit.*, Lib. IV; Alb. Magn., *op. cit.*, Tract. 7, per tot.; Cajetanum, *op. cit.*, c. 6; C. Alamanno, *op. cit.*, q. 7-1 a S. Thoma *op. cit.*, q. 12; Gredt, *op. cit.*, § 8, n. 163-164; et alios.

genere, differentia et specie, et simul cum proprio convenit ut liquet ex dictis. — Additur denique «*in quale contingenter*» ut designetur ultima differentia accidentis qua a proprio distinguitur. Ad cuius meliorem notitiam sciendum est quod haec verba sunt formaliter eadem ac ea quae habet *Porphyrius*, scilicet «adesse vel abesse sine subiecti corruptione». Contingens enim dicitur id quod potest esse vel non esse, et ut tale non est necesse esse, ideoque possibile, consequenter ad subiectum indifferenter omnino se habet, ac per hoc a subiecto, ut a causa efficienti, minime dependet, sed solum ut a causa materiali et passive dumtaxat; subiectum igitur, sive cum sive sine isto accidente logice secundum sui naturam seu specificè salvatur; consequenter nec quoad eius logicam inhaerendam neque quoad praedicabilitatem a specie vel speciei principiis dependet, proindeque merito dicitur praedicari «*in quale contingenter*» seu «esse indifferenter sine subiecti corruptione».

383. Nota. — Ut aequivocationes omnino vitentur sciendum est quod, quandoque aliquod accidens est penitus alicui speciei extraneum et tamen alicui individuo illius speciei non est extraneum, imo eius principia signata seu individualia necessario sequitur, ac per hoc inseparabilem connexionem habet, non cum ipsa specie realiter existent!, sed cum eius individuo: hinc primum dicitur accidens separabile et aliud dicitur inseparabile, quodque ad individuum se habet ut proprium ad speciem (1). Proindeque merito accidens praedicabile vocatur accidens individui, accidens infinitum et accidens per accidens (2).

384. Aliae Definitiones Accidentis. — Praeter a nobis explicatam accidentis definitionem, *Porphyrius* tres alias definitiones recenset, quae formaliter in nostram coincidunt. Nam:

1a definitio. — Accidens primo definitur ex ratione universalitatis sic: *quod adest et abest sine subiecti interitu*».

2a definitio. — Accidens secundo definitur ex ratione praedicabilitatis sic: «*quod contingit eidem inesse et non inesse*».

3a definitio. — Accidens tertio definitur ex relatione ad alia praedicabilia sic: «*quod, neque est genus, neque differentia, nec species nec proprium, semper autem in subiecto inhaeret*».

Liquet autem in his tribus definitionibus enuncian hoc commune, quod scilicet adesse vel abesse subiecto, sive separabiliter sive inseparabiliter, fit non necessario ut proprium, sed contingenter uti diximus. Atque praeterea, praedictae tres definitiones dantur, non quidem primo intentionaliter, ut quidam voluit (3), sed simpliciter secundo intentionaliter: verba enim in eis posita non sunt sumenda pro reali inhaerentia vel non inhaerentia, sed pro convenientia vel praedicabilitate, ita ut sensus sit: accidens est *id quod potest convenire vel non convenire, praedicari vel non praedicari sine subiecti corruptione*». Ita *Cajctanus*, *Martinez*, *Soto*, *de Lerma* et alii.

385. Scholion. — Est denique animadvertendum quod, *accidens dicitur universale per respectum ad iniora*, quae sunt, non composita ex subiecto et accidente, sed ipsa subiecta de quibus denominative et accidentaliter praedicatur; accidens enim praedicatur de inferioribus *in quale contingenter*, et respectu priorum inferiorum *necessario et essentialiter* praedicatur, v. g. album respectu huius vel illius albi; ideoque ut sit tale necesse est ut dicatur respectu subiectorum, quibus accidentaliter et

(1) Cfr. *De Anima*, a. 12, ad 7«»; *De Sp. Creat.*, a. 11.

(2) Cfr. *Alb. Maon.*, *loc. cit.*, c. 1.

(3) Cfr. *J. a S. Thoma*, *loc. cit.*, a. 1.

contingenter inest. — Praeterea, quod ad accidentis verificationem attinet sciendum quod ipsum potest accipi dupliciter: *in actu signato*, hoc est pro aptitudine accidentaliter essendi et praedicandi de pluribus, et hoc modo existentia subsectorum minime requiritur; et *in actu exercito*, idest prout actu et exercite est et praedicatur accidentaliter de pluribus, et sic requiritur, ut conditio sine qua non, subsectorum existentia.

F) De Individuo Praedicabili (1).

Ut melius intelligatur arbor porphyriana, in qua agitur de praedicabilium mutua coordinatione, aliquid breviter est dicendum *de individuo*, secundum tamen eius logicam seu praedicabilem considerationem; ut enim prima intentio est proprie negotium Philosophiae Naturalis. Unde breviter hinc de eo exponimus: Io *quid sit*; et 2° *quotuplex sit*.

386. 1. Definitio Individui. — Individuum logice sumptum non incongrue definiri potest: «*unum aptum inesse uni tantum et praedicari de illo in quale necessario*».

Explicatur. — Cum dicitur «*unum aptum inesse... et praedicari...*» indicatur quodammodo eius universalitas et praedicabilitas: sumitur hic enim individuum ut est secunda intentio et non ut prima. — Cum vero subiungitur «*inesse uni tantum et praedicari de illo*» designatur terminus ad quem eius universalitatis et praedicabilitatis, qui non est \neq plura ut in aliis praedicabilibus dictum est, sed unum et ita unum ut exclusive sit seu per cuiuscumque alterius exclusionem. Ut clarius intelligatur est sciendum quod «*individuum est quod est in se indistinctum ab aliis vero distinctum*» (2); unde in individuo duo formaliter sunt: unum ex parte sui, idest ut sit in se indivisum et indistinctum; et aliud relate ad ea quae sunt extra ipsum in eadem specie, idest ut sit a quolibet alio divisum et distinctum, quod ad primum necessario consequitur (3); proinde diximus a *inesse uni tantum et praedicari de illo*». — Cum denique additur *in quale necessario* indicatur modus eius praedicationis, qui, sumpto in individuo logice, de specie non praedicatur in quid, sed solum in quale necessario, eam determinando per tales qualitates (4).

Huiusmodi individui *praedicabilitas* a nobis significari potest *triplici* modo: *vel* termino proprio et discreto, v. g. Paulus; *vel* communi termino adiuncto pronomine sive determinato seu demonstrativo, v. g. hic homo, sive indeterminato, v. g. aliquis homo; *vel* quadam circumlocutione, v. g. Sophonici filius. Nobis praeterea individuum demonstrative manifestatur quibusdam notis seu proprietatibus, quaeque simul sumptae nonnisi uni et unico convenire possunt (5); hae autem notae, ut, post Boetium, refert *Albert Mag.*, «sunt septem, scilicet *propria forma, propria figura, propria parentela* secundum quam per hanc vel illam seminis decisionem a parentibus descendit, *propria nominatio* a proprio accidente imposita, *propria patria* secundum quod patria centrum dicitur natiuitatis in quo respexit periodus circuli caelestis in nativitate, *proprium tempus*,

(1) Cfr. Porphyrius, *op. cit.*, c. 3, Boetium, *op. cit.*, Lib. III; Albertus Magnus, *op. cit.*, Tract. 4, c. 7; Cajetanum, *op. cit.*, c. 3, de specie; C. Alamanno, *op. cit.*, q. 4, a. 3; I. A. S. Thomas, *op. cit.*, q. 9; Gredt, *loc. prox. cit.*, § 4, n. 152-154; et alios.

(2) I, q. 29, a. 4.

(3) Cfr. IV, *dist.* 44, q. 2, a. 2, q. 3, ad 4^m.

(4) Cfr. Cajetanum, *loc. cit.*, ad 2^a « contra 2^m Dub.

(5) Cfr. Porphyrium, *loc. cit.*

proprius locus omnia haec continens: haec enim abstrahi ab haere non possunt quia per hoc et hic et nunc » (1). Haec omnia sequenti versu exprimi solent:

« *Forma, Figura, Locus, Tempus, Stirps, Patria, Nomen:*
Haec ea sunt septem quae non habet unus et alter».

387. 2. Divisio Individui. — Quantum ad rem spectat, individuum dividi potest: *in vagum* (= logicum, praedicabiliter, secundo intentionaliter), et est secunda intentio seu natura communis, cum determinato modo existendi, apta nata esse in singularibus, non tamen est in illis, v. g. aliquis homo; et *in signatum* (= physice, praedicamentaliter, primo intentionaliter), et est illa natura communis cum tali modo existendi ut actu et exercite est in hoc vel in illo singulari, v. g. hic homo, vel Paulus (2).

G) De Praedicabilium Coordinatione (3).

Explicatis hucusque singillatim praedicabilibus, ut quadam synthesi videatur, quomodo ad res creatas distinguendas et constituendas concurrant, de mutua eorum universalitate seu subiicibilitate et praedicabilitate, quae « *Praedicabilium Coordinatio* » vocatur, est nunc dicendum; hanc autem coordinationem exponimus, uti communiter solet, *arbore Porphyriana*; quibusdam tamen breviter praenotatis ad eius intelligentiam.

388. Nota 1a. — Non est imprimis confundenda *varietas* cum specie proprie dicta; licet enim quandoque et vulgariter varietas etiam species dicatur, tamen de ipsa et similibus ac de specie ut tertio praedicabili, nonnisi analogice dicitur, ut supra adnotavimus. Hinc est quod potest dari varietas in eadem specie, atque varietas potest esse accidentaliter; quae igitur in eadem specie sunt diversa seu varia nonnisi inter se accidentaliter differunt, v. g. masculinum et femininum in eadem specie humana.

389. Nota 2a. — Secundo est notandum quod, ut melius praedicabilium coordinatio intelligatur, *Porphyrias* sollicitus fuit nobis *sequentes regulas tradere*. Etenim:

1a lex: « *Omne superius de inferiori est praedicabile seu praedicatur* »; magis enim extensum comprehendit sub se minus extensum; consequenter genus est praedicabile seu praedicatur de specie.

2a lex: « *Nullum inferius de superiori est praedicabile seu praedicatur* »; minus enim extensum minime comprehendit magis extensum; consequenter species non est praedicabilis seu non praedicatur de genere. Hanc legem Porphyrius fundat in quadam proportionali praedicatione, dicens: « oportet enim aut aequalia aequalibus attribui, ut equo aptum ad hinniendum, aut maiora minoribus, ut animal homini, sed minora maioribus non item ».

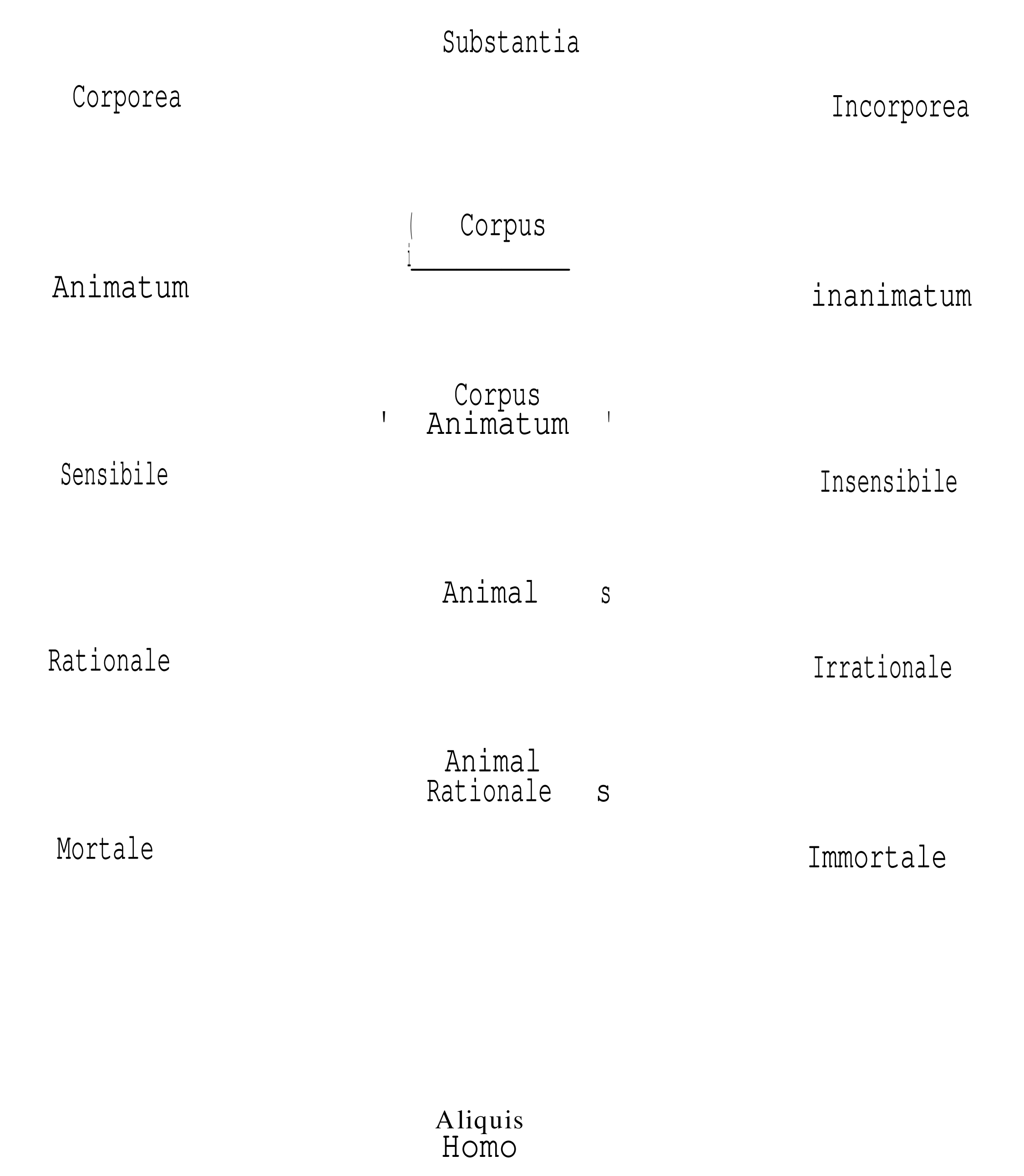
3a lex: a *Quibus autem species attribuitur, iis etiam speciei genus necessario attribuetur et generis genus usque ad generalissimum* », patet enim speciem

(1) *Loc. hic cit.*

(2) Cfr. I, *dist.* 23, a. 3; Cajetanum, *loc. prox. cit.*

(3) Cfr. Porphyrius, *op. cit.*, c. 3; Boetium, *op. cit.*, Lib. II; Alb. Maon., *op. cit.*, Tract. 4, c. 4-6; Cajetanum, *op. cit.*, c. 3, de specie; Zigliara, *op. cit.*, *loc. prox. cit.*, p. 28; Oredt, *loc. prox. cit.*, § 6, n. 159-160; et alios.

plura alia ante se habere, quaeque intrinsece in se includit. His igitur notatis exponuntur omnia arbore sequenti (1).

(1) Arborem retulimus fere ut a *Porphyrio* describitur, qui Stoicos sequendo, posuit animal-rationalc ut genus infimum: hoc autem peripatetice est falsum (cfr. *Al b. Magn.*, *loc. pr. cit.*, c. 4). — Praeterea notandum quod, haec praedicabilium coordinatio negatur ab *Evo-hittonismo*, negante specificam rerum distinctionem; a *Monismo Mechanico* solam accidentalem distinctionem in rebus agnoscente; et a *Monismo Pantheistico*, et specificam et numericam rerum distinctionem inficiente.

§ 3. De Praedicabilium Proprietatibus (1).

Expositis numero et natura uniuscuiusque praedicabilium, ultimo restat dicendum *de eorum proprietatibus*. Praedicabilia enim, cum sint universalis quaedam, per se et ex se a tempore et spatio abstrahunt, ideoque proprietate perpetuitatis seu aeternitate gaudent de qua iam supra locuti sumus. At praeterea cum apta sint esse in multis, apta pariter sunt de eis praedicari, ideo et *praedicabilitas* est eorum propria passio, de qua nunc solum aliquid est dicendum: *quomodo scilicet de suis inferioribus praedicentur*.

390. Praenotamina. — Reolenda est *imprimis*, ex Logica Formali, triplex praedicationis acceptio, nempe: *materialis*, in qua P_m realiter est idem cum S' et ab eo diversum sola ratione, v. g. animalitas est rationalitas; *idéntica*, in qua P_m re et ratione est idem cum S°, v. g. Paulus est Paulus; et *formalis*, in qua P° est de conceptu formali seu essentiali et quidditativo S', vel in qua P_m nec est omnino idem neque omnino diversum a S°, sed P_m sub se continet S" et viceversa licet aliter, v. g. homo est animal.

Secundo notandum quod aliquod praedicatum in praedicando vel subiectum in subiiciendo dupliciter exprimi potest, scilicet *per modum concreti*, ut scilicet quoddam compositum ex forma tali et subiecto habente talem formam, et hoc tam substantialiter, v. g. Petrus est homo, quam accidentaliter, v. g. Petrus est albus; et *per modum abstracti*, ut scilicet sine subiecto habente solam formam exprimitur, et hoc pariter tam substantialiter, v. g. humanitas est homo, quam accidentaliter, v. g. albedo est color.

391. Status Quaestionis. — Hic non fit sermo, nec de qualitate neque de verificatione praedicationis praedicabilium, saepe saepius universaliter de hac locuti sumus; sed solum quaeritur nunc *de modo* quo praedicabilia praedicantur de suis inferioribus sive per modum concreti sive abstracti. Cui sequentibus conclusionibus respondemus.

392. Conclusiones:

Ia. « Genus et species de suis inferioribus substantialibus in concreto praedicari debent ».

Prob.: Genus et species debent, in suo ordine, ut naturae substantiales completae significari. Atqui sumptis in abstracto, de suis inferioribus substantialibus non significantur ut huiusmodi. Ergo genus et species de suis inferioribus substantialibus in concreto praedicari debent.

Mai. liquet. — Min. prob.: Naturae substantiales in abstracto significant *ut quo* aliquid est et non *ut quod* est, ideoque rationem

(I) Cfr. I. a S. Thoma, *op. cit.*, *loc. cit.*, q. 5, a. 4-5; C. Ouerinois, *op. cit.*, *Lor. Mal.*, P. I, q.3; Gredt, *loc. prox. cit.*, q. 1, § 3, n. 135-139.

suppositi, qualitercumque sumpti, per se excludunt. Atqui ratio suppositi est de natura substantiae completae: est enim id quo substantia est complete subsistens. Ergo sumptae in abstracto de suis inferioribus substantialibus non significantur ut naturae substantiales completae.

Min. patet. — Mai. non est minus clara: humanitas enim v. g. dicit solam dumtaxat formam, qua homo est homo, ideoque partialiter tantum significatur seu ut id *quo*, et excludit subiecti rationem, ac per hoc id *quod*, scilicet homo; hinc falsa est haec praedicatio, v. g. Petrus est animalitas, est humanitas.

IT. « Genus et species de suis inferioribus accidentalibus in abstracto praedicari debent ».

Prob.: Genus et species debent hoc solum, in suo ordine, significare, quod est rei substantiale seu essenziale et intrinsecum. Atqui natura accidentalium, in abstracto sumpta, exprimit quod est eis substantiale seu essenziale et intrinsecum, in concreto vero sumpta exprimit quod est eis pure extrinsecum. Ergo genus et species de suis inferioribus accidentalibus in abstracto praedicari debent.

Mai. est evidens. — Min. deck: Accidens enim in concreto, v. g. album, non solum dicit naturam albi scilicet albedinem, verum etiam subiectum cui illa natura inest; in abstracto autem solam naturam seu solam formam essentialem dicit, ut de se patet. Praeterea liquet quod, subiectum in accidentibus ad eorum essentiam minime pertinet, sed solum ad eorum esse ut in Metaphysica docetur. Natura igitur accidentalium, in abstracto sumpta, exprimit quod est eis essenziale et intrinsecum, in concreto vero exprimit quod est eis penitus extrinsecum.

HT. «(Differentia, proprium et accidens de suis inferioribus in concreto praedicari debent ».

Prob.: Omne adiectivum praedicatur proprie de eo cuius est in concreto. Atqui differentia, proprium et accidens adiective de suis inferioribus praedicantur: habent enim adiectivi modum, eo quod omnia *in quale* formaliter praedicant, ut ex supra dictis liquet. Ergo differentia, proprium et accidens de suis inferioribus in concreto praedicari debent.

Articulus II.

LOGICA ANALYTICA IN ACTU EXERCITO

393. Hucusque actum est de iis quae in actu signato ad primam operationem pertinent, hoc est de iis quae ex ipsa forma ordinabilium a ratione, scilicet ex ratione universalis in genere et in specie, desumuntur; nunc est agendum *de iis quae in actu exercito* ad eandem operationem pertinent, hoc est de ipsis ordinabilibus prout diversimode *ad subiici et praedicari* ordinantur, hoc est de praedicamentis, et haec vocatur *Logica Analytica in Actu Exercito*.

Obiectum igitur praesentis capitis sunt *ea quae de alio praedicantur*, inquantum diversimode in classes diversas seu genera diversa distribuuntur. Huiusmodi genera diversa latine « *Praedicamenta* » appellantur, graece vero « *Categoriae* », quorum doctrina continetur in quodam libro Aristoteli communiter tributo qui dicitur « *Liber de Categoriis* ».

Huius libri de Categoriis divisio, quam in praesenti servamus, est triplex: *prima* est quasi introductio ad secundam, agitur de iis quae sunt necessario requisita ad praedicamentorum rationem, eorumque coordinationem, et vocantur *Antepraedicamenta* (a c. 1-11) (1); *secunda* autem pars agit de ipsis praedicatis significatis seu praedicamentis, exinde *Praedicamenta* appellantur (c. 11-14); *tertia* denique pars agit de quibusdam modis significatis, qui sive ad omnia sive ad plura praedicamentorum genera, ut propriae passionem sequuntur, et dicuntur *Postpraedicamenta* (c. 15-20). Hinc eundem ordinem servando, in praesenti agimus:

- 1° de *antepraedicamentis* (Sect. I);
- 2° de *praedicamentis* (Sect. II);
- 3° de *postpraedicamentis* (Sect. III).

SECTIO 1.

De Antepraedicamentis (2).

394. Uti ex breviter dictis iam erui potest, antepraedicamenta nil aliud sunt nisi « *quaedam praenotiones et praecognitiones ad maiorem, clarioremque praedicamentorum notitiam* ». Cum enim, de praedicamentis logice tractando, eo fine fiat ut omnia entia adunentur et

(1) Hic citatur Liber Categoriarum secundum Editionem Didot-Firm.

(2) Cfr. Aristot., *Lib. Categor.*, c. 1-2; Boetium, *In Categor. Arist.*, Lib. I, P. L.» Tom. 64, coi. 159-181; Alb. Maon., *Log. Lib. II*, de Praedicam., Tract. I, per tot.; Cajetanum, *In Lib. Praedicam. Arist.*, De Antepraedic.; C. Javblî, *op. cit.*, Comp. Log., Tract. V, P. I; C. Alamanno, *op. cit.*, q. 8; I. a S. Thoma, *op. cit.*, q. 13; C. Guerinois, *op. cit.*, in libro *Categ. Arist.*, q. 1; Gredt, *loc. pr. cit.*, q. 3, a. 1, n. 165-170; et alios.

ordine quodam distinguantur sub una generum classi, et hoc formaliter ut incomplexa a nobis concipiuntur, consequenter ut vocibus externe significantur, inde est quod de iis agendo, videbimus quasdam conditiones entium ut vocibus significantur, et sic est *primum antepredicamentum*, et quasdam alias quae modum quo significantur respiciunt, et sic est *secundum antepredicamentum*, et alias quae ad eorum praedicationem, et est *tertium antepredicamentum*, et quasdam quae ad eorum mutuam habitudinem, et est *quartum antepredicamentum*, et denique alias quae ad eorum divisionem spectant, et sic est *quintum antepredicamentum*. Quia vero ultima quatuor antepredicamenta non sunt nisi regulae quaedam, ideo ea omnia sub uno comprehendemus: quare in praesenti duo habentur:

1° de *primo* antepredicamento (§ 1);

2° de *aliis* antepredicamentis (§ 2).

§ 1. De *Primo Antepredicamento*.

395. Primum igitur antepredicamentum est de quibusdam notionibus seu conditionibus quibus entia voce significata ad unum praedicabile reducuntur; porro praedicabile in predicationis existens reduci debet, ut voce incomplexa significatum, ad quoddam commune quod potest esse *triplex*: reduci enim potest «in ens et unum, in quae secundum unam rationem reduci non potest [hoc est quod univoce de omnibus minime praedicatur]; et in commune quod est commune sicut genus quod recipit praedicationem sui universalis secundum nomen et rationem, quod quidem est univocum; et tertio in id quod est commune sicut subiectum de quo praedicatur accidens, quod de subiecto non praedicatur nisi secundum denominationem » (1). Ex his liquet quod primum antepredicamentum de his tribus agit (2) scilicet:

1° de *aequivocis* (A);

2° de *univocis* (f);

3° de *denominativis* (C).

(1) Ita Albertus Magnus, *loc. prox. cit.*, c. 2.

(2) Liquet proinde quod hic mentionem non facimus de analogia, sicut plures ex philosophis erronee tractant; non enim de hac agere ad Logicum pertinet sed proprie et per se ad Metaphysicum, eo quod ipsa analogia imperfecte ab analogatis abstrahitur et exercite summum analogatum est ens ut obiectum metaphysicae. Unde Cajetanus de hoc primo antepredicamento agens tractationem de Analogia remisit ad aliud opus separating edendo, ait enim: «Quot autem modis contingat variari analogiam, et quomodo, nunc quum summarie loquimur, silentio pertransibimus, specialem de hoc tractatum, si Deo placuerit, cito consecuturi » (*Com. in Praedic. cit.*, c. de aequivocis, in fine); proinde merito dicebat Rayez quod agere de analogia logice « esset extra chorum canere » (*Inst. Min. Dial.*, I, c. 1). Ita multi hunc modum sequuntur, ut P. Ramirez (cfr. *De Analogia, sec. doctr. Arist.-Thom.*) et alii ab ipso citati (cfr. *ibid.*, p. 3, in nota 2*).

A) De Aequivocis. — Incipiendum est ergo ab aequivoco, eo quod ipsô praedicabile reduci potest ad ens et unum quod est ante omne genus. De hoc igitur quaeritur: 1o *quid sit*; 2o *quotuplex sit*; et 3o *regulae*.

396. 1. Definitio Aequivococoni¹¹ — *Aequivoca* latine, graece ὁ(χάvu[χ]α, est nomen compositum ab « *Aequum* » et « *vox* », unde secundum nomen aequivoca dicuntur « *ea quae aequaliter seu quasi « aequo nomen habent non tamen aequalem nominis significationem participant* ». Exinde secundum rem aequivoca merito ab Aristotele ea « *dicuntur, quorum nomen solum commune est at secundum illud nomen definitio [seu ratio] substantiae diversa* ».

Explicatur.— Imprimis enim particula «*dicuntur*» indicatur quod quae sic praedicantur conveniunt tantummodo in id quod dicitur seu in dictione et non in id quod est seu in ratione essendi vel formalis significati per illud nomen: hoc enim modo non aequaliter se habent sed diversimode, proinde non dixit aequivoca sunt sed dicuntur. Exinde explicatae manent istae particulae « *quorum nomen solum commune est* » eo quod communitas importata minime est in formali signato, sed solum in ratione signi ut signi (1). Ob eandem rationem cetera verba explicata manent scilicet. « *at secundum illud nomen definitio seu ratio substantiae diversa* », inquantum rationem substantiae seu quidditatis per illud nomen importatam inaequaliter participant quae sic dicuntur, unde in illa ratione sunt diversa, sive simpliciter sive secundum quid, v. g. canis ut dicitur de marino, sidereo et terrestri.

397. Scholion. — Est notandum quod in quolibet aequivoco sunt duo: ipsum nomen, quod dicitur *aequivocans*, et res significatae per nomen quae *aequivoca* seu *aequivocata* dicuntur; et hinc est quod Aristoteles definiendo aequivoca, definit potius ipsa aequivocata quam aequivocans, et ob eandem rationem in plurali definivit ea, prout scilicet definivit aequivoca ut aequivocata sub uno aequivocante (2).

398. 2. Divisio Aequivocorum. — Ex explicata definitione, aequivoca dividi possunt: *in aequivoca a casu seu fortuna* (= pure seu simpliciter aequivoca) et dicuntur ea quorum nomen solum commune est at secundum illud nomen ratio substantiae simpliciter diversa, v. g. canis de marino, sidereo et terrestri. Et dicuntur talia casu seu fortuna prout diversis idem nomen imponitur, at formaliter et relative non sunt unum nisi forte similitudine translative; et *in aequivoca a consilio* (= secundum quid aequivoca, analogae) et dicuntur ea quorum nomen solum commune est at secundum illud nomen ratio substantiae est partim diversa: unde habent nomen simpliciter idem, at rem nominis inaequaliter participant et ideo est partim diversa, v. g. ens de substantia et accidente.

(1) Ad rem Al b. Maon.: < et ideo in aequivocis solum nomen secundum quod consistit in sono litterarum et syllabarum et accentu est commune, et absque aequa participatione alicuius rei quae importatur in nomine, et ideo dicitur aequivocum > (/i. pr. cit., c. 2).

(2) Cfr. Al b. Maon., loc. cit.; Cajetanum, loc. cit.

399. 3. Regulae Aequivocoruni. — Ad praedicabilia aequivoca discernenda sequentes leges statuuntur:

1a lex: « *aequivocum per se et simpliciter dictum stat pro principali et digniori signato* », v. g. canis currit supponit pro cane latrante (1).

2a lex: « *talia sunt subiecta qualia a suis praedicatis permittuntur* », idest quando aliquod nomen est aequivocum determinatur ad standum pro aliquo signato iuxta praedicati exigentiam: P^{ra} enim se habet ad S^u ut determinans ad determinabile (2).

B) De Univocis. — Univoco enim praedicabile reducitur ad omne quod est commune sicut genus; unde post aequivocum iure est immediate de univoco loquendum, de quo solum *natura* explicatur.

400. Definitio Univocorum. — *Univoca* latine, graece Συνώνυμα, est nomen compositum ab « *Unum* » et « *vox* », unde etiam secundum nomen iam oppositum ad aequivoca dici videantur, ut scilicet dicuntur « *ea quae nomen ut signum et signatum ut unum habent* ». Hinc secundum rem univoca ab Aristotele ea « *dicuntur quorum et commune nomen est et secundum illud nomen definitio* [seu ratio] *substantiae eadem* ».

Explicatur. — Prima particula « *dicuntur* » indicatur quod identitas quae in univocis importatur est secundum dici, hoc est res logice eadem, prout scilicet est eadem significatio quae habetur a signo ut dictum et a signato ipsius signi ut dicti. — Additur « *quorum nomen commune est* », ita ut illud nomen, ut signum et nota, eodem modo seu non per prius et posterius neque per magis et minus dicitur in talibus, sed simpliciter quidquid eo in uno et in altero nominatur. — Subiungitur denique « *et secundum illud nomen definitio substantiae eadem* », ut designetur quod natura seu ratio signata per illud nomen in omnibus simpliciter est eadem, unde non datur prioritas et posterioritas seu magis et minus participationis illius naturae signatae per nomen, sed omnimode et penitus in omnibus eadem est, v. g. animal de homine et bruto.

401. Scholion. — Est notandum quod, sicut in aequivocis, ita in univocis sunt duo: *nomen ipsum* quod dicitur univocaos et *res significatae* per nomen quae univoca seu univocata dicuntur: et eadem ratione, definiuntur hic univocata et non univocaos, hoc est definiuntur univocata ut univocata sub univocante.

C) De Denominativis. — Restat demum videre de denominativis; his enim omnia genera accidentium reducuntur ad substantiam tamquam ad unum subiectum omnium aliorum per praedicabile quod inter universalis vocatur accidens. De his igitur videmus: 1o *quid sint*; et 2o *regulae*. m

402. 1. Definitio Denominativorum. — *Denominativa* latine, graece ονομαστικά, est nomen compositum a praepositione « *de* » quae

(1) Cfr. I, dist. 9, q. I, a. 1, ad 2^m.

(2) De Verit., q. 7, a. 6, ad 3^{am}.

notat diversitatem seu transitionem, et a voce « *nominativa* » seu nominata; ex quo iam liquet in denominativis dari duo, scilicet rem dominantem et rem denominatam; quare secundum nomen denominativa dicuntur « *transitiones seu diversitates quaedam habitae inter naturam dominantem et naturam denominatam* ». Hinc secundum rem iuxta Aristotelem denominativa « *dicuntur quaecumque differentia casu ab aliquo secundum nomen appellationem habent* », v. g. a grammatica grammaticus.

Explicatur. — Particula enim « *dicuntur* », designatur quod denominationes primo et principaliter attenduntur secundum rationem logicam, hoc est secundum quod praedicantur et non secundum quod sunt. — Dicitur autem *quaecumque* • ut denotetur id a quo fit denominatio, hoc est accidentia, et non hoc vel illud accidens sed quodlibet et indefinite. — Dicitur « *differentia casu* », ut sic indicetur distinctionis modus inter denominata et denominans, qui est per casum, idest ratione terminationis declinatae a principali nomine, unde significatur quaecumque inflexio nominis secundum finem nominis sive dictionis: sive fiat per derivationem sive fiat per declinationem, ut a iustitia derivatur iustus, vel verius dicendo a iustitia formatur iustus » (1). — Additur autem *ab aliquo* « ut designetur quod denominatio fit secundum rationem alicuius accidentis, inter plura indefinita, et sumpto accidentis nomine prout primo et principaliter significat. — Subditur autem « *secundum nomen* » ut explicetur quod denominatio locum habet non in principali significato sed in modo significandi nominis, qui exprimitur finali inflexione, quaeque casus dicitur. — Subiungitur denique *appellationem habent* » ut denotetur in denominatis quamdam relationem adesse inter scilicet denominans et denominatum, prout alteri extra ipsum appellatur seu applicatur, et exinde diversa modaliter nominatio exurgit, ut a grammatica grammaticus.

403. Corollariuni. — Ex quibus colligi potest quod, ad denominativa requiritur: 1° natura aliena seu extranea, quae extrinsece aptatur et circumponitur subiecto; 2° eadem res significata in dominante et denominatis; 3° diversus modus significandi in utroque. Quapropter quae eadem naturam habent non sunt capaces denominationis, sic v. g. homo non dicitur humanus ab humanitate, sed dicitur essentialiter homo et animal rationale. Praeterea ut haec denominatio habeatur requiritur inflexio non in principio nominis sed in eius fine: inflexio enim in principio nominis eius significatum principale mutat, ubi vero in fine solum modum eius significandi (2).

404. 2. Regulae Denominativorum. — Ut denominationes recte fiant sequentes leges adsignantur:

1^a lex: « *denominativum derivari a forma dominante accidentaliter et extrinsece* »; quae enim, ut dictum, sunt eiusdem naturae non sunt capaces denominationis, ideoque non a forma dominante essentialiter et intrinsece, v. g. homo ab humanitate, sed accidentaliter et extrinsece, v. g. iustus a iustitia.

2^a lex: « *denominativum et formam dominantem diversificari sola terminatione seu casu* »; eadem enim res, ut dictum est, significata est in

(1) Ita Al b. Magn., loc. pr. cit., c. 4.

(2) Cfr. Al b. Magn., *ibid.*; S. Thomam, III, q. 60, a. 8.

denominatis et denominante, diversitas habetur ex solo modo significandi, qui per finalem nominis inflexionem fit.

3a lex: « *denominativum et denominans eandem rem significari diversimode, ut unum in concreto et alterum in abstracto* »-, patet ex dictis, v. g. grammaticus et grammatica.

§ 2. De Ceteris Antepredicamentis.

Exposito primo antepredicamento de ceteris, quae ut diximus quatuor sunt, est aliquid breviter dicendum. Unde

405. /I) Secundum Antepredicamentum. — Hoc respicit praedicabilia prout sub intellectus consideratione stant, ut ea intelligit vel incomplexum seu simpliciter vel complexum seu compositum; unde secundum antepredicamentum est « *eorum quae dicuntur, alia per coniunctionem dicuntur, alia sine coniunctione* » (1). Unde secundum antepredicamentum est divisio entis praedicabilis: *in incomplexum*, et est illud quod unico actu intellectus intelligitur et simplici termino dicitur et praedicatur, v. g. homo; *in complexum*, et est illud quod pluribus actibus intellectus simpliciter apprehendit (non vero componentis et dividit), intelligitur et composito termino dicitur et praedicatur, v. g. homo albus.

406. B) Tertium Antepredicamentum. — Istud respicit modum praedicabilium in praedicamentis positum seu de eis dictis, qui quidem modus sumitur ex proprietatibus ea inseparabiliter comitantibus. Hinc tertium antepredicamentum est divisio eius quod *in* vel *de* praedicamento *est* vel *dicitur* (2), et est: *in praedicabile substantiale*, et est eorum quae « de subiecto aliquo dicuntur, *in* subiecto vero nullo sunt », v. g. homo de Paulo; *in praedicabile accidentale*, et est eorum quae « *in* subiecto quidem sunt at de subiecto nullo dicuntur », v. g. hoc album; *in praedicabile universale*, et est eorum quae « de subiecto dicuntur et *in* subiecto sunt », v. g. album; *in praedicabile particulare*, et est eorum quae « nec *in* subiecto sunt nec de subiecto dicuntur », v. g. Paulus.

407. C) Quartum Antepredicamentum. — Hoc respicit habitudinem essentialem eorum quae in praedicamento sunt, et ad hoc sequentes *duae regulae* adsignantur:

(1) Ita Aristoteles, *loc. cit.*, c. 2.

H I

(2) Nota ad Inteligentiam huius antepredicamenti, quod per « *esse in subiecto* » intelligitur *de subiecto inhaesionis*, ita quod ait Cajetanus « illud esse vocatur in subiecto quod inhaeret, sicut albedo inhaeret parieti et universaliter omne accidens; et per oppositum, non esse in subiecto quod nulli inhaeret, ut homo et universaliter omnis substantia ». Per « *dici de subiecto* » intelligitur *de subiecto inferiori*, ita quod pergit idem Cajet. < illud vocatur dici de subiecto quod habet sub se aliquod inferius de quo praedicetur, ut animal, homo, albedo, quantitas etc., et universaliter, omne universale sive sit substantia sive accidens. Et per oppositum non dici de subiecto quod nullum habet sub se inferius, ut hic homo et haec albedo, et universaliter omne individuum tam substantiae quam accidentis > (Com. in *Praedic. Arist.*, c. 2).

T Regula sic enunciatur: «quando unum de altero praedicatur, tamquam de subiecto, quaecumque de illo praedicato dicuntur, illa omnia etiam de subiecto dicuntur».

2 Regula sic enunciatur: «generum diversorum et quorum unum non sub altero positum est, diversae etiam sunt secundum speciem differentiae... Eorum vero generum, quorum unum sub altero ponitur, nihil impedit easdem esse differentias. Superiora enim de generibus quae sub illis sunt, praedicantur; igitur quotquot sunt praedicati differentiae, tot etiam subiecti erunt».

408. **D) Quintum Antepredicamentum.** — Quintum antepredicamentum, iuxta Aristotelem, respicit divisionem entis incomplexi in decem praedicamenta, de cuius divisione erit in sequenti sermo. Nos hic exponimus duo: 1° *modum* quo aliquid in praedicamento poni potest; et 2° *conditiones necessarias*.

1. **Modus ponendi in praedicamento.** — Dupliciter aliquid in praedicamento poni potest: *directe* (= in recto), cum aliquid sub summo genere in linea recta collocatur, ita ut summum genus de eo recte praedicetur; *indirecte* (= in obliquo), cum aliquid in linea laterali praedicabilium ponitur, hoc est prout pertinet vel ut differentia vel ut pars vel ut modus rei essentialis.

Nota. — Ut intelligatur quid sit poni *in linea recta* vel *collaterali*, recolenda est arbor porphyriana supra descripta: constat enim una linea directa in qua ponuntur tantum genera et species de quibus ut genus generalissimum in ratione per se entis praedicatur substantia; et aliis duabus lineis collateralibus, in quibus ponuntur differentiae, quae, ut diximus, respectu generis sunt divisivae et respectu speciei sunt constitutivae.

2. **Conditiones necessariae ponendi in praedicamento.** — Ut aliquid directe in praedicamento ponatur sequentes conditiones requiruntur:

1a conditio: «ut sit ens reatum; ponendum in praedicamento debet esse ens simpliciter: ens vero rationis est solum secundum quid ens.

2a conditio: «ut sit ens universale et praedicabile n; est enim directa linea praedicamenti series quaedam praedicabilium.

3a conditio: «ut sit ens univocum», est enim ens universale et praedicabile, quod, ut ex dictis liquet, est univocum.

4a conditio: «ut sit ens incomplexum», ens enim complexum, cum sit quoddam aggregatum, non est ens simpliciter, sed solum secundum quid. Ex hac conditione aliae quaedam sequuntur, videlicet: ut sit ens unum per se, completum et totale, atque finitum.

SECTIO II.

De Praedicamentis (1).

409. Post antepraedicamenta venit tractandum *de ipsis praedicamentis*, non iam ut sunt res naturae seu entia realia: hoc enim modo non pertinet ad Logicum de eis agere, sed *partim* ad Philosophum Naturalem et *partim* ad Metaphysicum; sed solum de eis hic fit sermo inquantum sub Logicae consideratione cadunt; hinc, plures quaestiones, naturam eorum in particulari respicientes, omnino hic sunt relinquendae et ad proprium locum remittendae. Praedicamenta autem, etiam logice accepta, considerari possunt et *in genere* et *in specie*; et hoc modo etiam hic ea consideramus, limites tamen logicales non transgrediendo. Loquendum est igitur in praesenti:

- 1° de praedicamentis *in genere* (§ 1);
- 2° de praedicamentis *in specie* (§ 2).

§ 1. De Praedicamentis in Genere.

Tractando de praedicamentis in genere duo tantum quaerimus: 1° *quid sint*; et 2° *quotuplex sint*.

410. 1. Definitio Praedicamentorum. — Praedicamenta logice considerata sic definiri possunt: «series seu ordo praedicatorum seu praedicabilium superiorum et inferiorum sub uno genere generalissimo, quod de quolibet inferiori usque ad individuum praedicatur, quod omni superiori subiicitur».

Explicatur. — Haec definitio descriptiva, post ea quae supra de arbore porphyriana atque in quinto antepraedicamento dicta sunt, omnino clara relinquitur. Vidimus enim ibi quod in utraque linea plures subiectiones et praedicationes reperiuntur, quaeque descensivae omnes in uno individuo convergunt, v. g. in linea recta praedicamenti substantialis tamquam genus supremum seu generalissimum ponitur *substantia*, sub qua est *corpus*, sub quo est *corpus animatum*, sub quo est *animal*, sub quo est *animal-rationale*, sub quo est *homo*, sub quo *aliquis homo*, sub quo est *hic homo* et sub quo est *Paulus*. Ex quo liquet quod, omnia illa praedicabilia genérica vel specifica, quae ad invicem sunt magis vel minus universalia, de se invicem praedicantur et ad se invicem subjiciuntur, et omnia simul in Paulo sunt et de eo praedicantur, ut sic ex eorum relativa praedicatione exurgit ordo superiorum et inferiorum usque ad individui unitatem. In quolibet autem ordine, incipiendo ab eius inferiori, oportet pertinere ad aliquod ultimum seu supremum sub quo cetera omnia ordinantur et a

(1) C(r). Aristot., *Lib. Categ.*, c. 3-7; Boetium, *In Categ. Arist.*, Lib. I-II, P. L., Tom. cit., col. 151-264; Alb. Maon., *Log.*, lib. de Praedicament., Tract. II-VI; Cajetanum, *In Praedicam. Arist.*, c. 1-4; C. JAVELU, *op. cit.*, Tract. V, P. II; C. Alamanno, *op. cit.*, q. 10-14; I. A. S. Thoma, *op. cit.*, q. 14-19; C. Gueunois, *op. cit.*, loc. prox., cit., q. 2-6; Gredt, *loc. prox., cit.*, a. II-III, n. 171-202; et alios.

quo dependent; sicut incipiendo ab eius superiori oportet pervenire ad aliud ultimum inferius mediis interpositis. Exinde apparet praedicamenta logice esse quamdam scalam, cuius in via ascensiva proceditur a naturis inferioribus ad superiores, et in via descensiva a naturis superioribus ad inferiores; hinc omnes hae praedicationes iure vocantur *gradus*, et propterea merito praedicamenta appellantur etiam *classes*, et prout sunt ad quoddam ultimum et supremum reducibiles, non incongrue pariter nuncupantur *suprema rerum genera*.

411. Corollarium. — Exinde iam colligi potest formalis distinctio *inter praedicamenta et praedicabilia*: illa enim sunt series plurium graduum superiorum et inferiorum praedicabilium de uno individuo; ista vero sunt gradus unicus superior praedicabilis de inferioribus. Praeterea ex propria eorum natura etiam distinguuntur: praedicabilia enim, diximus esse formaliter secundas intentiones, prout formaliter sunt relationes ad inferiora, ad quas sequitur universalitas et praedicabilitas, unde praedicabilia sunt formaliter entia rationis; praedicamenta autem sunt formaliter primae intentiones, prout formaliter ipsae naturae, ut actu pluribus insunt et de quibus actu praedicantur, unde praedicamenta sunt formaliter entia realia.

412. 2. Divisio Praedicamentorum:^H — Aristoteles in *Categoriis* suis recenset tantum praedicamentorum numerum, non tamen illius enumerationis rationem seu probationem affert, ab eo tamen ponitur in suis *Metaphysicis* (1). Huiusmodi autem praedicamenta seu genera suprema, sunt duo videlicet: *substantia* et *accidens*; accidens porro novem sub se habet: *quantitatem*, *qualitatem*, *relationem*, *actionem*, *passionem*, *ubi*, *quando*, *situm* et *habitum*; et sic praedicamenta, ut classis quaedam seu categoriae, sunt decem. Probamus igitur rectitudinem et sufficientiam huius enumerationis.

413. Conclusio: « Praedicamenta sunt decem ut enumerata ».

Prob.: — Arg. I^{ra}. (ex *ratione universalitatis*). — Tot sunt praedicamenta quot universalitates seu modi essendi in rebus. Atqui huiusmodi sunt decem. Ergo praedicamenta sunt decem.

Mai. liquet: esse *in* enim fundat dici *de* (2).

Min. prob.: Modus essendi in rebus est prout P^{ra} diversimode inest S^o seu ad ipsum se habet. Atqui P^{ra} ad S_m decem modis se habere potest. Nam P_m se habet ad S : aut intrinsece aut extrinsece. Si intrinsece, aut ut id quod aut id quo; si ut id quod P^{ra} est S^{ra} est *substantia*; si ut id quo S inest aut per se et absolute et hoc aut ut consequens materiam Sⁱ et est *quantitas*, aut ut consequens formam eiusdem, et est *qualitas*, aut relative et ad aliud, et est *relatio*.

Si autem extrinsece, hoc est prout P_m sumitur ab eo quod est extra S^{ra}; aut simpliciter est extra, aut secundum quid. Si primum: aut de S^o praedicatur per modum habitus, et est *habitus*;

(1) Lib. IV, (VJ, c. 7.

(2) Cfr. V *Metaphys.*, lect. 9, n. 890.

aut per modum mensurae, et hoc: aut temporis, et sic est *quando*; aut loci, et est *ubi*; aut partium in loco, et est *situs*. Si autem secundum, idest extra secundum quid: aut ut aliquod principium activum supponens, et de eo praedicatur ut agere, et est *actio*; aut ut principium passivum, seu actionis terminum supponens, et de eo praedicatur ut pati, et est *passio*. Ergo universalitates seu modi essendi in rebus sunt decem (1).

Arg. ITⁿ. (ex *ratione praedicabilitatis*). — Tot sunt praedicamenta quot modi praedicationis. Atqui hi sunt decem. Ergo praedicamenta sunt decem.

Mai.: liquet ex praedicamentorum definitione supra data, unde «iste numerus non est nisi praedicabilium, quae ut universalis de subiecto praedicantur» (2).

Min. prob.: Quidquid de alio praedicatur: aut est praedicabile ut ens per se aut non per se praedicabile. Si primum, tunc est primum genus omnium et quoddam principium omnium aliorum, et est *substantia*. Si autem secundum, tunc est de alio praedicabile per aliud, hoc est ut ens in alio ut in subiecto, et est *accidens*. Hoc autem de alio est praedicabile: aut inquantum dicit rationem totius inesse aut rationem respectus ad aliud. Si primum, aut rationem totius inesse habet ex ratione materiae, et est *quantitas*, aut ex ratione formae, et est *qualitas*. Si vero alterum, idest ut dicit rationem respectus ad aliud: aut respectus iste causatur ab intrinseco aut ab extrinseco. Si primum, aut causatur simpliciter ab intrinseco, et hoc: aut ratione formae, et est *actio*, aut ratione materiae, et est *passio*; aut ratione totius simul, et est *relatio*; aut causatur secundum quid ab intrinseco, ratione partium ad totum in se acceptum, et est *situs* seu positio. Si denique secundum, idest respectus ille causatur ab extrinseco: aut ut adiacens aut ut adiacens simul et applicatum. Si primum, aut ut simpliciter adiacet, et est *ubi*; aut ut adiacet tamquam motum et mensuratum, et est *quando*. Si autem secundum, idest ut adiacet et simul subiecto applicatur, est *habitus*. Ergo modi praedicationis sunt decem (3).

414. Corollarium. — Exinde recte colligitur duo esse suprema rerum genera, nempe: *substantiam* et *accidens*. Hoc autem ulterius dividitur (4) in alia novem, scilicet: in *quantitatem*, *qualitatem*, *relationem*, *actionem*, *passionem*, *ubi*, *quando*, *situm* et *habitus*, ex quibus omnibus perfecte habetur decem numerus categoriarum seu praedicamentorum.

(1) Cfr. V *Metaphys.*, lect. 9, n. 890-892.

(2) Ita Al b. Magn., *op. cit.*, Tract. I, c. 7.

(3) Cfr. Al b. Magn., *loc. prox. cit.*

(4) Talis divisio, non est generis in species, sed *analogi in sua analogata* saltem in communi

§ 2. De Praedicamentis in Specie (1).

Probato praedicamentorum numero, *de unoquoque* est in praesenti aliquid ireviter explanandum, secundum quod uniuscuiusque consideratio logica permittit; praedicamenta enim, ut dictum est, prout sunt primae intentiones seu entia realia et modi reales sunt opus Physici vel Metaphysici. Logice igitur est de eis tractandum et ordinatim. Etenim:

A) De Substantia. — De primo igitur praedicamento tria per ordinem habentur: 1° *quid sit*; 2° *quotuplex sit*; et 3° *proprietates*.

415. 1. Definitio Substantiae. — *Substantia* latine, graece Οὐσία, est nomen compositum a particula «*sub*» et verbo «*stare*»; unde litteraliter substantia idem sonat ac «*id quod stat sub aliis*», et cum id quod stat sub aliis, proprie et per se, illa alia sustentet et ipsum a nullo alio sustentetur, ideo duo sunt propria substantiae: unum positivum, scilicet ut sit aliorum sustentativum; et aliud negativum, ut nempe ipsa alio seipsam sustentante minime egeat; unde substantia, *secundum nomen*, nil aliud est quam «*primum substans sustentans non substantia*». Exinde, substantia logice et communiter, secundum rem non incongrue definiri potest: «*primum substans praedicabile, cuius est non esse in subiecto*»,

Explicatur. — Hacc nobis videtur esse recta definitio substantiae secundum logicam considerationem et eius communitatem, prout scilicet a qualibet specie substantiae abstrahit. Etenim, primis particulis «*primum substans*», indicatur duplex eius actus proprius, scilicet alia sustentare et ideo est «*substans*», et aliorum sustentatione ipsa per se non indigere et ideo est «*primum*». — Cum vero additur «*praedicabile*», denotatur eius universalitas et praedicabilitas: est enim primum omnium quorumque et qualitercumque sustentativum, ideo in omnibus est et de omnibus dicitur eorum quae in recto praedicamento ponuntur: hinc est quod in linea recta praedicamentorum, substantia est genus generalissimum. — Subiungitur denique «*cuius est non esse in subiecto*»: cum, ut dictum, proprium substantiae sit alia sustentare, ipsa autem minime sustentari, ideo sequitur necessario non esse in subiecto, quo ut sustentetur indigeret, et hoc est commune cuilibet substantiae, ut notat *Aristoteles* (2).

416. 2. Divisio Substantiae. — Substantia sequenti modo dividi potest:

1° *ratione originis* seu ratione suae communitatis, substantia dividitur: *in physicam* (= metaphysicam), et est res seu essentia quaedam, quae a ratione generis, speciei et individui ex se praescindit, et cui debetur esse in se et non in alio ut in subiecto; et haec non pertinet ad Logicum, sed ad Metaphysicum: «*cuiusmodi tractatus de*

(1) Cfr. Auctores in § 1* citatos.

(2) *Loc. prox. cit.* c. 3 (12).

substantia, dicit *Alb. Magn.*, pertinet ad primum Philosophum » (1); et *in logicam*, et sic est secunda intentio dicens rationem primi sustentantis et non habentis esse in subiecto, ut definitum est.

2° *ratione praedicabilitatis* seu logice, substantia dividitur: in primam et secundam, quas breviter explicamus.

“) Prima Substantia, ab Aristotele definitur: illa «*quae neque de subiecto quopiam dicitur nec in subiecto quopiam est*».

Explicatur. — In hac definitione Aristoteles de prima substantia *duo* expressit, scilicet, negationem praedicabilitatis et universalitatis eius. Nam, particulis «*neque de subiecto quopiam dicitur*» designatur proprium substantiae primae, idest de nullo subiecto inferiori praedicari per modum gradus superioris; unde ex hac parte innuitur primam substantiam habere rationem individui, quod ut sic de pluribus ut inferioribus minime praedicatur ut supra dictum est. — Exinde recte additur «*nec in subiecto quopiam est*», ut exprimatur eius negatio universalitatis inhaesivae, et hoc est commune substantiae ut sic, uti mox antea dictum est: unde etiam prima substantia habet alia sustentare, ideoque ut huiusmodi, ipsa nulla alterius sustentatione indiget, tamquam a subiecto cui inhaeret ut sit, ac per hoc per se est et non in alio et ut esse accipiens ab alio, v. g. quidam homo, quidam equus.

Corollarium. — Exinde colligitur quod, merito *ab Aristotele*, substantia prima vocatur «*propriissime, et primo et maxime sic dicta est*». Dicta est enim «*propriissime*», quia substantia prima, v. g. hic homo seu Paulus, est quaedam res per se stans et alia sustentans, unde ut sic non extenditur ad omne genus, imo est unum genus speciale et proprium contra cetera distinctum. Subiungitur autem «*et primo*»: aliis enim substare convenit substantiae ut sic, at magis primae, imo et ceterae tales dicuntur, ratione primae cui per se convenit, et quod est per aliud reducitur ad id quod est per se. Additur denique «*et maxime*», quia substantia prima omnibus aliis magis substat et nil magis illa substat.

p) Secunda Substantia, ab Aristotele definitur: illa «*quae de subiecto aliquo dicitur, in subiecto vero nullo est*» (2).

Explicatur. — Haec secunda substantia a prima formaliter differt, ut liquet, per solas istas particulas, scilicet «*quae de subiecto aliquo dicitur*»; unde sicut prima dicit negationem praedicabilitatis, ita e contra secunda dicit eiusdem affirmationem, consequenter de inferioribus per modum gradus superioris praedicatur, unde pro Aristotele secundae substantiae sunt species et genera in quibus insunt et continentur primae; ideoque secundae substantiae sunt genera et species, v. g. aliquis homo est contentus in specie, sc. in homine, cum vero sit animal speciei illius generis, erit etiam in animali sicut in genere, et sic animal est secunda substantia. Hoc igitur modo, quodlibet habens rationem formalem seu formae vel modum substantialem potest dici substantia, sicut aequivoca, univoca et denominativa definivit ipse *Aristoteles* (3).

(1) *Loc. prox. cit.* Tract. 11, c. 1.

(2) Ut magis appareat a prima substantia *distinctio*, illam definitionem deprompsimus a secundo antepredicamento, eo quod ut in praedicamenti definita non est tam clara, licet formaliter sit eadem, ait enim: «*Secundariae autem substantiae dicuntur in quibus speciebus primo dictae substantiae insunt*» [c. II, (2)].

(3) Cfr. *Alb. Magn., op. cit.*, Tract. II, c. 3.

Scholion. — Est igitur animadvertendum quod, praedicta divisio substantiae, secundum logicam rationem, est *recta et adaequata*: omnis enim substantia praedicamentalis logice, *aut* est ut individua seu singularis, hoc est de nullo subiecto inferiori dicitur, et est prima substantia; *aut* est ut universalis hoc est de subiecto inferiori dicitur, et est secunda. Ex quo patet quod haec divisio substantiae in primam et secundam, non est generis in species, sed *subiecti in proprietates*, utpote universalitas et singularitas sunt proprietates rei per se stantis, seu ut ait S. Thomas divisio *analogi in sua analogata* (1).

417. 3. Proprietates Substantiae. — Ex natura substantiae Aristoteles deducit praecipue quinque proprietates, quarum quaedam licet ei soli non convenient, etiam tamen ei conveniunt. Etenim:

1a Proprietas est « *non in subiecto esse* »: haec est communis tum primae tum secundae substantiae, ut patet ex explicatis definitionibus, eisque convenit sumpta ratione substantiae ut praedicabilis rationem habens. Haec proprietas minime est intelligenda ut per « non in subiecto » sumatur subiectum materialiter et nominaliter, pro eo scilicet quod sub altero jacet ut inferius superiori: secus enim substantia secunda nequiret dici talis, cum hoc modo sit in prima ut in subiecto inferiori; ideo subiectum formaliter est sumendum, pro eo quod dicit rationem entis completi, et sic substantiae ut sic non sunt in subiecto, tamquam in eo cui inhaeret ad hoc ut sit.

2a Proprietas est « *hoc aliquid significare* »: haec de prima et secunda analogice dicitur, ita ut proprie et per se de prima, improprie et denominative extrinsece de secunda substantia: hoc enim aliquid designat individuum, quod prima substantia proprie significatur et non secunda, quae magis proprie significat quale quid quam hoc aliquid (2).

3a Proprietas est « *nihil illis contrarium est* »: haec substantiae competit ut substat accidentibus et aliorum generum est subiectum. Locum enim habet, tam in prima substantia: cum enim sit ceterorum omnium substratum, ut tale, nil est ei contrarium; tam in secunda substantia: generibus enim et speciebus, ut talia, nil esse potest contrarium (3).

4a Proprietas est « *non recipere magis aut minus n* »: haec non est intelligenda quantitative seu verius relative, idest per respectum unius rationem substantiae habentis ad aliud, hoc enim modo datur una substantia magis quam alia, ut supra dictum est de secunda et prima, quam Aristoteles dixit esse « *propriissime et primo et maxime* »; sed intelligitur qualitative seu gradu intensionis et remissionis in eadem substantia, unde ait Aristoteles « quod unaquaeque substantia id quod est non dicitur magis aut minus; veluti si ipsa substantia est homo, non erit magis et minus homo, nec ipse seipso, nec alter altero ».

5a Proprietas est « *quum idem et unum numero sit, contraria suscipit n* »: haec proprietas ut enunciata soli substantiae est propria ut notat

(1) Cfr. *De Pot.*, q. 9, a. 2, ad 6«»; I, *dist.* 23, q. 1, a. 1.

(2) Cfr. S. Thomm *Opuse.* 42, c. 7, 9, 14, 15.

(3) Haec proprietas optime explicatur ab Alberto Magni triplicem contrarietatem decia* rante (cfr. *loc. pr. cit.*, c. 3).

Aristoteles, et intelligitur directe de substantia prima ut in se secundam includit: eo quod per rationem secundae habet quod sit quid unum et per rationem primae habet quod sit idem numero; et hoc ei soli est scilicet posse contraria suscipere manendo idem et unum numero (I).

B) De Accidente. — Secundum supremum genus est accidens, de quo duo habentur: 1° *quid sit*; et 2° *quotuplex sit*.

418. 1- Definitio Accidentis. — Accidens secundum nomen sumi videtur ex particula «Ac seu *ad*» et ex participio verbi «*cadere*»-, unde nominaliter significare praesumo «*id quod alteri seu ad alterum cadit* »; et quia, uti probatum est, praeter accidens, non datur aliud supremum genus, nisi substantia, cui accidens cadit, ideo est quod accidens est «*id quod cadit ad substantiam, tamquam ad subiectum sui esse*». Exinde, non incongrue definiri potest logice, sic *illud quod de subiecto aliquo dicitur et in subiecto aliquo est* ».

Explicatur. — Primis enim particulis «*de subiecto aliquo dicitur*», indicatur eius praedicabilitas, qua de pluribus ut inferioribus praedicari potest. — Aliis autem verbis «*in subiecto aliquo est*», designatur differentia formalis accidentis a substantia, de qua diximus «*in subiecto nullo est*», et sicut substantia, ideo est talis quia alia sustentat, ipsa autem per se a nullo sustentatur: ita e contra accidens, quia alteri accidit, ideo per se alia minime sustentat sed ab alio ipsum sustentatur, quodque est ei subiectum seu substratum sustentationis, et propterea dictum est «*in subiecto aliquo est*», hoc est vere et proprie est in subiecto inhaesionis.

419. 2. Divisio Accidentis. — Probavimus iam, accidens recte et adaequate dividi in noveni, et sunt: *quantitas, qualitas, relatio, actio, passio, ubi, quando, situs et habitus*. De his igitur aliquid per singula est delineandum, et quidem secundum logicam considerationem.

«) De Quantitate. — Primo igitur agendum est de quantitate; eâ enim substantia, in potentia divisibilis et motui subiicibilis, proxime et actu redditur divisibilis et motui subiecta. De hac enim videmus: 1° *quid sit*; 2° *quotuplex sit*; et 3° *proprietates*.

420. 1. Definitio Quantitatis. — Cum quantitas sit primum accidens substantiae, secundum nomen non aliud dicit nisi «*substantiae mensuram*»-, secundum autem rem, logice accepta, non est satfacile a priori illam definire: propterea *Aristoteles* eam nobis notifient a

(1) Ad rem Al b. Mag n. ait: « Verum substantia contrariorum susceptibiliis est in eo quod ipsa secundum seipsam contraria secundum sulpsius passionem et alteratlonem suscipiat; quod inducendo manifestum in exemplis: animal enim unum et idem manens in substantia, languorem suscipit et sanitatem, aliquid passum et motum et alteratum secundum qualitatem quae est dispositio et habitus. Similiter suscipit candorem sive albedinem et nigredinem, passum et alteratum secundum qualitates quae sunt passio vel passibilis qualitas. Et similiter unumquodque talium ipsa substantia manens eadem, contrariorum receptibilis esse dicitur, quod secundum sui mutationem in qualitatibus alteratur» (op. cit., I, pr. cit., c. 11; cfr. S. Thom., XI *Mctapti.*, lect. 12; I *P/lys.*, lect. 10,12; V *Phys.*, lect. 3; I *de Caelo et Mundo*, lect. 6; *De Sensu et Sens.*, lect. JO).

posteriori scilicet ex eius divisionibus, quas convenientius est cito exponere.

421. 2. Divisio Quantitatis. — Quantitas, sub logica consideratione accepta, post *Aristotelem*, sequenti modo praecipue dividi potest :

in continuam, et est mensura quaedam partium continuarum seu ad invicem copulatarum relate ad aliquem terminum communem (1), hoc est relate ad aliquem terminum indivisibilem ad quem ut unum copulentur, ita ut sit terminus unius partis ac finis ad quem finitur eius continuatio necnon simul terminus alterius ut a quo incipit continuatio ipsius, ita linea, superficies, corpus, locus et tempus (2); *in discretam*, et est mensura partium discretarum seu ab invicem separatarum et non copulatarum aliquo termino communi, ita numerus et oratio.

422. Scholion. — Est animadvertendum quod *Aristoteles* habet aliam quantitatis divisionem, nempe: in eam quae «*ex partibus positionem inter se invicem habentibus constat*» et in eam quae «*ex partibus non habentibus inter se invicem positionem*»; haec autem divisio formaliter ad iam expositam reducitur. Ad habendam enim positionem tria requiruntur: ¶ ut assignetur ubi in continuo sita sit particula, et ut una pars permaneat stans in eodem continuo cum altera, et ut teneatur cum altera copulatione» (3), si aliquid ex his deficiat constabit ex partibus non habentibus positionem; ex quo liquet quod prima reducitur ad continuam, et altera ad discretam.

423. 3. Proprietates Quantitatis. — Ex ratione quantitatis tres proprietates *Aristoteles* deducit. Nam,

1a Proprietas est «*quanto nihil est contrarium*»: hoc est, quod ipsa essentia quanti seu quantitas non potest in suo genere formas contrarias, quarum utraque sit determinata quantitas, recipere, licet subjectum actu quantum sit contrariorum susceptivum: quantitas enim ut talis est definitae seu determinatae rationis; ergo si sit talis quantitas, v. g. bicubitum, non potest simul in sui ratione aliam formam quantam suscipere, v. g. tricubitum.

2a Proprietas est «*non suscipere magis et minus*»: sequitur ex praecedenti: magis enim et minus non causantur nisi a simili vel contrario, eo quod intensionem et remissionem dicunt: quantitas autem, ut dictum est, contrarium non habet; sed neque simile quod suo contrario contrarium est, cum simile sit unum in qualitate, v. g. bicubitum secundum se non est magis vel minus bicubitum.

3a Proprietas est «*aequale vel inaequale de ea dicitur*»: hoc est proprium solius quantitatis, et quidquid aliud dicitur aequale vel inae-

(1) Hic communis terminus est punctum cuius fluxus seu ductus in continuum efficit lineam.

(2) Cfr. *Alb. Magn.*, qui optime loquitur *de loco et tempore* (*op. ett.*, *Tract. III*, c. 4-5).

(3) Ita *Alb. Magn.*, *ibid.*, c. 6.

quale nonnisi relate ad quantitatem dicitur tale: unum enim in quantitate facit aequale.

p) De Qualitate. — Qualitate substantia quanta ad agendum sive patiendum proxime disponitur: quare nunc de qualitate, de qua tria sunt: 1° *quid sit*; 2° *quotuplex sit*; et 3° *proprietates*.

424. 1. Definitio Qualitatis. — Secundum rem sic iure definiri potest: « *forma quaedam accidentalis, qua substantia simpliciter et absolute qualis denominatur vel dicitur* », v. g. scientiâ homo dicitur scientificus.

425. 2. Divisio Qualitatis. — Qualitas, univoca divisione, est quadruplicis speciei:

Prima species est « *habitus et dispositio* ». *Habitus* est quaedam qualitas faciens potentiam qualem ad perfecte operandum operatione propriae illius potentiae; unde habet rationem perfecti seu actus et rei in facto esse. *Dispositio* autem (= affectio) est quaedam qualitas qua potentia redditur qualis ad imperfecte agendum effectum eius atque continue ad aliud disponitur; ideo rationem potius imperfecti habet seu potentiae admixtionem et rei in fieri.

Secunda species est « *potentia et impotentia* ». *Potentia* est qualitas quaedam proveniens ex principiis substantialibus rei ac totum esse substantiale consequens, qua res qualis potenter dicitur ad facile faciendum vel patiendum. *Impotentia* autem e contra, qua res qualis impotenter dicitur ad non facile agendum vel patiendum ea quae sunt secundum rei naturam vel naturae conservationem.

Tertia species est « *passio et patibilis qualitas* ». *Passio* est quaedam qualitas rem afficiens et cito transiens, v. g. rubor in vultu ex verecundia. *Patibilis qualitas* est quaedam qualitas rem diuturne et permanenter afficiens atque in subiecto radicata, v. g. color rubeus in vultu ex individui physica complexione.

Quarta species est « *forma et figura* ». *Forma* est quaedam qualitas continens et terminans substantiam ad seipsam seu ad intra, hoc est respectu formae substantialis, qua aliqua pars in toto vel ipsum totum sic vel sic formatur. *Figura* (= circa aliquid constans) est qualitas continens et terminans substantiam ad aliud praeter ipsam seu ad extra, hoc est respectu quantitatis ut sic vel sic terminatae, v. g. in tales vel tales angulos.

426. 3. Proprietates Qualitatis. — Tres proprietates deducit *Aristoteles* ex natura qualitatis. Etenim: CjB

Ia Proprietas est « *suscipere contraria* »: haec intelligitur de contrariis simpliciter et proprie dictis, et sunt ea quae inter se sub eodem genere maxime distant atque ab eodem subiecto se mutuo expellunt, v. g. calor

et frigus. Et proprietas haec sic intellecta est qualitatis, ac proinde de ceteris dicitur quia rationem qualitatis participant.

2a Proprietas est « *suscipere magis et minus* »: patet ex praecedenti: in eadem enim qualitate possunt dari gradus intensionis et remissionis quae magis et minus efficiunt, v. g. album magis vel minus altero.

3a Proprietas est « *a similia vel dissimilia de ea dicuntur* »: haec est propria solius qualitatis: sicut enim quae sunt unum in substantia sunt idem, et in quantitate sunt aequale; ita quae sunt unum in qualitate sunt simile: aut enim in diversis est eadem qualitas, et tunc sunt invicem similia; aut non eadem, et tunc sunt ab invicem dissimilia.

ī) De Relatione. — Post qualitatis praedicamentum ordinate et logice est loquendum de relatione, de qua quaeritur: Io *quid sit*; 2° *quotuplex sit*; et 3° *proprietates*.

427. 1. Definitio Relationis. — Teste *Alberto Magn.* (1) post Porphyrium et Alexandrum, usque ad Platonem hoc praedicamentum vocabatur « *relativa* »; postea, a Platone primo et ab Aristotele deinde, appellatum fuit rectius « *ad aliquid* »: nomina enim rei imponuntur ab eo quod est in eis formale, quod in relativis est « *ad aliquid* » (2). Exinde, iam secundum nomen relatio dicitur « *ad cuius totum esse est ad aliud extra ipsum* »: nominaliter enim, *ad* dicit respectum seu alterius connotationem, et *aliquid* dicit terminum. Hinc, secundum rem, ad aliquid seu relativa (= relatio), post *Aristotelem*, sic logice definiuntur: « *illa, quibus hoc ipsum est esse, ad aliquid quodammodo se habere* ».

Explicatur. — Particula « *illa* » ponitur loco generis, ut indicetur scilicet quod ad aliquid sunt quaedam entitates, quae, quia supra probatum est relationem esse accidens, sunt accidentales. — *Cetera autem verba* sunt relationum differentia; ut enim quaedam sint vere relativa seu ad aliquid, minime sufficit ut talia solum dicantur, hoc est secundum solam dictionem, sed formaliter opus est *ut sint* talia, ita ut esse et essentia eorum quae sunt ad aliquid tota consistat in hoc esse ad aliquid et certo seu determinato modo se habeant ad illud ad quod, tamquam ad terminum dicuntur, v. g. Pater est praedicamentum ad aliquid, et est tale non tantum quia filii pater dicitur, sed ideo quia totum esse et tota ratio patris est ut taliter se habeat ad filium ut ad terminum. Ex quo apparet, quod relativa seu ad aliquid habent minimum deentitate rei quam cetera tria accidentia: tota enim eius perfectio et actualitas consistit potius in ratione comparante unum ad alterum, ideoque non habet in subiecto esse firmum et ratum, sed solum comparativum, prout scilicet actu comparatur subiectum ad id quod est extra ipsum subiectum.

428. Scholion. — Ex quibus est notandum quod, *illa alia definitio relativorum*, quam *Aristoteles* primo refert, quamque creditur esse Platonis, *non videtur esse recta*, ut ceteroquin eam corrigit ipsemet Aristoteles. Definitur enim sic: « *relata ad aliquid talia dicuntur, quae ipsa, quidquid sunt, aliorum esse dicuntur aut quocumque modo ad aliud* »: in hac enim defini-

(1) *Op. cit.*, Tract. IV, c. 2.

(2) Cfr. *Alb. Magn.*, *ibid.*

tionem, false habetur quod ad hoc ut aliqua sint relativa sufficit ut dicantur ad aliquid: hoc autem minime sufficit, sed requiritur ut talia sint, sicut dictum est.

Praeterea notanda est formalis distinctio seu differentia inter relationem, ad aliquid et relativum. *Relatio* enim significat potius comparisonem unius ad aliud formaliter ut intellectam seu conceptam tantum; *ad aliquid* eam significat ut in actu exercito; et *relativum* ut in actu signato (1).

429. 2. Divisio Relationis. — Relatio, ut est definita et logice sumpta, sequenti modo dividitur:

in secundum esse, et est illa quae imponitur ad primo seu principaliter significandam ipsam comparisonem seu relationem, sive realem sive rationis, v. g. dominus, pater; *in secundum dici*, et est illa quae imponitur ad primo significandam rem absolutam, et ex consequenti ipsam comparisonem, sive realem sive rationis, ab ipsa re importatam; aliis verbis ad significandam non tam comparisonem quam absolutum comparative seu respective, v. g. scientia, sensus (2).

430. 3. Proprietates Relationis. — Ex allata relationis definitione sequentes proprietates assignantur. Etenim:

Ia Proprietas est «*quaedam relativa suscipere contrariam*» haec ut enuntiatur non de omnibus relativis verificatur, sed de quibusdam tantum: virtus enim est vitio contraria, et scientia ignorantiae; at duplo nil est contrarium.

2a Proprietas est «*quaedam relativa suscipere magis et minus*»: sequitur ex praecedenti et sicut ipsa de quibusdam et non omnibus verificatur: aequale enim et inaequale, simile et dissimile, ut relativa, magis et minus suscipiunt; at duplum, triplum, etc., minime suscipiunt.

3a Proprietas est «*omnia relata conversim dici*»: haec proprietas dicitur de omnibus relativis, in quibus terminus correlativus convenienter assignatur; in his igitur unum relativum de alio convertibiliter dicitur, quorum conversio haberi potest: vel habitudine eiusdem casus, v. g. pater et filius: pater enim est filii pater et filius est patris filius; vel habitudine diversi casus, v. g. sensus et sensibile: sensus enim est sensibilis sensus, et sensibile est sensu sensibile. — In his autem in quibus terminus correlativus non convenienter assignatur non dicuntur convertibiliter de seinvicem, v. g. ala est avis ala, non convertitur dicendo avis est ala avis.

(1) Cfr. Alb. Maon., *loc. prox. cit.*, c. 2; Cajetanum, *hic*.

(2) Maxime notandum est post S. Thomam (De Pot., q. 7, a. 10, ad IIu»)t ut notat Cajetanum, quod haec distinctio « non est intelligenda secundum distinctionem relationis realis et rationis, ita quod *relativa secundum esse* sint quae important relationem realem; *secundum dici* vero quae important relationem rationis: quoniam patet manifeste falsitas talis intellectus, ex eo quod sensus realiter refertur ad sensibile et scientia ad scibile; sed intelligenda est *secundum distinctionem significationis nominum* » (cap. de Relatione).

4a Proprietas est « *relativa quaedam esse simul natura* »: haec proprietas locum habet in iis quae vere relativa sunt seu quae sunt relativa secundum esse: huiusmodi enim esse cum sit totum comparatum seu relatum ad invicem, hoc modo ab invicem dependent; quapropter uno posito in esse ut est relativum simul et aliud ponitur in esse quod ad illud refertur, et e contra uno destructo destruitur et aliud secundum relationem qua ad illud refertur; unde neutrum eorum potest formaliter poni quin simul et aliud ponatur, sicut et neutrum eorum formaliter auferri potest quin simul et aliud auferatur, v. g. pater et filius. Hoc tamen locum non habet in iis quae vere relativa non sunt seu modum tantum relativorum habent, id est quae sunt relativa secundum dici, v. g. sensus et sensibile.

5a Proprietas est « *si quis sciat aliquid definite esse relatum, et illud ad quod dicitur, definite sciat* », quod est dicere « *relativa sunt simul cognitione et definitione* »: hoc enim intelligitur, quod unum relativum non potest nec cognosci neque definiri independenter ab altero: relativi enim, ut dictum est, est se habere ad aliquid ut ad suum terminum, sive quo nequit cognosci neque definiri.

431. De Sex Principiis (1). — Hucusque satis fuse cum *Aristotele* locuti sumus de primis quatuor praedicamentis, cetera autem sex ab eo breviter et paucis verbis explentur (2), fortasse quia magis Philosophi Naturalis considerationem respiciunt. Nihilominus, quamdam logicam ampliorem considerationem merentur, quamque nos in praesenti facimus sequendo *Gilbertuni Porretanum* (1076-1154), qui, ad *Aristotelis* praedicamentorum complementum, apposite de istis sex praedicamentis scripsit opus, cuius titulus est « *Liber de sex principiis* » (3); exinde ultima sex praedicamenta, a scholasticis communiter, vocantur *sex principia*, quae sunt: *actio*, *passio*, *ubi*, *quando*, *situs* et *habitus*. De singulis his igitur breviter.

8) De Actione. — De actione, sicut et de aliis, tria habentur: 1° *quid sit*; 2° *quotuplex sit*; et 3° *proprietates*.

432. 1. Definitio Actionis. — Actio est abstractum verbi « *agere* » quod exercitium quoddam sonat; unde, secundum nomen, actio est « *effectus quidam ab aliquo, quod denominatur agens, procedens, secundum formam agentis, in aliud quod denominatur patiens* ». Hinc, secundum rem a *Gilberto* sic definitur: « *est forma per quam in materiam subiectum denominamur agere vel facere* », v. g. qui secatur, in quantum secatur, denominatur secare (4).

(1) Cfr. OILBERTUM Porretanum, *Lib. de sex Principiis*, P. L., Torn. 188, col. 1257-1270; Alder. Magn., *op. cit.*, de Praedicam., Tract. VI; Comm. in lib. de sex Princip., Tract. 1-VIII.

(2) *Loc. prox. cit.*, c. 7.

(3) Ad rem Gil d. Por.: « De his quae subsistunt per se, item de his quae subiectum solum, in quo locentur, desiderant, in opere quod Praedicamenta inscribitur disputatum est, de ceteris nunc agendum » (*op. cit.*, coi. 1260).

(4) *Op. cit.*, coi. 1260.

Explicatur. — Dicitur enim «*forma-*» ut designetur causa formalis seu actualitas eius a quo est actio: forma enim dicit actum, ideo agens est actuale per formam. — Dicitur autem «*per quam*», ut modus causae formalis indicetur: cum enim agens sit agens per formam, nonnisi per ipsam actu agit seu effectum elicit. — Subiungitur «*in materiam subiectam*»: omnis enim actio effective in aliud ab agente seu a forma activa transit, quod est terminus in quo actio recipitur; terminus autem effectum agentis recipiens quodammodo transmutatur seu patitur, propterea patiens dicitur; patiens igitur est materia quae agenti subiicitur, quamque agens sua virtute, illam praevalendo, transmutat, in ipsam scilicet penetrans. — Additur «*denominamur agere vel facere*»: eo quod actio praedicatur de subiecto a quo est et in quo est, quod est causa illius, unde agens denominative dicitur et praedicatur ab actione. Disjunctive enim accipit agere vel facere, actionem vel factionem, quia licet physice distinguantur, logice tamen univoce conveniunt; exinde non incongrue definiri potest actio, logice accepta et ut communis ad agere et facere, sic: *activae virtutis effectus ab agente procedens in id quod agenti subiicitur secundum illam virtutem*, v. g. intelligere, secare (1).

433. 2. Divisio Actionis. — Actio, iuxta *Gilbertum*, dividitur: in actionem animae et actionem corporis, quae sunt, addit *Alb. Moon.*, «*primae et formales differentiae actionis*» (2). Etenim: *actio animae* est effectus in materiam subiectam ab agente procedens non secundum corpus vel corporalem formam, v. g. intelligere, vivificare; *actio corporis* autem, est effectus in materiam subiectam ab agente procedens secundum corpus vel corporalem formam eius, v. g. secare, calefacere.

434. 3. Proprietates Actionis. — Ex data actionis definitione, sequentes proprietates habentur: r

1a Proprietas est «*actionis est esse in motu*»: actio enim, cum fit seu efficitur, est in motu, sumpto motu ut est processus formae moventis in id quod movetur: unde e contra proprium motus est esse in actione: unde physice sunt quid inseparabile.

2a Proprietas est «*actionis est ut passionem, materiae quae subiicitur, afferat et inurat*»: hoc est quod proprium actionis est ex se inferre passionem in patiens quod ei subiicitur, liquet ex definitione data: est enim ab agente in patiens effectus, qui in ipso recipitur et quo transmutatur: recipere enim et magis transmutari est pati, unde actio quantum est ex se est passionis effectiva, ideoque quidquid ex se et per passionem infert est actio.

3a Proprietas est: «*actionis est recipere contrarium*», et similiter passionis, unde *Gilbertus* «*facere atque pati recipiunt contrarium*»; haec contrarietas intelligitur: tum respectu effectus actionis, v. g. eradicare et plantare, et sic actio est actioni contraria effectui; tum respectu formae seu substantiae actionis, v. g. calefacere et frigefacere.

4a Proprietas est «*actionis est recipere magis et minus*», idem et

(1) Est tamen notandum quod, *actio* et *agere* formaliter differunt, ut ad invicem se habent sicut id quod est *in actu signato* ad id quod est *in actu exercito*.

(2) *Loc. prox. cit.* Tract. II, c. 3.

passionis, unde « facere et pati recipiunt... item pluris minorisque discrimina», sequitur ex praecedenti: dicitur enim magis et minus calefacere, ideoque intensior vel remissior calefactio.

435. e) De Passione. — Actioni necessario uti vidimus connectitur *passio*, ut causae effectus, unde merito nunc de passione, sed oppositorum opposita est ratio, ideo quaecumque, ut notat *Gilberts*, de actione dicta sunt, eadem convenire possunt in passionem, vocabulo tantum mutato» (1). Quare hoc unum tantum notare volumus *quoad* eius *definitionem*. Passio enim est abstractum verbi *pati*», quod proprie in physicis dicitur, hinc *secundum nomen* et proprie significat « *receptionem ab agente effectus qui in naturam sive contra naturam agit, prout est contrarium et destructivum seu nocivum naturae*», v. g. poenam recipere. Ex quo, nomen passionis transumptum est ad plura alia significare, inter quae est passio ut praedicamentum, quo modo opposita actioni definitur. Unde sic est «*receptio simpliciter actionis agentis, prout est tantum recipiens ipsum*»: et hoc modo logice acceptum liquet quod, totum consistit in pura receptione effectus ut ab agente egredientis in eo quod agenti subiicitur secundum illam virtutem, quod quidem actionem recipiens vocatur passum, sive hac receptione physice immutatur sive non.

S) De Ubi. — De Ubi pariter tria habentur: 1° *quid sit*; 2° *quotuplex sit*; et 3° *proprietates*.

436. 1. Definitio *ubi*. — *Ubi* post *Gilbertum*, sic definiri potest: «*circumscriptura corporis a circumscriptione loci prodiens*» (2).

Explicatur. — Dicitur «*circumscriptura corporis*», hoc est corporis circumscriptio, quae nil aliud est nisi adaptatio seu talis convenientia totius contenti ad totum continens, prout assignantur seu adaptantur principium et medium contento secundum rationem ultimi continentis, ita ut totum sii in toto, pars in parte, medium in medio etc. — Additur deinde «*a circumscriptione loci prodiens*», ut designetur quod *ubi* minime accipitur pro ipso loco, sed pro esse aliququaliter positum seu situm ipsius contenti in continente ut in loco, v. g. Petrus ubi est? hic vel in theatro. Ad huius plenioris notitiam, notandum est cum *Alb. Magn.* quod «est triplex circumscriptio. Est enim circumscriptio corporis continentis, et haec est actio quaedam. Et est circumscriptio circumscripti, et est quaedam passio. Et est circumscriptio procedens et causata ab utraque istarum, et est commensuratio locati ad locum, secundum quam loco in se et in communi vel huic particulari loco comparatur. Et haec circumscriptio est ubi secundum quod est speciale praedicamentum» (3). Sic igitur patet quod ubi formaliter est esse aliququaliter positum contenti in continente ut in loco, et sic est circumscriptio resultans immediate a circumscriptione loci, non vero immediate a loco.

(1) *Loc. cit.*, coi. 1262.

(2) *Loc. cit.*, coi. 1264.

(3) *Loc. cit.*, Tract. V, c. 1.

437. 2. Divisio roú Ubi. — Ubi, logice acceptum, sequenti modo dividi potest:

in ubi simplex, et est circumscriptio corporis simplicis a circumscriptione loci simplicis prodiens, v. g. punctum in loco; *in ubi compositum*, et est circumscriptio corporis compositi a circumscriptione loci compositi prodiens, v. g. trina dimensio in loco (1).

438. 3. Proprietates toQ Ubi. — Ubi sequentes proprietates communiter assignantur:

1a Proprietas est « *ubi nec remitti nec intendi potest* », quod est dicere non suscipere magis et minus, licet dicatur aliquid aliter et aliter esse altero in loco: «non enim dici potest alterum altero plus minusve in loco esse, quamquam maiorem vel minorem locum possidens. Porro, plus et minus nec in ipso ubi nec in quantitate cernitur » (2).

2a Proprietas est « *ubi per se contraria non suscipere* », locus enim, ut est dictum, est causa eius quod est ubi, porro « neque locus habet contrarium, nec enim loco locus contrarius adhiberi potest » (3), et sic ubi neque respectu sui ipsius habet contraria per se, neque respectu alterius est contrarium: contraria enim sunt in eodem genere. Unde si in quibusdam videtur esse contrarietas, v. g. sursum et deorsum, hoc non ratione ubi, sed ratione relationis ad invicem.

*j) De Quando. — De hoc praedicamento tria similiter habentur: 1o *quid sit*; 2o *quotuplex sit*; et 3o *proprietates*.

439. 1. Definitio too Quando. — Secundum *Gilbertum*, tó Quando sic definitur «*quod rationem significat ex temporis incidentia relictam, non tempus ipsum* » (4). Ex quo apparet quod, licet probe distinguendum sit quando a tempore, ab eo tamen independenter definiri nequit, seu ut generalius loquamur nequit definiri nisi relate ad rationem durationis, quae non solum in tempore, sed etiam in aevo et aeternitate includitur. Unde logice et universaliter tó Quando non incongrue sic definiretur: «*est quaedam praedicatio relictæ in eo, quod tempore seu alia duratione mensuratur, ex mensurante duratione*».

Explicatur. — Dicitur «*quaedam praedicatio* », ut denotetur quando esse quamdam positivam rationem quae de aliquo, ut de subiecto dicitur. — Dicitur vero *a relictæ* ut designetur modus quo haec praedicatio dicitur, videlicet per modum extrinsecae resultantiae eius cui subiicitur. — Additur < *in eo* » ut indicetur subiectum huius praedicationis (5). — Subiungitur «*quod tempore seu alia duratione mensuratur* », ut notificetur qualitas huius subiecti, quae talis est ut rationem mensurati habeat, consequenter aliud praeter ipsum supponit quod illud mensurat, et consequenter sit mensurans respectu

(1) Cfr. *Gilbertum*, loc. prox, cit., col. 12G5.

(2) Ita *Gilbertos*, *ibid.*

(3) Ita *Gilbertos*, *ibid.*

(4) *Ibid.*, col. 1262.

(5) Circa rationem *proprii subiecti* too Quando cfr. *Alb. Maon.*, op. cit., Tr. IV, c. VI.

mensurati, et hoc est tempus vel generaliter duratio. — Exinde clara sunt alia verba «*ex mensurante duratione*», quibus significatur, quod mensurans, sive tempore sive duratione, se habet ad mensuratum, ut causa ad subiectum in quo agit et cui relinquitur, ex eius causalitate, talis praedicatio ut effectus.

440. Corollarium. — Exinde iam colligi potest quod, -6 Quando *per se et formaliter* non est ipsum tempus, licet sit quid relictum ex adiacentia temporis vel durationis mensurantis esse; consequenter, quando et tempus non sunt idem. Licet enim inter se convenient in hoc quod in utroque datur quaedam continuata successio differentiarum seu instantium; *maxime tamen differunt*: tempus enim est mensurans, ideo quod est in tempore est eo mensurabile sicut numerabile numero; quando autem non est mensurans, ideo quod est in quando non est eo mensurabile, sed simpliciter dicitur tale ab eo quod relictum est a tempore in eo quod tempore mensuratur. Ex quo patet quod, tempus et quando ad invicem se habent ut causa et effectus, quemadmodum de loco et ubi dictum est.

441. 2. Divisio τ_{ou} Quando. — Ex allata τ_{ou} Quando definitione, ipsum sequenti modo dividi potest:

1° *ratione adiacentiae durationis*, quando dividitur: *in quando aeternum* (= aeternitatis), et est praedicatio relictæ in eo quod duratione seu nunc aeternitatis mensuratur quæ, cum sit quid simplex, indivisibile et inextensum, alicui praesenti non deest, nec alicui praeterito defuit, neque alicui futuro deerit, v. g. Deus ab aeterno fuit, nunc est et semper erit; *in quando temporale* (= temporis), et est praedicatio in eo relictæ quod mensuratur duratione temporis, quod, cum sit quid compositum, divisibile et continuum, diversimode diversis nunc res mensurat, v. g. quando hoc erit? cras.

Quando temporale cum tribus differentiis seu nunc coalescat, dividitur: *in quando praeteritum*, et est praedicatio relictæ, ex nunc praeterito seu ex eo quod abiit in eo, quod tempore mensuratur, v. g. quando hoc fuit? heri; *in quando praesens*, et est praedicatio relictæ, ex nunc praesenti, in eo quod tempore mensuratur, v. g. quando hoc est? hodie; *in quando futurum*, et est praedicatio relictæ, ex nunc futuro seu ex eo quod continget, in eo quod tempore mensuratur, v. g. quando hoc erit? cras.

2° *ratione actionis mensuratae* quando dividitur: *in quando simplex*, et est praedicatio relictæ in eo, quod tempore mensuratur, ex momento seu nunc esse vel ex tempore simplici; *in quando compositum*, et est praedicatio relictæ in eo, quod tempore mensuratur, ex tempore composito (1), v. g. esse in hora, die, etc.

442. 3. Proprietates τ_{o5} Quando. — Ex dictis sequentes proprietates τ_{o6} Quando assignantur.

(1) Tempus *compositum* consistit in composita actione, prout est mensura actionis compositae; tempus *simplex* consistit in simplici actione, prout scilicet est mensura actionis simplicis.

1a Proprietas est « *quando non accipit plus et minus* »-, nam «nec annus ipse, nec anniculus, magis annus esse posse, vel magis anniculus, videtur. Item, nec annus anno, nec anniculus anniculo, plus minusve dici potest » (1).

2a Proprietas est « *quando non suscipere contraria* »; sequitur ex praecedenti: quod enim aliquid sit susceptible magis et minus causatur ex eo quod possit habere contraria. *Praeterea*, contraria nequeunt simul esse in eodem; quando autem praeteritum, praesens vel futurum de eodem dicuntur, cum proprie quando non sit de tempore sed de re temporali; unde una eademque res quae erit cras est hodie et fuit heri; ideo unum quando alteri quando formaliter minime est contrarium (2).

0) De Situ. — Hic est nonum praedicamentum, quod a *Gilberto* « *positus* » et ab *Alb. M.* « *positio* » dicitur. De eo autem duo sunt: 1o *quid sit*; et 2o *proprietates*.

443. 1. Definitio Situs. — Sic enim logice definiri potest: (*collocatio ordinata partium ad invicem et in toto, et in loco totius ac partium* » (3).

Explicatur. — Rectius imprimis adhibetur « *collocatio ordinata* »; collocatio enim est quid compositum ex tó « *locatio* », quae est resultans quid ex loco, universaliter intellecto, et locato, et ex tó « *acol* » idest *acum* », quae sive simultatem sive continuitatem seu contiguitatem sonat: hinc collocatio est simultas et continuitas locantis et locati. — Cum dicitur « *a partium* » designatur subiectum quod collocatur seu est ipsum locatum. — Additur « *ordinata ad invicem* » ut denotetur quod ex simultate et continuitate talium partium resultari debet ordo quidam. — Subiungitur denique « *et in toto et in loco totius ac partium* », ut indicetur modus seu qualitas ordinationis resultantis illarum partium, quae ordinatio potest esse: vel respectu ipsius totius, idest prout ex ordinatione partium adinvicem resultat totum; vel respectu loci, qui est extra totum et partes totius, in quo tamen, ut in locante, adaptantur ut locata, et totum et partes totius.

444. Scholion. — Est animadvertendum quod, *jormaliter et per se*, situs et positio *non sunt idem*; omnis positio est situs, at non e converso; latius igitur patet situs quam positio, et prius situs dicitur de physicis et posterius de mathematicis: unde analogice de pluribus dicitur. Nam «cum situs per prius dicat ordinationem partium in loco et per posterius dicat ordinationem in toto. Positio autem e converso, per prius dicit ordinationem partium in toto et per posterius dicit ordinationem in loco » (4).

(1) Ita *Gilbertus*, *loc. cit.*, col. 1263.

(2) Hinc ait *Gilbertus*, quod « unum et idem quando, quemadmodum divinus, e futuro, praesenti, praeterito proficiscitur; neque fieri potest ut idem insecabile contraria duo capiat, quae praedicentur de ipso, iam contraria quae sunt in eodem simul haberi strato non possunt. At omnia tria quando, conluncti exacti consequentis, in eodem constare pariter atque simul Intelleguntur » (*loc. prox. cit.*).

(3) A *Gilberto* sic: « Positus est collocatio quaedam partium et ea quam facit ortus ipse digestio » (*Ibid.*, col. 1265-1266). Et ab *Alberto* sic: « Positio est quidam situs partium et generationis ordinatio » (*op. cit.*, Tr. VI, c. 1).

(4) ita *Alb. Maon.*, *loc. prox. cit.*

445. 2. Proprietates Situs. — Ex explicata definitione sequentes proprietates Situi assignantur:

1a Proprietas est «*situs inter se non habere contraria*»: licet enim quaedam in situ posita videantur habere contrarietatis modum, v. g. sedere et stare, tamen potius unum dicitur per relationem seu respectum ad alterum, ideoque relative sunt opposita et non vere contraria. Situs praeterea fundatur ultimate in quanto, cui, ut supra dictum est, non est contrarium.

2a Proprietas est «*situs non recipere magis et minus*»: ex praecedenti sequitur: non enim est magis vel minus situs sedere quam stare, neque aliquis sedens vel stans plus vel minus est sedens vel stans quam alter; ideo situs, intensionem et remissionem non suscipit.

3a Proprietas est «*situs est quod inter formas extrinsecus accidentes proxime pertinent (sic) ad substantiam*»: situs enim est vel artificialis vel «naturalis partium substantiae digestio» (1).

9 De Habitu. — Hoc est decimum et ultimum praedicamentum, de quo dicitur: 1o *quid sit*; et 2o *proprietates*.

446. 1. Definitio Habitus. — Habitus, logice et ut speciale praedicamentum, sic a *Gilberto* definitur: «*est et corporis et eorum quae circa corpus sunt applicatio, per quam hoc habere illa vero haberi denominantur*» (2).

Explicatur. — Dicitur imprimis «*et corporis*» ut indicetur finis gratia cuius habitus quaeritur. — Additur «*et coram quae circa corpus sunt*» ut designetur materia cui immediate habitus adaptatur et ex qua habitus sumitur. — Subiungitur «*applicatio*» ut significetur modus quo habitus partibus corporis adaptatur, scilicet per modum adiacentiae ut taliter exinde dicatur, v. g. a camisia corpori applicata, dicitur camisiatus. — Subditur denique «*per quam hoc habere illa vero haberi denominantur*», ut intelligatur effectus illius applicationis, ex quo effectu habetur talis denominatio, ut respectu corporis cui fit applicatio, est activa denominatio, ideo corpus dicitur habere camisiam, et respectu habitus applicati est passiva denominatio, ideo camisia dicitur haberi a corpore. Hinc iure *Albertus M.* istum habitum definit sic: a habitudo corporis ad circumstans quod figuram corporis talem vel talem accipit » (3).

447. 2. Proprietates Habitus. — Ex data Habitus natura sequentes proprietates habentur:

1a Proprietas est «*habitus secundum quid recipit magis et minus*»: dicitur enim secundum quid, quia in quibusdam hoc videtur verificari, sed potius ratione relationis quam includit, v. g. est «*calceator qui gallicis utitur et calceo quam qui vel calceo tantum vel gallicis*» (4); hoc tamen minime verificatur in habitu in se sumpto: unus enim non est alio magis vestitus qui pluribus vel melioribus quam qui paucioribus seu pauperioribus vestibus utitur.

(1) Ita *Gilbertus*, *loc. cit.*, coi. 1266-1267.

(2) *Ibid.*, coi. 1267.

(3) *Op. cit.*, Tract. VII, c. 1.

(4) Ita *Gilbertus*, *loc. prox. cit.*

2a Proprietas est « *habitus non suscipit contrarium n*: idem enim simul et semel est armatus, calceatus et tunicatus.

3a Proprietas est « *habitus in pluribus existit*»: haec liquet ex definitione: est enim habitus in corpore ut in habente et in his quae habita sunt circa corpus, ut in vestitu, in ornatu, in calceis etc.

SECTIO III.

De Postpraedicamentis (1).

448. Hucusque actum est de antepraedicamentis et de praedicamentis; remanet igitur de *postpraedicamentis* disserere. Huiusmodi enim nil aliud sunt nisi « *passiones quaedam seu proprietates genera seu praedicamenta consequentes* » (2); quorum interim quaedam omnia ac singula genera comitantur; inter enim ista genera habetur: *primo* distinctio, quaeque super oppositionem fundatur, et sic est «oppositio»; *secundo* unum altero prius et posterius, et sic est «prius»; *tertio* sunt tempore simul, et sic est «simul». Quaedam vero alia non omnia et singula genera comitantur: quae enim sunt in motu sunt substantia, quantitas, qualitas et ubi, et sic est «motus»; et denique quod dicitur habere est ipsa substantia relate ad alia genera, et sic est « *habitus* ». Exinde colligitur quod, postpraedicamenta sunt quinque, scii.: *oppositio, prius, simul, motus et habitus*. De oppositione satis locuti sumus in *Logica Formali*, agendo de passionibus totius propositionis; quapropter in praesenti, logice et breviter, absolvimus:

1o de $\tau\delta$ *prius* (A);

2o de $\tau\acute{o}$ *simul* (E);

3o de *motu* (C);

i"?

4o de *habitu* (D).

449. /1) De $\tau\acute{o}$ Prius. — Prius (= $\text{I}\rho\acute{o}\text{-repov}$) est « *modus quo unum altero praecedit* », hinc fit quod secundum rationem $\tau\acute{o}\text{u}$ prius habetur ordo eorum quae in uno genere sunt secundum praedicabilium coordinationem, ut in arbore porphyriana supra ostensum est: sequitur exinde ut prius sine posteriori concipi nequeat, et quod de uno dicitur de altero dicatur.

Secundum *Aristotelem* prius sequenti modo *dividi* potest:

1o *in prius tempore*, quod propriissime dicitur, et est id secundum quod alterum altero aetate prius et antiquius dicitur, v. g. iuvenis puero.

(1) Cfr. *Aristot.*, *De Categ.*, c. 8-12; *Boetium*, *In Categ. Arist.*, Lib. IV, coi. 263-294, (ed. cit.); *Alb. Magn.*, *Lib. de Praedicam.*, Tract. VII; *Cajetanum*, *hic in Arist.*, C. Javelli, *op. cit.*, Comp. Log., Tract. V, P. III; C. Alamanno, *op. cit.*, q. 15; 1. a S. Thoma, *op. cit.*, q. 20; C. Guerinois, *op. cit.*, Log. Mai., P. 1, q. 7; *Zigliara*, *op. cit.*, *Dialect.*, lib. I, c. 1, a. 8, n. IX, p. 42-43; *Oredt*, *loc. pr. cit.*, a. 4, n. 203-209; et alios.

(2) Cfr. 1-H. q. 49, a. 1.

2° *in prius inconvertibili consequentia*, et est id a cuius esse non valet consequentia ad esse alterius, bene vero e converso, v. g. unum est duobus prius, at consequentia non valet dicendo: datur unum ergo et duo, bene e contra.

3° *in prius ordine*, quod non dicitur relate ad ordinem simpliciter et absolute sumptum sed solum quoad nos; unde est id quod prius altero a nobis attingitur, v. g. in oratione, exordium ordine prius est expositione.

4° *in prius dignitate*, quod impropriissime dicitur, et est id secundum quod unum ratione officii vel honoris alterum praecedit, v. g. praeses prior ministris.

5° *in prius causalitate et natura*, et est id secundum quod unum est quomodocumque causa essendi alterius, etiamsi consequentiâ essendi reciprocentur, v. g. sol prior luce.

450. Scholion. — Est autem animadvertendum quod praeter praedictos modos t_{ou} prius, plures alii dantur «sicut prius in motu, prius in spatio, vel prius in loco, et in prima philosophia distinguitur unumquodque quoties dicitur, *et non hic habent determinari*, quia ad praedicamentorum genera non referuntur» (1).

451. B) De Tó Simul. — Post $?<\$$ prius venit *simul* ($= *A^a$), quod non est quid $t_{i>}$ prius oppositum sed ad ipsum se habet ut quid disparatum: $-<j$ prius enim opponitur posterius. Hoc igitur modo simul, ut est postpraedicamentum, dicuntur «*ea quae sunt coaeva*», quocumque modo sumpta coaeuitate.

Sic autem $t_{ó}$ simul acceptum sequenti modo dividitur:

1° *in simul tempore*, et sunt illa quorum generatio est in eodem tempore, hoc est quorum esse neutrum prius vel posterius incipit existere, v. g. gemelli.

2° *in simul natura correlationis*, et sunt illa quae convertuntur essendi consequentia inquantum scii, ab uno ad aliud et e contra, est bona consequentia sive sit affirmativa sive negativa, quorum tamen unum non est causa alterius, v. g. pater et filius, et idem habetur in correlativis omnibus *formaliter* acceptis.

3° *in simul natura divisionis*, et sunt illa quae ex eodem genere per divisionem mutuo sibi opponuntur, prout scilicet secundum eandem divisionem opposita sunt, v. g. volatile, pedestre et aquaticum dividunt idem genus, quod est animal.

452. C) De Motu. — Non est nobis hic de motu agere nisi ut est quid logicum et ut formaliter secundani intentionem dicit: physice autem et ut prima intentio de eo tractare *est Philosophi Naturalis*: «subtiliter enim de motu, ait *Alb. M.*, ad Physicum tractare perti-

(1) Ita *Alb. Magn.*, *loc. prox.*, *cit.*, c. 12.

net» (1); propterea sub hac logica consideratione motus est quid univocum, licet physice sit quid analogum (2). Hoc igitur modo non immerito motus definitur sic: «*dispositio seu tendentia qua subiectum aliter se habet nunc quam prius*»; consequenter, quaelibet variatio in subiecto qualitercumque effecta, potest dici motus hoc modo, et sic videtur quod motus « est transitus subiecti de uno in alium statum » (3).

Sic itaque definito, ab *Aristotele* motus *dividitur* in sex species. Nempe:

1° *in generationem*, et est illa qua subiectum tendit in esse substantiale seu in formam substantialem.

2° *in corruptionem*, et est illa qua subiectum tendit in non esse substantiale seu in non formam substantialem.

3° *in augmentationem*, et est illa qua subiectum tendit in debitam quantitatem secundum naturam.

4° *in diminutionem* (= imminutionem), et est illa qua subiectum tendit in non debitam quantitatem secundum naturam.

5° *in alterationem*, et est illa qua subiectum tendit in hanc vel illam qualitatem.

6° *in mutationem loci* (= lationem), et est illa qua subiectum secundum se totum de uno in alium locum transfertur.

453. D) De Habitu. — Habitus (= *habitus*), ut postpraedicationem, sumitur materialiter, scilicet pro verbo « *habere* », et sic significat « *diversos modos habendi* ».

Hoc enim modo habitus multipliciter dicitur. Nam:

1° *potestative*, hoc est ut dicitur esse in potentia seu potestate habentis ad actum; *passive*, prout dicitur non habere aliquid quod nos afficit, eoque patimur; *inhaesive*, pro qualibet qualitate inhaerente, ita ut habere qualitatem dicitur id cui qualitas inhaeret.

2° *quantitative*, hoc est secundum quantitatem quae subiecto inest ut mensura.

3° *qualitative* seu iuxtapositive, pro eo scilicet quod est circa corpus ut mutatum secundum figuram corporis, ita ut sic haberi sit in habentis decorem.

4° *partialiter*, inquantum aliquid dicitur habere partes, sive ut constitutivas sive ut integrales et potestativas.

(1) *Loc. prox, cit., c. 14.*

(2) Cfr. S. Thom., III *Phys.*, lect. 1.

(3) Status sumitur prout < significat quamdam positionis differentiam, secundum quam aliquid disponitur, secundum modum suae naturae quasi in quadam immobilitate » (IMI, q. 183, a. 1). Eodem modo quandoque loquitur S. D. de quiete et motu sic: « illud dicimus quiescere quod sc habet *similiter* et nunc et prius, et secundum sc totum et secundum partes suas. Ex hoc enim dicitur aliquid moveri, quod nunc et prius *dissimiliter* se habet, vel secundum locum vel secundum quantitatem, vel secundum qualitatem » (VI *Phys.*, lect. 5).

5° *contentive*, prout aliquid dicitur habere ut per modum continentis.

6° *possessive*, prout aliquid dicitur habere ut per modum possidentis.

454. Scholion. — Est denique animadvertendum cum *Alb. Magn.* quod <forte tamen adhuc apparebunt et alii modi eius quod est habere; sed qui magis consueverunt dici et usitati sunt apud sapientes sunt isti, qui pene omnes enumerati sunt; et si qui alii sunt, reducuntur ad istos» (1).

Articulus III.

LOGICA SYNTHETICO-DEDUCTIVA (2).

455. In duobus praecedentibus articulis egimus de Logica Analytica, tam in actu signato quam exercito, quae proxime ipsam primam mentis operationem, et remote secundam, respicit. Impraesentiarum, iuxta a nobis divisa, expendenda est *Logica Synthetico-Deductiva* seu *Rationalis*, quae scilicet tertiam mentis operationem respicit, cuius finis potissimus et praecipuus est syllogismus stricte deductivus seu demonstratio: hinc a quibusdam *Logica Demonstrativa* appellata est. Cum igitur obiectum et finis huius tractationis sit demonstratio, et de ea quaeri possit et ea quae ad ipsam sunt necessaria et praecognoscenda et ipsam demonstrationem, ideo duo conamur explicare:

1o de *praecognitis et necessariis* ad demonstrationem (Sect. I);

2° de *ipsa demonstratione* (Sect. II).

SECTIO I.

De Praecognitis et Necessariis ad Demonstrationem (3).

Cum demonstratio, quae cognitionis nostrae est ultimus modus perfectus, cognosci perfecte nequeat nisi praecognoscantur ea quae ab ipsa supponuntur, quaeque necesse est ut praecognoscantur,

(1) *Loc. prox. cit.*, c. 16.

(2) Cfr. *Aristot.*, Lib. I-II, *Post.-Analyt.*; *Boetium*, *In Post.-Anal. Artst. interpretatio*, P. L., Toni, cit., coi. 711-794; *Alb. Magn.*, *In lib. I-II Post.-Analyt. Artst.*; *S. Thom.*, *In 1-11 Post.-Analyt. Arist.*; *Scotum*, *ibid.*; *Cajetanum*, *ibid.*; *C. Javelli*, *op. at.*, *Comp. Log.*, Tract. XI; *C. Alamanno*, *op. cit.*, q. 21-37; *I. a S. Thoma*, *op. cit.*, q. 24-27; *C. Guerinois*, *op. cit.*, *Log. Mai.*, P. III; *Gredt*, *op. cit.*, c. HI, n. 210-234; et alios.

(3) Cfr. *Aristot.*, 1 *Post.-Anal.*, c. 1-5; *Boetium*, *op. cit.*, Lib. I, c. 1-5; *Alb. Magn.*, *op. cit.*, Tract. i; *S. Thom.*, *op. cit.*, I lib., lect. 1-12; *Scotum*, *op. cit.*, q. 1-38; *Cajetanum*, *loc. cit.*; *Javelli*, *op. cit.*, c. I; *Alamanno*, *loc. cit.*, q. 21; *I. a S. Thoma*, *loc. cit.*, q. 24; *Gredt*, *loc. cit.*, n. 214-222; et alios.

necnon ea ex quibus immediate procedit, quae sunt eius principia, ideo agendum est hic:

- 1° de praecognitorum *natura* (§ 1);
2° de principiorum demonstrationis *qualitate* (§ 2).

§1. <? Praecognitorum Natura.

Quod ad praecognitorum naturam attinet, post *Aristotelis* doctrinam, duo quaeruntur: 1° *an sint*; et 2° *quid sint*.

456. A) De Praecognitorum Existentia. — Cum proprius effectus demonstrationis, ut infra patebit, sit scientia, et huius proprium sit circa conclusiones versari, necesse est, ut conclusiones verae et rectae deducantur, ex aliquibus praenotis seu praecognitis procedere. Hinc, cum *Aristotele*, sequens conclusio statuitur.

457. Conclusio: «Omnis doctrina et omnis disciplina, ratione percipienda, ex praecedente fit cognitione».

Prob.: — Arg. I^a. (*a priori*). — Ens in potentia non reducitur in actum nisi per ens actu. Atqui ratio seu intellectus noster est ens in potentia relate ad quamlibet intellectivam cognitionem seu ad quamlibet doctrinam et disciplinam ratione percipiendam. Ergo in actum harum intellectus reduci nequit nisi per ens actu sibi proportionatum, quod est praeexistens cognitio.

Mai. est per se nota. — Min. patebit longe in *Psychologia*, unde breviter; cum enim intellectus noster sit circa ens in universali atque in infimo gradu intellectualium, consequenter maxime remotus a supremo et perfectissimo intellectu, ideo est simpliciter in potentia respectu omnium intelligibilium: quippe quod, experientia nobis compertum est quod, initio sumus intelligentes solum in potentia, et postea efficimur in actu intelligentes (1).

Consequentia: est recta: intellectus enim noster, cum sit talis naturae, nequit actu fieri sciens aut cognoscens nisi principiis seu instrumentis quae apud se habet, ita ut ad ipsum se habeant ut ens actu ad ens in potentia; quae igitur apud se non habet, ea intelligere numquam potest. Huiusmodi autem instrumenta, cum sint in ordine cognoscendi, sunt principia ex quibus cognitionem accipit, atque sunt quaedam primitivae actualitates ex quibus ad ulteriora sibi ignota devenire potest.

(1) Cfr. I, q. 79, a. 2.

Arg. II^a. (*a posteriori*). — Omnis nostra cognitio, quae est per conclusionem, per aliquam argumentationem seu syllogismum procedit, sive vulgariter sive scientifice expressum. Atqui liquet ex dictis in Logica Formali quod, omnis argumentatio, sive deductiva sive inductiva, ex aliquo praecognito principio procedit: argumentatione enim qualibet a noto ad ignotum devenitur. Ergo omnis doctrina et omnis disciplina, ratione percipienda, ex praecedente fit cognitione (1).

458. Scholion. — Est animadvertendum quod signanter posuimus cum *Aristotele* quod «*omnis doctrina et omnis disciplina... ex praecedente fit cognitione*», et minime dicimus quod «*omnis cognitio fit ex praecedente cognitionem*»: alioquin enim cognitio omnino impossibilis redderetur; si quaelibet enim cognitio ex alia praecedente fieret in infinitum abiretur quod repugnat. Unde dicimus quod *omnis scientia*, idest omnis cognitio per conclusiones habita et qua ut adepta intellectus quiescit, sive sit *doctrinalis* prout scilicet ab ore docentis seu doctoris recepta, sive *disciplinaris* prout a discente acquisita, simpliciter habetur ex aliqua priori cognitione. Proindeque iterum dicimus «*ratione percipienda*» seu intellectiva, ut sic excludatur cognitio experimentalis proprie dicta, quae non fit ex praeexistenti cognitione cum ipsamet sit intuitiva sensibilibus cognitio.

459. B) De Praecognitorum Natura. — Ostenso quod omnis doctrina et disciplina ex praecedente fit cognitione, nunc ostendendum est *cuius qualitates* sint haec praecognita. Cum huiusmodi autem sint ex quibus vel quibus scientia generatur, et scientia sit de conclusionibus, opus est recte scire: 1° *quae sint* ista praecognita; 2° *quomodo se habeant* ad conclusionis generationem; et 3° *quomodo conclusio in praecognitis cognoscatur*.

460. 1. De Praecognitorum Obiectivitate. — Praecognitio enim, de qua fit sermo, est actus potentiae intellectivae, ideo habere debet obiecta sibi proportionata circa quae versatur atque sunt ea quae praecognosci debent; ut insuper huiusmodi obiecta bene cognoscantur necesse est ut inter ea sit ordo quidam. Expendenda igitur haec duo:

a) *quod ad obiecta attinet* sequentia tantum proferimus:

Im. «Obiecta ante demonstrationem cognoscenda sunt: principium, subiectum et passio seu praedicatum». — Prob.: Cuius scientia seu cognitio per demonstrationem quaeritur in conclusione continetur. Atqui in conclusione propria passio de subiecto praedicatur, quae unita per medium in praemissis praesupponitur. Ergo antequam demonstratio conficiatur, necesse est praecognoscere ipsa eius incomplexa, scilicet, subiectum et praedicatum, quae in con-

ii) Cfr. I *Post.-Analyt.*, lect. 1.

clusione demonstrata uniri debent. Atqui liquet ex enarratis in tota logica, quod unio subiecti et praedicati per medium effici nequeat nisi vi cuiusdam principii. Ergo antequam demonstratio conficiatur opus est praeterea et principium praecognoscere. Ergo obiecta ante demonstrationem cognoscenda sunt: principium, subiectum et propria passio seu praedicatum (1).

IT. — «Modus praecognoscendi dictorum est: *quia est* de principio, *quia est et quid est* de subiecto, *quid est* de passione». — Prob, per partes:

Prob. 1* Pars (sc. *quia est de principio*). — Demonstrationis principium aut est axioma aut positio. Atqui de utroque cognoscitur tantum quia est. Ergo modus praecognoscendi principium demonstrationis est, quia est.

Mai. patet; demonstratio enim ex principiis immediate procedit, quae aut sunt communia et omnibus per se nota, et appellantur axiomata, dignitates seu maximae; aut huic vel illi scientiae sunt propria et dicuntur positiones.

Min. deck: In confesso est enim quod de principio, ut axioma, cognosci nequit nisi solum quia est seu quod verum est: cum enim sit, non solum secundum se, sed omnibus notum, in omnium intellectu adest et sua evidentia ei assentire debetur, unde ut huiusmodi de eo nequit cognosci quid sit sed solum quia verum est. *Adhuc*, tale principium est primum ex quo scientia per demonstrationem acquisita habetur atque ultimum in quo eadem scientia resolvitur: de primo porro et ultimo simpliciter nequit cognosci quid sit sed quod revera est (2). — *Praeterea*, principia immediata et propria huic vel illi scientiae, ex quibus conclusio immediate deducitur, sunt formaliter quid complexum: sunt enim enuntiationes seu propositiones quaedam. Complexa vero, ut talia, definiri nequeunt seu non habent quid est; sed cum verum vel falsum enuntient, de eis solum cognoscitur quia est. Ergo etiam de principiis ut positiones cognoscitur *solum* quia est (3).

Prob. 212 Pars (sc. *quia est et quid est de subiecto*). — Io Scientiae, quae demonstratione habentur, aut sunt rationales aut positivae. Atqui in utraque oportet de subiecto praecognoscere quia est. Subiectum enim cuiuslibet scientiae est causa passionum proportionatarum, quae in conclusione per demonstrationem cognoscuntur: non autem potest cognosci quod passiones revera de subiecto praedicantur, nisi quodammodo praecognoscatur et ipsum subiectum

(1) Cfr. I *PosL-Analyt.*, lcct. 2.

(2) Cfr. I *Post.-Analyt.*, lect. 2; De *Verit.*, q. 11, a. 1; *ibid.*, q. 16, a. 2; *ibid.*, q. 17, a. 1, ad 1««; I, *dist.* 17, q. 1, a. 3.

(3) Cfr. I *Post.-Analyt.*, lect. 2, 5; I, q. 117, a. 1.

quia est, licet in diversis diversimode: in scientia enim rationali, cuius subiectum a tempore et spatio abstrahit, sufficit ut cognoscatur in esse obiectivo; in scientia vero positiva, cuius subiectum a tempore et spatio dependet, opus est ut praecognoscatur in esse actuali naturae seu ut est actualiter in tempore et spatio. Ergo quocumque modo opus est ut de subiecto praecognoscatur quia est.

2° Scientia aut est a priori aut a posteriori. Atqui de utriusque subiecto necesse est praecognoscere quid est. In scientia enim a priori, quae demonstratione a priori fit, cognosci debet quid est rei illius subiecti, hoc est secundum eius realem definitionem: huius enim demonstratio procedit a causa ad effectum, unde nequit cognosci quid sit realiter effectus quin praecognoscatur quid sit realiter eius causa, eo quod quidditas subiecti est causa passionis. In scientia autem a posteriori, quae demonstratione a posteriori fit, sufficit praecognoscere quid est nominis illius subiecti, hoc est secundum eius nominalem definitionem: huius enim demonstratio procedit ab effectu ad causam, unde in hoc genere demonstrationis, utitur sicut termino medio et causa conclusionis, effectu loco quidditate subiecti quod est causa. Ergo quocumque modo opus est ut de subiecto praecognoscatur quid est.

Prob. 3^a Pars (sc. *quid est de passione*). — Passiones sunt accidentia subiecti. Atqui ut tales de eis praecognosci nequit quia est sed solum quid est; passionis esse est subiecto inesse, hoc autem est concludendum per demonstrationem, ideoque quia est de passione in sola conclusione demonstrata cognoscitur, ac per hoc ante conclusionem praecognosci nequit. Ergo de passione praecognoscitur solum quid est (1).

b) *quod ad praecognitorum ordinem attinet* dicendum est, quod, ut supra de *Postpraedicamentis* dictum est, ordo attenditur secundum prius et posterius; est autem aliquid altero prius, inter alia, vel tempore vel natura. Prius *tempore* unum altero praecognoscitur, inquantum est cognoscenti prius notum altero, hoc autem modo cognoscitur prima praemissa (= *maior*) argumentationis: est enim propositio omnino ceteris universalior, atque ideo a ratione sublectionis inferioris independeos, consequenter separatim et secundum se prius tempore cognoscitur. At prius *natura* licet dicatur de iis quorum unum est causa essendi quomodocumque alterius, tamen fieri potest ut in cognoscendo sint simul tempore, unde huiusmodi unum est altero prius natura *in essendo*, sed sunt simul tempore *in cognoscendo*: hoc autem modo universaliter accidit in iis *a quaecumque sunt sub universali, quorum habet cognitionem* » (2); sic igitur, quia secunda praemissa (= *minor*), formaliter maiori, tamquam sub universali con-

(1) Cfr. 1 *Post.-Analyt.*, lcct. 2.

(2) Ita Aristoteles, 1 *Post.-Analyt.*, c. 1.

tenta, est subsumpta et subiecta, simul tempore cum maiori et conclusione cognoscitur, ut praeclare declarat S. Thomas (1).

461. Corollarium. — Ex dictis iam aliquatenus colligi potest sensus eius quod communiter dicitur, nempe: « *nulla scientia probat seu demonstrat suum subiectum esse seu quia est, sed supponitur* », hoc, inquam, cum distinctione est intelligendum de quo optime Cajetanus, qui ait: «Potest siquidem scientiae nomine accipi ipse habitus scientificus, puta metaphysica aut geometria, etc., ut sit sensus: utrum omnis scientia, tam metaphysica quam geometria supponat suum proprium subiectum esse et non possit probari illud esse; et potest scientiae nomine accipi demonstratio, ut sit sensus: utrum omnis demonstratio supponat illius demonstrationis proprium subiectum esse, etc. Si *primo modo* intelligatur, respondetur secundum Averroem, quem Thomistae in hoc imitari videntur, quod non potest probari neque a priori neque a posteriori... Si autem intelligatur *secundo modo*, tunc dupliciter respondetur. *Primo*, quod omnis demonstratio supponit suum subiectum esse... Hunc modum dicendi omnino non repello. Fundamentum tamen non habet unde tantam provinciam subire cogatur... *Alio autem modo* respondetur et indicio meo nunc melius, (*licet ego priorem olim modum excogitaverim*), quod non omnis demonstratio supponit subiectum suum esse: quum aliqua quaerit et demonstrat illud, et hoc teneo universaliter in omnibus demonstrationibus terminantibus quaestionem an est » (2).

462. 2. De Conclusionis Generatione. — Liqueat conclusionem ex praemissis seu principiis generari, cum ex eis deducatur: ideo gaudent respectu conclusionis quadam causalitate; propterea petitur, cuius generis sit praemissarum seu principiorum *causalitas respectu conclusionis*.

Huic quaestioni breviter, post *Angelici* doctrinam, dicendum est quod, demonstrationis praemissae considerari possunt dupliciter: et objective et formaliter. *Objective* quidem sunt ipsae res quae assensu et propositione attinguntur, et hoc modo habent rationem causae materialis respectu conclusionis: praebent enim conclusioni materiam, id est terminos ex quibus resultat seu conficitur. *Formaliter* vero sunt assensus seu actus intellectus quibus propositiones demonstrationis indicantur, et hoc modo habent rationem causae efficientis respectu conclusionis: conclusio enim virtualiter in praemissis contenta, dum actualiter concluditur, revera ab eis efficitur (3).

463. 3. De Conclusionis Cognitione. — Dicto quomodo conclusio est in praemissis contenta, nunc breviter dicendum est *quomodo est in eis cognoscibilis*. Conclusio enim actualiter est dum actualiter

(1) Cfr. I *Post.-Analyt.*, lcct. 2.

(2) II *Post.-Analyt.*, c. I, ad dub.

(3) Cfr. II *Phys.*, lcct. 5; V *Metaphys.*, lect. 3, n. 778; I *Post.-Analyt.*, lect. 3; I, q. 14, a. 7; I *C. Gent.*, c. 57; C. Alamanno, *loc. prox. cit.*, q. 25, a. 5; I. a. S. Thoma, *loc. prox. cit.*, q. 24, a. 2.

ex praemissis infertur; consequenter usque dum actualiter non est illata, in seipsa seu simpliciter et actualiter non est cognoscibilis; cognoscitur ergo tantum in praemissis seu principiis, ex quibus infertur, virtualiter sicut et virtualiter est in eis; ideoque conclusio est praecognoscibilis solum secundum quid et virtualiter non autem simpliciter et actualiter, principia enim seu praemissae se habent ad conclusionem ut causa efficiens ad proprium effectum, qui ante sui actualement productionem, est in sui causa solum virtualiter (1).

464. Corollarium I^{um}. — Ex omnibus hucusque dictis colligitur quod, proprie et formaliter, praecognita demonstrationis sunt tantum *tria* nempe: principium, de quo *quia est* (= $\text{Ón } \&\text{rrt}$) cognoscitur; subiectum, de quo et *quia est* et *quid est* (= $\text{St i } \text{'ig} - i \text{ xai ri i} < m$) cognoscitur; et passio, de qua *quid est* (= $\text{?} < rn$) cognoscitur. Conclusio vero non est proprie cognita ut dictum est: non enim primo actum cognoscendi terminat neque illum conterminat.

465. Corollarium II^{um}. — Colligitur pariter quod, conclusio non est ipsi demonstrationi, quid absolute novum et omnino extraneum, nisi solum *exercite* seu *secundum eius actualement existentiam et cognitionem*: continetur enim, ut dictum est, virtualiter in principiis seu praemissis, ex quibus actu per demonstrationem deducitur, unde male quidam ex modernis aliter de hac re sentiunt, v. g. *Goblot* (2).

§ 2. De Principiorum Demonstrationis Qualitate.

466. Ut demonstratio scientiam simpliciter generet, opus est, ait *Aristoteles*, ut sit ex veris et primis et immediatis et notioribus et prioribus et causis conclusionis, hoc est ut principium ex quo demonstrative concluditur talibus conditionibus gaudeat. Ut igitur vis demonstrationis clarius pateat, eius principii *conditiones praecipuae* sunt nunc breviter dilucidandae; sunt enim: *immediatum* *cl per se notum*, *praedicatum de omni*, *praedicatum per se* et *secundum quod ipsum*.

467. A) De Principio immediato et per se noto. — Principium igitur demonstrationis debet esse propositio immediata et per se nota; de hac autem iam sermo fuit in *Logica Formali*, unde hic aliquid breviter additur.

Licet enim propositio per se nota secundum se convertibilis sit cum immediata, universaliter tamen loquendo non omnis pro-

(1) Cfr. I *Post.-Analyt.*, lcct. 3. — Ita optime Cajetanus ait: < quod conclusio est praecognita virtualiter, non autem cognita simpliciter. Cognosci enim virtualiter plus est quam cognosci potentialiter, sicut esse hominem plus est quam esse animal. Dicitur autem cognita virtualiter, quia est cognita in eius principiis, in quibus virtualiter continetur conclusio sicut in suis causis. Et tanto perfectius virtualiter cognoscitur, quanto principia propinquiora sunt conclusioni » (I *Post.-Analyt.*, c. 1, ad 4^m. Conclus.); Al b. Magn., *loc. pr. cit.*, c. 5-6).

(2) Cfr. *Rev. d. Science Phil.*, et *Théol.*, an. 1921, p. 533.

positio immediata est per se nota. Immediata enim potius dicitur respectu esse P_1 et S , nota vero respectu cognosci P' et S' ; immediata enim dicitur in qua medio caret, hoc est quod P_m , absque ullo medio interposito, est in S' ; ubi per se nota dicitur inquantum cognoscenti est evidens quod P' sit S_m vel in subiecto, ita ut alio non egeat ut ei notificetur. Hinc enim contingere potest quod stricte loquendo sit aliqua propositio immediata et tamen nobis non est per se nota, sed eget ut nobis notificetur alio medio, unde tunc immediata esset in essendo et mediata in cognoscendo; sicut etiam aliqua quae sit nobis per se nota et tamen sit mediata, hoc est quod P_m inest S° aliquo medio intercedente, v. g. nix est alba, et sic erit immediata in cognoscendo et mediata in essendo; vel denique sit aliqua quae sive in essendo sive in cognoscendo caret simpliciter medio, et tunc erit immediata in essendo et in cognoscendo simul seu per se nota etiam quoad nos, v. g. simul esse et non esse (1). Exinde liquet quod immediata stricte potius dicit carentiam medii in essendo, ubi per se nota carentiam medii in cognoscendo: at quandoque, ut patet coincidunt. Unde aliquid breviter est hic repetendum de natura et divisione propositionis per se notae, ut clarior demonstrationis conceptus habeatur.

Propositio per se nota igitur dicitur illa quae, ex propriis et non per alium terminum rationi P_1 et S' extraneum, cognoscitur, ideoque illa cognoscenti est nota absque ullo medio. Ergo haec propositio est immediata synthesis P' et S' seu ut saepe, ait S. Thomas, cuius P_m includitur in notione S' (2); unde ex simplici analysi unius termini habetur notitia synthesis utriusque termini.

Cum autem, ut est manifestum, propositio per se nota in recto et formaliter opponitur propositioni notae per medium, quot est ista tot est altera. Porro medium, quo synthesis propositionis notificari potest, est triplex: *unum* quoad nos tantum, sicut quando proceditur ab effectu ad causam: *aliud* quoad se tantum, sicut quando praedicatur passio de subiecto consequens differentiam subiecti; et *tertium* quoad se et quoad nos, sicut quando proceditur a causa ad effectum. Ergo triplex pariter est propositio non per medium nota seu per se nota. *Prima* quoad nos tantum, quae scilicet est nobis nota non per aliud medium relative seu respectu nostri, licet ex sua natura simpliciter medio non careat, v. g. nix est alba; *secunda* quoad se seu secundum se tantum, quae scilicet secundum se sumpta seu ex sua natura est nota non per aliud medium simpliciter, licet quoad nos medio non careat, v. g. Deus est; *tertia* quoad se et quoad nos, quae scilicet est nota non per aliud medium simpliciter

(1) Hinc Al b. Magn. inquit: « *Primum* autem dicitur per privationem anterioris: quia scilicet ante ipsum non est aliud; *immediatum* autem eo quod inter ipsum et subiectum nullum est medium. Primum autem et prius in hoc differunt: quia primum per privationem eius quod est ante dicitur; prius autem dicit comparisonem ad posterius. Prius autem et notius in hoc differunt: quia dicitur prius comparatum *ad rem*; notius autem dicitur per comparisonem *ad noscentem* » (op. cit., Tract. II, c. 2).

(2) Cfr. I, q. 2, a. 1; I C. Gent., c. 11; I, dist. 3, a. 2; De Veril., q. 10, a. 12.

neque relative, hoc est tum ex sua natura tum respectu nostri est nota non per aliquod medium, v. g. simultas entis et non-entis. Haec autem si sic est nota omnibus dicitur per se nota *quoad se et quoad nos* et vocatur « *dignitas* », « *axioma* », « *maxima* », etc. (1); si solum aliquibus, idest sapientibus, dicitur per se nota *quoad se et quoad nos sapientes*, et vocatur « *communis animi conceptio* » (2).

468. Corollarium. — Exinde colligitur quod, principia demonstrationis debent esse *propositiones per se notae et immediatae stricte*: demonstratio enim stricta debet esse ex iis quae non possunt aliter se habere, hoc est ex necessariis; demonstratio enim, ut infra patebit, est syllogismus faciens scire simpliciter seu cognoscere rem in conclusione per causas, quae non possunt aliter se habere; cum autem talis sit propositio per se nota ut ex dictis liquet, ideo est quod principia demonstrationis debent esse propositiones per se notae.

469. B) De Principio Habente Praedicatum « *de omni* ». — Non solum demonstrationis principia debent esse propositiones per se notae, sed etiam sint tales ut habeant praedicatum *de omni posterioristice* (3).

Propositio habens praedicatum « *de omni posterioristice* » illa est, cuius praedicatum de quolibet sub subiecto contento et in quolibet tempore verificatur, hoc est cuius praedicatum habet rationem definitionis seu partis definitionis, vel etiam proprietatis ipsius subiecti, dummodo subiectum sit terminus communis de pluribus praedicabilis, sive affectum sit signo affirmativo universali, sive non, v. g. homo est anima. Dicitur autem « *de omni posterioristice* » ut distinguatur a propositione cuius praedicatum est « *de omni prioristice* », de quo sermo fuit in *Logica Formali*: tale enim praedicatum solum et formaliter habet ut dicatur de quolibet sub eius subiecto contento, ad quod requiritur ut signo universali afficiatur, at ei minime convenit ut in omni tempore verificetur sicut in praedicatione « *de omni posterioristice* », hoc est non requiritur quod omni tempore praedicatum vere de subiecto dicatur, v. g. omnis homo currit, est propositio de omni prioristice non autem de omni posterioristice: non enim in omni tempore verificatur; e contra v. g. homo est animal, est propositio de omni posterioristice: prioristice enim est solum propositio indefinita.

470. Corollarium. — Ex quo infertur *quonam sensu* requiritur ut principia demonstrationis sint *de omni*, idest posterioristice: demonstratio enim debet esse ex talibus praemissis, quarum praedicatum verificatur de omni contento sub subiecto, necessario et semper: secus non esset ex necessariis et immediatis seu per se notis. Liquet igitur quod demonstratio stricte sumpta, procedere debet ex principiis habentibus praedicationem de omni posterioristice.

471. C) De Principio Habente Praedicatum « *per se* ». — Tertia conditio quae ad principium strictae demonstrationis requi-

(1) Cfr. Alb. Mag., *loci prox.*, cit., c. 4; S. Thomam, I *Post.-Anal.*, lect. 5.

(2) Sicut alibi notavimus, Scotus (I, dist. 2, q. 2) et Aureolus (I, dist. 2, q.], a. 4) hunc modum explicandi propositionis per se notae, eiusque acceptiones, acriter impugnant. Ad quorum solutiones cfr. Cajetanum, I *Post.-An.*, c. 3.

(3) Cfr. Alb. Mag., I *Post.-Analyt.*, Trac. 11, c. 7-18; S. Thom., *ibid.*, lect. 9.

ritur est, ut sit propositio cuius praedicatum per se dicitur de subiecto (1).

Quid est propositio cuius praedicatum de subiecto per se dicitur et quotaplici modo dicitur per se, satis supra in Logica Materiali, agendo de Universalis proprietatibus, ostensum est, ad quae remittitur studens.

472. Corollarium. — Ex dictis in loco citato *Logicae Materialis*, colligitur quod, proprie et stricte, solum illa propositio cuius praedicatum est *in primo vel secundo modo dicendi per se*, gaudet praedicato de omni posterioristice, idest quod necessario semper et omnibus convenit. Et ex tali praedicato per se debent constare principia demonstrationis stricte sumptae: huius enim conclusio est propositio per se nota, cum conclusio demonstrabilis sit cuius praedicatum se habet ad subiectum ut propria passio vel modum passionis habens, et ut sic propositionem per se notam constituat, ut patet ex dictis; consequenter et principia seu praemissae illius demonstrationis debent esse propositiones habentes praedicatum in primo vel secundo modo dicendi per se.

473. D) De Principio Habente Praedicatum *a secundum quod ipsum* ». — Ultima conditio quae requiritur ad principium strictae demonstrationis est, ut sit propositio cuius praedicatum secundum quod ipsum subiecto conveniat (2).

Propositio habens praedicatum *secundum quod ipsum* subiecto conveniens, est propositio de omni et per se et cuius praedicatum sit universale posterioristicum; aliis verbis, est illa cuius praedicatum convenit subiecto formaliter ut seu reduplicative ut tale et non propter aliquid aliud. Hinc ut formalis propositio secundum quod ipsum habeatur, requiritur: 1° *ut sit propositio de omni*: cum enim praedicatum subiecto adaequetur et cum eo sit convertibile, necessario debet omni sub illo subiecto contento convenire; 2° *ut sit propositio per se*: talis enim propositionis praedicatum est vel definitio seu pars definitionis, vel propria passio seu modum proprietatis habens; 3° *ut sit propositio cuius praedicatum sit universale posterioristicum*, idest cuius praedicatum sit adaequatum et convertibile cum subiecto; dicitur autem « *universale posterioristicum* » ut distinguatur ab « *universali prioristico* » seu praedicabili, quod est scilicet aptum natum esse in pluribus et de illis dici, de quo locuti sumus supra, quare ideo « *universale posterioristicum* » dicitur, quia versatum est seu receptum est in uno subiecto extra quod non invenitur, reperitur tamen in omnibus sub illo subiecto contentis; v. g. homo est risibilis est propositio *secundum quod ipsum*, e contra autem ista, figura habet tres angulos.

474. Corollarium Ium. — Exinde infertur quod principia demonstrationis debent esse propositiones, quarum praedicatum *secundum quod ipsum* subiecto convenit: praemissae enim strictae demonstrationis, ut ostensum est, debent esse propositiones per se, sive in primo sive in secundo modo, consequenter habentes adaequationem et convertibilitatem terminorum; ubi autem sunt termini convertibiles et adaequati, ibi sunt propositiones secundum quod ipsum ut dictum est; ideo praemissae illius demonstrationis sunt pariter propositiones secundum quod ipsum.

(1) Cfr. Al b. Magn., *loc. prox, cit.*; S. Thomam, *loc. prox, cit.*, lect. 10.

(2) Cfr. Al b. Maon., *ibid.*; S. Thomam, *ibid.*, lect. 11.

475. Corollarium IT". — Ex omnibus hucusque expensis recte generaliter deducitur quod, principia demonstrationis stricte sumptae debent esse propositiones tales qualitates seu conditiones praeseferentes, videlicet: ut sint per se notae seu stricte immediatae, ut sint de omni posterioristice, ut sint per se sive in primo sive in secundo modo, et ut sint secundum quod ipsum.

SECTIO II.

De Demonstratione.

Consideratis his quae sunt necessario praecognoscenda ad demonstrationem, qua scientia generatur, sermo nunc est *de ipsamet demonstratione*, quae accipi potest, *sive* in sua causalitate seu quoad eius naturam, *sive* in sui effectum seu quoad scientiam per ipsam generatam. Hinc ergo duo habentur:

1° de *natura* demonstrationis (§ 1);

2° de *effectu* demonstrationis (§ 2).

§ 1. De Demonstrationis Natura (1).

Accurate est demonstrationis natura investiganda, circa quam duo traduntur: 1° *quid sit*; et 2° *quotuplex sit*.

476. A) Definitio Demonstrationis. — Duas definitiones demonstrationis nobis exhibet *Aristoteles*, quarum altera alterius corollarium est. Ut saepe dictum est finis seu demonstrationis effectus est scientia seu scire, et ex hoc, *tamquam a causa finali*, sumit *Aristoteles* primam demonstrationis definitionem; demonstratio autem scire generat diversis mediis seu instrumentis, quae sunt quasi materia eius, exinde elicit *Aristoteles*, *tamquam a causa materiali*, secundam definitionem: «sic igitur, concludit *Angelicus*, *Aristoteles* de demonstratione dat hic duas definitiones: quarum *una* sumitur a fine demonstrationis, qui est scire; et ex hac concluditur *altera*, quae sumitur a materia demonstrationis » (2). Explicamus igitur has duas definitiones.

477. I. Definitio Demonstrationis ex Fine. — Demonstratio igitur ex hac ratione sic ab *Aristotele* definitur: « *sylogismus qui jacit scire* » (3).

Explicatur. — In hac definitione tria habentur explicanda, videlicet: « *tó sylogismus, facit et scire* », quae singillatim accurate expendenda sunt.

Dicitur « *sylogismus* » ut indicetur genus quo demonstratio ponitur sub ratione argumentationis, ideoque ut pertinens ad tertiam mentis operationem;

(1) Cfr. Auctores initio huius articuli III citatos.

(2) I *Post.-Analyt.*, lect. 4.

(3) ἢ ἄττὸς ὁ σὺλλογισμὸς ὅστις ἀποφασίζει τὸ ἀληθές: demonstrationem vero dico syllogismum qui facit scire» (I *Post.-Anal.*, c. II).

quare omnis demonstratio est syllogismus, non tamen omnis syllogismus est demonstratio.

Dicitur « *facit* » quo designatur influxus seu causalitas demonstrationis, de qua supra dictum est. Cum autem scientia, demonstratione effecta, alia sit actualis alia vero habitualis, dicimus quod, respectu scientiae actualis non tota demonstratio facit scire seu est causa scientiae, sed solum propria principia seu propositiones syllogismi recte dispositae atque in conclusionem influentes, in qua actu scientia continetur et exprimitur; respectu vero scientiae habitualis, tota et integra demonstratio, idest et praemissae et conclusio, facit scire seu est causa scientiae: eo quod tunc est completa et perfecta synthesis rationalis quae potest suum effectum causare in intellectu.

Dicitur denique « *scire* », quo designatur effectus seu finis demonstrationis. Ad cuius notitiam sciendum est, quod, scire quadrupliciter sumi potest: 1° *largissime et est rei cognitio* per ea quibus quomodocumque concludi potest, hoc modo etiam contingentia ad utrumlibet dicimus scire; 2° *large* et est rei cognitio conclusa per ea quae frequenter, licet non semper, contingunt, vel etiam quae uno modo semper se habent atque sunt immutabilia; 3° *stricte* et est rei cognitio conclusa per ea quae non solum sunt immutabilia, sed etiam quae uno modo et immutabiliter se habent, et hoc convenit tum principiis tum conclusionibus demonstrationis; 4° *strictissime* seu magis proprie et est rei cognitio uno modo se habens et immutabilis ut conclusa ab aliquo priori a quo habet tale esse et talem veritatem, et hoc scire proprium est demonstrationis (1).

At ut profundius intelligatur quid sit scire ut a demonstratione generatum, *Aristoteles* sic illud definit: «scire autem arbitramur unumquodque simpliciter, sed non sophistico modo secundum accidens, quando arbitramur nos cognoscere et causam per quam res est, quod ea huius causa sit, nec contingere ut hoc aliter sese habeat » (2); ex quibus verbis liquet quod ibi distinguitur inter scire simpliciter seu per se et scire secundum quid seu per accidens. Scire enim *simpliciter* (I per se, secundum totum) est scire aliquid in seipso, v. g. cognoscere substantiam in seipsa, ergo hoc modo aliquid scire est illud cognoscere gratia sui et non alterius; ubi scire *secundum quid* (= per accidens, secundum partem) e contra est cognoscere aliquid non in seipso, sed in alio seu gratia alterius, in quo est sive ut forma in materia sive ut pars in toto sive ut effectus in causa; et hoc modo cognoscere quia apparet esse scire per se et tamen de facto est gratia alterius est simile modo cognoscendi sophisticorum (3). Demonstratio autem non hoc modo facit scire, sed solum simpliciter et per se. Nam scire proprie et simpliciter dicitur, cum aliquid perfecte apprehendatur aut cognoscatur, quod fit quando eius veritas perfecte apprehenditur, ideoque quando in seipso cognoscitur seu secundum totum suum esse, quia « unumquodque sicut se habet ad hoc quod sit, ita etiam se habet ad hoc quod habeat veritatem » (4), hoc autem modo est causam rei cognoscere eiusque applicationem ad effectum, seu actualiter et non virtualiter est causam et effectum cognoscere, et hoc est proprie et simpliciter scire quod demonstratio facit (5).

(1) Cfr. *Alb. Magn.*, *loc. prox. cit.*, Tract. II, c. 1.

(2) I *Post.-Analyt.*, c. L

(3) Cfr. *Alb. Magn.*, *loc. prox. cit.*; S. Thomam, I *Post.-Analyt.* lect. 4.

(4) II *Metaphys.*, lect. 2, n. 298.

(5) Ad rem *Alb. M.*: < istae igitur differentiae sunt diffinientes hoc quod est *scire verissime*. Et prima quidem est *de medio* quod vere causa est, et quid et propter quid dicens: quia hoc est sciendi principium. *Secunda* autem accipitur *ex comparatione* causae illius ad causatum, quod scilicet illius causa sit: nec etiam illius ut illius est causa nisi sit propria et essentialis et immediata. *Tertia* vero quae dicit: et non contingit hoc aliter se habere, accipitur *in parte consequentiae*. Ita quod *primae duae* respiciunt consequens quod scitur; *tertia* respicit consequentiam secundum quod ex syllogismo scitur. Et prima quidem duo sunt demonstrationis secundum quod demonstratio est; tertium est demonstrationis secundum quod demonstratio est syllogismus... » (*loc. prox. cit.*).

478. Corollarium. — Ex hac demonstrationis definitione sequitur quod, quia facere scire simpliciter est rerum essentias cognoscere, et hae sunt immutabiles seu non possunt aliter se habere, ideo demonstratio efficit « *rei certam cognitionem* », consequenter et « *necessariam cognitionem* » quia quod non potest aliter se habere necessarium est esse, ideoque et « *perfectam cognitionem* » cum sit actualis et non virtualis. Exinde, remanet iustificata definitio aristotélica ex fine data, eo quod scire est effectus seu finis verus demonstrationis; unde bene breviter dicitur *tsyllogismus scientiolis*» seu « *syllogismus apodicticus* ».

479. II. Definitio Demonstrationis ex Materia. — Corollarie autem ex praecedenti definitione deducitur alia demonstrationis definitio ex parte materiae, eo « quod in omnibus quae sunt propter finem, definitio quae est per causam finalem, est ratio definitionis, quae est per causam materiale et medium probans ipsam »(1). Sic igitur ex hac ratione definitur demonstratio ab *Aristotele*, scilicet: syllogismus procedens « *ex veris, et primis, et immediatis, et notioribus, et prioribus, et causis conclusionis* » (2).

Explicatur. — Dicitur *a ex veris*», ut designetur requiri, non solum bonitatem consequentiae seu rectitudinem ex parte formae syllogisticae, sed et praeterea rectam materiam syllogisticam hoc est ut propositiones in se sint verae et non falsae: necesse est enim « id quod scitur esse verum. Et sic conclusionem demonstrationis, quae facit scire, oportet esse veram, et per consequens eius propositiones: non enim contingit verum sciri ex falsis » (3).

Dicitur autem « *et ex primis et immediatis* », ut significetur quod demonstratio procedere debet ex principiis quae non sunt alio medio demonstrabilia, sed per seipsa sunt manifesta vel ut talia in aliqua alia scientia supponuntur, unde quantum ex se sunt indemonstrabilia, ita ut inter ista prima principia et conclusionem demonstrandam non sit aliud medium quo probari seu demonstrari possit conclusio, ideoque debent esse propositiones immediatae et in essendo et in cognoscendo; unde et dicitur « *ex primis* » relate ad alias propositiones quibus probari possent, et « *ex immediatis* » relate ad medium demonstrandi quo carent. Non est tamen his particulis intelligendum quod, demonstratio procedat immediate et actualiter ex primis et immediatis principiis quae dignitates seu axiomata vocantur: secus enim non concluderet distincte et simpliciter, ideoque non faceret scire simpliciter, cum ex talibus principiis procedit solum virtualiter et mediate; sed intelligendum est quod immediate procedit solum ex propriis principiis, quae sunt prima et immediata, idest definitio subiecti sive praedicati.

Subiungitur « *et ex notioribus conclusionis* », quibus manifestatur modus seu qualitas qua principia in demonstrando gaudere debeant. Est enim demonstratio in genere syllogismi, cuius est, ut docuimus, a noto ad ignotum procedere, at praeterea ipsius demonstrationis est facere scire simpliciter: si itaque ab ignotis vel aequae notis ad conclusionem demonstrandam procederet, nulla scientia simpliciter generaretur; ad hoc ergo opus est ut demonstratio procedat ex praemissis quae sint causae in essendo conclusionis quae demonstrari debet, ac per hoc ipsa conclusione notiores: *propter quod enim unumquodque est tale et illud magis* (4). Hoc autem fieri debet in utraque demonstratione, sive *quia* sive *propter quid*, at

(1) I *Post.-Anal.*, lect. 4.

(2) *Loc. cit.*, c. 2.

(3) I *Post.-Anal.*, lect. 4.

(4) Quoad *huius axiomatis* explicationem, cfr. Alb. Magn., *op. at.*, Tract. II. c. 5; S. Thomam, *loc. prox. cit.*; Cajetanum, in I *Post.-Analyt.*, c. 2.

diversimode: in demonstratione enim quia, sufficit procedere ex notioribus quoad nos licet quoad se sint minus nota; at in demonstratione propter quid requiritur ut sit ex notioribus et quoad nos et quoad se.

Subditur autem «et ex *prioribus conclusionis*», ut causalitas et efficientia demonstrationis indicetur: diximus enim supra quod, praemissae seu propositiones demonstrationis sunt causa conclusionis, ita ut tunc scientia actu habeatur cum causa cognoscitur, eo quod scientia est de causis; causa autem naturaliter et per se prior est suo effectui; igitur ut demonstratio ad conclusionem procedat, qua facit scire simpliciter, necesse est esse ex praemissis seu principiis quae priora sunt ipsa conclusione demonstranda.

Additur denique «et *causis conclusionis*», sequitur ex praecedenti particula: demonstratio enim facit scire simpliciter, quod sine causis conclusionis haberi nequit: hoc enim nil aliud est nisi rem per causam illius rei cognoscere ut dictum est; si igitur demonstratio non procederet ex causis conclusionis, minime faceret scire conclusionem simpliciter; causae autem istae sunt ipsae praemissae, quaeque non solum sunt causae conclusionis in inferendo seu in cognoscendo, verum etiam in essendo. Et sic remanet explicata definitio demonstrationis ex parte materiae quoad omnes eius singulas particulas.

480. Corollaria. — Ex hucusque explicatis de duabus demonstrationis definitionibus sequentia corollaria, scitu maxime necessaria, sunt elicienda.

Coroll. I^m. — Colligitur *primo* quod demonstratio, tamquam ex principiis immediate et actualiter conclusionem inferentibus, procedit ex illis quae sunt *propria eique immediata*, et non quae sunt *extranea* et cuiuslibet scientiae *communia* ut sunt ea quae axiomata seu dignitates vocantur, quibus nonnisi mediate, virtualiter et tamquam a principiis regulantibus procedit: unde inquit *Aristoteles*: «Demonstratio vero est, quando ex veris et primis conclusio fit, aut e talibus, quae per prima quaedam et vera principium cognitionis sui sumpserunt» (1).

Coroll. K^{um}. — Colligitur *secundo* quod propria principia ex quibus, *actu et exercite*, demonstratio conclusionem demonstrandam deducit, est *definitio subiecti vel praedicati*, de quibus, supra dictum est quod, ante demonstrationem oportet praecognoscere quid est; hae autem definitiones vocantur principia prima et immediata demonstrationis (2). Hinc est quod, medium propriae demonstrationis est ipsa definitio, quod potiori modo habetur in demonstratione *propter quid*: ipsa enim demonstratur passionem subiecto inesse, et cum *propter quid* per causam procedat, ideo eius medium est id quod est causa concludendi passionem subiecto inesse: hoc autem est definitio utriusque, et subiecti scilicet et praedicati seu passionis (3).

(1) I *Topic.*, c. 1; cfr. S. Thomam, I *Post.-Analyt.*, lect. 4.

(2) Principia ratiocinationis sunt principia seu propositiones immediatae, quae per alias nequeunt demonstrari seu probari, saltem in illa scientia in qua ut principia assumuntur. Hoc autem generali modo principia immediata sunt: *dignitas* (— axioma, maxima, pronuntiatum) et est communis animi conceptio, quae statim terminis perceptis cognoscitur et subito acceptatur; et *positio* et est oratio quam non oportet demonstrare sed ponere et acceptare ut veram; haec autem, alia est *suppositio* (« hypothesis) cum oratio sit probabilis cui fit demonstratio; alia *petitio* (=■ postulatum) et est oratio de qua addiscens nec est eiusdem opinionis neque contrariae et tunc oportet ut demonstrator hoc ab eo petat; alia est *definitio* (=1 thesis), quae rem de qua agitur explicat (cfr. *Aristot.*, I *Post.*, c. 2; S. THOM., *ibid.*, lect. 5, 19; I, q. 7, a. 3; *ibid.*, q. 32, a. 1, ad 2«~).

(3) Cfr. II *Post.-Anal.*, lect. 1-2.

Coroll. inam. — Colligitur *tertio* quod, quia demonstrationis est ex causis conclusionis procedere, et hoc maxime locum habet *in demonstratione propter quid*, ideo ut universaliter sit dictum, intelligendum est de causis *in essendo* et *in cognoscendo*, sicque etiam in demonstratione quia verificatur (1). Causa autem est quadruplex, et secundum omnes procedi potest *in demonstrando* (2).

Coroll. rVu". — Colligitur *quarto* quod, demonstratio non procedit ex *praemissis* singularibus sensibilibus, sed *universalibus*: « quia tam secundum sensum quam secundum intellectum cognitio magis communis est prior quam cognitio minus communis » (3).

Coroll. Vum. — Colligitur *denique* quod, demonstratio proprie fit *in prima figura syllogistica*: ex omnibus enim figuris, prima est quae magis ac simpliciter facit scire, cum in ea magis syllogizetur medio propter quid; atque praeterea modi perfecti figurarum sunt illi pertinentes ad primam figuram, ita ut ceteri ad eam reducantur, sicuti in Logica Formali docuimus (4).

481. Scholion Im. — Est *primo* animadvertendum quod, ut aliqua propositio sit demonstrabilis, opus est: 1° ut sit *in materia necessaria* et *per se*: de iis enim quae sunt in materia contingenti proprie non est demonstratio (contra *Vasquez* et *alios*): hac enim ratione *Aristoteles* syllogismum demonstrativum distinguit ab aliis (5); 2° requiritur et sufficit ut *medio extrinseco probetur*: unde propositio quae est per se nota et immediata et in essendo et in cognoscendo est indemonstrabilis; secus autem si sit immediata in essendo et mediata in cognoscendo: tunc enim medio extrinseco non caret et eo probari potest, idest sive per effectum, sive causam cxtrinsecain aut exemplarem sive etiam per reductionem ad impossibile, ut facit v. g. *Metaphysica* de primis principiis.

482. Scholion IIm. — Est ultimo animadvertendum quod, optime fit demonstratio absque circulo vitioso seu principii petitione: lo cum causa demonstratur a posteriori seu per effectum, et postea cum effectus demonstratur a priori seu per causam: sic enim non demonstratur idem per idem, quum medium in utraque demonstratione formaliter sit diversum: non enim idem demonstratur, cum causa et effectus sint formaliter et essentialiter diversa; neque per idem demonstratur, cum demonstratio a priori et a posteriori specificè differant. Hinc est quod scientia per utramque demonstrationem habita est ceteris omnibus potior et certior (6); 2° cum una causa a priori per aliam causam demonstratur, v. g. formalis per finalem, materialis per efficientem, etc.: causae enim sunt sibi invicem causae in diverso genere.

483. B) Divisio Demonstrationis. — Explicata natura demonstrationis, eius divisio est nunc expendenda, quae non est proprie generis in species, sed *analogi in analogata*. Dividitur enim:

(1) Cfr. I *Post.-Anal.*, lect. 23.

(2) Sic enim: lo si passio scu proprietas de subiecto demonstratur per causam externam» medium est definitio illius causae; 2« si causa externa per effectum, medium est ipse effectus loco definitionis causae; 3° demonstrationis propriae et perfectae medium est definitio causae intrinsecae seu essentialis ipsius subiecti; 4* demonstratio est vera, non tamen omnimode perfecta, si ut medium assumatur definitio proprietatis seu passionis demonstrandae; 5° ad esse rei scu an res sit demonstrandum, medium est definitio secundum nomen (cfr. I, q. 1, a. 7, ad 1 > *; q. 2, a. 2, ad 2"«»).

(3) I, q. 85, a. 3; cfr. I *Post.-Anal.*, lect. 11-12.

(4) Cfr. I *PosL-Anti/.*, lect. 26.

(5) Cfr. I *Post.-Anal.*, c. 6; I *Topic.*, c. 1-2.

(6) Cfr. *Aristot.*, I *Post.-Anal.*, c. 27; S. Thomam, *ibici.*, lect. 41.

1° *ratione materiae seu medii: in demonstrationem propter quid*, et est illa quae ad effectum procedit ex causa propria et proxima seu immediata et adaequata rei demonstratae; vel ad conclusionem procedit ex principiis per se notis et immediatis tam in essendo quam in cognoscendo; *in demonstrationem quia*, et est illa quae ad causam procedit ex effectu proprio et proximo seu immediato sive ex causa seu ratione remota vel inadaequata rei demonstratae; vel ad conclusionem procedit ex principiis per se notis et immediatis in cognoscendo (1).

484. Corollarium. — Exinde manifeste colligitur quod, formaliter et per se iuxta definitiones supra allatas de demonstratione, *sola* demonstratio *propter quid* ut hic est definita hoc nomine gaudet et est qualibet alia potissima (2). Hinc etiam colligitur quod ad hanc divisionem reducitur illa alia quae communiter traditur: *in demonstrationem a priori*, quae a causa ad effectum procedit; et *in demonstrationem a posteriori*, quae e contra. Cautè tamen attendendum est quod, sicut duplex est causa remota, ita et duplex effectus remotus: una enim causa remota est illa quae suo effectu mediato est aequalis et convertibilis, altera autem est effectu superior et non convertibilis; similiter, est unus effectus remotus *ex sola*, non tamen omni, causa tali procedens, v. g. respirare solius animalis est non tamen omnis, et est alter effectus *ex omni*, non tamen soli, tali causa procedens, v. g. vivere omnis animalis est non tamen solius. Exinde: *lo vera et recta demonstratio a priori* est, si fiat ex causa remota primo sensu accepta; et etiam si fiat secundo sensu accepta, dummodo demonstratio sit negativa: si affirmativa nil demonstraret; 2° *vera et recta demonstratio a posteriori* est, si procedat ex effectu remoto primo sensu accepto et demonstratio sit affirmativa et non negativa; et etiam in secundo sensu accepto, dummodo demonstratio sit negativa et non affirmativa.

Itaque apparet reductio huius speciei demonstrationis ad illam propter quid et quia. Si enim *demonstratio a priori* procedat ex causa propria et adaequata est *demonstratio propter quid*, si remota et inadaequata est *demonstratio quia*; unde omnis demonstratio propter quid est demonstratio a priori, non autem e contra. Pariter *demonstratio a posteriori* quae procedit ex effectu vel proprietate rei pertinet ad *demonstrationem quia*, unde omnis demonstratio a posteriori est demonstratio quia; non autem e contra (3).

485. Scholion. — Est autem, quoad praedictam divisionem, animadvertendum: *Primo*, quod demonstrationi a posteriori est similis alia quae est *per signum*: omnis enim effectus sensibilis est signum necessarium suae causae (4). *Secundo*, quod cum demonstratio a priori per causas procedat, et causa sit quadruplex, per omnes procedere potest, uti supra dictum est. *Tertio*, quod hodie a plerisque solet interponi tertium membrum demonstrationis, scilicet *a simul-*

(1) Cfr. I *Post-Anal.* § lect. 23-26; I, q. 2, a. 2, ct *loe. paral.*

(2) Cfr. I, q. 47, a. 1, ad 3'«.

(3) Hac ratione quidam philosophi promiscue iis utuntur, v. g. Cahd. Lorènzelli; cfr. *Phil. Theor. Inst. Log. P. IV*, lect. 3, n. 11, p. 116 (Rom.-Paris., 1896).

(4) Cfr. HI, q. 62, a. 1.

lineo (= quasi a priori), et est illa quae procedit ex hoc quod ratio unius est idem vel simul cum ratione alterius, quod fit: vel quia sunt inter se correlativa, vel quia inter unius rationem et alterius est solum distinctio rationis ratiocinantis. Verum, putamus hanc demonstrationem esse vel a priori vel a posteriori, et ad alterutram reduci.

2° *ratione quantitatis: in demonstrationem universalem*, et est illa qua demonstratur propria passio de suo primo et adaequato subiecto, ita ut T, t, M sint termini convertibiles, v. g. Rationale est risibile: homo est rationalis: homo est risibilis; et *in demonstrationem particularem*, qua demonstratur propria passio non de suo primo et adaequato subiecto, sed de aliquo sub illo subiecto contento, sive sit species sive individuum, v. g. Habens tres angulos est triangulus: isosceles est triangulus: isosceles habet tres angulos; vel sic: Socrates est homo: homo est risibilis: Socrates est risibilis (1).

3° *ratione qualitatis: in demonstrationem affirmativam*, et est illa qua ex praemissis affirmativis, sive universaliter sive particulariter, affirmative concluditur, v. g. demonstratio in Barbara vel Darii; *in demonstrationem negativam*, et est illa qua ex una praemissarum negativa, sive universaliter sive particulariter, negative concluditur, v. g. demonstratio in Celarent vel Ferio (2).

4° *ratione modi: in demonstrationem ostensivam* (= directam), et est illa qua demonstratur aut probatur rem esse vel non esse positive ex principiis seu praemissis veris et necessariis; *in demonstrationem impossibile* (= indirectam, reductionem ad absurdum), et est illa qua demonstratur rem esse sic vel non ex eo quod oppositum asserere esset falsum seu absurdum et impossibile (3).

486. Corollarium. — Exinde manifeste liquet *magnum discrimen* esse inter demonstrationem ostensivam et ad impossibile: Nam, 1° *in ostensiva*, habetur conclusio penitus vera et necessaria, sive affirmative sive negative; *in altera*, conclusio penitus falsa et impossibilis; 2° *in ostensiva*, praemissae secundum rem seu veritatem notiores sunt ipsa conclusione; *in altera*, conclusio quoad falsitatem et impossibilitatem notior est praemissis; 3° *in ostensiva*, fit demonstratio naturam eius servando, scilicet, procedendo ex prioribus et notioribus quoad veritatem; *in altera* hoc non verificatur, eo quod procedit ex magis notis quoad falsitatem. Itaque utraque demonstratio maxime discrepat.

487. Scholion. — Est denique animadvertendum quod praeter demonstrationis divisiones hucusque allatas (4), solent a *Logicis* assignari aliae duae, nempe:

(1) Cfr. S. Thomam, 1 *Post.-Anal.*, lect. 37-38. — Haec divisio aliis terminis hodie a quibusdam enuntiata est subdivisio demonstrationis propter quid, idest: in *perfectissimam* (a universalem) et *minus perfectam* (a particularem), cfr. Gredt, *loc. cit.*, n. 211.

(2) Cfr. S. Thomam, *loc. prox. cit.*, lect. 31, 32, 39.

(3) Cfr. S. Thomam, *Inc. prox. cit.*

(4) Imo et alii ex modernis adhuc ulterius demonstrationem dividunt: in *absolutam* et *relativam*; *puram*, *empiricam* et *mixtam* (cfr. Zigliara, *op. cit.*, pp. 163-164, n. X-XI). Verum has et similes alias non esse demonstrationes nisi Improperie, et potius sunt argumentationes quam verae demonstrationes.

demonstratio regressiva, et est illa in qua proceditur ab effectu nobis noto ad cognitionem causae occultae, et simul deinde a causa sic cognita regreditur ad effectum, demonstrando eius rationem per ipsam causam. Haec est vera et utilis demonstratio, quaeque, ut supra insinuavimus, absque circulo vitioso vere demonstrat; *demonstratio circularis* (= demonstratio in orbem), et est quaedam species argumentationis, in qua proceditur ex causis ad causas et ex effectibus ad effectus, idest, ab eodem ad idem atque per eandem formam seu speciem demonstrationis ratiocinatur. Haec est omnino inutilis et nugatoria, atque est circulus vitiosus et fallacia petitionis principii; exinde *Aristoteles* probat quod impossibile est circulariter aliquid demonstrari, *sumpto circulo formali et uniformi*: hac enim possibilitate posita, sequeretur quod idem esset principium et conclusio, prius et posterius, magis et minus notum; et praeterea, idem per idem probaretur, consequenter nulla demonstratio, nullaue scientia haberetur (1). Exinde ulterius concluditur quod, in veris demonstrationibus, tam in iis quae constant ex illis quae sunt in primo modo dicendi per se quam quae in secundo modo, omnino repugnat processus in infinitum (2).

§ 2. De Demonstrationis Effectu seu De Scientia (3).

Expleta demonstrationis causalitate seu natura, remanet ultimo loco *de eius effectu* seu *de scientia* disserere. De hac igitur quaerimus: eius naturam, eius qualitatem seu specificationis principium et demum eius classificationem quam schematico-comparative exhibemus. Unde in praesenti sermo est:

- 1° de *natura* scientiae (>A);
- 2° de *specificatione* scientiae (B);
- 3° de *classificatione* scientiae (C).

A) De Scientiae Natura.

Scientiae naturam considerare possumus dupliciter: *absolute et in se*, hoc est in sua propria essentia independenter a qualibet alia virtute seu qualitate intellectus; *relative et comparative*, prout aliis qualitatibus intellectus comparatur. Et utroque modo aliquid breviter dicere conamur.

I. - De Scientiae Natura Absolute Sumpta.

Hoc enim modo considerata *tria* praecipue veniunt considerata: 1° *quid sit* scientia; 2° *quotuplex sit*; et 3° *eius subordinado*.

(1) Cfr. *Aristot.*, I *Post.-Anal.*, c. 3; *S. Thomam*, *ibid.*, lect. 8; *Cajetanum*, *ibid.*, c. 3, 13.

(2) Cfr. *Aristot.*, *ibid.*, c. 19-23; *S. Thomam*, *ibid.*, lect. 31-36; *Javelli*, *loc. prox. cit.*, c. 10; et alios.

(3) Cfr. *Aristot.*, I *Post.-Anal.*, c. 27-33; *Boetium*, *ibid.*, c. 23-26, P. L., Tom. cit., coi. 740-744; *Alb. Magn.*, *ibid.*, Tract. V, c. 5-9; *S. Thomam*, *ibid.*, lect. 41-44; *Scotum*, *ibid.*, q. 46-47; *Cajetanum*, *ibid.*, cap. 22-25; *C. Javelli*, *op. cit.*, Comp. Log., Tract. 11, c. 12; *C. Alamanno*, *op. at.*, q. 28-37; *D. Mas*, *Comm.*, in 11, de Priori Analyst Arist.; *I. a S. Thoma*, *op. cit.*, q. 26-27; *Zigliara*, *op. cit.*, *loc. prox. cit.*, n. 111-1V, p. 159-160, et in *Critic.*, lib. III, C. U, p. 309-318; *Gredt*, *loc. pr. cit.*, q. 4. n. 223-234; et alios.

488. «) Definitio Scientiae. — Scientia *abstracte* dicitur a verbo *scire* » quod, ut supra retulimus, ab *Aristotele* describitur sic « *scire nutem arbitramur unumquodque simpliciter, sed non sophistico modo secundum accidens, quando arbitramur nos cognoscere et causam, per quam res est, quod ea huius causa sit, nec contingere ut hoc aliter sese habeat* » (1). Hanc scientiae definitionem, secundum sensum usuali datam, antea philosophice explicavimus, ex quo non immerito scientia, *secundum rem* et *in genere* accepta, breviter ita definiri potest: «*unitas multiplicatis* ».

Explicatur. — Ne in similem definitionem idealistarum, qui fere dicunt scientiam esse unitatem in multiplicitate et multiplicitem in unitate, incidere videamur, breviter nostra explicatur. In confesso est quod definitio, ut exhibita, praescindit a qualibet qualitate seu quolibet modo quo scientia habetur, atque apparentem antinomiam involvere videtur. At hoc nihil est. Nam, potentia intellectiva cognoscitiva, cntitative una, plura atque diversa obiecta materialiter respicit et ut ab ipsa cognoscibilia; ex parte igitur obiecti materialis habetur « *multiplicitas* ». At illa obiecta multiplicia (materialiter) non attinguntur a potentia cognoscitiva nisi sub unica cognoscibilitatis ratione formali, qua diversa obiecta formaliter in ratione intelligibili seu cognoscibili uniuntur et ad quam reducuntur: hoc autem fit eô quod scholastice dicitur obiectum formale quo seu sub quo; ex parte igitur obiecti formalis sub quo est ■*unitas* », ex qua resultat unitas et in habitu scientifico et in potentia cui talis habitus scientificus inest. Ubi ergo ex ratione obiecti materialis est multiplicitas, ex ratione obiecti formalis quo est unitas illiusmet multiplicitis, quae quidem unitas in homine est synthesis quaedam deductiva per demonstrationem, ut ex ante habitis liquet; sicque ergo tota definitionis antinomia evanescit et explicata manet (2).

Inquantuin vero scientia est homini appropriata, eiusque rationem sequens, *dupliciter* definiri potest, secundum duplicem scientiae considerationem, nempe: *ut actualis* et *ut habitualis* (3), et utrumque modum scientiae hic explicamus.

489. 1. Definitio Scientiae Actualis. — Definiri enim potest sic: « *actus intellectus quo certe et evidenter cognoscitur res necessario*

(1) 1 *Post.-Anal.*, c. 2.

(2) Definitio hacc apud nos est fortasse nova *formulation?*, non autem sensu et explicatione. Scribit enim ad rem Ioan. a S. Thoma :« Unitas enim vel distinctio potentiae proportionem debet habere cum obiecto circa quod versatur et operatur: quia specificè et essentialiter dependet ab illo. Oportet ergo assignari in obiecto, *habente tantam diversitatem*, aliquam rationem per quam *unitatem aliquam* habeat secundum proportionem ad talem potentiam, et illa formalis ratio si attingitur a potentia *tamquam res* attacta, dicitur ratio formalis quae. Sed tamen, quia solent *plures formalitates* concurrere in aliquo obiecto ut proportionando potentiae, illa formalites, *quae est ultima et determinativa ceterarum*, dicitur ratio formalis sub qua: quia *sub ipsa* reliquae ponuntur et *ab ipsa* ultimate et magis determinate servatur *unitas* vel *distinctio*... Ergo oportet assignare aliquam rationem quae, *ultimate* determinet et *ad unitatem* reducat *omnem istam diversitatem*; et hacc est ratio sub qua » (*Cursus Thcol.*, P. 1, q. 1, *Disp.* 11, a. 7, n. 13; Coloniae 1711).

(3) Cfr. II *de Anima*, lect. 1, n. 216; II, *dist.* 24, q. 2, a. 4, ad 4 . — Praeterea datur alia acceptio scientiae, scilicet *systematica* seu *ut systema* et est quidam logicus organismus unius vel alterius rei scibilis seu plurium ac diversarum quaestionum harmonice constituentium unum corpus logicum, cuius quaelibet partialis quaestio — essentialiter et quantitative iugiter eadem —, respicit harmoniam totius aedificii scientifici et ipsum aedificium partium harmoniam sicut et in corpore physico apparet, v. g. scientia philosophica Thomistica.

per demonstrationem habita», vel etiam sic: «actus intellectus quo firmiter assentitur propositioni verae necessario demonstratione deductae ».

Explicatur. — Dicitur «*actus intellectus*» ut indicetur scientiam ad genus cognitionis pertinere; cognitio enim est actus resultans ex potentia intellectiva seu cognoscitiva et obiecto cognoscibili, consequenter est actus scientis in actu, hoc est resultans ex sciente et scibili taliter ut, sciens in actu est scitum in actu, v. g. intellectus specie Petri informatus fit ipsemet Petrus in esse cognito, sicut sciens in potentia dicit ordinem ad scibile radicaliter et entitative ut tale sumptum: quapropter actus iste intellectus est unitas quaedam et subiecti cognoscentis (= *toû Ego*) et obiecti cognoscibilis (= *roû non Ego*), hoc enim modo ait S. Thomas quod «*scientia est assirniliatio intellectus ad rem scitam*» (1) seu *impressio vel coniunctio sciti ad scientem*» (2). Actus vero iste intellectus non est ille actus qui elicitur ab intellectu ut perfecto habitu scientifico et est eius actuale exercitium, sed formaliter est actus quo primo generatur seu acquiritur scientia (3). — Dicitur vero «*certe*», quia intellectus suo actu rei scitae absque omni errandi formidine adhaeret. — Subditur *evidenter*», prout intellectus ob rei claritatem nequit ei non assentire, imo et quasi ad id cogitur; est enim de re non quocumque modo illata sed demonstrative, cuius est, ut supra docuimus, concludere immediate ex principiis habentibus praedicationem immediatam et per se notam, necessariam, universalem et secundum quod ipsum, et mediate ex prmissimis principiis quae axiomata dicuntur (4). — Additur denique «*per demonstrationem habita*» ut designetur quod res scibilis certe et evidenter, non est ut simpliciter cognita, sed est quaedam logica synthesis per ipsum intellectum actu illata seu deducta ex principiis, et hoc est proprium scientiae, cuius est manifestare unum ex alio deducendo (5).

490. Corollarium. — Ex huius definitionis explicatione manifeste colligitur, quod *quibusdam qualitatibus* debet esse praeditum scientiae obiectum seu circa quod proprie versatur. Sunt enim: 1° *universalia*: demonstratio enim, ut diximus, est ex principiis de omni et secundum quod ipsum seu universalibus; praeterea, scire est cognoscere causam rei et ea quae non possunt aliter se habere, hoc est necessaria quae sunt universalia; et demum, scientia, ut in propria potentia, est in intellectu qui universalis est (6); 2° *necessaria*: sequitur ex praecedenti (7); 3° *entia per se*: non enim est ens per accidens, quia sicut non est per se unum ita nec per se definibile, et medium demonstrationis, qua scientia habetur, est definitio ut

(1) *De Pot.*, q. 7, a. 5.

(2) I, *dist.* 35, q. 1, a. I, ad 3>»; cfr. VII *Phys.*, lect. 6.

(3) Cfr. I, q. 89, a. 6, ad 3«m; *de Verit.*, q. 20, a. 3, ad 3>«; III, *dist.* 31, q. 2, a. 4, c. et ad 6im.

(4) Cfr. I, *dist.* 17, q. I, a. 3; *de Verit.*, q. 16, a. 2; *Quodl.* III, q. 12, a. 1, ad !«■.

(5) Ita inquit Io an. a S. Thoma: «Communiter autem duplex conditio seu ratio debet concurrere in constituenda et assignanda formali ratione alicuius scientiae. *Primam* in quo convenit generaliter cum omni lumine intellectuali, scilicet quod constituatur *per immaterialitatem* seu abstrahibilitatem a materia: inde enim sumitur spiritualitas seu intelligibilitas obiecti; et ita abstrahibilitas *non est ratio ipsa formalis*, sed *principium a quo* sumitur ratio formalis cognoscibilitatis obiecti in linea intelligibili. *Secundum*, quod constituat illuminationem seu manifestationem intelligibilem, non modo simplici, sed *modo illativo et scibili*: quia scientia manifestat deducendo unum ex alio» (*Curs. Theol.* I pr cit n. 12)

(6) Cfr. II, *de Anima*, lect. 12, n. 377-380; I *Post.-Anal.*, lect. 4, 16, 42.

(7) Cfr. VI *Ethic.*, lect. 3.

dictum est; et neque potest esse ens per accidens, eo quod hoc in paucioribus est seu est defectus eius quod est in pluribus, de quibus est vere scientia (1).

491. 2. Definitio Scientiae Habitualis. — Hoc modo accepta scientia ita definitur: « *habitus demonstrativus, idest ex demonstratione causatus* » (2).

Explicatur. — Dicitur « *habitus* » ut designetur quod scientia: Io non est *quaedam habilitas* in anima ad species intelligibiles recipiendas ab intellectu (3), et ad quem convertitur, ut *Avicenna* dicit: non esset demonstratione acquisita sed nobis naturalis (4); 2° neque est *simplex receptio* seu *collectio* vel *ordinatio specierum intelligibilium* in intellectu (5) (ita v. g. *Algazel*, *Scotus*, *Suarez* etc.); licet enim haec ordinatio sit causa scientiae habitualis non tamen ratio formalis eius. Nam ordinatio haec est in qualitate dispositionis quae a qualitate habitus distinguitur; scientia praeterea habituali, sicut et quolibet habitu, facile, prompte et delectabiliter res scitas intellectus considerat, quod illa ordinatione non habetur; item species intelligibiles aliarum additione vere augentur, scientia vero habitualis augmentum non patitur nisi solum extensive (6); sed 3° est *prima species qualitatis ut connotans scibile*: quidquid enim ab alio patitur et movetur per moventis actum disponitur, exinde in passo generatur quaedam qualitas, quae habitus dicitur; licet praeterea sine habitu scientiae assensus de conclusione elici possit, non vero tam faciliter, prompte et delectabiliter sicut per habitum (7). Et licet denique iste habitus scientificus *extensive et materialiter* sit multiplex, *in se* tamen et *formaliter* neque est collectio plurium habituum, sed *una et simplex qualitas*, cum illam materiale[m] multiplicitem non respiciat nisi in ordine ad unum ex quo habet unitatem (8).

Dicitur denique in definitione « *demonstrativus* seu *demonstratione causatus* », hoc autem remanet explicatum ex dictis supra de demonstratione et mox antea in praecedenti definitione (9). Solum notandum quod non committitur circulus in definiendo, cum diximus supra quod « *demonstratio est syllogismus faciens scire* » et hic *ascientia est habitus ex demonstratione causatus*→: utrobique enim medium in definiendo est *formaliter* diversum; ibi demonstratio definita est per scire ut per causam finalem, hic vero scientia definita est per demonstrationem ut per causam efficientem, in quo nullum vitium est ut ex dictis supra liquet (10).

(1) Cfr. I *Post.-Anal.*, lect. 42; VI *Metaphys.*, lect. 2, n. 1172-1175; XI *ibid.*, lect. 8, n. 2268-2283.

(2) Cfr. VI *Ethic.*, lect. 3.

(3) Hoc est, *ab intellectu agente*.

(4) Cfr. *De Verit.*, q. 10, a. 2; *ibid.*, q. 12, a. 1, ad lum; *ibid.*, q. 20, a. 2; 1-11, q. 50, a. 5; III, *dist.* 14, q. 1, a. 1, q. 2 et 3.

(5) Hoc est, *in intellectu possibili*.

(6) Cfr. *De Verit.*, q. 2, a. 1, ad 6¹®; 3⁴®; 5⁶®; 7⁸®; 10¹¹®; 4, ad 9^{*}®; *de Virt. in Com.*, a. 12, ad 4^{*}®; *de Virt. Card.*, a. 4, ad 9^J®; I, q. 14, a. 2, ad 3[<]®; *ibid.*, q. 88, a. 1, ad 2^{*}®; *ibid.*, q. 89, a. 5; I-11, q. 54, a. 4, ad 3[»]®; II, *dist.* 3, q. 3, a. 1.

(7) Cfr. I-11, q. 49, a. 1; *ibid.*, a. 2, ad 3[«]®; *ibid.*, a. 3, ad 1^{**}®; *ibid.*, a. 4; *ibid.*, q. 50, a. 2; *ibid.*, q. 54, a. 4, ad 4[»]®; *De Verit.*, q. 4, a. 5; *ibid.*, q. 21, a. 6; *De Virt. in Comm.*, a. 1; *de Malo*, q. 16, a. 12; III, *dist.* 23, q. 1, a. 1; *ibid.*, *dist.* 31, q. 2, a. 4, c. et 6^{*}» et alibi.

(8) Cfr. HI, q. 54, a. 4. — Ita omnes Thomistae post *Angelicum*, cfr. Cajetanum (I-II, q. 54, a. 4); Ferrariensem (1 *C. Gent.*, c. 56); Alamanno (*op.cit.*, q. 31); I. a S. Th. (*op. cit.*, q. 27, a. 2), et alios.

(9) Cfr. VI *Ethic.*, lect. 3.

(10) Cfr. I. a S. Thoma, *op. cit.*, q. 26, a. 1.

492. Corollarium I[®]. — Ex hucusque explicatis colligitur *primo* quomodo scientia *formaliter distinguitur* a ceteris habitibus evidentibus intellectus, nempe: *ab arte, sapientia, prudentia et intellectu*. Omnes enim simul cum scientia se habent ad verum, quia important rectitudinem rationis; « sed tria eorum, scilicet sapientia, scientia et intellectus, important rectitudinem cognitionis circa necessaria: *scientia* quidem circa conclusiones; *intellectus* autem circa principia (1); *sapientia* autem circa causas altissimas, quae sunt causae divinae. Alia vero duo, scilicet *ars* et *prudentia*, important rectitudinem rationis circa contingentia » (2).

493. Corollarium IT^m. — Colligitur demum quod quam maxime inter se differunt *sapientia* et *scientia*; non est quidem distinctio oppositi ad oppositum, sed *superioris ad inferius*, eo quod sapientia est de altissimis causis et ex altissimis causis procedit, ubi scientia est de inferioribus et ex inferioribus, ita ut formaliter ad invicem se habeant ut regulans ad regulatum, seu *rectius* ut essentia ad proprietates (3).

494. b) Divisio Scientiae. — Exposita scientiae definitione, eius divisio est nunc expendenda; dividitur enim sequenti modo:

1° *ratione obiecti* essentialiter dividitur secundum obiectum formale, ex quo scientiae unitas seu divisio et specificatio desumitur; de huius specificatione erit sermo in sequenti.

2° *ratione dependentiae* scientia dividitur: *in subalternantem* et *subalternatam*, de quibus mox.

3° *ratione materiae seu medii* dividitur: *in scientiam propter quid*, et est effectus demonstrationis propter quid; *in scientiam quia*, et est effectus demonstrationis quia.

4° *ratione modi* dividitur: *in speculativam*, cuius finis seu effectus est veritas absolute; *in practicam*, cuius finis seu effectus est operatio; et *in factivam*, cuius finis seu effectus est factio seu facere, de quibus saepe locuti sumus (4).

c) Subordinatio Scientiae. — De scientiae natura, absolute sumpta, remanet ultimo disserere de eius subalternatione seu subordinatione, de qua investigatur: 1° *natura*; et 2° *conditiones*.

495. 1. Natura Subordinationis Scientiae. — Ut ipsum nomen indicat *subalternan* est *sub altero poni* seu *ordinari*; unde, generice loquendo, subalternado scientiae est « *positio seu ordinatio unius scientiae sub alia a qua quomodocumque dependet* ». At a philosophis solet triplex species subordinationis distinguere. Et revera:

(1) Intellectus hic sumitur non pro potentia intellectiva, sed pro habitu principiorum ut non concreatus cum ipsa potentia intellectiva, sed ut qualitas ei superaddita. Cfr. S. Thomas, 1-11, q. 53, a. 1; 11 C. Gent., c. 78; VI Eth., lect. 5.

(2) I Post.-Anal., lect. 44; cfr. VI Ethic., lect. 3; I-II, q. 57t a. 2.

(3) Cfr. in Boet, de Trinit., q. 2, a. 2, ad 1-».

(4) Cfr. De Verit., q. 3, a. 3; *ibid.*, q. 14, a. 4; De Viri., q. 1, a. 7, c. et ad lumen III C. Gent., c. 25; I, q. 14, a. 16, et alibi.

1° *subordinado impropria* quae ex parte finis causatur, inquantum scilicet una scientia respicit finem superiorem et altera inferiorem qui superiori est subiectus, v. g. equestris militari, militaris politicae. Et vocatur impropria, quia non semper manifestationem veritatis praebet, sed dumtaxat adiumentum seu ministerium et imperium, quod a subordinatione stricte dicta omnino distinguitur.

2° *subordinado propria*, quae ratione principiorum causatur, inquantum una scientia accipit ab alia sua principia, non quidem ut communia sibi et aliis scientiis ut sunt axiomata: non esset enim proprie subordinado sed dependentia; sed principia quae de se et ex se non resolvit in ea quae sunt per se nota, sed formaliter inquantum sunt manifestata et demonstrata a scientia superiori, v. g. musica arithmeticae. Et haec est duplex: *simpliciter*, cum una scientia simpliciter non habeat sua principia nisi ut manifestata ac demonstrata ab alia, quaeque ex se nullo modo in principia per se nota resolvit, v. g. psychologia experimentalis psychologiae rationali; et *secundum quid*, cum una scientia quandoque ab alia accipit aliquod principium sive ad simpliciter demonstrandum sive ad defendendum, licet sua principia in per se notaolvere possit.

3° *subordinado propriissima*, quae ratione subiecti causatur, inquantum unius subiectum est contentum sub alterius subiecto, non contentione speciei sub genere ita ut subiectum subalternatae addat subiecto subalternantis differentiam essentialem sive propriam passionem, sed contentione comparativa materialis ad formale, ita ut subiectum subalternatae addat subalternanti solum differentiam accidentalem, et sic subiectum inferioris scientiae est sub subiecto superioris, ut per applicationem formalis ad materiale, v. g. Perspectiva (= architectura) sub Geometria (1).

496. Corollarium. — Ex dictis clare infertur quod, subalternatio seu subordinado, *stricte et formaliter*, in scientiis nihil aliud est quam, « *unius scientiae subiectio ad aliam quoad principia et subiectum formale* », ita ut scientia inferior seu subalternata demonstret procedendo ex principiis demonstratis seu notis in scientia superiori seu subalternante, atque de eodem subiecto formali est, ita ut sic ad invicem se habeant sicut id quod est in actu exercito ad id quod est in actu signato, prout scilicet scientia subalternata applicat subiectum subalternantis ad materiam, a qua ipsa subalternans formaliter abstrahit.

497. 2. Conditiones Subalternatae Scientiae. — Ex hucusque explicatis de facili est assignare conditiones requisitae ad formalem rationem subalternationis scientiarum; huiusmodi conditiones optime a Cajetano (2) assignantur. Et revera:

Ia conditio: quae est essentialis et formalis, est: *scientiae subalternatae est procedere ex principiis notis non per se, sed lumine subalternantis seu supe-*

(1) Cfr. 1 *Post.-Anat.*, lect. 25; I, q. 1, a. 2; *ibid.*, a. 6, ad 2»» ; In *Boet, de Trinit.* q. 2, a. 2, ad 5««' ct ; *ibid.*, q. 5, a. 1, ad 5«n ; *De Vcrit.*, q. 14, a. 9, ad ; *Opuse.* 42, c, 14; ct passim.

(2) *Comm*, in h^o P., q. 1, a. 2.

rioris scientiae »; scientia enim subalternans suam evidentiam accipit immediate ex et in primis principiis per se notis; at subalternata illam accipit solum mediate et remote ex et in principiis per se notis, immediate autem ex et in subalternante; scientia igitur subalternata est evidens evidentia subalternante, inquantum scilicet illam habet ut mutuam et participatam ab alterius evidentia, propterea subalternata dicitur prout sub altera posita, ita mediante altera accipit lumen seu evidentiam ex primis principiis per se notis.

2a conditio: *scientia subalternata habet rationem scientiae formaliter ex continuatione seu continuabilitate ad subalternantem* »; sequitur ex praecedenti; nam, evidentiam suarum conclusionum habet inquantum formaliter participat subalternantis evidentiam; omnis enim scientia, habet rationem scientiae, formaliter ex eius continuatione ad habitum superioris, eo quod ab eo evidentiam accipit, cum formale et essenziale scientiae stricte dictae seu rationalis sit evidentiam suarum conclusionum habere, non ex se et in se, sed formaliter ex alio et in alio, ut ex definitione scientiae explicatae est manifestum.

3a conditio: « *subalternata subalternanti formaliter addit accidentalem differentiam* »; non enim addere potest essentialem differentiam essentialiter inferiorem neque ut propriam passionem: non essent enim duae scientiae sed una et eadem, cum ad eandem scientiam, cuius est agere de genere, pertinet pariter agere de speciebus illius generis et essentialibus differentiis eius atque proprias eius passiones demonstrare. Solam igitur *differentiam accidentalem* addit, qua subiectum subalternatae redditur inferius subiecto subalternantis atque ab ea distincta, sicque mediante subalternante subalternata resolvit seu reducit suas conclusiones in prima principia per se nota. Itaque subalternata est de obiecto inferiori inferioritate accidentali superaddita obiecto subalternantis.

4a conditio: « *subalternata et subalternans ad invicem formaliter opponuntur medio, et non est necesse obiecto vel subiecto* »; hoc est quod, aliis conditionibus gaudet medium in demonstrando utriusque scientiae: in subalternante enim medium immediate principiis per se notis unitur, in subalternata autem eis mediate unitur, scilicet mediante habitu alterius speciei, quo materia huius a materia subalternantis efficitur extranea atque aliud principium specialium passionum et veritatum in esse scibili, ut liquet ex dictis.

5a conditio: « *subalternata et subalternans compossibiles sunt in eodem subiecto* »: non est enim inter eas, ut dictum est, oppositio subiecti, sed solum *medii* in conclusiones demonstrando.

6a conditio: « *principia immediata et proxima subalternatae cognoscibilia sunt et habitu evidentiae et fidei simul* »: cognoscuntur enim habitu evidentiae prout habitu scientiae subalternantis cognoscuntur, et cum subalternata, ut talis, formaliter sit scientia ex eius continuitate ad subalternantem, ideo habitus iste evidentiae seu scientificus per se ei convenit; atque et habitu fidei cognoscuntur, prout subiectum demonstrans conclusiones in subalternata illa principia assumit ut manifestata et probata in subalternante; itaque habitus scientiae seu evidentiae per se praedictis principiis subalternatae convenit, ubi habitus fidei solum per accidens, idest ratione subiecti in quo est.

498. Corollarium I^oq^m. — Ex dictis colligitur *primo* quod, *scientia subalternata*, sive actu et exercite ad subalternantem continuatur sive non continuatur, est tamen *idem habitus specificus cum ea*. Habitus enim subalternatae, ex se et intrinsece, inclinatur ad habitum subalternantis: nil enim in ea est demonstrabile nisi principiis iam manifestis evidentia superioris seu subalternantis. Quando igitur actu et exercite ad subalternantem non continuatur, minime propterea habitus ille scientificus des-

truitur vel diversus habitus generatur: secus enim incassa esset illa continuibilitas ad subalternantem, quae necessario rationem subalternationis sequitur ut ex dictis est manifestum (1).

499. Corollarium II^{um}. — Colligitur *secundo* sensus eius quod dicitur *subalternans scit propter quid et subalternata quia* ». Nec enim intelligitur quod, quaelibet subalternata semper sciat quia et nullomodo propter quid; neque quod subalternans formaliter omnes subalternatae, ut talis, conclusiones attingat: esset enim unius obiectum formale cum alterius obiecto formali identificare. Sed intelligendum est illud dictum *formaliter et per se*, hoc est: quod subalternata, inquantum est formaliter subalternata, scit quia; eadem autem subalternata, inquantum formaliter subalternantis evidentiam participat, scit propter quid; sub diversa igitur ratione formali eadem subalternata scit et quia et propter quid, ita ut quae subalternans in generali et in actu signato tradit, in particulari et in actu exercito huic vel illi determinatae materiae applicantur a subalternata (2).

II. - De Scientiae Natura Relative Sumpta.

Investigatis iis quae ad scientiae naturam absolute acceptam spectant, considerandum est de ea *ut relative sumpta*, non quidem respectu intellectualium habituum evidentium, a quibus iam vidimus formaliter distingui, sed respectu habituum inevidentium qui proprie sunt: *opinio* (= probabilitas), *fides* et *suspicio*, quibus adiungitur *ignorantia* et *dubium* quae non sunt stricte habitus. De his igitur breviter, cum iterum in *Criteriologia* fiet sermo; quare exposito hic *quid est* unumquodque, habebitur ex consequenti clarior notitia scientiae. Et revera.

500. 1. De Opinione. — Sic enim definiri potest: «*assensus alicuius rei ob rationem et motivum probabile cum formidine partis oppositae*». Ex quo liquet quod, opinio *fundatur* in probabilitate. Haec autem est «*accessus indicii ad veritatem seu ad conformitatem cum re indicata*». Dantur gradus in probabilitate, exinde: *probabile*, *probabilius* et *probabilissimum*.

501. 2. De Fide. — Fides est «*assensus cogitantis ob auctoritatem dicentis*», hoc est actus intellectus quo rei assentit sibi repraesentatae ab aliquo pollente scientia et veracitate; quae si sit ob auctoritatem dicentis simpliciter et absolute infallibilis erit *fides increata*. si vero fallibilis erit *fides creata*.

(1) Cfr. Complutenses, *Log. t Disp.* 19, q. 3; I. a S. Thoma, op. cit. Log., II P., q. 26, a. 3, et alios.

(2) Cfr. Cajetanum, I *Post.-Anal.*, c. 13.

502. 3. De Suspicionem. — Haec est « *assensus inclinans in aliquam partem ex levi signo* ».

503. 4. De Ignorantia. — Ignorantia est « *carentia cognitionis in subiecto capaci cognitionis* ». Et est duplex: *privativa*, et est carentia cognitionis eorum, quae quis secundum suam naturam aut eius statum vitae potest et debet cognoscere; *negativa* (= nescientia), et est carentia cognitionis eorum quae quis potest sed non debet cognoscere.

504. 5. De Dubio. — Dubium est « *status mentis, in quo, obiecto proposito, suspenditur indicium propter errandi formidinem* »; sic enim intellectus in neutram partem inclinatur cum rationes seu motiva sufficientia minime habeat. Et est duplex: *positivum*, et est cum ex utraque parte adsunt rationes eiusdem valons, ita ut intellectus, hanc rationem aequalitatem perspicens, non inclinatur in unam magis quam in aliam; *negativum* et est cum ex neutra parte motiva sufficientia ad movendum intellectum adsunt.

505. Corollarium. — Ex his breviter recitatis manifeste erui potest *discrimen maximum* inter *scientiam* et *praedicta*. Etenim, *scientia opponitur* et *ignorantiae* et *dubio*, quae nequeunt esse habitus intellectus; *ignorantia* enim est carentia scientiae seu cognitionis et *dubium* est eiusdem suspensio iudicii: suspensio et carentia potius negant quam ponunt habitum. *Ab aliis quatuor habitibus* omnino pariter distinguitur: scientia enim procedit ex evidentia rei, ubi opinio, fides, suspicio et probabilitas hac evidentia minime gaudent, propterea sunt habitus inevidentes intellectus; sicque patet quod cum nullo ex his formaliter est confundenda scientia. H_{*}

506. Scholion. — Est denique animadvertendum quod licet *opinio* et *fides* sint habitus inevidentes et scientia habitus evidens, tamen *quodammodo sunt compossibiles*. Compossibilitas enim earum *uno modo* accipi potest prout ad invicem comparantur utraque *ut actus*, et sic dicimus contra aliquos (v. g. *Cabero, Conimbricenses*) quod, « *actus fidei seu opinionis penitus impossibilis est cum actu scientiae* »; repugnant enim inter se actus inevidentes et evidentes, certi et incerti (1). *Alio modo*, compossibilitas earum accipi potest, prout utraque ad invicem comparatur *ut habitus*, et sic pariter contra quosdam dicimus quod, « *habitus fidei seu opinionis omnino impossibilis est cum habitu scientiae* »: habitus enim generatur ex actu, ergo si harum actus compossibilitas repugnat, pariter repugnare debet earum habitus compossibilitas (2). *Tertio modo* denique, compossibilitas earum accipi potest, prout ad invicem comparantur *ut actus et habitus*, et sic dicimus quod, « *habitus fidei seu opinionis cum actu scientiae, vel e contra* »; lo obiective et per se *componi potest*, non enim formaliter opponuntur ut sic accepti, eo quod habitus formaliter dicit inclinationem ad aliquid et actus tendentiam actualem: nulla autem est repugnantia

(1) Cfr. II-II, q. 1, a. 5, ad 4 •».

(2) Cfr. 1 *Post-Anal.*, lect. 44; II *Post-Anal.*, lect. 20.

habere aptitudinem ad unum et simul actum exercite elicere circa eius oppositum, licet effective et dispositive opponantur cum actus disponat ad habitum oppositum vel prout habitus producit actum alteri formaliter oppositum; 2° subjective et per accidens *habitus opinionis componi nequii cum actu scientiae*: habens enim habitum opinionis non potest actum scientificum seu demonstrativum elicere: actus enim demonstrativus perfectior est, et ut talis convincit et quasi necessità intellectum ad evidenter et certe assentiendum, consequenter eo ipso habitum opinativum expellit, sicut una forma perfectior minus perfectam expellit, sicque liquet quod ratione maioris perfectionis in hoc subiecto quam in alio nequeunt ad invicem componi habitus fidei seu opinionis cum actu scientiae; licet contra accadat de habitu scientiae cum actu opinionis (1).

B) De Scientiae Specificatione.

Expleta natura scientiae quae est circa conclusiones quae demonstratione habentur, cum plures ac diversae conclusiones dari possint, consequenter diversae scientiae, merito nunc tractandum est *de scientiae specificatione*, hoc est de principio formali diversificationis conclusionum seu scientiarum, aliter *de principio formali unitatis et distinctionis scientiae*: saepe enim dictum est quod principium specificativum est simul constitutivum et distinctivum rei. Hoc igitur accurate absolvimus unica quaestione et methodo nostra servata.

507. Praenotamina. — Notandum est *primo* id quod saepius diximus, videlicet quod omnis habitus, sicut et quaelibet potentia, ab obiecto speciem desumit, ita ut inter obiectum cognoscibile et potentiam cognoscitivam cui talis habitus inest, adsit perfecta proportio cognoscibilitatis, et sic habitus sive potentia in specificatione seu unitate et distinctione conformari et adaequari debent propriis obiectis (2).

Secundo notandum seu melius ex alibi recitatis recolendum est quod, obiectum cognitionis seu scientiae, inter alia, aliud est *materiale* et aliud *formale*. Quid unumquodque sit, alibi explicavimus; unde hic solum magis explicandum est obiectum formale. Hoc autem est duplex: *formale quod* (= ratio form, quae, obiectum ut res) et est ratio rei obiectae primo terminans actum illius habitus, quaeque est id ex quo fluunt illius subiecti passionis atque est medium in prima demonstratione illius habitus scientifici, v. g. entitas in Metaphysica; *formale sub quo* (= ratio form, sub qua, obiectum ut obiectum) et est talis ratio abstractionis seu definitionis obiectivae et consequenter talis ratio immaterialitatis, v. g. ultima ratio abstractionis a materia, etiam intelligibili.

Ex quibus attendendum est quod, obiectum scientiae habet *duplicem* rationem formalem: *una* ei convenit formaliter *ut est res*, qua scilicet obiectum in esse entis constituitur et in tali genere entitatis ponitur; *alia* ei *ut est res* solum *denominative* convenit et *ut obiectum formaliter* convenit, inquantum hac ratione obiectum ut res constituitur in ratione obiecti cognoscibilis idest in esse scibilis: per talem enim rationem formalem, obiectum in esse entis, constituitur cognoscibile seu scibile tali modo, ideoque tali modo definiri ac demonstrari

(1) Cfr. Complutenses, *loc. pr. cit.*, Disp. 20, q. 4, § 1-4; I. a S. Thoma, *op. at.*, q. 26, a. 5.

(2) Cfr. 1, q. 77, a. 3; *De Sensu et Sensato*, lect. 1.

potest. Hinc est quod, *ratione formali quae* obiectum constituitur *in esse rei* seu *entis*, *ratione vero formali sub qua* constituitur *in esse scibilis* seu *cognoscibilis*, et secundum utramque rationem reperiuntur in obiecto diversae differentiae. Exinde eruitur quod, cum obiectum formale sit *formaliter* scibile per rationem formalem *sub qua*, ideo est quod *specificatio* seu *unitas* et *distinctio* habitus scientifici *formaliter* repetenda est ab obiecto considerato *in esse scibili ut scibile* (1).

508. Status Quaestionis. — In praesenti nulla dissensio esse potest de obiecto materiali scientiae: in confesso enim est apud omnes, quod ab hoc minime repetitur specificatio habitus, sicut nec actus neque potentiae. Unde tota concertatio est *in assignando formalem rationem* qua talis scientia, v. g. Mathematica, *formaliter et specificiter in se constituitur* et *ab aliis distinguitur* v. g. a Physica et Metaphysica; quaenam est igitur *formalis ratio* huius specificae formalitatis et distinctionis: an sit ratio formalis *quae* sive *sub qua* vel *utraque*. En quaestio.

509. Sententiae. — Diversae sententiae quae circa huius quaestionis solutionem circumferuntur ad sequentes reduci possunt:

1a opinio: autumat quod, scientiae unitas et specificatio formaliter repetitur ab *unitate et specie* subiecti *principalitatis* seu *attributionis*, cuius diversae et distinctae conclusiones, diversimode demonstratae, sunt eius partes, quaeque omnes ad illud principale ordinantur et cui attribuuntur. Ita Scotus (2), Suarez (3) et alii.

2a opinio: dicit quod, scientiae unitas et distinctio desumitur *ex unitate et distinctione medii demonstrationis*, inquantum diversimode reddit conclusiones scibiles. Ita alii quidam.

3a opinio: sentit quod, unitas et distinctio scientiae repetenda est « *formali diversa abstractione a materia*, abstractione non subiective sumpta seu pro actu intellectus abstrahentis, sed *objective* seu pro immaterialitate formali et intelligibilitate obiecti; aliis verbis, *unitas et distinctio* scientiae desumenda est *per se a ratione formali sub qua objective*. Ita S. Thomas et omnes Thomistae communiter. Unde:

510. Conclusio F: « Unitas et distinctio scientiarum repetitur ex ratione formali sub qua objective ».

Prob.: Scientiarum obiectum est scibile in esse scibili. Atqui unitas et distinctio scibilis in esse scibilis repetitur a ratione formali sub qua obiectiva ipsius scibilis. Ergo unitas et distinctio scientiarum repetitur ex ratione formali sub qua objective. ¶

Mai. liquet ex praenotatis. — Min. prob.: Obiectum enim est formaliter scibile inquantum est necessarium et universale: intantum autem est tale inquantum est a materia abstractum et immateriale: materia enim est principium singularitatis et contingentiae;

(1) Cfr. *De Sen. et Sens.* lect. 1; VI *Metaphys.*, lect. 1; XI *ibid.*, lect. 7; in Boet, *de Trin.* q. 5, a. I; Cajetanum *Com.*, in b» P., q. 1, a. 3.

(2) Cfr. I *Post.-Anal.* q. 47.

(3) Cfr. *Metaphys.*, Disp. 44, sect. 11, n. 68 ss.

consequenter, obiectum est formaliter scibile inquantum est immateriale. Ergo unitas abstractionis a materia et immaterialitas est principium seu causa unitatis scibilis; et e converso, diversitas eiusdem est causa diversitatis seu distinctionis scibilis. Haec porro a materia abstractio et immaterialitas obiecti obiective sumpti est ratio formalis sub qua obiective. Ergo unitas et distinctio scibilis in esse scibili repetitur a ratione formali sub qua obiectiva ipsius scibilis.

Confirm. — Haec conclusio expresse docetur pluries ab *Angelico* (1).

511. Conclusio IT: « Species atoma (2) scientiarum formaliter est ex diverso gradu abstractionis a materia et immaterialitatis ».

Prob.: Unumquodque constituitur tale in specie atoma, suo genere proximo et ultima differentia. Atqui genus proximum quo scientiae constituuntur in ratione scibilis est diversus gradus abstractionis a materia, et ultima differentia est diversus gradus immaterialitatis. Ergo species atoma scientiarum formaliter est ex diverso gradu abstractionis a materia et immaterialitatis.

Mai. patet. — Min. prob.: De ratione formali scibilis est immaterialitas, ut dictum est. Atqui immaterialitas in scientiis rationalibus habetur ex diverso gradu recessionis seu separationis a materia et accessionis ad intelligibilitatem seu immaterialitatem. In abstractione enim, cum sit quidam motus rationis ut supra docuimus, est terminus a quo receditur et derelinquitur et terminus ad quem acceditur et acquiritur. Hic autem motus ex utroque termino est triplex: ex termino enim a quo datur triplex recessio seu derelictio, scilicet a materia individua, sensibili et intelligibili; ex termino pariter ad quem, datur triplex accessio seu acquisitio immaterialitatis proportionata triplici recessioni et praeterea secundum quod magis vel minus acceditur ad immaterialitatem maiorem vel minorem differentiam habebit, quaque talis vel talis scientia in specie atoma constituitur. Ergo genus proximum quo scientiae constituuntur in ratione scibilis est diversus gradus abstractionis a materia et ultima differentia est diversus gradus immaterialitatis seu intelligibilitatis.

512. Corollaria. — Ex doctrina de unitate et distinctione scientiarum hucusque exposita, sequentia corollaria sunt elicienda.

(1) Cfr. In *Boet, de Trinit.*, q. 5, a. 1; *De Sen. et Sens.*, icct. 1; et alibi.

(2) Specie atoma, intelligo speciem perfecte completam in ratione speciei, ad quam concurrunt non solum abstractio a materia sed etiam Immaterialitas obiecti *ut obiectum*, speciei atomae autem, ut dicit rationem speciei specialissimae, concurrunt utique ratio formalis obiecti *ut res*: eo quod individuationis rei principium sumitur a materia, et inde est quod contingit sub una specie atoma, v. g. sub Physica dari plures scientias obiective Individuas, v. g. Cosmologiam, Psychologiam, Chemicam etc.

Coroll. I^{um}. — Colligitur *primo* quod, nullo modo *unitas et distinctio* scientiarum sumenda est *ex sola unitate subiecti principalitatis* seu *attributionis*, ut putant *Scotus, Suarez* et alii. De uno enim et eodem subiecto possunt tractare diversae scientiae formaliter, ita ut in diversis habeatur et eadem ratio materialis et formalis quae; opus est igitur ut aliquo alio formali obiectivo distinguantur formaliter scientiae; quod nequit esse nisi obiectum formale sub quo (1).

Coroll. II^{um}. — Colligitur *secundo* quod, secunda sententia recitata recte intellecta vera est, quamque saepe asserit S. *Thomas*, cum dicit quod specificatio scientiae desumitur *ex specificatione medii* seu *principii demonstrationis* (2), vel *ex specificatione definitionis* seu *luminis* (3). Liquet enim quod, diversitas medii seu principiorum desumitur ex diversitate definitionis et modo definiendi: definitio enim, ut supra habitum est, est medium demonstrationis. Diversitas autem definitionis seu modi definiendi ex immaterialitatis diversitate repetitur, inquantum una definitio habet maiorem vel minorem inclusionem abstractionis a materia et immaterialitatis; merito igitur dicitur quod, scientiae specie distinguuntur *secundum principia*. Cum vero principia illuminent conclusiones, inde est quod pari iure dicitur scientias distinguere *distinctione luminis*: hoc autem lumen est obiectum formale sub quo seu ratio formalis sub qua (4).

Coroll. III^{um}. — Colligitur *tertio* quod, *unitas et distinctio specifica* scientiarum formaliter et per se minime desumitur *ex ratione utriusque obiecti formalis quod et sub quo*, ut minus recte quidam putant, v. g. *Zigliara* (5), sed *formaliter et per se primo* ex obiecto *formali quod vel sub quo*, licet praesupponatur ratio obiecti formalis *quod* (6). Hoc autem obiectum formale sub quo in ratione speciei atomae scientiarum, est et abstractio a materia (= *terminus a quo*), quae se habet ad quodlibet scibile ut genus ex quo sumitur *genérica distinctio* scientiarum; et est immaterialitas (= *terminus ad quem*), quae se habet ut ultima differentia, ex qua repetitur *specifica distinctio* scientiarum. H

513. Scholion. — Est ultimo animadvertendum quod, licet doctrina *de specificatione scientiarum* magis videatur verificari *in speculativis*, tamen bene intellecta etiam *in prodicis* locum habet, ita ut speculativi et practici distinctio formaliter repetenda sit ex ratione immaterialitatis: practici enim finis est opus seu operatio, quae nequit elici nisi in tempore et spatio, consequenter ut maxime concernens rationem materiae (7). Praeterea notandum quod, doctrina exposita convenit solum scientiis rationalibus, idest quae lumine rationis acquiruntur: in scientiis enim supernaturalibus, ratio specifica desumitur ex diversa luminis divini participatione et minime ex diversa abstractione (8).

(1) Cfr. I, q. 1, a. 2, ad 2^{am} *ibid.*, a. 3; I-II, q. 54, a. 2, ad 1^{am} et ad 2^{am}; *De Virt.*, q. 2, a. 4; I *Post.-Anal.*, lect. 41, et passim. j

(2) Cfr. I-II, q. 54, a. 2, ad 2^{am}; II-II, q. 1, a. 1.

(3) Cfr. VI *Metaphys.*, lect. 1; I *Post.-Anal.*, lect. 41. 3

(4) Cfr. Cajetanum, *Com. in h-n P.*, q. 1, a. 3. -W

(5) Cfr. *op. cit.*, *Critica*, lib. III, c. 11, a. 1, n. IV, p. 310.

(6) Cfr. *Ferrariensem*, II *C. Gent.*, c. 4.

(7) Cfr. Ioan. a. S. Thoma, *Cursus Theol.*, I, q. 1, Disp. 2, a. 3; *Cursus Phil.*, Log., P. II, q. 1, a. 4.

(8) Cfr. Ioan. a. S. Thoma, *Cursus Phil.*, loc. cit., q. 27, a. I.

C) De Scientiae Classificatione.

514. Classificatio scientiarum est « *divisio* seu *partitio secundum ordinem scientiarum* ». Iam nos in *Generali Introductione* de classificatione scientiae philosophicae locuti sumus; unde ad plenioram notitiam conferenda sunt *schemata* hic adiuncta.

5

FINIS UTRIUSQUE LOGICAE

SCHEMATA CLASSIFICATIONES SCIENTIARUM

«.fillem scientiae divisionem, nempe: in addiscendo seu iuxta modum humanum cognoscendi et In esse rei seu obiectivè, exhibemus iuxta principia
ls supra statuta doctrinae Arist.-Thomisticae.

1) Instrumentum scientiae « <i>Logica</i>	1) Formalis.
	2) Materialis.

1) inorganica

2) Mineralogía.

2) Zoologia (cum omnibus prop, divis.).

i descriptiva.

1) Experimentalis / \ 2) specialis

/ embryologica. — etc. etc. etc.

2) organica

3) Biología

1) generalis

2) Physiological

ox. spectalita
2) spectans

1) chlmica.
2) Physica-
3) syst ncrv.
etc. etc. etc.

- 1) normalis
- 2) anormalis

cum suis divisionibus

1) generalis

2) Rationalis
(Phil. Natur.)

1) **OU Uailo ©i Mundo** > — Cosmología.
2) de Gener, et Corrupt. ' —
3) de Augmentatione « Psychologia.

- 1) arithmetica.
- 2) algebra.
- 3) geometria.

- 1) musica.
- 2) optica.
- 3) acustica.
- 4) stereometria.
- 5) astrologia

etc. etc. etc.

2) Applicata

1) generalis Ontologia.

1) *defensiva* = Criteriologia.

2) specialis

1 2) *ostensiva*

1) *entis creati*.

2) *entis increati* = Thcodicea.

Factva (Ars)

- 1) medicina.
- 2) alchimia.
- 3) agricultura
- etc. etc. etc.

I 2) *Moralis (Ethica)* j 1) monastica
2) domestica ! cum suis divisionibus,
3) politica /

1) generalis — ut supra.

I) *Mctaphys.*

2) specialis) 2) entis creati.

† 2) *Logica* — ut supra.

1) *Speculate* 3) *Mathematica* – ut supra.

1) generalis

1) Rationalis

4) *Physica*

/ 2) specialis I 2) Cosmologia
« ut supra.

2) Experimentalis ut supra.

1) *Moralis* ut supra.

2) *Practica* / 2) *Factiva* ut supra.

1 2) *Factiva* ut supra.

NB. — Hanc divisionem sequitur S. Thomas In Sum. Thcol. descendendo sc. ab Actu Puro ad quemlibet eius effectum, — L08*ca tamen, cum ex tua natura sit scientiae instrumentum, omnibus partibus semper anteponi debet.

CLASSIF. BACONIANA SCIENTIAE									
Principium generale quo scientiae humanae, iuxta Baconem (cfr. Afagn. Rest, <i>Scientiarum</i>), dividuntur et classifcantur est dynamlco-sublectlvuin: dividuntur enim generaliter iuxta tres facultates cognoscentis, nempe: memoriae – <i>historia</i> , imaginationis « poesis,et rationis — <i>philosophia</i> . En sy- nopticc classificatio philosophiae.									
Scientia Philosophica (1)	Hic. Del	1) sc. de Deo proprie dicta (— Theol. Naturalis).		2) sc. spirituum seu angelorum.					
		I		f 1) sc. de principiis rerum.					
		I i		f 2) sc. de forma rerum.					
		1) <i>Physica Particul.</i>		1) sc. concretorum.					
		a		2) sc. abstrae		(' > «• a' partial» » passionibus diversorum corporum.			
		B		2) sc. abstrac- torum		2) sc. de motibus diversorum corporum.			
		S		1) mensura motuum.					
		a		2) <i>Appendices</i>		2) problemata naturalia.			
		o		3) iudicla antiquorum philos.					
		CM		3) <i>Metaphysica</i>		(1) sc. formarum. 2) sc. causarum.			
		1) mechanica.							
		2) <i>practica</i>		2) magia naturalis.					
		3) <i>appendices</i> .							
				1) geometria.					
				2) arithmetica.					
				3) algebra.					
		Appendix sc. Naturalis « Mathematica		1) perspectiva.					
				2) mechanica.					
				3) astronomia.					
				4) cosmographia.					
				5) architectura.					
				6) ars mechanarum.					
		</							

CLASSIF. AMPERIANA SCIENTIAE

S	1) proprie dicta	1) aritlunologia	1) dementaris	1) arithmographin.
			2) mcgethologia	2) analysis mathematica.
			1) dementaris	1) theoria functionum.
			2) theoria formarum	2) theoria probabilitatum.
		2) geometria		1) synthetic*.
	2) physico-mathem. /			2) analytic*.
			1) dementaris	1) theoria linearum et su-
			2) theoria formarum	perflclerum.
				2) geometria molccularum.
		1) mechanica	1) dementaris	1) kinematica.
a	1) proprie dicta		2) transcens	2) statica.
			1) dementaris	1) dynamic*.
			2) uranognosis	2) mechanica molecularis.
			1) dementaris	1) uranographia.
		1) generalis	2) mathematica	2) heliostatica.
	2) geológica			1) astronomia.
			1) dementaris	2) mechanica caelestis.
			2) comparata	1) physica experimental^.
				2) chimica.
		1) geología	2) mathematica	1) stereonomia,
a	1) phytologicae		1) dementaris	2) atomologia.
			2) comparata	1) technographia.
				2) ccrdoristica industrialis.
			1) dementaris	1) oeconomia industrialis.
		2) orychtotechni-	2) comparata	2) physica industrialis.
	2) zoologlcae pro-			1) geographia physica.
			1) dementaris	2) mineralogía.
			2) comparata	1) geonomia.
				2) theoria terrae.
		2) zootechnica	1) dementaris	1) exercitium fodinarum.
a	1) physico-medical.		2) comparata	2) docimasia.
				1) oryxionomia.
			1) dementaris	2) physica mineralis.
			2) phytognosls	t) phylographla.
		2) agricultura		2) anatomía vegetatis.
	2) zoologlcae pro-		1) dementaris	1) phytonomia.
			2) comparata	2) physiologia vegetalls.
				1) geoponica.
			1) dementaris	2) ccrdoristica agricularis.
		2) zootechnica	2) comparata	1) agronomia.
a	1) physico-medical.			2) physiologia agricularis.
			1) dementaris	1) zoographia.
			2) zoognosis	2) anatomía animalis.
			1) dementaris	1) zoonomla.
		2) zootechnica	2) comparata	2) physiologia animalis.
	2) medicalis proprie			1) zochresia.
			1) proprie	2) zooristica.
			2) biotologla	D oeclonomia.
				2) thrcpsiologla.
		2) hyglenis	1) crasiologla	1) pharmaceutica.
a	1) proprie dicta		2) hyglenis proprie dicta	2) traumatologia.
				1) dietetica.
				2) phrenigetica.
			1) crasiologla	D craslographla.
		2) nosología	2) hyglenis proprie dicta	2) crasloristica.
	2) medicalis proprie			1) hygionomia.
			1) proprie	2) prophylactic*.
			2) latrologia	1) nosographla.
				2) anatomía pathologica.
		2) medicina practica	1) semilogía	1) therapeutica generalis.
a	1) proprie dicta		2) proprie dicta	2) physiologia medicalis.
				1) semlographla.
			1) dementaris	2) diagnostica.
			2) psychognosis	1) therapeutica specialis.
		2) ontologi*		2) prognosis.
	2) moralis			D psychographla.
			1) dementaris	2) logica.
			2) ontognods	1) methodology.
				2) idcogenla.
		1) ethica	1) dementaris	1) onthotetica.
a	1) proprie dicta		2) ethognosls	2) theologia naturalis.
				1) hypnrtologia.
			1) dementaris	2) theodlcca.
			2) thcleslognosls	1) cthographia.
		2) thdcblologia		2) physlognomonia.
	2) moralis			t) moralis practica.
			1) dementaris	2) ethogcna.
			2) thcleslognosls	1) thdeslographla.
				2) dlccologia.
			1) temnologla	n moralis apodictica.

1) terpnographla.

8 13 E	1) proprie dicta	2) mcgethologia	j	2) theoria probabilitatum.
13 5	2) geometria	1) dementaris	j	1) synthetics. 2) analytics.
	1) mechanica	2) theoria formarum		1) theoria linearum et superflclonim. 2) geometria molecularum.
2) physico-mathem. /		1) dementaris	j	1) kinematics. 2) statlca.
	2) physico-mathem. /	2) transcendens		1) dynamics. 2) mechanica molecularis.
	2) rriccilclrin practica	1) dementaris	j	1) uranographla. 2) haHnrintirol
	1) psychologla	2) proprie dicta	j	1) therapeutica specialis. 2) prognosis.
1) proprie dicta		1) dementaris	j	1) psychographla. 2) logica.
2) ontologia		2) psychognosls	j	1) methodologia. 2) ideogenia.
1) ethica		1) elementaris	i	1) onthotetlca. 2) theologia naturalis.
2) moralis		2) ontognosls	j	1) hypartologia. 2) theodicea.
	1) ethica	1) elementaris	t	1) ethographla. 2) physiognomonია.
2) theleslologia		2) ethognosls	i	1) moralis practica. 2) ethogenla.
	2) theleslologia	1) elementaris	i	1) thelesiographia. 2) diceologia.
	2) theleslologia	2) thelesiognosis	f	D moralis apodictica. 2) anthropothelica.
1) technestetica		1) tcrpnologia	i	1) terpnographia. 2) terpnognosis.
2) glossologia		2) technestetica propria	i	1) comparata. 2) philosophia pulchrarum Artium.
1) litteratura		1) elementaris	i	1) lexicographia. 2) lexiognosls.
2) dldagmaticae		2) glossognosls	t	1) glossonomia. 2) philosophia linguarum.
2) pedagogia		1) bibliologia	j	1) bibliographie. 2) bibliognosis.
2) ethnologia		2) litt. proprie	j	1) comparata. 2) philosophia litteraturae.
2) archaeologia		1) proprie	j	1) pediographia. 2) idioristica.
2) historia		2) mathesloiogla	j	1) mathesionomia. 2) theoria educationis.
2) hierologia		1) proprie	j	1) ethnographla. 2) toporlstica.
2) politica		2) palethetica	j	1) geographia comparata. 2) ethnogenia.
2) politica		1) mnemlologia	j	1) mnemiographia. 2) mnemlognosis.
2) politica		2) arch, comparata	j	1) arch, critica. 2) archaeogenia.
2) politica		1) dicgematica	j	1) cronographia. 2) cronognosis.
2) politica		2) proprie	j	1) comparata. 2) philosophia historiae.
2) politica		1) sebasmatica	j	D hlerographia. 2) symbolica.
2) politica		2) comparata	j	controversa hierogenia.
2) politica		1) proprie	j	1) statistica. 2) chrematologia.
2) politica		2) caenolbologia	j	1) comparata. 2) caenolbogenia.
2) politica		1) hopllsmatlca	j	1) hoplographla. 2) tactica.
2) politica		2) proprie	j	1) strategia. 2) nicologia.
2) politica		1) proprie	j	1) nomographla. 2) iurisprudencia.
2) politica		2) legislatio	j	1) comparata. 2) theoria legum.
2) politica		1) syncimenica	j	1) ethnodicea. 2) diplomada.
2) politica		2) proprie	j	1) cybemetica. 2) theoria iuris.

CLASSIF. COMTEIANA SCIENTIAE

Scientiae Divisio	1) <i>Mathematica.</i>			1) caelestis (■ Astronomia).
			1) Physica inorganica	1) mechanica (Physica proprie).
	2) <i>Theorica</i> (scientia)	1) <i>Generalis</i> (Physica Abstracta)		2)
			2) Physica organica	1) Physiologia proprie.
				2) Physica socialis (— Sociología).
		2) <i>Descriptiva</i> (Physica Concreta).		
	3) <i>Practica</i> (— Ars).			

VIII.

CLASSIF. ALIORUM SCIENTIAE

Scientiae Divisio	I) <i>Mathematica</i>	1) Pura	1) arithmetica. 2) geometria. 3) algebra.
		2) Applicata	1) mechanica rationalis. 2) astronomia.
	2) <i>Physico-Chimica</i>	1) Physica	1) barologia. 2) thermologia. 3) optica. 4) acustica. 5) electrologia etc. etc. etc.
		2) Chimica.	
		1) Botanica	
	3) <i>Biologica</i>		1) anatomía 2) physiologia, 3) embryologia. 4) paleontologia.
		2) Zoológica	1) omithologia. 2) ichtologia. 3) eutomologia. 4) conchyliologia. 5) anthropologia. 6) etnologia etc. etc. etc.
		5) systematica	
	I) Psychologica		1) psychologia.
		2) noomologia (scientiae normativae)	1) logica. 2) aesthetics. 3) moralis.
	4) <i>Moralis-Socialis</i>	2) Scien. Historicae	1) historia. 2) cronología. 3) geographia. 4) archaeologia etc. etc. etc.
		3) Politico-Socialls	1) lus. 2) jurisprudentia. 3) oeconomia politica.
	5) <i>Metaphysica Generalis.</i>		

ND. = Divisio haec scientiarum est quorundam receptorum iam inter alios P. Laff (cit. Cours de Phil., Tom. I, pp. 343-345, Ed. 23, Beauchesne 1920).